FELICIAN VELIMIROVICI

ISTORIE ȘI ISTORICI ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ (1948–1989)

Felician Velimirovici

Istorie și istorici în România comunistă (1948–1989)

Prefață de
Vladimir Tismăneanu

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2015

MUZEUL BANATULUI MONTAN REŞIŢA
Seria TEZE DE DOCTORAT
Coordonată de Dumitru Ţeicu şi Rudolf Gräf

Referenţi ştiinţifici:
Prof. univ. dr. Doru Radosav,
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca

Cercetător ştiinţific gr. I dr. Andi Mihalache,
Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Iaşi

Tehnoredactare şi copertă:
Francisc Baja

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
VELIMIROVICI, FELICIAN
Istorie şi istorici în România comunistă (1948-1989) / Felician Velimirovici; pref.: Vladimir Tismăneanu. - Cluj-Napoca: Mega, 2015
Bibliogr.
ISBN 978-606-543-583-4

I. Tismăneanu, Vladimir (pref.)

930(498)
94(498)

© Felician Velimirovici, 2015

Editura Mega | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

Cuprins

Lista abrevierilor.....7

În serviciul Partidului: aventurile „frontului istoric" în România comunistă.....8

Introducere.....11
1. Ipoteze preliminare.....11
2. Câteva repere privind istoriografia problemei şi problema istoriografiei române din perioada comunistă.....13
3. Surse.....19

CAPITOLUL I. **A eşuat revoluţia culturală în istoriografie? Perioada 1948–1955**.....30
I.1. Principalele caracteristici, implicaţii şi consecinţe ale stalinismului istoriografic.....30
I.2. Începutul sfârşitului: „Nu am spus niciodată că Roller nu este Roller".....48
I.3. Amintiri personale, mărturii şi aprecieri *post-factum*.....75
I.4. Concluzii.....86

CAPITOLUL II. **Cooptare, integrare şi control: reconfigurarea „frontului istoricilor" (1955–1964)**.....91
II.1. Un „spirit al Genevei" în ştiinţa istorică din RPR? Momentul 1955.....91
II.2. Prima polemică publică în istoriografia română postbelică.....115
II.3. „Istoria României".....124
II.4. Concluzii.....144

CAPITOLUL III. **O normalitate contrafăcută (1964–1974)**.....148
III.1. Consolidarea sistemului comunist.....148
III.2. Institutul de Studii Româno-Sovietic.....156

III.3. „Soluţia naţională”.....159
III.4. Istorici şi discurs istoric.....164
III.5. Prima întâlnire a istoricilor cu Nicolae Ceauşescu.....174
III.6. Analele de istorie a PCR (1965–1975).....178
III.7. „Tezele” din iulie.....180
III.8. Apogeul istoriei: Programul PCR.....187
III.9. Concluzii.....193

CAPITOLUL IV. **Bucureşti, 1980. Al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice**.....196
IV.1. Introducere.....196
IV.2. „Ştiinţa istorică românească participă la efortul general”. Secretarul general al partidului se întâlneşte cu reprezentanţii istoricilor.....200
IV.3. Aniversarea a 2050 de ani de la crearea statului dac centralizat şi independent.....223
IV.4. Concluzii.....231

CAPITOLUL V. **Secvenţe politico-istoriografice din România anilor ‘80**.....233
V.1. Institutul Central de Istorie Naţională.....233
V.2. „Suntem aici dintotdeauna”: controverse istoriografice româno-maghiare.....248
V.3. Principalele mituri istoriografice propagate în anii ceauşismului târziu.....261
V.4. Concluzii.....267

CAPITOLUL VI. **Vlad Georgescu, istoricul exemplar**.....269
VI.1. Consideraţii introductive.....269
VI.2. Repere biografice.....273
VI.3. Disidenţa.....289

Concluzii.....305

Bibliografie.....311

Lista abrevierilor

ACNSAS	– Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
ANIC	– Arhivele Naţionale Istorice Centrale
ASSP	– Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice
CC	– Comitetul Central
CNSAS	– Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
CPEx	– Comitetul Politic Executiv
CSCITM	– Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară
DSS	– Departamentul Securităţii Statului
ESPLP	– Editura de stat pentru literatură politică
HCM	– Hotărârea Consiliului de Miniştri
ICIN	– Institutul Central de Istorie Naţională
ISISP	– Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice
MAN	– Marea Adunare Naţională
PCdR	– Partidul Comunist din România
PCR	– Partidul Comunist Român
PMR	– Partidul Muncitoresc Român
RPR	– Republica Populară Română
RSR	– Republica Socialistă România
URSS	– Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

În serviciul Partidului: aventurile „frontului istoric" în România comunistă

Istoria a fost o obsesie pentru comunişti. Mă refer, mai presus de orice, la istoria proprie, văzută ca o materie plastică, aptă să fie scrisă şi rescrisă la infinit, în funcţie de cotiturile liniei partidului. „Cursul Scurt de Istorie a Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice", redactat şi în parte scris de Stalin însuşi codifica perspectiva teleologic-apoteotică în care urmaşul lui Lenin era de fapt Leninul contemporan. Toţi adversarii săi erau demonizaţi, prezentaţi ca renegaţi, trădători, spioni. În această gramatică a totalitarismului, cum am numit „Cursul Scurt", se propunea chiar cosmologia politică a stalinismului. Nu degeaba Mao Zedong îi îndemna pe comuniştii chinezi, în 1941, să considere „Cursul Scurt" drept cartea lor de căpătâi în plan ideologic.

Felician Velimirovici a scris o remarcabilă carte, bazată pe teza sa de doctorat, despre dinamica şi funcţiile istoriografiei comuniste din România, de la debutul marcat de primitivele dogme ale stalinismului târziu la îmbrăţişarea unei perspective populist-etnocentrice în care miturile extremei drepte interbelice se contopeau cu obsesiile unui leninism rezidual. Am citit manuscrisul cu maxim interes şi recomand cartea cu căldură tuturor celor care sunt interesaţi de motivaţiile luptelor intestine din cadrul disciplinei istorice în anii României comunizate. Tezele autorului converg cu acelea ale unor alţi istorici din tânăra generaţie precum Adrian Cioflâncă, Dorin Dobrincu, Bogdan C. Iacob, Andi Mihalache, Virgiliu Ţârău (îmi cer scuze dacă am omis vreun nume, lista este strict ilustrativă şi nu are pretenţii de exhaustivitate).

Cel mai important lucru în abordarea, minuţioasă şi captivantă, propusă de Felician Velimirovici, mi se pare respingerea a ceea ce numim vulgata naţional-stalinistă, construită în perioada de după Declaraţia PMR din aprilie 1964, şi, cu crescândă intensitate, în timpul când în fruntea PCR s-a aflat Nicolae Ceauşescu (1965–1989). Chiar fratele dictatorului, Ilie Ceauşescu, avea veleităţi de istoric şi a susţinut direct gruparea cea mai agresiv-patriotardă din ceea ce se numea „frontul istoric". Autorul respinge ideea că în disciplinele istorice din România comunistă ar fi avut loc o confruntare bazată, să spunem, pe criterii etnice (între o fictivă „partidă naţională" şi o la fel de fictivă „partidă cominternistă") şi insistă, pe drept cuvânt, că era vorba mai degrabă de tensiunea dintre istoricii marxişti sau convertiţi la marxism din ţară versus cei cu trecut moscovit. Liniile de forţă ale câmpului simbolic discutat aici sunt întotdeauna mai puţin precise decât apar la prima vedere. Unul dintre cei care l-au sfidat pe Mihail Roller a fost istoricul Gheorghe Haupt, educat în URSS.

Portretul lui Roller, artizanul bolşevizării istoriei României, este memorabil. Nu l-am cunoscut personal (aveam doar şapte ani când s-a sinucis), dar din ceea ce mi-au povestit oamenii care au interacţionat cu el, inclusiv tatăl meu, era un impulsiv, un coleric, un exaltat şi un posedat ideologic. Dar Roller n-a domnit în istoriografia românească de capul lui. Lucra la CC al PMR ca adjunct de şef de secţie, în directa subordine a lui Leonte Răutu. În mod cert, Gheorghiu-Dej şi ceilalţi potentaţi erau la curent cu istericalele fanaticului Roller, dar le tolerau şi, probabil, chiar le încurajau. Roller a fost câinele de pază al stalinismului ideologic românesc în perioada sa paroxistică. Când maurul a devenit incomod, a fost marginalizat şi umilit. A sfârşit punându-şi capăt zilelor, în 1958.

Un alt personaj despre care Felician Velimirovici scrie cu pătrunzător simţ psihologic a fost Solomon Ştirbu, de profesie anticar, propulsat de Roller şi Răutu drept şef al catedrei de istorie de la Şcoala Superioară de Ştiinţe Sociale care purta numele lui Andrei Jdanov. Cartea lui Ştirbu despre dimensiunile internaţionale ale răscoalei lui Tudor Vladimirescu era o fantasmagorie totală, aşa cum a demonstrat istoricul Andrei Oţetea în momentul apariţiei ei. Solomon Ştirbu nu era doar un impostor, dar şi un zelot, un maniac al „partinităţii" dusă la ultimele ei

consecinţe. Este prezentă în carte şi Florenţa Rusu, ani de zile instructor la Secţia de Propagandă a CC al PMR, altă exponentă a celui mai deprimant dogmatism, decan la un moment dat, în anii '50, al Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti. O galerie a stupidităţii, intoleranţei, aroganţei şi sterilităţii – aşa apare „frontul istoric" al anilor '50.

Lucrurile s-au schimbat, oarecum, după moartea lui Stalin şi mai ales după Congresul al XX-lea al PCUS; s-a mers pe linia a ceea ce discursul oficial numea „valorificarea critică a moştenirii culturale". Au revenit în prim-plan vechii istorici, inclusiv C. C. Giurescu. După moartea lui Dej, a reapărut ca ideolog Miron Constantinescu. Istoria a rămas însă tributară dictatului ideologic al PCR. Cultul lui Ceauşescu trebuia justificat prin romantizarea, adeseori ridicolă, a unor figuri de domnitori din trecut. Unul dintre cei care au demascat mistificările legate de istoria politică a fost Vlad Georgescu. L-am cunoscut relativ bine pe vremea când el era directorul Departamentului Românesc al „Europei Libere", iar eu eram colaborator permanent, cu o rubrică săptămânală pe teme istorico-politice. Era lucid, calm, ponderat, un om al echilibrului şi al bunului-simţ intelectual.

În fine, un cuvânt depre un alt personaj discutat în carte: Pavel Ţugui. Analiza lui Felician Velimirovici a memoriilor acestui fost şef de secţie în anii '50, exclus din partid în 1960, revenit în învăţământul superior, la Craiova, în anii lui Ceauşescu, se întâlneşte cu aceea a istoricului Cristian Vasile pe linia demistificatoare. Altfel spus, Ţugui nu a fost *the closet patriot* cum îi place să se autodescrie, ci un instrument docil şi chiar un arhitect al liniei ideologice a PMR.

Informată, documentată şi solidă teoretic, cartea lui Felician Velimirovici explorează cu obiectivitate manipulările şi instrumentalizările disciplinelor istorice în numele principiului niciodată abandonat al partinităţii, al dreptului „forţei politice conducătoare" de a trasa obiectivele „frontului istoric" în funcţie de propriile sale obiective.

Vladimir Tismăneanu

Washington, DC
4 februarie 2015

Introducere

1. Ipoteze preliminare

În cadrul unei întâlniri între Nicolae Ceauşescu şi reprezentanţii cei mai proeminenţi ai „breslei" istoricilor, organizată la 27 mai 1980 de către Secţia de Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central al Partidului Comunist Român la sediul acesteia, preşedintele ţării a ţinut, timp de aproximativ 45 de minute, o veritabilă prelegere de istorie naţională. În cuprinsul ei, Ceauşescu a realizat la un moment dat şi o serie de observaţii referitoare la condiţia istoricului şi a discursului istoric în general (nu doar în România socialistă). Deşi, în esenţa lor, ele nu reprezintă altceva decât un set de locuri comune de o banalitate desăvârşită, următoarea constatare pe care a făcut-o atunci atrage atenţia: „Întotdeauna interpretările au fost subiective şi sunt şi acum subiective; *întotdeauna orice interpretare istorică a ţinut seama de condiţiunile politice* [sublinierea mea în textul original, n.n.]. Chiar cei care spun că sunt cei mai – ca să spun aşa – obiectivi, de obiectivismul cel mai desăvârşit, nu se pot rupe, chiar fără voia lor, de împrejurările politice în care scriu şi trăiesc"[1]. Acelaşi lucru îl sublinia la rândul său, în esenţă, şi Edward Saïd când concluziona că, până în prezent, nimeni nu a imaginat vreo modalitate de a-l izola ori de a-l priva pe istoric de societate, de împrejurările vieţii reale, de subiectivitatea sa, de sentimentul apartenenţei la o categorie socială, la un set de credinţe, la o anume poziţie socială[2]

[1] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 28/1980, f. 74 („Cuvântarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu, la întâlnirea de lucru de la Comitetul Central al P.C.R., cu reprezentanţii oamenilor de ştiinţă din domeniul istoriei. – 27 mai 1980").

[2] Edward Saïd, *Orientalism*, Timişoara, Ed. Amarcord, 2001, p. 21.

etc. În consecinţă, cunoaşterea istorică ce poate fi produsă de acesta suportă multiple determinări: „întrebările pe care le pune [istoricul] sunt ale societăţii, ale vremii sale, al căror interpret se face”[3], scria cândva Petre P. Panaitescu. Este un truism, în mod evident, faptul că niciun istoric nu abordează materia inocent, ci ca deţinător al unui fond aperceptiv prealabil, între nivelul personalităţii sale şi nivelul realităţii obiective având loc un schimb permanent de informaţii, de „impulsuri şi provocări”[4].

Pornind de la aceste observaţii am considerat necesară realizarea proiectului meu istoriografic. Unul dintre scopurile sale fundamentale este tocmai acesta, anume de a analiza, de a interpreta şi de a evidenţia, pe baza literaturii de specialitate şi a surselor editate până în prezent, a lecturării critice a documentelor relevante aferente temei, păstrate în arhiva CC al PCR ori a Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţi şi, nu în ultimul rând, pe baza interviurilor de istorie orală pe care le-am realizat cu istorici-martori ai epocii, nu neapărat *ce fel de* istorie s-a scris în perioada comunistă (interval de timp demarcat, convenţional, de anii 1948 şi 1989), ci mai ales *cum*, *de către cine*, *de ce*, *în ce circumstanţe*, *sub ce auspicii* şi *în ce forme* s-au asamblat discursurile istorice româneşti în perioada postbelică, în condiţiile în care majoritatea cercetărilor realizate până în clipa de faţă au avut în centrul atenţiei mai curând discursurile decât actorii, mai mult „viziunile despre istorie”[5] decât pe istoricii propriu-zişi ai vremii.

Răspunsurile posibil de formulat pentru aceste întrebări ar putea contribui la înţelegerea a ceea ce a însemnat condiţia istoricului şi a profesiei sale în timpul regimului comunist în România în condiţiile în care, în clipa de faţă, este aproape unanim recunoscut faptul că, în acel timp, în general istoria a fost o „afacere de stat”[6] care a enunţat şi a justificat dreptul puterii.

---

[3] Petre P. Panaitescu, *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, Bucureşti, Ed. de stat, 1947, p. 7.

[4] Alexandru Zub, „Cum să privim trecutul”, în *Clio sub semnul interogaţiei*, Iaşi, Ed. Polirom, 2006, p. 42.

[5] Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară”*, Bucureşti, Ed. Albatros, 2003, p. 7.

[6] Marc Ferro, *L'histoire sous surveillance. Science et conscience de l'histoire*, Paris, Calmann-Lévy, 1985, p. 29.

2. Câteva repere privind istoriografia problemei şi problema istoriografiei române din perioada comunistă

În România post-socialistă, aşa cum am detaliat în altă parte[7], eforturile cercetătorilor care şi-au manifestat interesul în raport cu această problematică s-au axat, într-o primă fază, asupra interpretării conţinuturilor propagate de discursul istoriografic canonic al epocii (mai cu seamă pe parcursul „obsedantului deceniu", dar şi al ultimelor două decenii ceauşiste), respectiv urmările nefericite ale intruziunii ideologiei „comuniste" în procesul scrierii istoriei. Nici analiza miturilor istoriografice[8] produse sub dictatură nu a fost neglijată până în prezent, din aceeaşi perspectivă. Astfel de subiecte au început să fie tratate tot mai mult în condiţiile în care remanenţele sau reziduurile metodologice şi conceptuale au continuat să-şi facă încă prezenţa, natural, şi după 1989. Alexandru Zub[9], Şerban Papacostea[10], Radu Popa[11] ori Keith Hitchins[12] au efectuat cercetări pe diferite subiecte aferente acestei teme, la fel şi Katherine Verdery[13], Frederick Kellogg[14], Anatol Petrencu[15], Lucian Boia[16],

---

[7] Felician Velimirovici, „Romanian Historians under Communism. An Oral History Inquiry", în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Series Historia*, Vol. 56 (December 2011), pp. 117–118.

[8] Lucian Boia, *Miturile comunismului românesc*, Bucureşti, Ed. Nemira, 1998, 376 p; *Mitologia ştiinţifică a comunismului*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1999, 212 p; *Mituri istorice româneşti*, Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 1995, 255 p.

[9] Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iaşi, Institutul European, 2000, 200 p.

[10] Şerban Papacostea, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule" în *European History Quarterly* (SAGE, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), Vol. 26 (1996).

[11] Radu Popa, „Arheologia română sub presiune. Activişti şi securişti în templul lui Clio", în *22*, an I, 1990.

[12] Keith Hitchins, *Mit şi realitate în istoriografia română*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1997, 324 p.

[13] Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1994, 384 p.

[14] Frederick Kellogg, *O istorie a istoriografiei române*, Iaşi, Institutul European, 1996, 192 p.

[15] Anatol Petrencu, *Învăţământul istoric în România (1948–1989)*, Chişinău, Ed. Ştiinţa, 1991, 112 p.

[16] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1997, 311 p.

Ion Zainea[17], Florin Müller[18], Andi Mihalache[19], Gabriel Moisa[20] ori, mai recent, Cristian Vasile[21], Stan Stoica[22] şi Bogdan Cristian Iacob în disertaţia sa doctorală. Rezultatele celor mai mulţi dintre ei ajung la concluzii asemănătoare, deşi cel puţin o parte dintre cercetări au fost desfăşurate în mod independent, exclusă fiind, astfel, posibilitatea de „contaminare" reciprocă. Ideea esenţială care reiese este aceea că, deşi au existat (şi) istorici care nu s-au supus comandamentelor venite din sfera politicului şi au refuzat, astfel, compromisul profesional, în linii mari, disciplina istoriei a „cedat" în faţa politicii.

În egală măsură, în funcţie de opţiunile sau angajamentele politice şi ideologice pe care le-au asumat după 1989, dar şi, uneori, în funcţie de poziţiile pe care le-au ocupat în cadrul ierarhiilor profesionale ale României socialiste, istoricii români au propus două modele distincte – şi în fond contradictorii – de interpretare a evoluţiei istoriografiei naţionale în anii dictaturii. Primii, pe care fără a exagera i-aş putea numi „critici", au tins să pună în evidenţă în scrierile lor ingerinţele „factorului politic" în scrierea istoriei şi consecinţele sale nefaste, accentuând constrângerile, limitările, controlul şi presiunile ideologice pe care PMR/PCR le-a exercitat asupra comunităţii epistemice. În concluzie, ei apreciază că regimul comunist a viciat masiv şi a alterat profund ştiinţa istorică, anulându-i orice posibilitate de dezvoltare firească. Acei ani reprezintă, în opinia lor, o veritabilă cezură în evoluţia disciplinei pe care ei au ales să o servească cu onestitate. În general, aceşti istorici au discutat şi au accentuat mai mult acţiunea represivă a puterii decât responsabilitatea

[17] Ion Zainea, *Cenzura istoriei, istoria cenzurată (1966–1972)*, Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 2006, 321 p.
[18] Florin Müller, *Politică şi istoriografie în România (1948–1964)*, Cluj-Napoca, Ed. Nereamia Napocae, 2003, 361 p.
[19] Andi Mihalache, *Istorie şi practice discursive în România democrat-populară*, Bucureşti, Ed. Albatros, 2003, 309 p.
[20] Gabriel Moisa, *Istorie şi politică în România comunistă*, Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 2008, 161 p; *Clio în zodia ideologizării. Interferenţe politico-istoriografice în România comunistă*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2013, 302 p.
[21] Cristian Vasile, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2011, 341 p.
[22] Stan Stoica, *Istoriografia românească între imperativele ideologice şi rigorile profesionale 1953–1965*, Bucureşti, Ed. Meronia, 2012, 334 p.

actorilor sociali care au suportat-o şi care, nu în puţine situaţii, chiar au legitimat-o prin producerea de discursuri relevante din perspectivă politico-ideologică.

Pe de altă parte, cel de-al doilea grup de istorici, „conservatorii", au căutat şi caută în continuare să sublinieze continuităţile. Deşi acceptă şi ei că partidul, ideologia sa şi instituţiile chemate să o aplice au avut un impact în linii mari negativ asupra elaborării discursului asupra trecutului, fapt în măsură să genereze numeroase excese hermeneutice şi discursive mai ales pe parcursul deceniilor şase şi nouă, ei consideră că, totuşi, principalele direcţii ale istoriografiei româneşti, puse parţial în acord atât cu tradiţia precomunistă cât şi cu modelele intelectuale din Apus, au continuat să se dezvolte (şi) în anii socialismului. Tot ei sugerează că materialismul dialectic şi istoric impus „de sus" a rămas pentru mulţi dintre istoricii prestigioşi ai acelui timp o „formă fără fond", adoptată de nevoie. Mai mult decât atât, atunci când circumstanţele au permis-o, această metodă ar fi fost chiar eludată complet, ei reuşind să publice lucrări de înaltă ţinută ştiinţifică, comparabile cu cele ale confraţilor din Europa democratică, opere care prin conţinutul lor ar fi „salvat" onoarea disciplinei. Pe scurt, cu excepţiile şi sincopele de rigoare, ştiinţa istorică românească ar fi parcurs un drum în general ascendent, înregistrând progrese şi acumulări demne de a fi apreciate. Consider că o astfel de interpretare globală a istoriei istoriografiei româneşti din perioada democrat-populară şi socialistă este una în măsură să ilustreze perfect principiul *pars pro toto*. Nu o asum, aşa cum nu asum nici viziunea şi naraţiunile centrate strict pe (re)presiunile şi abuzurile la care disciplina şi istoricii români au fost supuşi în acei ani.

Aceste perspective, tipare şi modele de înţelegere – dar şi metodele pe care ele le angajază – cred că este necesar să fie completate, dezvoltate şi nuanţate. „Radiografierea" sau discutarea acestei problematici, din perspectiva condiţiei ştiinţei istorice şi a slujitorilor ei pe parcursul unei jumătăţi de secol, este fatalmente una incompletă sau nefinalizabilă în orice condiţii, cu atât mai mult cu cât se are în vedere, în vederea întemeierii unor concluzii pertinente, numai analiza ori interpretarea mărturiilor actorilor, a conţinuturilor principalelor periodice de

specialitate din epocă, a producţiei istoriografice „oficiale", relevante sau ilustrative din perspectiva argumentului ce se doreşte a fi susţinut, a „materialelor de linie", a documentelor de partid publicate în epocă, a directivelor emise de către Secţia/Direcţia de Propagandă şi Agitaţie, a cuvântărilor ceauşiste ori a programului Partidului Comunist Român. Toate acestea consider că reprezintă doar un prim pas în vederea realizării unei viitoare cercetări, care va trata problema în ansamblul ei.

Mi-am dorit şi am încercat, pe cât mi-a fost posibil, să merg mai departe. Desigur, distincţia realizată între „profesionişti" şi „istoricaştri" (cum îi numea Vasile Pârvan pe diletanţi), ori între „istorici" şi „culturnici" propusă, între mulţi alţii, şi de istoricul disident Vlad Georgescu încă din 1976–1977, este una tentantă, pertinentă până la un punct, şi poate avea o anumită valoare analitică: din acest unghi de vedere, pe parcursul anilor 1950, istorici precum Andrei Oţetea, Constantin Daicoviciu ori David Prodan au fost infinit mai „profesionişti" decât colegii lor „rollerişti" Traian Udrea, Solomon Ştirbu, Vasile Liveanu or Aurel Roman, deşi este la fel de adevărat că toţi s-au angajat discursiv în tiparele ideologice ale vremii şi au propagat „limba bolşevică" (Stephen Kotkin); de asemenea, în deceniile opt şi nouă ale secolului trecut, distanţa profesională între istorici ca Alexandru Zub, Lucian Boia, Dinu C. Giurescu ori Şerban Papacostea, respectiv Gheorghe Ioniţă, Ion Ardeleanu, Mihai Fătu, Titu Georgescu, Iulian Cârţână, Gheorghe Unc şi Ilie Ceauşescu este aproape infinită. Cu toate acestea, spre deosebire de istoricii-martori ai acelui timp, care în perioada post-socialistă au realizat studii pe teme asemănătoare celei prezente, nu am operat cu binoame de tip „rezistenţă" vs. „compromis", „rigorile ştiinţei" vs. „comandamente politice", „profesionalism" vs. „diletantism", şi nu am propus grade, clasificări ori cronologizări ale „cedărilor" sau „colaboraţionismului" istoricilor în epocă, în pofida unor prezumtive mize etice pe care asemenea abordări le-ar putea avea. Fiind angajaţi şi retribuiţi de către instituţii ale statului român socialist – cu excepţia cunoscutului pensionar David Prodan, după 1972 – s-ar putea concluziona că ei au fost cu toţii, într-un anumit fel, „colaboratori" ai regimului. Într-adevăr, în cadrul sistemelor politice socialiste, intelectualii

au fost mai dependenţi de stat ca niciodată[23]. În spatele acestui colaboraţionism generalizat însă, respectiv al dihotomiei „profesionişti" vs. „culturnici", câmpul socio-profesional al istoricilor a avut o fizionomie extrem de complexă – mai ales în aşa-numita „Epocă de aur" (formulă enunţată public în noiembrie 1984 în cadrul celui de-al XIII-lea congres al partidului de către unul dintre cei mai „oficiali" istorici ai ţării).

Privind însă lucrurile dincolo de această perspectivă a „categoriilor", a ierarhizărilor sau a tipologizărilor „pactizărilor cu secolul", respectiv a clasificărilor lor, am considerat a fi mai fecundă studierea felului cum s-a agregat şi s-a structurat însuşi câmpul istoricilor în socialism, care au fost modalităţile sale de reproducere şi perpetuare, cum s-au stabilit şi cum s-au manifestat raporturile în interiorul său – întrucât „frontul istoricilor", această ficţiune retorică şi ideologică propagandistică, a devenit deja din anii 1955–1956 unul multicentric – cum funcţionau şi cum interacţionau instituţiile care îi angajau pe istorici, cum comunicau istoricii între ei, respectiv care au fost mecanismele de control ale instituţiilor însărcinate să gestioneze cercetarea ştiinţifică din domeniu.

În condiţiile a ceea ce în literatura de specialitate americană s-a numit „revoluţia arhivelor", fenomen care se derulează încă în România începând cu anii 2006–2007, de când accesul cercetătorilor „în spatele uşilor închise" ale instituţiilor epocii Gheorghiu-Dej, respectiv Nicolae Ceauşescu, s-a democratizat şi a devenit accesibil atât cercetătorilor, cât şi tuturor celor interesaţi de trecutul comunist în genere, asemenea întreprinderi sunt nu doar posibile, ci şi, aşa cum încerc să arăt, extrem de necesare şi fertile din perspectiva potenţialelor rezultate obţinute. Astfel, spre pildă, „vocile" istoricilor aflaţi în eşaloanele superioare de cercetare şi administrare ale domeniului în acea vreme pot fi de-acum „accesate" şi aduse în prim-planul discursului istoriografic. Aşa cum am încercat să argumentez, de exemplu, în subcapitolul referitor la prăbuşirea lui Mihail Roller, principiile pe baza cărora se constituiau solidarităţile personale în

[23] Benjamin Tromly, *Making the Soviet Intelligentsia: Universities and Intellectual Life under Stalin and Khrushchev*, Cambridge University Press, New York, 2014, p. 5.

interiorul acestui câmp socio-profesional particular ţineau nu în primul rând de „patriotism" sau de ideea „spiritului naţional", manifestată în anii '50 în raport cu rusofilia „ocupantului roşu" ori, în anii '80, de dihotomii imaginate *a posteriori*, de tipul *Us vs. Them* („noi" versus „ei", în cazul de faţă, „profesionişti" versus „politrucі"). Despre prima dihotomie – „partida naţională" versus „gruparea moscovită" şi geneza ei, ca parte componentă a mitologiei naţional-stalinismului românesc, am scris în altă parte[24], pornind de la concluziile şi dezvoltând prin exemplificări noi ideile formulate de politologul şi istoricul Vladimir Tismăneanu. Nu mai insist asupra ei aici, aşadar. De notat că o serie de istorici-memorialişti (de pildă academicienii Florin Constantiniu ori Dan Berindei, dar şi, desigur, mulţi alţii) au asumat-o în postsocialism, în scrierile lor cu caracter autoreferenţial, plasându-se atât pe ei înşişi, cât şi pe mentorii lor – atunci când acest lucru s-a putut realiza fără prea mari stringenţe – în cadrul, evident, al primeia.

Pe de altă parte, în pofida imensei mase documentare puse la dispoziţia cercetătorilor, odată cu deschiderea arhivelor centrale ale PCR, o serie de neajunsuri de ordin tehnic nu au putut fi totuşi ocolite, ignorate ori depăşite pe parcursul realizării demersului de faţă: sunt cvasi-inexistente, în clipa de faţă, la aproape un sfert de veac de la prăbuşirea regimului comunist, analizele sau restituirile secvenţiale atât de necesare, referitoare la instituţii şi personalităţi – cu excepţia celor cu caracter hagiografic, atât de intens cultivate şi înainte de 1989 –, la publicaţiile ştiinţifice din epocă ori la evoluţia sistemului de învăţământ ş.a.m.d. Nu există un dicţionar biografic al istoricilor români, aşa cum nu există o enciclopedie, cât de incompletă ori perfectibilă, a istoriografiei româneşti postbelice – în fapt, cea mai recentă (şi totodată singura publicată până acum) datează din 1978, aşadar din epoca studiată aici. Am considerat, în acest sens, pertinentă aprecierea pe care cercetătorul Alexandru Zub a făcut-o în 1985, aşadar într-un timp prea puţin favorabil proiectelor istoriografice de tipul celor propuse

[24] Felician Velimirovici, „Despre Republica Socialistă România şi patriotismul ceauşist", în *22*, articol disponibil pe Internet, la adresa http://www.revista22.ro/despre-republica-socialista-romnia-si-patriotismul-ceausist–27410.html.

de domnia-sa, apreciere conform căreia o cercetare ştiinţifică dedicată istoriei culturii este necesară oricând, construindu-se şi întemeindu-se pe „materialul existent, asumându-şi inevitabil riscul neîmplinirii."[25] Este un risc pe care l-am asumat din capul locului.

3. Surse

3.1. O categorie esenţială de contribuţii aferente temei pe care am ales să o discut este reprezentată de literatura cu caracter autoreflexiv, subiectiv sau memorialistic publicată, îndeosebi pe parcursul ultimului deceniu, de către câţiva istorici activi din perspectivă profesională în România democrat-populară şi socialistă. Deşi nu reprezintă un gen literar ori istoriografic cultivat intens în ţara noastră[26], în rândul acestor ego-istorici[27] se înscriu personalităţi ca Florin Constantiniu[28], David Prodan[29], Alexandru Zub[30], Şerban Rădulescu-Zoner[31], Nicolae Ciachir[32], Apostol Stan[33], Dinu C. Giurescu[34], Titu Georgescu[35], Lucian

[25] Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism*, Bucureşti, Ed. Academiei RSR, 1985, p. 8.

[26] Alexandru Zub, „Istoricul în faţa duratei imediate: aportul ego-istoriei", în *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode*, Bucureşti, 2002, Ed. Colegiul Noua Europă, p. 48.

[27] Utilizez conceptul în accepţiunea articulată de Pierre Nora în introducerea volumului pe care l-a coordonat, *Essais d'ego-histoire*, Paris, Ed. Gallimard, 1987.

[28] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2007.

[29] David Prodan, *Memorii*, ediţie îngrijită de Aurel Răduţiu, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993.

[30] Alexandru Zub, *Oglinzi retrovizoare. Despre istorie, memorie şi morală în România*, Iaşi, Ed. Polirom, 2003.

[31] Şerban Rădulescu-Zoner, *A fost un destin. Amintiri, mărturii, dezvăluiri*, Bucureşti, Ed. Paideia, 2003.

[32] Nicolae Ciachir, *Un istoric român ancorat în lumea contemporană. Evocări*, Bucureşti, Ed. Oscar Print, 2003.

[33] Apostol Stan, *Istorie şi politică în România comunistă*, Bucureşti, Ed. Curtea Veche, 2010.

[34] Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucţii nr. 6 la Academia Română. Amintiri, mărturii*, Bucureşti, Ed. Meronia, 2008.

[35] Titu Georgescu, *Tot un fel de istorie*, vol. I şi II, Râmnicu-Vâlcea, Ed. Conphays, 2002.

Boia[36] ori Gheorghe I. Ioniţă[37]. Ultimul dintre ei a fost cel din urmă decan al facultăţii de profil din Bucureşti şi director al Institutului de Studii Sud-Est Europene între anii 1985 şi 1989. Alţi istorici au oferit, în anii din urmă, interviuri publicate în paginile unor reviste de cultură ori transmise de programele unor emisiuni de televiziune. Alţii, şi mai puţini, au devenit activi în spaţiul virtual, administrând website-uri ori weblog-uri. Deşi sunt discutate în spaţiile culturale occidentale de câteva decenii bune, aspectele generale de natură teoretică şi metodologică referitoare la utilizarea sau interpretarea acestui tip de surse istorice le-am expus, la rândul meu, în altă parte[38], aplicându-le spaţiului cultural românesc şi derivând concluzii proprii. Nu consider necesar, aşadar, să insist aici asupra lor mai mult decât este cazul.

Pe de altă parte, în scopul întregirii prezentei cercetări, am realizat la rândul meu o serie de interviuri de tip „life-story interview" cu un număr de nouă istorici români, proeminenţi mai ales în perioada post-socialistă, dar care au fost activi profesional şi înainte de 1989, unii dintre ei chiar începând cu prima parte a anilor 1950. Vârstele lor au fost cuprinse – în momentul realizării interviurilor – între 66 şi 83 de ani. Dintre ei, opt sunt bărbaţi şi doar unul este femeie, trei provin din mediul rural şi constituie prima generaţie de intelectuali din familiile lor, în timp ce cinci s-au născut în mediul urban, în familii de intelectuali (învăţători, profesori universitari, politicieni ai perioadei interbelice, academicieni). Din punct de vedere profesional, trei dintre ei s-au format înainte de 1948 la Universităţile din Bucureşti şi Cluj în proximitatea unor remarcabili specialişti consacraţi în perioada interbelică (Ioan Moga, Gheorghe I. Brătianu, Andrei Oţetea), trei în deceniul următor în Bucureşti şi Iaşi, şi doi la începutul anilor 1960, respectiv spre sfârşitul acestei decade în Bucureşti. Cinci şi-au desfăşurat profesia în Bucureşti, trei în Cluj-Napoca şi unul în Iaşi. Din perspectiva

[36] Lucian Boia, *Istoriile mele: Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2012, 211 pp.

[37] Gheorghe I. Ioniţă, *O viaţă, un destin. Istorii ştiute şi neştiute*, Bucureşti, Ed. Cartea universitară, 2007.

[38] Felician Velimirovici, „Romanian Historians...", pp. 116–138.

relaţiei „personale" cu regimul comunist, doi dintre ei au cunoscut detenţia politică, iar un altul a avut ceea ce în epocă s-a numit „dosar necorespunzător", adică un membru al familiei sale a fost încarcerat în penitenciarul de la Sighet între 1949 şi 1955 din motive politice.[39] În ordine alfabetică, istoricii pe care i-am intervievat sau cu care am avut discuţii pe parcursul ultimilor ani (aşa-numitele „background interviews" care m-au ajutat să înţeleg mai bine trecutul recent) sunt următorii: Bajusz István, Lucian Boia, Gheorghe Cipăianu, Dinu C. Giurescu, Camil Mureşanu, Şerban Papacostea, Zoe Petre, Doru Radosav, Aurel Răduţiu, Ioan Scurtu şi Alexandru Zub.

Cu câteva excepţii, generate de condiţia sau poziţia pe care au ocupat-o în cadrul câmpului social ori al ierarhiei profesionale din care au făcut parte în timpul României comunizate, perspectiva acestor istorici evocaţi mai sus – spre deosebire, în genere, de cea asamblată în studiile şi volumele academice consacrate acestei problematici – este una *from below*, adică „de jos". Cu atât mai necesară este şi această perspectivă întrucât, cum judicios observa la începutul anilor 1990 istoricul american Stephen Kotkin, în perioada comunistă au existat extrem de multe situaţii sau episoade deosebit de semnificative, care prin însăşi natura lor nu au putut lăsa niciun fel de urme scrise în documentele de arhivă: „nu toate documentele au fost păstrate, şi nu toate problemele au fost aşternute pe hârtie"[40]. Pentru aceste situaţii sau episoade, mărturia rămâne singura sursă istorică. Valoarea acestui tip de izvor istoric este pusă în evidenţă de gânditorul francez Paul Ricoeur, într-un mod cât se poate de limpede: „nu avem în ultimă instanţă altceva mai bun decat mărturia pentru a ne asigura că s-a întâmplat un anumit lucru la care cineva atestă a fi asistat în persoană şi că principalul, dacă nu chiar singurul recurs, în afara altor tipuri de documente, rămâne uneori confruntarea între mărturii"[41].

---

[39] Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucţii nr. 6 la Academia Română. Amintiri, mărturii*, Bucureşti, Ed. Meronia, 2008, p. 209.

[40] Sheila Fitzpatrick, „Revisionism in Retrospect: A Personal View", în *Slavic Review*, Vol. 67, No. 3 (Fall, 2008), p. 702.

[41] Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie Gyurcsik, Margareta Gyurcsik, Timişoara, Ed. Amarcord, 2001, p. 177.

Atât discursul autobiografic edit (memoriile publicate) cât şi sursele orale (interviurile de istorie orală pe care le-am realizat) au un caracter sau o valoare narativă subiectivă, o subiectivitate pe care istoria orală o asumă şi o cultivă în mod voluntar şi deliberat. Întrucât reprezintă rezultatul verbalizării, comunicării şi ordonării memoriilor individuale, ego-istoriile nu sunt şi nu pot fi, din perspectivă epistemologică, „false", „incorecte" sau „greşite"[42] pentru că adevărul psihologic al faptelor, *re*prezentarea şi *re*memorarea lor se plasează pentru martori, din perspectivă axiologică, pe o treaptă superioară adevărului „obiectiv", general împărtăşit, al „faptelor" propriu-zise. În opinia unuia dintre cei mai prestigioşi istorici oralişti ai lumii, Alessandro Portelli (dar şi a lui Fr. Nietzsche[43], de pildă), ceea ce oamenii *cred* că s-a întâmplat are aceeaşi valoare cu ceea ce în fapt s-a şi întâmplat, pentru că faptul-în-sine nu este superior reprezentării sale. De altfel, Paul Ricoeur în „Temps et Récit" argumenta pe larg faptul că, în cadrul discursului autoreferenţial, antinomia *adevărat* vs. *fals* este în bună măsură depăşită.[44]

În complementaritatea analizelor devenite între timp clasice, efectuate la începutul deceniului trecut de istorici ca Gabriel Moisa, Florin Müller ori Andi Mihalache – axate în primul rând, aşa cum am menţionat, pe relaţia dintre discursul politic (cu ideologia sa „marxist-leninistă") şi discursul istoriografic canonic (etalon, ori „oficial"), am considerat necesar a introduce în cuprinsul cercetării mele acele mărturii referitoare la experienţe autentice, concrete, trăite de istorici în epocă şi, dacă nu exemplare, atunci cel puţin relevante pentru ceea ce a însemnat condiţia istoricului în societatea românească democrat-populară, respectiv socialistă. Nu întâmplător, în acest sens, istoricul francez Pierre Chaunu a observat cândva că „istoria istoriei o aminteşte mai

---

[42] Alessandro Portelli, „What Makes Oral History Different", în *The Oral History Reader,* edited by Robert Perks and Alistair Thomson, London & New York, Routledge, 1998, pp. 67–68.

[43] Friedrich Nietzsche, *Aurora. Gânduri despre prejudecăţile morale,* § 307 în *Opere complete*, vol. 4, traducere de Simion Dănilă, Timişoara, Ed. Hestia, 2001, pp. 158–159.

[44] Jeremy D. Popkin, *History, Historians & Autobiography*, Chicago, The University of Chicago Press, 2005, p. 33.

întâi pe aceea a istoricilor"[45]. Această istorie poate fi cunoscută (şi) prin apelul sau „accesarea" memoriei lor. Consider că prin intermediul unor astfel de experienţe subiective revelatoare se poate citi „marea istorie", pe care aceşti istorici-martori au străbătut-o. Desigur, am încercat, pe cât posibil, să evit derapajele înspre un anecdotic de tipul celui cultivat îndeosebi în presa scrisă sau în memorialistică după 1989, încercând să operez un „decupaj" de secvenţe subiective ilustrative pentru o epocă, din perspectiva temei alese pentru lucrarea de faţă, în condiţiile în care istoricii români (încă) nu au organizat o întâlnire de mare anvergură pentru a-şi discuta pe larg experienţele personale şi profesionale din timpul regimului comunist, aşa cum au făcut, de pildă, confraţii lor din fosta Republică Democrată Germană, în 1996, la Kiel. În egală măsură, am încercat să evit aprecierile şi judecăţile etice de tipul celor care au caracterizat discursul civic anticomunist românesc după 1989: studiind istoricii şi munca lor, am optat să gândesc problemele în termeni de actori sociali, nu de culpabili, „colaboraţionişti" ori „rezistenţi".

În situaţiile sau în măsura în care istoricii pe care i-am intervievat – ori care deja sunt autorii unor volume memorialistice – au fost în trecut subiecţii sau ţintele unor atacuri venite dinspre sistemul politico-ideologic dictatorial comunist, discursul lor asumă, aşa cum a evidenţiat Paul John Eakin, şi o evidentă funcţie sau miză testimonială antitotalitară şi antiopresivă[46]. Pe de altă parte, în cazurile în care istoricii s-au numărat printre cei care, pentru a-l cita pe profesorul Alexandru Zub[47], au jucat un rol în însăşi „construcţia sistemului", mărturia dă posibilitatea *dezvrăjirii* şi a reevaluării erorii pe care respectivele opţiuni ori acţiuni au generat-o. Exemplară este în acest sens, pentru cazul nostru, evaluarea destinului propriu pe care o realizează istoricul David Prodan[48] în volumul său de memorii. În aceeaşi ordine de idei, în Franţa, istoricul Alain Besançon şi-a reevaluat

[45] Pierre Chaunu, *L'historien dans tous ses états*, II, Paris, Perrin, 1984, p. 8.
[46] Paul John Eakin (ed), *The Ethics of Life Writing*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2004, p. 5.
[47] Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iaşi, Institutul European, 2000, p. 77.
[48] David Prodan, *op. cit.*, pp. 54–55.

în autobiografie derapajele ideologice şi politice din tinereţe implicate de activitatea sa în cadrul Partidului Comunist Francez: „la un moment dat, nu am mai putut să nu-mi dau seama că şi noi ne-am jucat rolul şi am contribuit la ceea ce acest secol a produs mai rău, această vastă întreprindere a răului."[49]

3.2. O a doua categorie de surse pe care le-am explorat în cadrul proiectului meu este reprezentată de documentele, în totalitate needitate, provenite din arhiva centrală a defunctului Partid Comunist Român, mai precis cele produse în cadrul Secţiei de Propagandă şi Agitaţie a Comitetului său Central – una dintre cele mai importante instituţii însărcinate să gestioneze problemele culturale şi ştiinţifice ale României în perioada 1948–1989. În ceea ce priveşte documentele *inedite* şi cele *needitate*, judicioasă este distincţia propusă de cercetătorul ieşean Andi Mihalache, întrucât nu toate documentele needitate – categorie de surse extrem de privilegiată, „fetişizată"[50] chiar de către unii istorici după 1989 – sunt şi inedite; aşa cum pe bună dreptate sublinia Michel Foucault, documentele istorice, fie ele inedite, needitate ori editate, nu întreţin o relaţie privilegiată cu adevărul, ele nefiind instrumentele unei istorii care *ar fi în sine*[51]. În clipa de faţă, aceste documente se constituie în fonduri arhivistice disponibile cercetătorilor la sala de studiu „Aurel Sacerdoţeanu" din cadrul Arhivelor Naţionale ale României din Bucureşti. Nu voi realiza aici o inventariere, o sistematizare sau o clasificare a acestor dosare pe care le-am consultat; ele sunt menţionate în notele pe care le-am plasat în subsolul paginilor prezentei lucrări, de fiecare dată când a fost cazul. Mă limitez la a menţiona numai, dincolo de cantitatea lor apreciabilă, imensa diversitate a acestor surse: rapoarte, informări, „documentare", scrisori între istorici, stenograme ale şedinţelor organizate pentru (şi între) istorici sau ale întâlnirilor avute de către aceştia cu Nicolae Ceauşescu, dispoziţii, proiecte de legi, dări de seamă, statistici detaliate referitoare la istoricii angajaţi în cadrul instituţiilor de cercetare, planuri de salarizare şi altele. Documentele

[49] Alain Besançon, *Une génération*, Paris, Ed. Juliard, 1987, p. 325.
[50] Andi Mihalache, *op. cit.*, pp. 21–22.
[51] Michel Foucault, *L'archéologie du savoir*, Paris, Éditions Gallimard, 1969, pp. 14–15.

au fost redactate pe parcursul unei perioade de timp cuprinse între anii 1948 şi 1989 (mai exact luna octombrie a anului respectiv). O parte relativ însemnată a acestora, mai cu seamă cele produse în intervalul 1971–1989, a devenit accesibilă cercetătorilor foarte recent, până atunci ele fiind neinventariate. Din acest punct de vedere, gradul de noutate a informaţiilor pe care lectura şi interpretarea acestor documente din arhiva PCR le oferă este unul extrem de însemnat. Am considerat util şi necesar apelul la acest tip de surse, până acum aproape complet necunoscute de către cercetători, în pofida caracterului lor extrem de eclectic şi eterogen. Ele oferă o altă imagine a problemelor aflate în discuţie, mai nuanţată şi mai complexă, decât cea cunoscută până în clipa de faţă. Nu insist asupra beneficiilor pe care utilizarea documentelor interne ale partidelor comuniste le aduce cercetării istorice – istorici „revizionişti" şi „post-revizionişti" precum J. A. Getty, L. Viola, S. Fitzpatrick, R. Manning ori St. Kotkin le-au enunţat şi demonstrat cu prisosinţă în lucrările lor publicate pe parcursul anilor 1970, 1980 şi 1990, devenite astăzi repere fundamentale în domeniu. Urmând exemplul lor – mai ales al lui Fitzpatrick – am încercat şi eu să acord mai multă atenţie lărgirii bazei documentare pe care s-a întemeiat proiectul meu, decât rediscutării sau *re*spunerii pe scurt a ceea ce alţi cercetători au *spus* deja înaintea mea. Am considerat mai profitabilă aducerea în prim-planul discuţiei explicarea şi interpretarea unor noi subiecte şi probleme, decât (re)discutarea ori prezentarea pe scurt a rezultatelor unor cercetări întreprinse de către alţi istorici pe parcursul anilor din urmă. Din acest punct de vedere, spaţiul pe care l-am alocat expunerii unor teme cunoscute astăzi, neîndoios semnificative în contextul demersului meu (spre exemplu ampla reformă instituţională din 1948, manualul şi personalitatea lui M. Roller, rolul revistei „Studii" pe parcursul primului său deceniu de existenţă, editarea însemnărilor lui Marx despre români în 1964, tratatul „Istoria României" publicat în 1960–1964, programul PCR din 1975 etc.) este semnificativ mai redus în raport cu cel dedicat unor teme incomplet, inexact sau chiar cvasi-necunoscute anterior, precum „prăbuşirea" lui Roller şi emergenţa unui „front istoriografic" policentric la jumătatea anilor 1950, participarea românească

şi desfăşurarea congresului mondial de istorie de la Bucureşti în 1980, tentativa de a reorganiza instituţional cercetarea istorică românească la mijlocul ultimului deceniu de existenţă al României socialiste etc. Am preferat să fac trimitere – de fiecare dată când a fost cazul, evident – în notele pe care le-am plasat în subsolul paginilor, la literatura de specialitate conexă, în loc să sintetizez inutil informaţiile deja cunoscute, pe care aceasta le oferă în clipa de faţă.

3.3. O a treia categorie de surse pe care le-am folosit în elaborarea prezentei cărţi, în complementaritatea literaturii de specialitate, a naraţiunilor autoreflexive, a interviurilor de istorie orală şi a documentelor, editate sau nu, păstrate în arhivele PCR, este reprezentată de un set de documentele redactate în cadrul fostului Departament al Securităţii Statului (Securitatea), într-un interval temporal cuprins între anii 1954 şi 1985. Ele se plasează, din perspectiva datelor pe care le oferă istoricului, în complementaritatea celor publicate deja de către Ioan Opriş în cele două cunoscute volume[52], referitoare la problema raporturilor dintre istorici şi Securitate în timpul regimului comunist. În prezent, documentele consultate de mine sunt păstrate, gestionate şi puse la dispoziţia petenţilor ori cercetătorilor de către Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii în Bucureşti. Şi în acest caz, diversitatea acestor documente pe care le-am cercetat este una extraordinară; din nou, mă limitez doar la a preciza că referinţele sau trimiterile la aceste surse le-am plasat în notele din subsolul paginilor. Utilizarea acestei categorii de surse produse de Securitate ridică însă o serie de probleme deosebite în raport cu interpretarea documentelor emanate de instituţiile PCR. Întrucât am prezentat şi discutat aceste aspecte în alt loc[53], mă rezum aici numai la a relua câteva dintre cele mai semnificative observaţii pe care le consider demne de a fi reţinute. Ele au doar un caracter general.

---

[52] Ioan Opriş, *Istoricii şi Securitatea*, 2 vol, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2004–2006.

[53] Felician Velimirovici, „«De ce nu ţi-ai văzut de istorie?» Bibliotecarul, sau despre opţiunea de a trăi în adevăr în România comunistă", în *Politici culturale şi modele intelectuale în România*, ed. Lucian Nastasă-Kovacs, Dragoş Sdrobiş, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2013, pp. 390–391.

Documentele care compun fondurile arhivistice ale fostei Securităţi, gestionate de către CNSAS, nu trebuie interpretate ca nişte surse istorice propriu-zise. Fără îndoială, ele nu sunt aşa ceva, în condiţiile în care misiunea Securităţii nu a fost niciodată să producă „izvoare" pentru istoricii viitorului. Documentele, redactate strict pentru uz şi consum intern – iar nu pentru public sau în scopuri propagandistice – sunt, după expresia istoricului american J. A. Getty, combustibilul care a „alimentat funcţionarea maşinăriei" Securităţii: ofiţerii care s-au ocupat de cazuri fără îndoială nu s-au minţit între ei, în condiţiile în care scopul unui dosar de urmărire informativă, de exemplu, era acela de a oferi o bază legală pentru deschiderea dosarului de urmărire penală[54]. În cazul istoricului Vlad Georgescu, realmente un caz excepţional în cadrul istoriei comunismului românesc, istoric a cărui biografie am analizat-o în cadrul ultimului capitol, exact acest lucru s-a şi întâmplat. Pe de altă parte, acest tip de documente reflectă realităţile într-o manieră distorsionată, prin intermediul unor „lentile" specifice[55].

Pe de altă parte, Cristina Vatulescu, atunci când a cercetat raporturile dintre scriitorii români şi sovietici şi instituţiile poliţiei secrete, a remarcat faptul că un dosar personal, întocmit de Securitate în perioada post-stalinistă, este lipsit de orice ordine sau „progresie narativă"[56]: fără o ordine aparentă, dosarele personale includ note informative redactate de colaboratori ai Securităţii aflaţi în proximitatea obiectivului, transcrieri ale înregistrărilor conversaţiilor purtate în locuinţa lui ori la telefon, rapoarte de filaj, fotografii, documente personale, scrisori interceptate, caracterizări psihologice, sinteze periodice întocmite de ofiţerii superiori, planuri de acţiune etc. De regulă, documentele urmează îndeaproape viaţa celui supravegheat, pe care o observă şi o descriu. În complementaritate,

---

[54] Cristina Vatulescu, *Police Aesthetics. Literature, Film and the Secret Police in Soviet Times*, Stanford, Stanford University Press, 2010, p. 46.

[55] Joshua Rubenstein, „Introduction: Andrei Sakharov, the KGB, and the Legacy of Soviet Dissent", *The KGB File of Andrei Sakharov* (ed. Joshua Rubenstein and Alexander Gribanov), Yale University Press, New Haven & London, 2005, p. 3.

[56] Cristina Vatulescu, *op. cit.*, p. 49.

misiunea „organelor" era şi să prevină întreprinderea de acţiuni „subversive" de către cel supravegheat, tinzând să realizeze şi o *remodelare* a comportamentului acestuia[57], fie prin aplicarea de presiuni în sensul unei „influenţări pozitive" a sa, fie chiar, aşa cum recent a demonstrat istoricul Apostol Stan[58], prin ajutorul pe care Securitatea i l-a oferit, pe ascuns, la publicarea unui volum pentru a nu-i permite să devină nemulţumit şi astfel să întreprindă „acţiuni subversive" împotriva regimului.

Din punct de vedere metodologic – fără a mă lansa aici în consideraţii ori speculaţii teoretice, dacă nu inutile atunci cel puţin de importanţă secundară în contextul discuţiei de faţă, aşadar fără a enunţa platitudinile obişnuite în astfel de circumstanţe – am urmat metoda tradiţională specifică unui astfel de demers istoriografic: am colectat, lecturat, coroborat şi interpretat critic o masă cât mai mare de surse la care am avut acces; am intervievat şi am purtat discuţii de câte ori mi s-a ivit ocazia cu istoricii care au avut (ne)şansa de a trăi şi evolua profesional în acei ani. Am făcut apel, în funcţie de nevoia de a înţelege ce s-a întâmplat, atât la istoria orală, cât şi la cea generic etichetată drept „pozitivistă", am angajat concepte, idei, teme şi formule interpretative aferente atât sociologiei, cât şi istoriei ori ştiinţei politice; atât a istoriei istoriografiei ca domeniu particular al istoriei culturii române, cât şi al istoriei postbelice generale a României. Am considerat diversitatea surselor – chiar eclectismul lor – a fi o premiză fecundă mai curând decât un neajuns în măsură să deruteze ori să genereze confuzii analitice: pentru a relua o sugestivă metaforă formulată de un poet antic grec, discutată cândva într-un eseu de către Sir Isaiah Berlin[59], m-am simţit mai apropiat de vulpile interesate şi dornice să cunoască mai multe lucruri, chiar contradictorii, decât de aricii frământaţi de unul singur. Mă raportez cu ambivalenţă, aşadar, la remarca enunţată cândva de Paul Veyne, conform căruia „istoria nu este

[57] *Ibidem*, p. 50.
[58] Apostol Stan, *De veghe la scrierea istoriei (Securitatea)*, Bucureşti, Ed. Curtea Veche, 2012, 286 p.
[59] Isaiah Berlin, *The Hedgehog and the Fox: An Essay on Tolstoy's View of History*, London, Weidenfeld & Nicolson, 1953, 80 p.

o ştiinţă, şi nu are nimic de aşteptat de la ştiinţe; ea nu explică şi nu are metodă"[60].

Nu aş putea să închei fără a le mulţumi celor care au făcut posibilă materializarea acestui proiect. Profesorilor şi cercetătorilor pe care i-am intervievat sau cu care am avut discuţii, ale căror nume le-am enumerat mai sus, le datorez înţelegerea unor aspecte altminteri de neînţeles ale epocii pe care ei au traversat-o şi pe care eu o studiez. Le mulţumesc pentru ceea ce mi-au împărtăşit. În absenţa aprecierilor şi a încurajărilor constante ale prof. dr. Doru Radosav, proiectul nu ar fi fost poate nicicând terminat. Îi mulţumesc pentru sprijinul şi încrederea cu care m-a onorat pe parcursul ultimului deceniu. Fără recomandările şi bibliografia pe care cu generozitate mi le-a pus la dispoziţie dr. Şerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, lucrarea mea ar fi fost fără îndoială una incompletă. Calităţile sale profesionale şi umane au reprezentat întotdeauna un model demn de a fi emulat. Profesorul Virgiliu Ţârău, care cu solicitudinea unui părinte m-a încurajat şi susţinut fără rezerve în toţi aceşti ani, ştie mai bine decât oricine cât îi datorez. Nu aş putea să îi amintesc aici pe toţi cei care, într-un fel sau altul, au contribuit la redactarea lucrării de faţă; lista ar fi prea lungă. Totuşi, mă simt îndatorat în egală măsură profesorilor Andi Mihalache, Ioan Stanomir şi Vladimir Tismăneanu. Nu în ultimul rând, recunoştinţa mea se îndreaptă către domnul dr. Dumitru Ţeicu, directorul Muzeului Banatului Montan din Reşiţa, prin ale cărui eforturi studiul meu a căpătat forma de faţă. Le mulţumesc tuturor.

[60] Paul Veyne, *Cum se scrie istoria,* Bucureşti, Ed. Meridiane, 1999, p. 4.

CAPITOLUL I
A eşuat revoluția culturală în istoriografie? Perioada 1948–1955

Cu procedurile acelea ne-am ridicat în cap şi intelectualitatea care comentează. Unii au ajuns profesori cu 3–4 clase primare, nu cunosc nimic din medicină, sunt nişte profani. Şi aceasta face o atmosferă foarte proastă între intelectualitatea noastră. E adevărat, ea s-a format cu educaţie burgheză, totuşi nu putem să ignorăm părerea ei.

Gheorghe Gheorghiu-Dej, 1955

I.1. Principalele caracteristici, implicații şi consecințe ale stalinismului istoriografic

În istoria postbelică a României, anul 1948 marchează neîndoios debutul unui amplu şi radical proces de restructurări politice, economice, sociale şi culturale, capabile să anuleze temporar coordonatele majore de evoluţie modernizatoare, pe care ţara a progresat în timpul precedentului secol şi jumătate.

Din perspectiva istoriei culturii, într-un interval temporal extrem de limitat – privit la scara timpului istoric – România a fost decuplată aproape complet de la tradiţia sincronizării cu marea cultură europeană pentru o perioadă de aproape un deceniu. Alegerea anului 1948 drept punct de reper are, în acest sens, o valoare strict simbolică, ori mai bine zis euristică, din moment ce, este limpede acum, fenomenul „transplantului civilizaţional" (utilizez acest concept aşa cum a fost el articulat de Stephen Kotkin într-o lucrare între timp devenită reper[61]) pe

[61] Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization*, University of California Press, Los Angeles & London, 1995, 639 p.

care l-a presupus sovietizarea sau „stalinizarea" culturii române în general, respectiv a istoriografiei în special, nu s-a desfăşurat strict pe parcursul acelui an, ci, aşa cum voi arăta, în timpul următorilor câţiva.

În fapt, stalinizarea culturii române, „revoluţia culturală"[62] aşa cum a fost ea definită[63] în acel an de către istoricul şi activistul comunist Mihail Roller, a reprezentat un eşec aproape total. Faptul a fost recunoscut deja în 1954–1955, atât de către intelectualii români (chiar şi de către istorici, aşa cum demonstrez mai jos), cât şi de către autorităţile de partid. În condiţiile în care această problematică – revoluţia culturală, respectiv materializarea sa concretă în domeniul ştiinţelor istorice, „rollerismul" – din istoria culturii române postbelice a constituit obiectul unor consistente studii ştiinţifice publicate de diverşi specialişti în perioada postsocialistă, în rândurile următoare nu voi face decât să sintetizez un set de concluzii proprii, axându-mă pe un număr de trei probleme distincte:

α) principalele reforme instituţionale realizate de către regimul politic (aici incluzând şi schimbările de personal) care au dus în final, pentru prima dată în istoria României, la naşterea sistemului ştiinţei istorice planificate, coordonată de către istoricii M. Roller şi P. Constantinescu-Iaşi;

β) ideologizarea discursului istoric românesc;

γ) producţia istoriografică naţională, sau rezultatele concrete ale „revoluţiei culturale" desfăşurată în ştiinţele istorice, respectiv constituirea unei noi elite a istoricilor.

Utilizez aici conceptul de revoluţie culturală aşa cum a fost el înţeles de Sheila Fitzpatrick, adică drept un moment cronologic delimitabil în timp mai degrabă decât o mentalitate (sau un *Weltanschauung*), caracterizată de „democratizarea culturii, egalizarea oportunităţilor culturale, creşterea rapidă a nivelului

[62] Conceptul a fost propus de Sheila Fitzpatrick în magistralul său studiu „Cultural Revolution in Russia 1928–32", publicat în *Journal of Contemporary History*, Vol. 9, No. 1 (Jan., 1974), pp. 33–52, ori, mai recent, din perspectiva istoriei conceptuale, el este reinterpretat de Michael David-Fox în „What Is Cultural Revolution?", *Russian Review*, Vol. 58, No. 2 (Apr. 1999), pp. 181–201.

[63] Mihail Roller, „Pe drumul revoluţiei noastre culturale", în *Lupta de clasă*, seria a V-a, nr. 2, octombrie-decembrie 1948, pp. 97–110.

de educaţie a populaţiei şi formarea unei noi intelectualităţii”[64]. În condiţiile în care perioada ultimului Stalin a coincis în plan cultural, atât în URSS, cât şi în Republica Populară Română, cu *jdanovşcina*[65], un set de caracteristici distincte se adaugă fenomenului. Sheila Fitzpatrick[66] le enumeră, în cazul sovietic – model emulat de comuniştii români în perioada 1948–1953 – pe următoarele: a) asumarea totală de către partid a responsabilităţii nu numai de a ghida, ci şi de a controla evoluţia ştiinţei, artei şi culturii pe coordonate dictate în principal de considerente ideologice şi nu pragmatice; b) anularea posibilităţilor de a desfăşura dezbateri intelectuale autentice, non-partinice şi neideologizate în ştiinţe, alături de introducerea „liniei partidului” în majoritatea domeniilor culturii; c) respingerea totală a conceptului de autonomie ştiinţifică şi academică, respectiv de libertate de creaţie, dublat de „privarea instituţiilor culturale şi a organizaţiilor profesionale de orice putere de iniţiativă şi negociere”[67]; d) succesul relativ obţinut de partid în încercarea sa de a propaga tiparele discursive şi valorile sale în rândul intelectualităţii.

Pe parcursul primilor ani consecutivi încheierii celui de-al Doilea Război Mondial, PCR a fost preocupat în primul rând cu problemele ridicate de obţinerea sau acumularea întregii puteri în stat. Odată ce regimul „democrat-popular” a fost oficial instituţionalizat în anul 1948, nu a mai durat mult până când cercetarea istorică a suferit o autentică „schimbare la faţă” în ansamblul său, în conformitate cu forma şi fondul celei sovietice. Această transformare radicală a fost realizată prin intermediul a două mecanisme care au funcţionat în mod interdependent

---

[64] Sheila Fitzpatrick, „Cultural Revolution in Russia 1928–32”, p. 33; pentru definiţia şi trăsăturile principale ale revoluţiei socio-politice de tip stalinist de referinţă rămâne studiul „Stalinism as Revolution from Above”, scris în 1977 de Robert C. Tucker şi publicat în volumul *Stalinism. Essays in Historical Interpretation*, (ed. Robert C. Tucker), Transaction Publishers, New Brunswick & London, 1999, pp. 78–79.

[65] Alexei Kojevnikov, „Games of Stalinist democracy: ideological discussions in Soviet sciences, 1947–52”, în *Stalinism. New Directions*, (ed. Sheila Fitzpatrick), Routledge, London and New York, 2000, pp. 142–177.

[66] Sheila Fitzpatrick, „Culture and Politics under Stalin: A Reappraisal”, în *Slavic Review*, Vol. 35, No. 2 (Jun. 1976), p. 212.

[67] *Idem*.

şi care au fost coordonate simultan de către puterea politică: reformarea instituţiilor universitare, academice şi de cercetare pe de-o parte (incluzând aici şi masivele epurări de personal, urmate, de regulă, de promovarea pe criterii în principiu politice a unor cadre noi), respectiv ideologizarea extremă a discursului istoric pe de alta. Cum a arătat demult Hannah Arendt, subordonarea şi controlul sferei intelectului şi a conştiinţei a reprezentat dintotdeauna pentru sistemele politice totalitare o condiţie esenţială a împlinirii programului lor mai larg de restructurare a condiţiei umane înseşi.[68] În foarte scurt timp, toţi istoricii români activi din punct de vedere profesional au ajuns să vorbească „limba bolşevică".

Procesul reformării instituţionale s-a desfăşurat pe coordonate asemănătoare celui din Uniunea Sovietică interbelică[69], însă, spre deosebire de cazul sovietic unde comunizarea (iar mai apoi stalinizarea) s-a desfăşurat pe parcursul unui interval de timp de mai bine de un deceniu[70], în România fenomenul s-a derulat pe parcursul a doar câţiva ani.

Potenţialele centre susceptibile de a produce un discurs istoric profesionist, sau cel puţin autonom, au fost demantelate şi reorganizate în baza unei legislaţii de factură sovietică – universităţile, Academia, institutele de cercetare[71]. Din punct de vedere administrativ, universităţile sunt primele subordonate statului în baza unor decrete-legi, emise încă din 1947, care le stabilesc nu numai noile statute şi scheme organizatorice, ci şi listele de personal didactic[72] – mai exact, listele de excluşi, pensionaţi etc. Pentru a ilustra dimensiunea fenomenului, cred că este suficient

[68] Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2006, pp. 540–542.

[69] Bogdan Cristian Iacob, „Avatars of the Romanian Academy and the Historical Front: 1948 versus 1955", în *Stalinism Revisited* (ed. Vladimir Tismăneanu), Central European University Press, Budapest-New York, 2009, p. 255.

[70] Felician Velimirovici, „Scurtă incursiune în sursele istoriografiei sovietice", în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1–2, 2011, pp. 24–31.

[71] V. detalii în Gabriel Catalan, „Istoriografia română sub impactul modelului sovietic 1947–1955" în *Intelectualii şi regimul comunist: istoriile unei relaţii. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, vol. IV, Iaşi, Ed. Polirom, 2009, pp. 22–25.

[72] Maria Someşan, Mircea Iosifescu, „Modificarea structurii Universităţii în

să menţionez că din numărul total al cadrelor didactice universitare angajate la Universitatea din Bucureşti în 1945, puţin peste o zecime s-au reîntors la catedră în toamna anului universitar 1948–1949[73]. A fost cea mai mare epurare cunoscută din istoria acestei instituţii. Desigur, culpele imputate cadrelor universitare eliminate (un număr apreciabil al acestora fiind simultan şi membri în Academia Română) erau de natură politică, nu ştiinţifică ori profesională: slăbiciunea fundamentală a comunităţii epistemice a istoricilor a fost reprezentată de faptul că un segment semnificativ al acesteia fusese implicat în activităţi guvernamentale între anii 1938 şi 1944, aşadar fie în timpul dictaturii carliste, fie al celei antonesciene. În consecinţă, un număr apreciabil de istorici consacraţi în perioada interbelică au fost nu doar eliminaţi din viaţa ştiinţifică, ci şi încarceraţi. Istorici precum Alexandru Lapedatu, Ioan Lupaş, Ioan Hudiţă, Ion Nistor, Gheorghe I. Brătianu, Ştefan Meteş, Silviu Dragomir, Vasile Netea, Petre P. Panaitescu, Theofil Sauciuc-Săveanu, Vladimir Dumitrescu, Constantin C. Giurescu sunt, conform istoricului Ioan Opriş, doar numele celor „mai buni"[74]. Era, astfel, în firea lucrurilor pentru regimul politic să nu poată asocia specialiştii „burghezi" la desfăşurarea revoluţiei culturale. Relevantă este, în acest sens, observaţia făcută de Vasile Luca încă din data de 9 iulie 1945:

> „intelectualii care au fost până acum – şi nu trebuie să fim prea aspri, ci trebuie să luăm lucrurile cum sunt ele –, dacă scoatem intelectualii cu trecut curat, nu găseşti 1%. Intelectualii care au avut într-adevăr trecutul bun sunt membri vechi. Restul, [la] fiecare, dar la fiecare găseşti manifestări antisovietice, antisemite sau legionare. Aşa era ţara, aşa erau moravurile în ţara noastră şi nici nu putea fi altfel când aici s-a dus timp de un sfert de veac numai politică antisovietică, politică de jandarm faţă de URSS. Rolul nostru este ca tocmai pe intelectuali să-i concentrăm de partea noastră. Nu putem pune problema

anii consolidării regimului comunist", în *Analele Sighet*, vol. 6, Bucureşti, Ed. Fundaţia Academia Civică, 1998, p. 447.

[73] Adina Berciu-Drăghicescu, Ovidiu Bozgan, *O istorie a Universităţii din Bucureşti (1864–2004)*, Bucureşti, 2004, Ed. Universităţii Bucureşti, p. 228.

[74] Ioan Opriş, *Istoricii şi Securitatea*, vol. II, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2006, p. 7.

ce a fost în trecut dar [putem pune problema] ce atitudine au luat în ultimul timp şi azi"[75].

A trebuit să treacă exact un deceniu până ce strategiile şi politicile comuniste se vor transforma în sensul acceptării cooptării intelectualilor în locul reprimării lor, aşa cum recomanda Vasile Luca în 1945. Deja începând cu anii 1955–1956, odată ce sistemul politic a realizat „străpungerea" societăţii, el începe să-şi lărgească şi frontierele interne şi să manifeste disponibilitate în privinţa (re)includerii şi (re)integrării intelectualilor. În timpul revoluţiei culturale însă, un număr apreciabil de reprezentanţi ai vechii elite istoriografice a fost îndepărtat din spaţiul academic.

Pe de altă parte, în vara aceluiaşi an, decretul nr. 76 publicat în „Monitorul Oficial" nr. 32 bis la data de 9 iunie a înfiinţat Academia Republicii Populare Române subordonată direct Consiliului de Miniştri al RPR, a cărei organizare şi statut imita modelul Academiei de Ştiinţe a Uniunii Sovietice.[76] În opinia lui M. Roller, noua Academie urma să fie „Forumul cel mai înalt de ştiinţă şi cultură al ţării", care, spre deosebire de instituţia veche, „nu va mai fi aşa cum a fost în regimul burghezo-moşieresc, o castă feudală, un cerc restrâns, izolat de mase şi nevoile poporului", ci urma să devină un „factor viu şi activ în dezvoltarea ştiinţei şi culturii noastre."[77] Într-adevăr, Academia RPR nu a fost, asemenea vechii Academii, un for de consacrare simbolică a elitelor intelectuale celor mai prestigioase, ci s-a transformat într-o instituţie activă care a început să gestioneze şi să normeze întreaga cercetare ştiinţifică din ţară.

Potrivit legii, rolul Academiei era de a coordona şi planifica cercetarea ştiinţifică fundamentală pe plan naţional. În fapt, între 1948 (când avea un număr de 7 unităţi de cercetare şi aproximativ 400 de colaboratori) şi 1965 (când număra nu mai puţin de 56 de institute şi centre de cercetare, deservite de aproape 2500 de angajaţi), ea s-a plasat în vârful unui sistem piramidal de coordonare a

[75] Cristian Vasile, *Literatura şi artele în România comunistă, 1948–1953,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 2010, p. 71.
[76] Alexander Vucinich, *Empire of Knowledge: the Academy of Sciences of the USSR (1917–1970),* University of California Press, Berkeley, 1984.
[77] Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948–1950. Transformări instituţionale,* Bucureşti, Ed. All, 2005, p. 455.

cercetării ştiinţifice naţionale. Dintre vechii membri ai Academiei Române, o treime s-au regăsit în rândurile celor 66 de membri titulari nominalizaţi prin decret prezidenţial ai noii Academii RPR. Secţia sa de profil se va numi, până în 1955, Secţia de Ştiinţe Istorice, Filozofice şi Economico-Juridice. În 1955 ea a devenit secţia a VIII-a a Academiei RPR, purtând numele de Secţia de Ştiinţe Istorice, Ştiinţa Limbii, Literatură şi Arte. La momentul „alegerilor" din 1948, ea îi includea, ca membri titulari, pe academicienii Andrei Rădulescu, „ultimul preşedinte al Academiei Române înainte de 9 iunie 1948"[78], Petre Constantinescu-Iaşi, Iorgu Iordan, Constantin Balmuş, Mihail Ralea, Mihail Roller, Camil Petrescu, iar ca membri corespondenţi pe istoricii Emil Condurachi, Constantin Daicoviciu, Andrei Oţetea şi David Prodan, alături de literaţii Geo Bogza şi Dumitru Panaitescu-Perpessicius. Ulterior, acestora li se va adăuga şi istoricul Gheorghe Ştefan. Din vechea secţie istorică şi-au pierdut calitatea de academicieni[79] Nicolae Bănescu, Gheorghe I. Brătianu, Silviu Dragomir, Dimitrie Gusti, Ioan Lupaş, Alexandru Lapedatu, Ion Nistor, Victor Slăvescu. Academicienii „aleşi" în toamna anului 1948 vor constitui pilonii de bază necontestaţi ai sistemului în materie de cultură, cel puţin până în jurul anului 1955. Subliniez însă, pentru moment, noutatea istorică absolută reprezentată de faptul că, din acel moment înainte, întreaga cercetare ştiinţifică naţională – nu doar istoriografică – a fost una planificată, coordonată şi gestionată cu atenţie de către acest for, el însuşi fiind plasat sub atenta supraveghere a puterii politice. Conform legii, Academia devenea „instituţie de Stat", aflată în subordinea directă a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri al RPR, căruia urma să îi prezinte periodic „o dare de seamă asupra activităţii sale"[80].

Tot în anul 1948, la data de 15 iulie, în baza decretului nr. 145, au fost desfiinţate institutele de cercetare istorică şi periodicele

[78] Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866–2006)*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 2006, p. 318.

[79] Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 şi 1950*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2011, p. 299.

[80] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 86/1950, f. 1 („Statutul de organizare şi funcţionare al Academiei Republicii Populare Române").

ştiinţifice pe care acestea le editau, ele fiind înlocuite cu Institutul unic de Istorie şi Filozofie al Academiei RPR (cu filiale în Cluj şi Iaşi) şi cu unica revistă pe care acesta o coordona, *Studii*, devenită ulterior *Studii. Revistă de istorie*. În 16 septembrie 1948 este numit un nou director general al institutului, în locul interimarului Andrei Oţetea (care preluase conducerea ca delegat la 1 octombrie 1947, după destituirea lui Gheorghe I. Brătianu), în persoana lui Petre Constantinescu-Iaşi, transferat la rândul său în 1944 de la Iaşi la Bucureşti. La 28 decembrie acelaşi an, institutul trece în subordinea Academiei RPR, unde va rămâne până în 1970. Conform primului raport referitor la activitatea acestui institut, realizat în primăvara anului 1949, Institutul de Istorie şi Filozofie al Academiei RPR număra la data respectivă 179 de colaboratori, „împărţiţi în următoarele categorii: colaboratori ştiinţifici (30), personal ştiinţific ajutător (47) şi colaboratori temporari (97)"[81]. 55 dintre aceştia erau angajaţi propriu-zişi ai institutului, iar 122 erau colaboratori temporari („externi"). Pe parcursul următorilor doi ani, numărul colaboratorilor ştiinţifici angajaţi va creşte – conform statelor de plată aflate în arhiva Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" – la aproximativ 90 în iulie 1951[82]. Demn de remarcat este faptul că Mihail Roller nu s-a aflat niciodată, formal, printre angajaţii acestei instituţii.

Până în 1955, *Studii* a fost principala revistă ştiinţifică de istorie din România, iniţial (şi pentru o foarte scurtă perioadă de timp) cu caracter enciclopedic – conform unui editorial[83] din 1949 –, alături de *Analele Româno-Sovietice*[84]. După numai un an, profilul revistei va înregistra o schimbare, ea devenind un periodic cu caracter strict istoriografic. Revista *Studii* a avut, în această primă etapă, o dublă misiune: să propage un nou tip

[81] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 81/1949, f. 15 („Dare de seamă asupra activităţii Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. pe lunile ianuarie-martie 1949").

[82] Gabriel Catalan, „Institutul de Istorie şi Filozofie al Academiei RPR (1947–1951)", în *Xenopoliana*, Tom VI, nr. 3–4, 1998, p. 142.

[83] „Lămurire", în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, nr. 3, an 2, 1949, p. 5.

[84] Adrian Cioroianu, „Dilemele mimetismului istoriografic. Episodul Analelor Româno-Sovietice", în *Faţetele istoriei. Existenţe, identităţi, dinamici. Omagiu academicianului Ştefan Ştefănescu* (ed. T. Teoteoi, B. Murgescu, S. Solcan), Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2000, pp. 591–610.

de discurs asupra trecutului, promovând concepţia marxist-leninistă „în problemele fundamentale ale istoriei patriei”[85], respectiv să calibreze teoretic şi metodologic producţia istoriografică naţională în ansamblul său. Cu toate acestea, spre exemplu, în anii 1951 şi 1952 istoricii clujeni, respectiv cei ieşeni, nu au publicat *nimic* în *Studii*. Universităţile nu aveau decât câte o singură publicaţie, pentru toate disciplinele şi specialităţile, care apărea anual[86].

În cadrul procesului revoluţionar de „străpungere” a societăţii, demantelarea instituţiilor regimului anterior a fost însoţită de crearea unor noi instituţii, în aparenţă complementare, în fapt alternative la cele clasice: Universitatea „Ştefan Gheorghiu” (1947), Şcoala Superioară de Ştiinţe Sociale „A.A. Jdanov” (1948), Institutul de Istorie a Partidului, ulterior redenumit Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice – ISISP (1951)[87]. Din momentul înfiinţării lor şi până în 1985 – când, conform unui proiect de decret al Consiliului de Stat, ISISP urma să încorporeze şi apoi să substituie complet celelalte instituţii de cercetare cu profil istoriografic – raporturile dintre ele au fost în general antagonice, până târziu în perioada Ceauşescu. Cuvintele unor martori din epocă sunt cum nu se poate mai limpezi în acest sens:

> „...lucrurile erau aşa. Era o Facultate de Istorie la Academia „Ştefan Gheorghiu”, era o Facultate de Istorie la stat. Era un Institut de Istorie al Academiei, era un Institut de Istorie a Partidului. Şi diferenţele începeau de la salariu, care era cu două trepte mai mari la Academia „Ştefan Gheorghiu” şi la Institutul de Istorie a Partidului. Era o rivalitate, şi o... cum să zic, o... confruntare, şi tacită, dar uneori şi directă, pentru că cei de la „Ştefan Gheorghiu” şi de la Institutul de Istorie a Partidului puteau să publice foarte uşor. Sigur că ei luau îndeosebi teme din astea, cu mişcarea muncitorească sau Partidul

[85] „Contribuţia revistei «Studii» la dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste în România (cu prilejul împlinirii a 15 ani de apariţie”, în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XV, nr. 6 (1962), p. 1780.

[86] Cf. Mihail Ralea, „Raport asupra atitudinii intelectualilor faţă de regim şi a calităţii producţiei intelectuale”, ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie, Dosar nr. 117/1948, publicat în volumul *Intelectuali români în arhivele comunismului* (ed. Dan Cătănuş), Bucureşti, Ed. Nemira, 2006, p. 140.

[87] Bogdan Cristian Iacob, *op. cit.*, p. 272.

> Comunist cu tovarăşul Ceauşescu, cutare. Dar noi, cei de la stat şi cei de la Institutul „Iorga" eram socotiţi nişte oameni care nu se angajează în politica partidului, care nu vor să... să abordeze teme care sunt în programul partidului şi aşa mai departe, că abordăm despre burghezie, despre moşierime, despre partidele burgheze şi aşa mai departe; şi întotdeauna când se punea în balanţă un cercetător de la „Iorga" şi unul de la Institutul de Istorie a Partidului, întotdeauna cel de la Institutul de Istorie a Partidului era mai bine văzut şi mai bine apreciat"[88].

Aceeaşi idee, în esenţă, este susţinută şi de cercetătorul Florin Constantiniu în volumul pe care l-a consacrat problematicii de faţă:

> „Principalul nucleu al puterii sale îl constituia nou creatul Institut de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, al cărui director – dar mai mult decorativ – era Constantin Pârvulescu, membru al Biroului Politic al CC al PMR. Selectaţi, în primul rând, pe criterii de dosar şi numai în al doilea rând pe criterii ştiinţifice, corpul de cercetare de la noua instituţie era văzut ca un fel de avangardă a istoriografiei româneşti. Salarizaţi mult mai generos decât cercetătorii din reţeaua instituţiilor Academiei, cei de la Institutul de Istorie a Partidului făceau figură de muşchetarii cardinalului faţă de muşchetarii regelui, pentru a relua o comparaţie din *Cei trei muşchetari*. Între aceşti «aleşi» ai Partidului şi restul corpului de cercetare din domeniul istoriografiei s-a stârnit o rivalitate întemeiată pe prezumţiozitatea primilor şi frustrarea celorlalţi. În timp ce istoricii de la Partid îşi taxau colegii de «factologi», lipsiţi de nivel politic, aceştia din urmă îşi calificau rivalii – evident, pe şoptite – «politruci». Trimiterea lucrării unui cercetător din reţeaua Academiei spre a i se face un referat de cineva de la Istoria Partidului era percepută, de regulă, ca o umilinţă. «Ce ştiu ăia?»"[89].

Rivalitatea şi comunicarea defectuoasă între cercetătorii celor două institute pe parcursul deceniului şase este confirmată şi de un document întocmit la data de 30 ianuarie 1957 de către şeful Secţiei de Ştiinţă şi Cultură din cadrul CC al PMR, care subliniază că

---

[88] Interviu cu prof. univ. dr. Ioan Scurtu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 20. 10. 2009.

[89] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2007, p. 132.

„În general se constată o oarecare ruptură între istoricii colaboratori ai Institutului de istorie al Academiei R.P.R. şi între istoricii colaboratori ai Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. Printre istoricii colaboratori ai Institutului de istorie al Academiei R.P.R. domneşte părerea că cei care lucrează la Institutul de istorie a partidului nu fac ştiinţă, dau lucrări de slabă calitate, insuficient documentate şi neargumentate [...] Pe de altă parte, istoricii de la Institutul de istorie a partidului şi de la şcolile de partid consideră pe cei de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. drept obiectivişti, factologi şi insuficient de cunoscători ai marxism-leninismului"[90].

Institutul de Istorie a Partidului, la fel cum se întâmplase cu mai bine de trei decenii în urmă în URSS, a fost creat de putere având ca principal scop cercetarea şi (re)scrierea istoriei mişcării muncitoreşti, socialiste şi comuniste din România în conformitate simultan cu propaganda regimului, dar şi cu ubicua, atotputernica şi mereu schimbătoarea „linie" politico-ideologică a partidului. În România, ea a fost singura instituţie de această factură (şi anvergură) creată de PMR; în URSS spre exemplu, după 1917, o întreagă constelaţie de instituţii înrudite din perspectiva preocupărilor lor a luat fiinţă treptat. Istoricul rus Alexandr Litvin le enumără pe următoarele: Academia Socialistă (1918), Institutul de Istorie a Partidului (*Istpart*, 1920), Institutul Marx-Engels (1920), Institutul Lenin (1923), Institutul Profesorilor Roşii (1921), Societatea Istoricilor Marxişti (1925). Spre deosebire de cazul românesc, personalul angajat în aceste instituţii sovietice aparţinea aproape în întregime „lumii vechi", dar, la fel ca în România, un singur istoric (M. Pokrovski) deţinea un indiscutabil monopol, îndeplinind simultan nu mai puţin de 18 funcţii administrative distincte[91].

Institutul de Istorie a Partidului a fost inaugurat la data de 26 martie 1951 şi a funcţionat până în 1990 sub egida Comitetului Central al partidului. La 22 martie 1966 a fost redenumit, devenind Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă

[90] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 5/1957, f. 5 („Informaţie privind unele probleme ale activităţii ştiinţifice pe tărâmul istoriei").

[91] Alter L. Litvin, *Writing History in Twentieth-Century Russia. A View from Within*, Palgrave Macmillan, 2001, p. 7.

CC al PCR (ISISP). Cum pe bună dreptate a observat istoricul Gabriel Catalan, la fel ca în Uniunea Sovietică, din consiliul ştiinţific al institutului de istorie a partidului au făcut parte cei mai proeminenţi conducători ai partidului comunist: Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Lothar Rădăceanu, Iosif Chişinevschi, Alexandru Moghioroş, Gheorghe Apostol, Constantin Pârvulescu, Leonte Răutu, Mihail Roller, Gheorghe Stoica, Sorin Toma, Ştefan Voicu, Valter Roman. Faptul se explică nu atât prin pasiunea pentru istorie a liderilor comunişti, cât mai ales prin interesul lor de a gestiona îndeaproape şi de a (re)stabili, în permanenţă şi în funcţie de conjuncturile de moment – nu de puţine ori schimbătoare – însăşi istoria comunismului românesc. Exemplară este, din această perspectivă, şedinţa plenară a CC al PMR din noiembrie-decembrie 1961[92]. Acest institut a fost însărcinat să gestioneze, să păstreze, să studieze şi să interpreteze, conform directivelor conducerii partidului, materialele referitoare la mişcarea muncitorească şi comunistă românească şi internaţională, îndeosebi la Partidul Comunist din România. De asemenea, el a constituit cel mai eficient releu de asamblare şi propagare a unei noi memorii istorice, creată artificial de partid, care avea scopul de a o substitui pe cea „veche" (naturală, sedimentată în timp, axată cu precădere pe valori cu caracter naţional[93]) şi care era centrată pe memoria luptei de clasă a „eroilor" socialişti. Miza principală a activităţilor desfăşurate de activiştii-istorici, încadraţi în acest institut de-a lungul întregii epoci comuniste, a fost construirea unei legitimităţi pentru grupul care a preluat puterea în stat şi care apoi şi-a perpetuat poziţia, altfel spus identificarea unor „ancore identitare", pentru a folosi sintagma formulată de istoricul Bogdan Murgescu, ale grupului care s-a solidarizat şi printr-o anumită origine, prin raportarea la un set de ascendenţi comuni şi la anumite fapte sau întâmplări considerate de grup ca fiind memorabile pentru existenţa şi istoria sa.

---

[92] Liviu Pleşa, Elis Neagoe-Pleşa (editori), *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, Bucureşti, Ed. Nemira & CNSAS, 2006, 2 vol.

[93] Şerban Papacostea, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule", *European History Quarterly*, vol. 26, 1996, pp. 181–182.

Un alt mecanism folosit de putere pentru a reforma cercetărea istorică din România, pe care l-am menţionat mai sus, a fost ideologizarea radicală a discursului istoric. Dacă în URSS acest proces a avut o evoluţie mai lentă[94], cuprinsă, practic, în intervalul de timp care desparte publicarea de către Stalin a celebrei sale scrisori[95] în 1931 în revista *Proletarskaia revoliuţiia*, respectiv anul de apariţie al *Istoriei PC(b)US* (1938), în România fenomenul a cunoscut o evoluţie incomparabil mai rapidă. La fel ca în cazul primului stat al dictaturii proletariatului însă, el a avut drept finalitate constituirea unui discurs istoric etalon, de factură stalinistă, cu valenţe totalizante, asemănător atât în forma, cât şi în fondul său cu cel sovietic. Ilustrative sunt, din acest punct de vedere, majoritatea materialelor publicate în revista *Studii* în intervalul 1948–1955.

Temelia şi esenţa noului discurs istoric a constituit-o ideologia, denumită generic „marxist-leninistă". După cum judicios a subliniat istoricul britanic David Priestland, ideologia nu a reprezentat o schiţă sau un proiect teoretic coerent, bine structurat şi articulat, capabil să ghideze întreaga acţiune politică şi socială în ansamblul său (aşa cum au pretins atât bolşevicii la vremea lor, cât şi unii dintre politologii aşa-numitei „paradigme totalitare" în anii 1950 şi 1960), dar nu a constituit nici un set de idei excesiv de maleabile[96], aşa cum, mai recent, au argumentat istoricii „revizionişti" sau „neo-revizionişti". Conform unei definiţii recente, cuprinzătoare şi pertinente, ideologia marxist-leninistă a constituit „un corp coerent de valori, asumpţii, principii şi argumente care conţin o viziune referitoare la felul în care se desfăşoară mersul istoriei"; ea „include deopotrivă o apreciere relativă la deficienţele trecutului (posibil şi la cele ale prezentului) şi o călăuză pentru ceea ce trebuie înfăptuit pentru a se ajunge la o stare de fapt dezirabilă"[97]. Ea este simultan şi o

[94] V. Felician Velimirovici, „Scurtă incursiune în sursele istoriografiei sovietice", în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1–2 (2011), pp. 23–30.
[95] Iosif V. Stalin, *Opere*, vol. 13, Editura pentru literatură politică, 1952, pp. 90–109.
[96] David Priestland, *Stalinism and the Politics of Mobilization. Ideas, Power and Terror in Inter-war Russia*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2007, p. 16.
[97] Graeme Gill, *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, p. 2.

filosofie a istoriei cu un caracter eminamente teleologic, milenarist[98], constituind baza ontologică a regimului, fundaţia pe care acesta îşi sprijină existenţa. Nu întâmplător Stalin a afirmat în 1931, în cuprinsul scrisorii citate anterior, că istoria nu este o ştiinţă, ci *politică proiectată în trecut*. Desigur, stalinizarea istoriografiei române, consecutivă instituţionalizării regimului comunist şi a instaurării monopolului său ideologic în sfera publică, nu s-a limitat numai la impunerea unidirecţională (*from above*) a unei forme de discurs sau de comunicare politico-istorică; revoluţia culturală a fost caracterizată şi de emergenţa, agregarea şi consolidarea unui set de practici discursive, idei, valori şi atitudini de factură bolşevică, nu de puţine ori contradictorii, în interiorul câmpului socio-profesional al istoricilor. În cele din urmă, aşa-numita ideologie „marxist-leninistă" nu a mai fost controlată în exclusivitate de către grupul politic care a articulat-o şi a propagat-o iniţial, deşi acesta a beneficiat întotdeauna de dreptul de a regla limitele în cadrul cărora ea se manifesta, evolua şi se metamorfoza. În această cheie ar putea fi interpretată, spre pildă, acţiunea profesorului Andrei Oţetea[99] care, în 1956, scriind despre legământul pe care Tudor Vladimirescu l-a încheiat cu Iordache Olimpiotul şi Farmache, s-a „înarmat" cu interpretări din sfera materialismului dialectic şi din învăţătura clasicilor marxism-leninismului pentru a răsturna interpretările istorice rolleriste valabile până atunci, corecte din punct de vedere politic la acel moment. Pe de altă parte, este la fel de adevărat că astfel de practici erau, formal, dezavuate şi descalificate de către partid, fiind interpretate, când necesitatea sau interesele o impuneau, drept „manifestări de bucherism, redarea dogmatică a unor teze, cu abundenţă de citate, fără încercare de aplicare creatoare"[100] etc.

---

[98] János Kornai, *The Socialist System. The Political Economy of Communism*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1992, p. 50.

[99] Andrei Oţetea, „Legământul lui Tudor Vladimirescu faţă de Eterie", în *Studii. Revistă de istorie*, nr. 2–3, an IX (1956), pp. 125–138.

[100] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 59/1953, f. 18 („Despre unele lipsuri şi măsuri de îmbunătăţire privind activitatea catedrelor de ştiinţe sociale din învăţământul superior").

Proiectul revoluţiei culturale comuniste, care urma să se desfăşoare „sub steagul marxism-leninismului atotbiruitor", interpretat de „dascălul proletariatului de pretutindeni"[101], Stalin, s-a inserat în discursul şi practica politică a puterii chiar înainte de anul 1948, dar începând cu acel moment, s-au realizat eforturi semnificativ mai intense atât în direcţia ruperii tuturor legăturilor cu valorile culturii occidentale – proclamată fără drept de apel ca aflându-se într-o stare de putrefacţie avansată –, cât şi a adoptării integrale a modelului cultural al Uniunii Sovietice, privită drept ţara ştiinţei, culturii şi civilizaţiei celei mai înaintate.

Dacă în prefaţa primei ediţii în limba română a cursului scurt de istorie a partidului comunist (bolşevic) al URSS (considerat, la vremea respectivă, a fi „enciclopedia cunoştinţelor de bază în domeniul marxism-leninismului"[102]) traducătorii arătau – în 1946 – că scopul studierii acestei istorii este „*să ne însuşim bolşevismul*"[103] (subliniere originală în text, *n.s.*), atunci întreaga suită de articole „teoretice" publicate în „Analele Româno-Sovietice", „Studii. Revistă de istorie şi filozofie" sau în analele secţiei de ştiinţe istorice din cadrul Academiei RPR par a sugera că nu urmăresc alt scop decât însuşirea, deopotrivă de către istorici şi de către publicul cititor, a bolşevismului în interpretarea trecutului,[104] aşa cum a fost el sistematizat în *Cursul scurt*, a cărui studiere reprezenta „o sarcină de primă importanţă"[105]. Articolele în care ştiinţa istorică sovietică este oferită drept exemplu cunosc o frecvenţă greu de imaginat, comparabilă doar cu cea a traducerilor unor contribuţii elaborate de istoricii sovietici, a căror „universalitate a creaţiilor" este

[101] Mihail Sadoveanu, „Uniunea Sovietică – muncă, demnitate, forţă", în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, nr. 4, an 2, 1949, p. 17.

[102] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 35/1962, f. 47 („Aprecieri asupra Istoriei P.C. (b) al U.R.S.S. «Cursul scurt»").

[103] *Istoria Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice. Curs scurt*, Bucureşti, Ed. P.C.R., 1946, p. 4.

[104] Mihail Roller, „Sarcini noi în studiul istoriei României", în *Studii. Revistă de istorie şi filozofie*, nr. 1, 1949; „Realizări şi sarcini noi pe tărâmul ştiinţelor istorice", în *Studii. Revistă de istorie şi filozofie*, nr. 4, 1949.

[105] N. Popescu-Doreanu, „Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice, călăuză strălucită pentru tânăra noastră ştiinţă a istoriei", în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, anul 3, nr. 1 (ianuarie-martie 1950), p. 93.

proclamată în mod demagogic şi iresponsabil a fi comparabilă doar „cu marile opere din Renaştere”[106]. În fapt, până în anul 1955, traducerile unor materiale publicate în diverse reviste istorice sovietice depăşesc din punct de vedere cantitativ „realizările” româneşti, numai după acel an balanţa înclinându-se în favoarea cercetărilor autohtone. Într-adevăr, pentru a folosi metafora propusă de istoricul american Frederick Kellogg, aceasta a fost „vârsta de mercur”[107] a istoriografiei româneşti.

Din perspectiva strict cronologică a evoluţiei procesului de ideologizare (stalinizare) a discursului istoric postbelic, un prim punct de referinţă care poate fi reţinut este discursul rostit de către proaspătul academician Petre Constantinescu-Iaşi în şedinţa plenară a recent-înfiinţatei Academii RPR, la data de 1 noiembrie 1948. În cadrul său, autorul fundamentează teoretic coordonatele în baza cărora „noua istorie” urma să fie realizată. În acest sens, Constantinescu-Iaşi apreciază valoarea şi importanţa epocală a evenimentului reprezentat de publicarea, cu un an înainte, a manualului de istorie a României de către o echipă de istorici coordonată de Mihail Roller, pentru „deschiderea unor largi orizonturi în cadrul ştiinţei istorice”. Simultan, el arată că istoria naţională trebuie concepută aşa cum o concep cercetătorii cei mai progresişti, adică cei din Uniunea Sovietică, în maniera indicată de Stalin, „aproape de popor şi slujind poporul”[108]. Până în 1956, manualul (considerat de către însuşi părintele său drept un „tratat”[109]) de aproape 800 de pagini va cunoaşte mai multe ediţii, mereu adăugite. Fără urmă de îndoială, el a constituit cea mai notabilă operă de interpretare istorică realizată în timpul revoluţiei culturale româneşti. În încercarea de a lega noutatea radicală a realizării rolleriene de o prezumtivă „tradiţie” istoriografică progresistă, Petre Constantinescu-Iaşi face

[106] Rodica Ciocan, „Orientări în istoriografia sovietică”, în *Analele Româno-Sovietice*, anul I, nr. 4 (martie-aprilie 1947).

[107] Frederick Kellogg, *O istorie a istoriografiei române*, Iaşi, Ed. Institutul European, 1996, p. 83.

[108] Petre Constantinescu-Iaşi, „Despre activitatea din domeniul istoriei şi literaturii” în *Analele Academiei R.P.R.*, Seria C, Tomul I, Memoriul I, Bucureşti, 1948, p. 3.

[109] Mihail Roller, *Probleme de istorie. Contribuţii la lupta pentru o istorie ştiinţifică în R.P.R.*, Bucureşti, Ed. Partidului Muncitoresc Român, 1951, p. 56.

referire în comunicarea sa la numele unor Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, ori chiar A.D. Xenopol, apreciindu-i ca istorici şi gânditori înaintaţi pentru vremea lor, dar totuşi uşor „confuzi". Ceea ce urma să devină o regulă obligatorie din acel moment înainte – principiul muncii în colectiv – autorul enunţă în cadrul aceluiaşi discurs. Principiul muncii planificate în colectiv, în vederea realizării planului general anual (respectiv cincinal), ori a planului-cadru elaborat în fiecare institut de istorie a reprezentat principiul fundamental de funcţionare al tuturor institutelor de cercetare istorică până în anul 1989.

Amplele reforme instituţionale demarate în cursul anului 1948, drasticele reduceri de personal, epurarea corpului profesoral al facultăţilor de profil şi al institutelor de cercetare, impunerea institutului unic de istorie şi a periodicului său ştiinţific au avut drept consecinţă, în primul rând, punerea temporară între paranteze a tradiţiilor istoriografice româneşti moderne. Pentru prima dată în istoria ţării, ştiinţa istorică a devenit o „armă ideologică" din arsenalul unui partid politic, fapt enunţat cât se poate de clar de către însuşi M. Roller cu prilejul realizării primului bilanţ al cercetării istorice din România democrat-populară, în septembrie 1949: sarcina primordială a istoricilor era, în viziunea sa, „aceea de a studia şi lămuri pe baza învăţăturilor lui Marx, Engels, Lenin, Stalin, lupta poporului pe teritoriul R.P.R. din vremurile cele mai îndepărtate până azi, de a combate influenţa cosmopolită a şcoalei istorice burgheze, de a transforma ştiinţele istorice din ţara noastră într-o puternică armă ideologică pusă în slujba poporului muncitor, în slujba educării constructorilor socialismului, folosind la maximum marile cuceriri ale ştiinţei sovietice."[110]

Pe de altă parte, politicile de promovare profesională au fost capabile, într-un timp foarte scurt, să destructureze complet, pe parcursul revoluţiei culturale, principiile de organizare a ierarhiilor simbolice din domeniu. Poziţiile de prestigiu profesional, aşa cum s-au constituit, regenerat şi perpetuat ele în deceniile anterioare au dispărut, pentru a fi înlocuite, pe de-o parte, cu

[110] Mihail Roller, „Sarcini noi în studiul istoriei României", în *Studii. Revistă de istorie şi filozofie*, nr. 4, 1949, p. 24.

o serie de personalităţi autoritare, care îşi datorau funcţiile administrative în domeniu capitalului politic pe care l-au obţinut înainte de 1944, iar pe de alta cu apropiaţi (protejaţi) de-ai lor, unii dintre ei foarte tineri. Din acest punct de vedere, Mihail Roller[111] şi Petre Constantinescu-Iaşi constituie figurile cele mai proeminente, aşa cum am arătat mai sus, primul ca istoric-coordonator al întregii bresle a istoricilor (sau al întregului „front istoriografic", pentru a folosi o formulă-stereotip consacrată în anii analizaţi aici), producător el însuşi de canoane dogmatice, respectiv al doilea ca istoric-cenzor oficial al regimului. Spre deosebire de primul, care deja în 1955 se afla în plin declin profesional, cel de-al doilea a demonstrat o neaşteptată longevitate, deţinând funcţii-cheie până spre mijlocul anilor 1970, o longevitate datorată, evident, şi unei remarcabile capacităţi de adaptare la mereu schimbătoarele circumstanţe politice.

Figura-cheie a revoluţiei culturale în istoriografie o reprezintă însă Mihail Roller. Probabil cea mai autoritară „voce" de istoric-politician în timpul acestei perioade, deşi nu a deţinut oficial nici funcţia de director al Institutului de Istorie al Academiei RPR din Bucureşti, nu a fost nici profesor universitar, şi nici măcar preşedinte al secţiei de profil din Academie, el a coordonat un grup de istorici care au redactat cunoscutul manual, publicat pentru prima dată în 1947. A fost, în tot cazul, „părintele" a ceea ce ulterior se va numi „rollerism"[112]. Iar după moartea lui Stalin, „buruienile rollerismului"[113] parafrazându-l pe Florin Constantiniu, urmau să fie „plivite" de pe ogorul istoriografiei româneşti, însă nu de către reprezentanţii presupusei „partide naţionale" – „triumviratul" Oţetea-Daicoviciu-Condurachi – a istoricilor anti-rollerişti, ci cu implicarea directă a conducerii superioare a partidului. Aşa cum anul 1948 simbolizează debutul revoluţiei culturale în istoriografie, anul 1954 ar putea marca

[111] O biografie amănunţită a sa a fost elaborată relativ recent de istoricii Mihai Burcea şi Ştefan Bosomitu, „Mihail Roller – «fantoma roşie» a istoriografiei româneşti", disponibilă la adresa: http://www.militiaspirituala.ro/detalii.html?tx_ttnews%5Btt_news%5D=224&cHash=58fd6edbd38428cd7a7a0e15dba8fcda

[112] Dennis Deletant, „Rewriting the Past: Trends in Contemporary Romanian Historiography", *Ethnic and Racial Studies*, (Jan. 1991), Vol. 14, No. 1, pp. 64–85.

[113] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 184.

momentul încheierii sale. Argumentez de ce în cadrul ultimei secţiuni a prezentului capitol.

I.2. Începutul sfârşitului: „Nu am spus niciodată că Roller nu este Roller"[114]

Propun un răspuns la întrebările *din ce cauză?* şi *când anume?* a debutat prăbuşirea lui Mihail Roller, interpretând critic conţinuturile unei discuţii care a avut loc între cei mai proeminenţi istorici ai momentului respectiv, discuţie organizată şi supervizată de către Secţia de Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român în toamna anului 1954. Consider că aducerea în prim-planul discursului istoriografic a „vocilor" celor mai semnificativi istorici români, activi profesional în prima parte a anilor 1950, este în măsură să ofere câteva chei de înţelegere a fenomenului pe care îl analizez.

Deşi scopul iniţial al întâlnirii acestor istorici a fost reprezentat de examinarea stării generale în care se afla cercetarea ştiinţifică în domeniul istoriei, discuţiile se transformă brusc într-un autentic proces al lui Mihail Roller care, după toate probabilităţile, a contribuit la prăbuşirea sa câteva luni mai târziu. Cel mai probabil, procesul a fost pregătit în prealabil de către Secţia de Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central, aşadar nu a fost un eveniment spontan, care să se fi desfăşurat ca atare în mod autentic. Conform tuturor aparenţelor, destituirea sa a fost orchestrată de către acelaşi partid care anterior l-a promovat. O pură creaţie a partidului fiind, Roller a fost desfiinţat de către acelaşi partid pe care l-a susţinut fără rezerve.

„În trecut la noi aveam lupta valorilor şi reuşeam în posturi cei mai capabili, mai bine pregătiţi. Azi în învăţământ sunt o serie de elemente nepregătite, care se menţin numai pentru că sunt susţinute de partid. Valorile s-au dat la fund, iar pleava pluteşte la suprafaţa apei"[115] observa, la 20 octombrie 1954, istori-

[114] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 61/1954, f. 47 („Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954, în şedinţa Secţiei Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central cu oamenii de ştiinţă din domeniul istoriei.", fragment din cuvântarea lui Mihail Roller).

[115] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 195665, f. 25.

cul Ştefan Pascu, conform unei note informative aflată în arhiva fostei Securităţi, semnată de unul dintre colegii săi din cadrul Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj al Academiei RPR.

Deşi este destul de dificil de stabilit cu exactitate – dacă nu imposibil – în ce măsură o astfel de remarcă poate fi autentică, totuşi, dincolo de remarcabila ei valoare simbolică, constatarea istoricului clujean poate fi susţinută prin realizarea fie şi a unei sumare analize a stării de fapt în domeniul cercetării istorice la nivelul anului 1954: situaţia era una catastrofală – spre pildă, în 1951 şi 1952 cercetătorii Institutului de Istorie din Cluj nu au publicat *niciun studiu ştiinţific*[116], iar în 1953 şi 1954 confraţii lor ieşeni par să le fi urmat exemplul[117]. Desigur, în câteva cazuri, activitatea lor s-a reflectat numai în publicistica locală cu caracter cultural. Acest fapt a fost oarecum recunoscut oficial în 1955, evident, în termenii buruienoşi ai limbii de lemn, cu ocazia întocmirii primului bilanţ al realizărilor „pe tărâm istoriografic"[118], pregătit de academicianul Petre Constantinescu-Iaşi în vederea iminentului congres internaţional de profil desfăşurat la Roma, eveniment unde, fapt notabil, M. Roller nu a fost invitat să participe.

Tocmai din această cauză, ştim acum, în toate poziţiile de putere simbolică şi administrativă ale câmpului istoriografic românesc, în acelaşi an, vor fi plasaţi istorici reprezentativi pentru categoria „foştilor"[119], majoritatea cu studii în Europa antebelică, mulţi dintre ei cu un trecut în măsură să-i facă vulnerabili, care cu greu puteau ilustra idealul de istoric comunist, anti-cosmopolit, loial partidului, călăuzit în munca sa de „atotbiruitoarea"

[116] Grigore Claudiu Moldovan, „Sovietization of Historiography during Cultural Stalinism. New Perspectives", *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu" din Cluj-Napoca*, tom LI, 2012, p. 185.

[117] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 61/1954, ff. 19–20 („Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954, în şedinţa Secţiei Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central cu oamenii de ştiinţă din domeniul istoriei.").

[118] Petre Constantinescu-Iaşi, *Realizările istoriografiei române între anii 1945–1955*, Bucureşti, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, 1955, 52 p.

[119] Bogdan Cristian Iacob, „Avatars of the Romanian Academy and the Historical Front: 1948 versus 1955", în *Stalinism Revisited* (ed. Vladimir Tismăneanu), Central European University Press, Budapest-New York, 2009, p. 255.

învăţătură marxist-leninistă: în niciun caz ei nu au fost „specialiştii roşii", doriţi în timpul revoluţiei culturale ci, mai curând, susceptibilii „tovarăşi de drum".

Desigur, ideea de „a construi comunismul cu mâini necomuniste"[120] fusese enunţată şi aplicată de către însuşi Lenin, însă, de fapt, propulsarea „foştilor" istorici în 1955, în detrimentul lui Mihail Roller şi, mai ales, al discipolilor săi, semnifică eşecul evident al revoluţiei culturale în domeniul ştiinţelor istorice, al „stalinizării"[121] ei, desfăşurată între 1948 şi 1953/1954 după modelul istoriografiei sovietice – „şi în acest domeniu [considerată a fi, *n.s.*] cea mai înaintată din lume"[122]. Aşa cum voi încerca să argumentez, momentul 1955 reprezintă doar vârful sau efectul unui fenomen mai amplu.

În fapt, între moartea lui Stalin, survenită în primăvara anului 1953, şi reajustările derulate în anul 1955 la nivelul eşaloanelor superioare ale instituţiilor care administrau cercetarea ştiinţifică în domeniul istoriei, au loc o serie de procese ale căror dinamici au fost în măsură să facă posibilă plantarea „seminţelor schimbării", nu doar în sensul unei turnuri naţionale a scrisului istoric românesc – turnură evidentă deja în următorul deceniu – dar mai ales din perspectiva faptului că „frontul istoriografic" se restructurează pentru a deveni, în cele din urmă, unul policentric.

Mihail Roller, „micul Stalin"[123] al istoriografiei postbelice, istoricul care, prin prisma influenţei exercitate, a gestionat nu doar întreaga activitate de cercetare istorică – nu întâmplător, în epocă i se spunea „controller"[124] –, dar a şi calibrat discursul

---

[120] George M. Enteen, „Marxists versus Non-Marxists: Soviet Historiography in the 1920s", *Slavic Review*, vol. 35, no. 1 (Mar. 1976), pp. 91–92.

[121] Liviu Pleşa, „Mihail Roller şi «stalinizarea» istoriografiei româneşti", în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/I, 2006, pp. 165–177.

[122] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 50/1951, f. 2 („Tov. Gh. Gheorghiu-Dej, îndrumător pentru ştiinţa istorică din RPR, comunicare ţinută la Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR în ziua de 14 noembrie 1951, de către acad. P. Constantinescu-Iaşi.").

[123] v. Florin Constantiniu, „O fază sumbră a istoriografiei româneşti. Perioada rolleristă", în *Magazin Istoric*, nr. 8, (august), 2002.

[124] Vladimir Tismăneanu, *Lumea secretă a nomenclaturii, Amintiri, dezvăluiri, portrete*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2012, p. 219.

canonic pentru ceea ce a însemnat stalinismul istoriografic, devine astfel, treptat, un obstacol ce trebuia să fie înlăturat.

> „De la catedră vocifera şi gesticula ca un descreierat, insulta, în numele marxismului, pe cei de faţă – aducea injurii întregii istorii româneşti, terfelea pe toţi oamenii de seamă din trecut, debita nişte enormităţi de rămâneam înmărmuriţi"[125] notează în memoriile sale economistul Gheorghe Zane. Aşa cum am notat mai sus, opera sa – cea practică, întrucât una teoretică ori ştiinţifică propriu-zisă nu a lăsat – a depăşit spaţiul catedrei universitare, marcând indelebil cercetarea istorică românească în primii ani ai comunismului, în ansamblul său. Indiscutabil, misiunea în care s-a angajat cu toate forţele şi pe care a urmărit-o neabătut a fost aceea „de a da un chip sovietic cercetării istorice din ţara noastră"[126].

Conform istoricului Bogdan Cristian Iacob[127], memoriul anti-rollerist redactat în 1955 (episodul este narat de fostul activist Pavel Ţugui în memoriile sale[128]; revin asupra sa în cuprinsul capitolului următor) reprezintă prima iniţiativă gândită de câţiva proeminenţi reprezentanţi ai tagmei istoricilor, în sensul descalificării dacă nu al „rollerismului", atunci cel puţin a lui Roller însuşi. Într-adevăr, începând cu anul 1955, Roller îşi va pierde treptat atât funcţiile şi autoritatea, cât şi influenţa. Până la sfârşitul vieţii (21 iunie 1958) el a rămas doar adjunctul veteranului bolşevic Constantin Pârvulescu, membru fondator al PCdR, la direcţiunea Institutului de Istorie a Partidului.

Începutul sfârşitului său politic este însă reprezentat de o dezbatere aparent de rutină la care au luat parte „oamenii de ştiinţă din domeniul istoriei", organizată de către Comitetul Central al Partidul Muncitoresc Român la Secţia sa de Propagandă şi Agitaţie, moderată iniţial de Leonte Răutu, dezbatere ce s-a desfăşurat pe parcursul după-amiezei zilei de 17 noiembrie 1954. Ideea de a invita un număr relativ însemnat de reprezentanţi

[125] Gheorghe Zane, *Memorii 1939–1974*, Bucureşti, Ed. Expert, 1997, p. 167.
[126] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2007, p. 24.
[127] Bogdan Cristian Iacob, „Avatars of the Romanian Academy and the Historical Front: 1948 versus 1955", p. 279.
[128] Pavel Ţugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Ed. Ion Cristoiu, 1999.

ai istoricilor să îşi comunice problemele, prin intermediul unei astfel de dezbateri, în scopul prezumtiv al soluţionării lor, nu se putea desfăşura decât într-o perioadă consecutivă morţii lui Stalin – de altminteri, aşa cum a remarcat Alexandru Vianu, unul dintre istoricii care au participat la respectiva şedinţă, aceasta ar fi *prima* astfel de întâlnire de anvergură organizată de CC al PMR pentru istorici. Desigur, în 16 şi 17 ianuarie 1953 avusese loc „Consfătuirea istoricilor din R.P.R.", a cărei stenogramă prescurtată a fost publicată[129] fără întârziere, însă aşa cum voi arăta, scopul ascuns al întâlnirii organizată în toamna anului 1954 pare să fi fost unul cu totul diferit.

Aşa cum indică documentele din arhiva CC al PMR, semnele pierderii autorităţii lui Mihail Roller se arată deja în toamna anului 1954, iar în 1955 ele ies la suprafaţă cu totul[130]. Atitudinea anti-Roller manifestată atunci de către istoricii români – fapt simptomatic, atât de către foştii „rollerişti" cât şi de către „burghezi" – nu trebuie interpretată în termenii unor conflicte personale ori a unei „lupte" între istoricii stalinişti şi cei care ar fi format o presupusă „partidă naţională" – deşi David Prodan se autodefineşte, la fel ca Florin Constantiniu, ca făcând parte din cea din urmă categorie. Mai curând, ea semnifică disponibilitatea sau interesul istoricilor de a-i prelua parte din prerogative şi de a-şi extinde astfel controlul asupra bazelor instituţionale ale cercetării istorice – ceea ce s-a întâmplat întocmai după 1955–1956, când Roller a fost „degradat" din funcţia de vicepreşedinte al Academiei RPR, devenind doar director adjunct al Institutului de Istorie a Partidului[131], adică adjunctul lui Constantin Pârvulescu, el însuşi aflat pe o pantă descendentă, şi în plus criticat de către colegi aproape de fiecare dată când se ivea ocazia[132].

---

[129] „Consfătuirea istoricilor din R.P.R. (16–17 ianuarie 1953)", în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, anul 6, nr. 1 (ianuarie-martie 1953), pp. 17–91.

[130] V. memoriul anti-rollerist înaintat şefului subsecţiei de Ştiinţă şi Cultură din cadrul CC al PMR de către istoricii A. Oţetea, B. Cîmpina şi C. Daicoviciu în Pavel Ţugui, *op. cit.*, pp. 43–54.

[131] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 42/1955, f. 1 („Referat în legătură cu despărţirea Secţiei de propagandă şi agitaţie").

[132] V. spre exemplu „Notă cu privire la unele greutăţi pe care le-a întîmpinat Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. în munca sa, din

Cea din urmă „execuţie" a lui Roller a avut loc în vara anului 1958, cu câteva zile înainte de moartea sa. La plenara Comitetului Central din 9–13 iunie, Roller a fost criticat public de Leonte Răutu pentru că permisese luări de cuvânt în cadrul Institutului de Istorie a Partidului împotriva lui Gheorghiu-Dej. Pe de altă parte, tot în luna iunie a anului 1958, aproape simultan cu plenara CC în cadrul căreia a fost criticat, Andrei Oţetea, directorul Institutului de Istorie din Bucureşti, l-a atacat public pe M. Roller în cadrul unei sesiuni a comisiei mixte a istoricilor români şi sovietici[133], desfăşurată în sala de conferinţe a institutului, punând în evidenţă o eroare principială de metodă al cărei susţinător fusese Roller: publicarea doar în traducere a *Documentelor privind istoria României,* poate cel mai mare proiect coordonat de Roller, metodă criticată de altminteri şi de istoricul maghiar Toth Zoltán în 1955 la Roma[134]. Această nefericită idee a fost „argumentată" de un Roller care, odată puternic fiind, hotărâse demagogic şi iresponsabil că „muncitorii nu citesc originalele slave, latine sau greceşti ale surselor medievale."[135] În tot cazul, nici după 1955 istoricii nu au făcut altfel, ei continuând să publice documentele doar în limba română, până spre sfârşitul deceniului. Câteva zile mai târziu, la 21 iunie 1958, fostul *controller* al ştiinţei istorice româneşti este găsit mort în locuinţa sa. Cu aceeaşi ipocrizie caracteristică, „un grup de tovarăşi" care îi semnează necrologul în *Studii*, declară că îi vor păstra „amintirea neştearsă"[136].

Prima sa „execuţie" s-a derulat însă în toamna anului 1954, înainte de retrogradarea lui, în cadrul şedinţei istoricilor convocată de CC al PMR, la data de 17 noiembrie. La şedinţă au participat aproape toţi istoricii români care acumulaseră capital

---

cauza unor metode nejuste de muncă practicate de către Secţia Agitaţie şi Propagandă" semnată de Florenţa Rusu la 31. XII. 1955, ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 29/1955, f. 37.

[133] Andrei Oţetea, „Problema editării textelor vechi", în *Studii privind relaţiile româno-ruse şi româno-sovietice. Sesiunea comună a istoricilor români şi sovietici, iunie 1958*, Bucureşti, Academia R.P.R., 1958, pp. 20–21.

[134] David Prodan, *Memorii,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 57.

[135] Şerban Papacostea, „Andrei Oţetea, director al Institutului de Istorie «Nicolae Iorga»" în *Revista istorică*, tom V, nr. 7–8, 1994, p. 630.

[136] „Mihail Roller", în *Studii. Revistă de istorie*, anul XI, nr. 3, 1958, p. 159.

simbolic şi politic „în anii puterii populare", dar şi câţiva tineri zeloşi, mai radicali pe alocuri decât Roller însuşi, întorşi de la studii din URSS, şi ei proaspăt numiţi în posturi. Aceşti istorici formau nucleul ipoteticului „front istoriografic" românesc în prima jumătate a anilor '50. În ordinea în care au luat cuvântul, cu excepţia ultimilor doi, ei sunt următorii:

1. **Victor Cheresteşiu**, 59 de ani, doctor în istorie la Viena (1917), directorul Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR din Bucureşti;

2. **Ladislau Banyai**, 47 de ani, studii universitare la Grenoble, Paris şi Budapesta, profesor universitar, rectorul Universităţii „Bolyai" din Cluj;

3. **Florenţa Rusu**, 37 de ani, decanul Facultăţii de Istorie a Universităţii Bucureşti (1953–1955);

4. **Gheorghe Haupt**, 26 de ani, şef al sectorului de istorie modernă şi contemporană în cadrul Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR din Bucureşti (1953–1958), studii universitare la Leningrad, candidat în ştiinţe;

5. **Alexandru Vianu**, 38 de ani, studii universitare la Moscova, candidat în ştiinţe (1954) la Universitatea „Lomonosov" din capitala sovietică;

6. **Vasile Maciu**, 50 de ani, studii universitare la Bucureşti, directorul Arhivelor Statului, conferenţiar universitar la Facultatea de Istorie a Universităţii Bucureşti, şef al sectorului de istorie modernă al Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR (1949–1953);

7. **Solomon Ştirbu**, profesor de istorie modernă universală şi şef de catedră la Şcoala Superioară de Ştiinţe Sociale „A.A. Jdanov" din Bucureşti, fost profesor de istorie contemporană a României la Universitatea „C.I. Parhon" între 1949 şi 1952;

8. **Barbu Câmpina**, 31 de ani, conferenţiar universitar, şef al sectorului de istorie medie al Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR (1952–1955);

9. **Constantin Daicoviciu**, 56 de ani, profesor universitar, doctor în istorie la Cluj (1928, docent din 1932) director al Institutului de Istorie şi Arheologie al Academiei RPR din Cluj (din 1949) şi al Muzeului de istorie din Cluj (din 1945 până la moartea sa în 1973);

10. **Victor Raţă**, 33 de ani, profesor (ulterior şef de catedră) la Şcoala Superioară de Ştiinţe Sociale „A.A. Jdanov" (devenită în 1954 Institutul de Ştiinţe Sociale), doctor în istorie din 1962;

11. „tov. **Stoienescu**", cel mai probabil o formă greşit dactilografiată a numelui lui **Eugen Stănescu**, 32 de ani, studii la Universitatea din Bucureşti (1944–1948), conferenţiar universitar la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti (din 1949);

11. **Aurel Roman**, director adjunct al Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR din Bucureşti, colaborator al lui Roller;

12. **Letiţia Lăzărescu**, profesor universitar de istorie contemporană în cadrul Universităţii Bucureşti (din 1949), cercetător în cadrul Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR;

13. **Mihail Roller**, 46 de ani, studii universitare la Moscova, vicepreşedinte al Academiei RPR;

14. **Petre Constantinescu-Iaşi**, 62 de ani, doctor în istorie la Iaşi (1924), profesor universitar, directorul aceluiaşi institut între anii 1948 şi 1952, înainte de Cheresteşiu;

15. **Vladimir Zaharescu**, 21 de ani, studii universitare la Moscova, cercetător în cadrul Institutului de Istorie a PMR.

Şedinţa este deschisă de Leonte Răutu, ideologul-şef al partidului şi şeful Secţiei de Propagandă şi Agitaţie din structura CC al PMR. Este de altfel şi singura sa intervenţie substanţială în această discuţie, însă în cuprinsul ei Răutu are grijă să sublinieze nu doar motivele şi scopul organizării întâlnirii, ci şi felul cum se aşteaptă ca ea să decurgă:

> „noi dorim ca această şedinţă să ne ajute să vedem lipsurile care există în organizarea muncii în acest domeniu, metodele pe care le folosim, să vedem dacă există un spirit colectiv în această activitate. Şedinţa a fost determinată de faptul că unii tovarăşi au ridicat unele probleme în legătură cu lipsurile existente în domeniul acesta, cu unele stări care constituie o piedică în dezvoltarea cercetărilor istoriei. Conducerea partidului a dat sarcina să convocăm un grup de istorici pentru a rezolva aceste probleme şi pentru a ajuta conducerea partidului să tragă anumite concluzii în vederea îmbunătăţirii acestei situaţii. Pentruca să avem un punct de plecare, vom da cuvântul

> tovarăşului Cheresteşiu, directorul Institutului de Istorie din Bucureşti, care va prezenta un referat. După aceea, vom ruga pe ceilalţi tovarăşi să ia cuvântul şi să-şi spună părerea, să facă observaţii într-un spirit critic – cum se obişnuieşte la noi – într-un spirit partinic, principial, în aşa fel ca cu toţii să folosim de pe urma acestor dezbateri. Bine-nţeles, că aceasta avînd un caracter intern, oferă tuturor posibilitatea să-şi spună fiecare părerea, fără vreo reţinere că i-ar cauza. Vom vedea pe urmă sub ce formă şi în ce fel cele discutate pot şi trebuesc aduse la cunoştiinţă celorlalţi tovarăşi. Consider deocamdată o discuţie internă, destinată numai celor veniţi aici"[137].

Victor Cheresteşiu, directorul Institutului de Istorie al Academiei RPR din Bucureşti ia apoi cuvântul şi prezintă un referat redactat în nume propriu, gata pregătit, al cărui conţinut din păcate nu se păstrează. Urmărind însă intervenţiile ulterioare pe care le provoacă, se poate deduce că autorul a pus în evidenţă nu doar multiplele „lipsuri" generale ale „frontului istoric", dar mai ales câteva neajunsuri personale ale lui Mihail Roller. De notat că expunerea lui Cheresteşiu nu a fost realizată din proprie iniţiativă, ci la cererea secţiei de Propagandă şi Agitaţie a CC al PMR, în condiţiile în care relaţiile extrem de proaste dintre Cheresteşiu şi Roller erau deja, cel puţin pentru istoricii bucureşteni, de notorietate la data respectivă.

După o serie de întrebări formulate de participanţi şi răspunsuri date de Cheresteşiu, discuţia se centrează pe două probleme, ambele de natură să poată provoca o critică la adresa lui Roller: faptul că Roller intervine în mod abuziv în articolele şi studiile trimise spre publicare fără înştiinţarea autorilor – Cheresteşiu remarcând chiar că „tovarăşul Roller intervine după placul lui în orice chestiune"[138] – respectiv faptul că, cu concursul lui Roller, premiile pentru publicarea colecţiei de documente referitoare la războiul din 1877–1878 – socotită a fi o importantă realizare pentru ştiinţa istorică românească – au fost atribuite în mod fraudulos nu celor care au muncit la editarea lor, ci unor „tovarăşi"

[137] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 61/1954, f. 1 („Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954, în şedinţa Secţiei Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central cu oamenii de ştiinţă din domeniul istoriei").
[138] *Ibidem*, f. 4.

care „au fost ca şi nişte profitori". Prima chestiune rămâne suspendată, însă pentru a doua răspunsul nu vine de la Roller, ci de la Leonte Răutu, care, aparent, pare să-l apere pe Roller. În fapt, el aduce o serie de lămuriri asupra felului cum au fost atribuite premiile şi decoraţiile, ocazie cu care se apără atât pe el însuşi, cât şi Secţia Comitetului Central pe care o conducea:

> „Înainte de a trece la discuţii, eu totuşi aşi vrea să lămurim un lucru. Din însărcinarea partidului, tovarăşul Cheresteşiu, eu ţi-am dat un telefon cu câteva zile înainte de definitivarea Premiului de Stat şi ţi-am pus întrebarea dacă cunoşti propunerile pentru Premiul de Stat la istorie şi mi-ai spus că n-ai nici-o obiecţie. De ce n-ai ridicat această obiecţie atunci şi nu acum? Asta s-a întâmplat acum vreo 10 zile, pentrucă atunci puteam să examinăm aceste obiecţii şi intenţia a fost tocmai ca să vedem dacă dumneata nu ai ceva obiecţii."
>
> Răspuns: „Această întrebare mi s-a pus după şedinţa comisiei."
>
> Tovarăşul Răutu: „Dumneata ai crezut că după şedinţa comisiei nu se mai poate face nimic. Comisia de specialitate înaintează propunerile comitetului, iar comitetul înaintează propunerile Consiliului de Miniştri, care acordă premiile. Sigur că după acordarea premiului nu se mai poate face nimic.
>
> Şi încă în întrebare: dumneata mai ai luat decoraţii."
>
> Răspuns: „Da. Am luat două medalii. Medalia de cinci ani şi de sub jugul fascist."
>
> Tov. Răutu: „Am pus această întrebare, pentrucă hotărârea a fost ca medaliile şi decoraţiile să se dea acelora care nu au mai fost decoraţi"[139].

De remarcat este faptul că Petre Constantinescu-Iaşi, fostul director al aceluiaşi institut înaintea lui Cheresteşiu, deşi nu se afla în cele mai bune relaţii cu Roller – aşadar ar fi avut o ocazie potrivită – nu ia totuşi cuvântul împotriva acestuia şi preferă expectativa. Îl va critica însă – e drept, în termeni foarte moderaţi – rectorul Universităţii „Bolyai" din Cluj în cuvântarea sa, Ladislau Bányai, preferând să se concentreze asupra altor aspecte, mai punctuale şi a căror rezolvare o considera urgentă, referitoare la cercetarea istorică românească în general. Expunerea sa, destul de dezlânată şi incoerentă de altfel, nu este lipsită, pe alocuri, de

[139] *Idem.*

accente demagogice – spre pildă, profesorul clujean deplânge inexistenţa unui manual de istoria patriei destinat „muncitorilor", ceea ce aminteşte de demagogia lui Roller însuşi, care a motivat la un moment dat, cum am arătat mai sus, inutilitatea publicării documentelor medievale în original, declarând că muncitorii nu citesc originalele.

După ce începe prin a-şi declara mulţumirea faţă de ideea organizării şedinţei – „E foarte arzător, ca în loc de şoapte, biseri-cuţi ş.a.m.d. să discutăm sincer, deschis împreună şi cu conştiinţa răspunderii noastre în ce priveşte dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste în ţara noastră" – Bányai grupează „deficienţele noastre pe tărâmul istoriei" pe câteva categorii distincte, punând în evidenţă o serie de „lipsuri" cum ar fi: comunicarea deficitară între instituţii (Institutul de Istorie al Academiei – Institutul de Istorie a Partidului – Ministerul Învăţământului), relaţiile ştiinţifice cvasi-inexistente cu celelalte democraţii populare, lipsa unei reviste proprii a Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj (în fapt, *Studii. Revistă de istorie*, *Studii şi cercetări de istorie veche*[140] şi analele Academiei RPR au fost singurele periodice ştiinţifice de profil din ţară până în anul 1955), ori lipsa unei tematici generale a istoriei RPR pentru învăţământul superior. În final, Bányai concluzionează abrupt că

> „Lipseşte încrederea celor mulţi în tovarăşul Roller. Este încurajat tolerismul[141] [rolerismul?, *n.s.*], servilismul, căutarea liniştei personale. [...] Dacă nu s-ar fi ivit acum aceste probleme pe care le-am dezbătut şi le dezbatem aici, sigur că nu s-ar ţinut această şedinţă. Dar acestea să le dezbatem bine şi să ne îndreptăm munca. Toţi avem vina noastră. Şi a noastră şi a tovarăşului Roller"[142].

Expunerea inflexibilei Florenţa Rusu este relativ ambivalentă în ceea ce-l priveşte pe Roller, însă, deşi evidenţiază şi ea

---

[140] V. Cheresteşiu, Eugen Stănescu şi I. Ionaşcu, „Despre dezvoltarea ştiinţei istorice din Republica Populară Română în deceniul 1944–1954, în *Studii. Revistă de istorie şi filozofie*, anul 6 (iulie-septembrie 1954), p. 162.

[141] Este greu de stabilit dacă a fost greşit stenografiat cuvântul „rollerismul" sau vorbitorul a „inventat", în cuvântarea sa, un nou cuvânt, „tolerismul", pornind de la verbul „a tolera"; în orice caz, nici acuzaţia de „tolerism", nici cea de „rollerism" nu aveau cum să îl ajute pe Roller în circumstanţele respective.

[142] *Ibidem*, f. 7.

nenumărate şi grave „lipsuri" ale istoricilor şi ale cercetării istorice în genere – printre care o frică generală care pare să apese asupra „frontului istoric" – are totuşi tendinţa de a-l apăra pe Roller atunci când are ocazia:

> „Problema ridicată de tov. Cheresteşiu, aceea că principala cauză a situaţiei grele în domeniul cercetărilor istorice este felul de a muncii tov. Roller, este puţin cam neclară.
>
> Tovarăşi, eu am lucrat multă vreme cu tov. Roller şi înainte de a lucra în domeniul istoric. Părerea mea este că întradevăr i se poate reproşa tov. Roller foarte multe lucruri în ceea ce priveşte modul de muncă cu oamenii, faptul că atunci când îşi formează tov. Roller o părere despre oameni, uneori cu experienţă, este foarte greu ca această părere să mai fie schimbată ş.a.m.d.(dă exemplu cazul tov. Gheorghiu) Acesta este un defect foarte serios în munca tov. Roller care poate să ducă, întradevăr la părerea că tov. Roller nu lucrează cu cadrele ş.a.m.d. Cred, totuşi, că dacă ne gândim la faptul cum am ajuns istorici, cel puţin cei din 1947 în coace, am putea să vedem şi marea contribuţie pe care a depus-o tov. Roller la pregătirea noastră"[143].

În opinia decanului facultăţii de profil din Bucureşti, cea mai mare problemă ar fi fost reprezentată de o „nejustă" politică a cadrelor: nu doar cumularzii sunt dezavuaţi, ci şi – sau mai cu seamă – „cadrele vechi":

> „să nu se alunece într-o anumită ploconire în faţa cadrelor vechi (dă exemplu că la facultate sunt o serie de elemente vechi ca: Oţetea, Vîrtosul, Beza). Părerea mea este că atunci când este vorba de pregătirea studenţilor este mai bine să punem oameni care să aibă mai puţine cunoştiinţe, dar să nu creştem oameni care să facă inscripţii duşmănoase pe pereţi. Părerea mea este că tov. Roller a subapreciat această necesitate ca linia partidului să fie introdusă şi în învăţământ. Aceasta a făcut ca anul trecut să nu treacă la catedră decât câţiva elevi 2–3 şi aceea (sic) de proastă pregătire ştiinţifică, aceasta pentru că cei buni au fost îndrumaţi pe o linie greşită"[144].

Fapt semnificativ în sine, Florenţa Rusu nu precizează şi de către cine au fost tinerii îndrumaţi pe acea linie. Mai mult decât atât însă, ea constată şi că:

---

[143] *Ibidem*, ff. 11–12.

[144] *Idem*.

„Institutul de Istorie al Academiei din Bucureşti datorită şi conducerii sale şi spiritului în general ce există, are porţile foarte închise pentru o serie de cadre tinere din facultate, dar pentru mulţi cercetători mai bătrâni, oameni mai puţin devotaţi partidului şi guvernului, au totuşi acces la Institutul de Istorie al Academiei. Cu toate că cercetătorii mai bătrâni sunt lăsaţi la Institutul de Istorie al Academiei, în schimb o serie de cadre tinere, pe simplul motiv că nu sunt «nume răsunătoare» nu sunt antrenate în munca de cercetare ştiinţifică. Cu toate că ei îşi trec acest lucru în plan, ei nu pot să facă acest lucru pentru că nu li se dă posibilitatea”[145].

Un alt neajuns identificat de Florenţa Rusu este, aşa cum am arătat mai sus, o teamă care plutea, pare-se, peste „frontul istoric”:

„O a doua problemă, care ridică greutăţi în munca ştiinţifică în problemele de istorie, este frica de a ataca anumite probleme. De ex. anul trecut s-a trecut la întocmirea unui program de istorie al R.P.R., care nu s-a făcut nici astăzi. Sunt aici mulţi tov. care pot să arate câtă activitate există la catedre, dar care nu se pune pe hârtie. De ex. Tov. Roman în această privinţă a arătat, poate sub formă de glumă, că: «De ce trebuie să mă expun?»; este drept că tovarăşul Roman scrie totuşi. Totuşi spun că există această teamă şi aceasta face ca să nu fie ridicate problemele cruciale în istoria patriei noastre. [...] Există această teamă la tovarăşii noştri, acel sentiment de nesiguranţă şi nestabilitate. Cred că această lipsă a tovarăşilor isvorăşte şi din lipsa de siguranţă a tovarăşilor respectivi în domeniul istoriei, pentru că chiar dacă ar spune tov. Roller că nu am dreptate, iar eu ştiu că am, până la urmă dovedesc acest lucru. Deci aceasta este situaţia care-i face pe mulţi să scrie lucrări care să nu meargă decât până la 1912 şi doar câteva merg ceva mai departe, până la al doilea război mondial”[146].

Teama, alături de „metodele nejuste de muncă” sunt confirmate şi de către Gheorghe Haupt, care ia cuvântul imediat după Florenţa Rusu:

„Pot spune că eu de când am venit din Uniunea Sovietică nu am dat decât mult mai puţin faţă de posibilităţile mele şi aceasta aşi vrea să documentez: în Institut de când am venit şi de când eram secretarul organizaţiei de partid, primul aspect a fost acela

[145] *Ibidem*, f. 10.
[146] *Ibidem*, ff. 10–11.

al stării de nervozie a tovarăşului Cheresteşiu, care nu-şi găseşte o lămurire. Văzând o serie de probleme, nu am sesizat conducerea partidului, pentrucă o frică m-a oprit, aşa cum de altfel a arătat tovarăşa Florentina Rusu. Ar fi fost tovărăşesc ca să spun aceste probleme însuşi tovarăşului Roller. De asemenea, cred că ajutăm printr-o critică deschisă şi tovarăşului Roller. Această problemă m-a frământat, dar n-am avut curaj, pentrucă în munca noastră şi a sectorului de ştiinţe sunt folosite metode de muncă nu întotdeauna juste şi în special din partea sectorului de ştiinţe, actualul sector de învăţământ superior şi de tovarăşul Roller".

În plus, tânărul Haupt accentuează şi el atât „problema cadrelor", de care îl consideră vinovat pe Roller personal, cât şi relaţiile ştiinţifice (aproape inexistente) cu celelalte democraţii populare:

„O altă problemă care aşi vrea să ridic este problema ridicării cadrelor. După câte ştiu că selecţionarea cadrelor trebuie să fie pe principiul calităţii politice şi profesionale. Eu cred că acest principiu nu se respectă. Eu vorbesc în domeniul ştiinţei istorice.

De foarte multe ori plasarea tovarăşilor este determinată nu de posibilitatea de creştere şi timpul normal în care să crească, ci din punct de vedere al momentelor imediate şi părerea venită din partea tovarăşului Roller. Pentru aceasta se întâmplă că mişcarea de cadre este foarte largă, pe de altă parte nu se dă posibilitate tovarăşilor să crească. De sigur că devine îngâmfat un student care vine de la studii din U.R.S.S. şi ajunge director sau altă funcţie de răspundere şi apoi îţi dă în cap când primeşte o serie de epitete.

O altă problemă care e legată de problema cadrelor este că cărţile care apar în Uniunea Sovietică, monografiile sunt scrise de cercetători. În Uniunea Sovietică am văzut cum se procedează şi nu se aseamnă cu unele ale tovarăşului Roller. Eu cred că nu e vorba de simţul de rămăşiţe mic burgheze, ci de faptul că fiecare vrea să vadă recunoştiinţă, aprecierii lucrării. Pentru aceasta, o serie de cadre care ar putea să lucreze, nu lucrează pentru că nu se editează pe numele lor.

Tov. Roller nu că nu a luptat contra acestui sistem nejust, să se facă diferite combinaţii de autori ş.a.m.d., ci însăşi dânsul (sic) a luat parte şi a încurajat această chestiune..."

Tov. Roller: «Eu am luat parte?»

Continuă: «Nu în sensul că aţi luat parte. A venit cu propuneri: cutare şi cutare să fie. Concret, nu te lasă să lucrezi efectiv, ci pune pe alţii să lucreze”[147].

Câteva luni mai târziu, scriind despre „Unele probleme privind ştiinţa istorică în R.P.R.”, Traian Udrea punea şi el în evidenţă „frica” resimţită de tovarăşii săi istorici: „Singura explicaţie valabilă a acestei situaţii – cât ar fi de supărătoare această afirmaţie pentru cei în cauză – este frica de publicitate a celor ce-şi ţin cursurile, teama că aceste cursuri, odată editate, să nu intre în plasa unor violente critici, întemeiate sau nu, tovărăşeşti sau nu, ş.a.m.d. Departe de a fi fost un merit şi o încurajare a luptei de opinii, discutarea singurului curs dat spre publicare, acela al conf. univ. Berciu, s-a transformat într-o tribună a rezolvării unor răfuieli personale, mai vechi, dintre persoanele care au recenzat şi autorul cursului cu pricina”[148].

„Tov. Vianu” – Alexandru, nu Tudor, un tânăr proaspăt întors de la studii din URSS ca şi antevorbitorul său, confirmă şi el atmosfera apăsătoare din Institutul de Istorie, dar mai ales spiritul autoritar şi discreţionar al lui Roller:

„Acum aşi vrea să vă spun care este atmosfera la Institutul de Istorie. În Institut circulă următoarele lucruri pe care eu nu le-am crezut ca adevărate decât astă-seară. Că într-o discuţie pur ştiinţifică care a avut loc între tov. academician Roller şi tov. Maciu la un moment dat, când tov. Maciu nu a mai fost de acord cu tov. Roller, i s-a spus de către tov. Roller următorul lucru: «Dacă nu eşti de acord, atunci ar trebui să-ţi cauţi de lucru în altă parte».

Cum am ajuns să cunosc acest lucru?

Am văzut că există o serie de probleme care îi frământă şi le-am propus să meargă la tov. Roller pentru luminarea acestor probleme. La această propunere am primit următoarele răspunsuri: «Eu nu am făcut studiile ca tine în U.R.S.S.» şi al doilea «am o mamă bătrână pe care nu vreau să o las pe drumuri». Aceasta este atmosfera care se găseşte la Institutul de Istorie.

Acum aşi vrea să spun de unde provin toate aceste lipsuri.

Aici sunt lipsuri şi de o parte şi de cealaltă parte.

[147] *Ibidem*, f. 15.

[148] Traian Udrea, „Despre unele probleme privind ştiinţa istorică în R.P.R.”, în *Studii. Revistă de istorie*, anul 8, nr. 1 (ianuarie-februarie), 1955, p. 111.

Eu nu sunt de acord ca atunci când tov. Cheresteşiu se duce la tov. Roller să ia câte două buline de cap pentru a putea ţine o conversaţie. Este adevărat că în relaţiile cu tovarăşii, Tov. Roller trece foarte uşor de la o stare de muncă la alta. Este extrem de inegal.

Se poate vedea categoric că dacă poate să existe astăzi cadre de istorici cu o pregătire marxist-leninistă care pot să facă faţă, cu greutate dar fac faţă, sarcinilor care ne revin, aceasta este un merit al tov. Roller. Este adevărat că nu avem o schemă care să îngăduie rezolvarea sarcinilor care ne stau în faţă. Este fireşte (sic) că atunci când sunt atitudini neprincipiale din partea tov. Roller să de formeze de partea cealaltă un anumit spirit de gaşcă, de bisericuţe, că se cultivă anumite tendinţe de carierism la anumiţi Tov. Nedând de multe ori explicaţie în anumite probleme, tov. Roller lasă impresia că trebuiesc cultivate anumite relaţii nu din interes politic ci din interes politicianist"[149].

În continuare, Vianu îl critică pe Roller în termeni destul de duri, cu neaşteptat de mult curaj, după cum a remarcat Florenţa Rusu:

„Aş vrea să vorbesc despre anumite stări de lucruri de la Institut care categoric nu l-au ajutat pe tov. Roller. Încep cu o anumită stare de lucruri. Tov. noştri de la Institut aveau frică de al (sic) contrazice pe tov. Roller deşi când veneau de la dumnealui erau foarte frământaţi.

Ce se întîmplă?

Datorită faptului că o serie de probleme trebuia să fie rezolvate de Institut într-un anumit timp, atunci tov. au încercat să pună problema într-un fel timid şi au văzut că atunci când au adus contra argumente la argumentele tov. Roller au văzut că problema a fost până la sfîrşit primită şi au constatat că dacă se pune problema aşa cum trebuie atunci nu există ca ea să nu fie primită. Tov. noştri de la Institut nu au avut curajul să rezolve aceste probleme atunci când a trebuit şi ele au fost rezolvate numai atunci când ele au devenit prea acute. Este aici, după părerea mea, o anumită tendinţă oportunistă care este realmente condamnată.

Pe de altă parte. Eu îmi pun întrebarea: «Consfătuirea aceasta a fost convocată din dispoziţia Comitetului Central în urma

[149] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 61/1954, f. 17.

numeroaselor sesizări primite de către acesta de la oamenii muncii de pe frontul istoric.» Şi pe baza acestor lucruri eu îmi pun întrebarea: «De ce aceste sesizări nu au fost făcute anul trecut, pentru că aceste probleme nu s-au născut acum? Aici se obsearvă un anumit spirit de lipsă de răspundere.

Toate aceste probleme au creiat (sic) la noi anumite stări de spirit, care au dus la o asemenea situaţie. Cred că partidul poate să ne tragă şi pe bună dreptate la răspundere de felul cum am muncit până acum. Este destul de condamnabil faptul că noi după 10 ani de la eliberare nu avem o lucrare istorică? Nu este condamnabil că nu există o comisie care să revizuiască manualul de istorie pentru cursurile medii? Nu este admisibil ca manualul să se refacă în secret?"[150].

Nici Vasile Maciu, unul dintre apropiaţii lui Roller în anii anteriori, nu se lasă mai prejos, evocând pe larg trei situaţii neplăcute în care a fost pus de Roller, exemple capabile să probeze „metodele nejuste" ale acestuia atât în muncă, cât şi în relaţiile cu „cadrele":

„După 10 ani de la eliberarea ţării noastre, examinând situaţia ştiinţei istoriei în ţara noastră, consider – aşa cum am mai spus în alte împrejurări, de pildă, în Consiliul facultăţii, unde eram toţi tovarăşii profesori şi asistenţi – consider că munca ştiinţifică în domeniul istoriei este mult mai slabă şi se explică în felul următor:

Nu s-a căutat de către tovarăşii cu munci de răspundere, respectiv tovarăşul Roller, să se facă o muncă ştiinţifică cu adevărat ci s-a căutat să se umple necesităţile de moment ale regimului nostru socotind munca ştiinţifică în domeniul istoriei cum o socotea... în Uniunea Sovietică după primii 10 ani de la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie şi să aranjăm lucrurile în aşa fel ca să ajutăm societatea nouă. Această depărtare de adevăr, faţă de ştiinţă sa (sic) manifestat şi se manifestă la tovarăşul Roller. Din această privinţă, în îndrumarea cercetătorilor ştiinţifici în ţara noastră de la 1947 încoace, s-au făcut unele programe remarcabile, totuşi s-a produs o nesiguranţă din partea tovarăşilor care iubesc ştiinţa şi care vor să li se respecte părerile lor când au reuşit să le formuleze – chiar dacă e greşită o părere, înloc să li se taie părerea şi să li se impună anumite păreri, mai bine să se discute şi să se afle adevărul asupra acelui lucru care era socotit necesar. Socotesc că în anumite

[150] *Ibidem*, f. 19.

împrejurări, tovarăşul Roller nu era convins de anumite lucruri, ci totuşi a susţinut unele lucruri, că să fie aşa. De exemplu, am fost însărcinat să conduc un colectiv de la Institutul de Istorie care trebuia să se ocupe cu strângerea şi publicarea documentelor cu privire la războiul pentru independenţă. A fost pregătit primul volum după un timp oarecare – de fapt volumul II. Când volumul era aproape de apariţie, firește, a trebuit să se facă o prefaţă. Eu am făcut un proect (sic) de prefaţă, l-am discutat cu tovarăşul Ştirbu şi pentrucă nu ne-am înţeles, am mers la tovarăşul Cheresteşiu care cunoştea ceva, dar nu studiase materialul şi tovarăşul Cheresteşiu trebuia să facă pe arbitru, care eu studiasem cu scopul de a lucra în legătură cu războiul pentru independenţă şi tovarăşul Ştirbu care răsfoise numai materialul. Tovarăşul Cheresteşiu a căutat să ne împace. Tovarăşul Ştirbu l-a modificat şi a ajuns apoi la tovarăşul Roller, care a dat o altă formă şi m-a chemat în preajma lui 1 Mai 1952 la Comitetul Central la dumnealui, mi-a arătat proectul, m-a trimis într-o cameră alături ca să studiez şi să discutăm.

Am studiat şi peste un ceas am discutat. Asupra unor lucruri am căzut de acord, însă dânsul a făcut o afirmaţie principial şi marxist neîntemeiată că burghezia română la 1877 nu vroia independenţa.

Eu pot să spun că tovarăşul Roller ar interpreta o mulţime de documente care de fapt în foarte multe documente că burghezia din interesele ei de clasă susţinea independenţa, pentru a putea exploata. Doar există documente care arată acest lucru.

După o discuţie cu tovarăşul Roller că e aşa că trebuie să arătăm că burghezia vrea independenţa numai pentru interesele ei de clasă şi nu a vrut. Am spus că nu pot să semnez nişte afirmaţii care sunt contrare cu afirmaţiile mele, muncesc – aşa cum a spus şi tovarăşul... zile şi nopţi, dar nu accept să fie modificate pentrucă nu e părerea mea şi dânsul s-a supărat şi a spus că dacă nu semnez nu va fi mai departe. Aceasta nu e la înălţimea unui luptător revoluţionar. Socotesc că e o gâtuire a dreptului de opinii.

Mai dau unele exemple. Anul trecut, sau chiar anul acesta în ianuarie, la un moment dat un tovarăş de la redacţia ziarului *Scînteia* vine şi îmi spune că are sarcina de a prezenta un articol scris de tovarăşul... şi ca eu să fac o prefaţă ca să fie îmbunătăţită. Am spus că deşi mai sunt două zile până la apariţia articolului, dar că nu îl semnez alături de tov....., pentrucă nu am siguranţă. Am fost chemat a doua zi la tovarăşul Roller şi m-am

găsit cu tovarăşul locţiitor al tovarăşului ministru Mureşan şi am fost criticat pentru tov. Ionaşcu. După aceea, am fost criticat foarte aspru, în sfârşit s-a trecut la partea a doua, anume că n-am acceptat să semnez articolul cu tov. ... şi am spus «cum să semnez când mai s-a cerut să facă unele note? Atunci tovarăşul Roller a început să-l întrebe de ce n-a venit de acum două săptămâni. Articolul totuşi a apărut a doua zi şi redând diverse lucruri care nu le-am scris şi erau în contradicţie cu ceea ce am scris eu cu doi ani mai înainte. Un student care ar fi cetit putea să-şi dea seama de această contrazicere a mea cu mine. Aceasta e o impunere cu forţa. Acesta este unul din cazurile care nu sunt juste.

Acum câtăva vreme, mi s-a cerut de tovarăşul Roller să scriu un articol despre Ionescu Delavrancea şi mi s-a trimis un tovarăş Vasilescu din secţie, tovarăş care să colaboreze cu mine. Acest tovarăş nu a scris un rând în articol. Ce a făcut tovarăşul? Mi-a adus nişte cărţi pe care nu le puteam consulta şi l-am pus numai să-mi facă unele fişe. Contribuţia tovarăşului Vasilescu a fost ca să scrie sub dicteul meu cuvânt cu cuvânt şi articolul l-am scris şi cum mi-a cerut tovarăşul Roller, l-a trecut alături de mine. De, ordinul se execută, nu se discută"[151].

Solomon Ştirbu, unul dintre stâlpii „şcolii" rolleriste, lansează şi el la rândul său un atac extrem de dur la adresa lui Roller, după câteva propoziţii introductive care frapează prin incoerenţa lor:

„Eu am susţinut înainte şi susţin şi astăzi cu mai multă tărie, că tov. Roller şi-a monopolizat controlul în domeniul ştiinţelor istorice. Eu am arătat acest lucru şi mai înainte tov. Roller.

Eu nu ştiu decât două cauze concrete care sunt:

Când au apărut broşurile cursului fără frecvenţă şi tov. Roller a făcut mare gălăgie pentru că aceste broşuri au apărut fără controlul lui.

O altă chestiune a fost cu un articol pe care trebuia să-l scriu, pentru care după ce l-am dat tov. Roller am primit un telefon «Ştirbu, ce a-i (sic) scris acolo? A-i (sic) scris cu picioarele?» ca până la urmă articolul să apară în alt fel în «comunist». Aceasta îmi dovedeşte că am avut greşeli, dar care nu mi s-au arătat pentru a le putea remedia. Eu cred că era mult mai just să mă fi chemat personal şi să-mi arate lucrul acesta.

[151] *Ibidem.*, ff. 22–23.

O altă chestiune: tov. Roller introduce un fel de diplomaţie în domeniul cercetărilor istorice, care duce la lăsarea unor probleme deschise, lucru care duce la nerezolvarea lor. Când vin la tov. Roller: «Nu ştiu, nu mă angajez». Eu cred că prin aceste metode tov. Roller nu ne poate ajuta"[152].

Simţind încotro se îndreaptă discuţiile purtate până în acel moment – ca şi tăcerea lui Răutu – Constantin Daicoviciu, prin intervenţia sa, îi aplică lui Roller încă un set de atacuri:

„Trebuie să mărturisesc de la început că discuţiile purtate au fost foarte serioase şi că mă simt destul de stângaci atunci când trebuie să-mi spun şi eu părerea. Dacă îmi exprim părerea aici, o fac pentrucă am fost invitat pentru aceasta, ceea ce cred că este foarte bine.

În primul rând trebuie să arăt că sunt de acord cu cele spuse de tov. Baniai.[153]

[* * *]

În lipsurile acestea arătate noi ne facem vinovaţi pentru că nu am reuşit să aducem la cunoştinţă partidului mai din timp, pentru a se putea lua măsuri mult mai înainte. Fireşte că tov. Roller nu este imun faţă de aceste lipsuri, şi că într-o măsură importantă lipsurile care s-au constatat în munca noastră se împart în două. Aşi putea arăta tov. Roller, nu ca învinuire ci ca o critică, că am impresia că câteodată sau mai des se amestecă în bucătăria unor lucrări.

Vreau să amintesc că eu nu am avut frică de discuţiile personale cu tov. Roller. Pe mine ceea ce mă demoraliza este că pe baza «ultimului cuvânt» ne terfelea. În această situaţie nu am fost numai eu, ci mai mulţi tovarăşi.

Consider că criticile aceste sunt constructive şi că, în cel mai rău caz, nu strică cu nimic. Este drept că tov. Roller s-a făcut vinovat şi datorită temperamentului său, totuşi felul cum tov. Roller face anumite observaţii duce, la unii, chiar la demoralizare.

Eu am rugat de mai multe ori pe tov. Roller să ne mai cruţe, nu în sensul că să nu ne arate greşelile, dar să ni le arate pe un alt ton, în alt fel.

– dă ex. în legătură cu o problemă în care a susţinut o problemă şi la care a primit replica că «astea sunt părerile reacţionare ale lui Daicovici».

[152] *Ibidem*, f. 27.

[153] *Ibidem*, f. 31.

Ceea ce este şi mai grav poate este că nu ţine seama de greutăţile obiective în a executa o lucrare şi că de foarte multe ori îşi schimbă preferinţele. În legătură cu combinaţia aceea de documente care s-au făcut în detrimentul lucrărilor personale, oamenii s-au sesizat că nu mai pot termina aceste documente.

Trebuie să arăt că la noi există un dezechilibru destul de mare între sectorul modern şi contemporan şi acela din evul mediu. Din această cauză, ne-am văzut siliţi să băgăm oameni în mare măsură necorespunzători, pentru că altfel nu puteam să facem faţă cu succes sarcinilor care le aveam în faţă. De multe ori tov. Roller nu a fost cu noi şi, cred, că s-a lăsat doborât de temperamentul său. Aşi mai putea spune că uneori tov. Roller s-a substituit partidului, Acest lucru s-a putut dovedi în unele probleme pur ştiinţifice unde Tov. Roller s-a impus nu ca om de ştiinţă, ca specialist, ci ca un purtător de cuvânt al partidului. Multe s-ar mai putea spune în privinţa aceasta"[154].

Dintre toţi istoricii prezenţi, doar Victor Raţă şi Eugen Stănescu au încercat să sugereze, într-o manieră destul de confuză de altfel, că „vina" pentru situaţia dificilă în care se afla cercetarea istorică românească nu îi aparţinea în exclusivitate lui Roller:

„Tov. care au vorbit înaintea mea au scos la iveală o serie de deficienţe care există pe frontul ştiinţelor istorice. În acelaş timp, analizând cauzele care au dus la aceste deficienţe, au arătat că o parte din aceste deficienţe constau în metodele pe care le-a întrebuinţat tov. Roller. Eu sunt, în cea mai mare parte, de acord cu tov. care au criticat aceste metode. Eu sunt convins, în ceea ce mă priveşte, că tov. Roller va ţine seama de acest ajutor în ceea ce priveşte viitorul şi că trebuie să ţină seama de sensibilitatea şi de demnitatea tov. cu care lucrează, că va ţine seama că oamenii sunt făcuţi din carne.

Vreau să mai arăt şi un alt lucru, că tov. Roller este aşa cum au arătat tov., dar nu este tocmai aşa. În urma unei convorbiri tovărăşeşti pe care am avut-o cu tov. Roller, de pildă, mi-a schimbat complet, radical, atitudinea faţă de oameni. În ultimul an şi jumătate am avut rare momente în care am avut a mă plânge de tov. Roller.

Cred că ar fi nesatisfăcătoare analiza noastră dacă ne vom opri numai la acest lucru şi nu vom căuta şi alte deficienţe. Cred că

[154] *Ibidem*, f. 32.

> rădăcina acestor deficienţe nu stă numai în metodele folosite de tov. Roller, ci şi în anumite lipsuri care ne caracterizează pe noi"[155].

Directorul adjunct al Institutului de Istorie din Bucureşti, Aurel Roman, este singurul care reuşeşte să realizeze o trecere în revistă aproape realistă şi o critică relativ articulată a problemelor cu care se confrunta „frontul istoricilor", manifestând simultan o atitudine ambivalentă faţă de Mihail Roller:

> „Sunt de acord cu tovarăşul Stănescu că nu numai tovarăşul Roller este vinovat. Fără a scuza nenumăratele defecte ale tov. Roller eu cred că sunt unele probleme care ne privesc atât pe noi, cât şi pe dânsul. Atunci când tovarăşul Roller priveşte în mod just, şi treaba merge bine, însă mai procedează şi nejust. Dacă atunci când am dus lucrarea noastră, când a spus că «lucrarea nu poate vedea lumina tiparului», dar nu cred că e just, însă trebuia să spună cu frumosul ceea ce avem de făcut şi să ne îndrume în muncă"[156].

În opinia sa, un mare neajuns este reprezentat de comunicarea deficitară dintre instituţii (Academie – Institutul din Bucureşti – Institutele din Cluj şi Iaşi – secţia de profil a CC – Institutul de Istorie al Partidului – Arhivele Statului), comunicare în măsură să genereze o serie de blocaje. O altă mare problemă identificată o constituie cvasi-lipsa surselor istorice pentru istoria contemporană, disciplină cu o valoare simbolică şi ideologică extrem de mare: „Trebuie să spunem că după 23 August 1944, singurul material este ziarul şi pă baza acestui material lucrăm. Noi lucrăm cu *Scînteia*, *România liberă* de oarece la arhivă nu putem intra şi acest lucru face ca să nu putem scrie lucrări noi. Cred că din acest punct de vedere trebuie să intervină o schimbare în munca noastră."[157]

Intervenţia Letiţiei Lăzărescu, profesoară de istorie contemporană la Universitatea „C.I. Parhon" din Bucureşti, se limitează în a-l susţine şi completa pe Roman în ceea ce priveşte penuria surselor din domeniul istoriei contemporane:

---

[155] *Ibidem*, f. 34.
[156] *Ibidem*, f. 40.
[157] *Ibidem*, f. 39.

„S-a făcut o atmosferă că oricine care lucrează în istoria contemporană este un erou. În ceea ce mă priveşte pe mine, pot să spun că şi eu m-am complăcut în această situaţie. Cred că această problemă ar trebui pusă cu mai multă tărie şi că această muncă ar trebui privită ca oricare muncă, ca oricare alt domeniu. Trebuie să mai adaug că ar trebui acordat mai mult sprijin, mai mult ajutor, istoriei contemporane ce nu s-a făcut până acum. Noi suntem lăsaţi puţin în aier (sic). Noi suntem puşi în situaţia de a face totul, din alte surse decât cele pe care ar trebui să le avem. Ni s-a arătat că noi în cele arătate nu ne sprijinim pe documente şi în parte are dreptate pentru că noi nu avem aceste documente. Afară de aceasta noi nu avem la dispoziţie materiale progresiste”[158].

Ultimul care a luat cuvântul în acea seară a fost Mihail Roller însuşi. Discursul său, presărat, în bună tradiţie leninistă, cu accente autocritice, pare să amintească de cel rostit de Buharin[159] în cadrul plenarei CC al PC(b)US din 19 decembrie 1930. Întrucât este, după toate datele, prima situaţie în care Roller oferă explicaţii referitoare nu doar la cercetarea istorică în general, ci şi la propria sa activitate, consider că intervenţia lui merită reprodusă în întregime:

„Tovarăşi. Aci s-au adus o serie de critici activităţii din domeniul istoriei. Cred că este de datoria mea să fac unele afirmaţii. Unii tovarăşi care au ţinut să sublinieze unele merite ale lui Roller au exagerat oarecum, unii tovarăşi au despărţit activitatea zecilor de istorici care după 23 August au desfăşurat o largă activitate pentru dezvoltarea cercetărilor istorice, căutând să denatureze acest adevăr şi să concentreze problemele numai în jurul lui Roller. Nu ştiu ce merit a avut, dar oricare ar fi capacitatea lui, fără activitatea zecilor de istorici şi până la 100 de tovarăşi nu s-ar fi putut ajunge la rezultatele care s-au atins astăzi.

Acum în ceea ce priveşte aceste probleme, aşi ruga să-mi daţi voie să-mi expun unele slăbiciuni asupra cercetărilor istorice şi apoi să-mi spun şi părerea asupra celor spuse astă-seară.

Eu grupez acestea în trei probleme: o mare parte, o serie de probleme ridicate aci, eu le consider de pe acum juste; un alt

[158] *Ibidem*, f. 42.

[159] V. stenograma cuvântării respective în J. Arch Getty, Oleg V. Naumov, *The Road to Terror. Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932–1939*, Yale University Press, New Haven & London, 1999, pp. 45–50.

grup de probleme eu asupra lor trebuie să mă mai gândesc; Sunt aci o serie – şi firesc este că întotdeauna când cineva este criticat, el caută să găsească argumente şi de datoria mea este să lupt împotriva aceste concepţii şi să nu justific şi să găsesc soluţia de rezolvare, totuşi sunt unele probleme – la care nu pot răspunde şi mi-ar trebui şi timp să mă gândesc, de oarece astăzi am văzut unele lucruri aşa cum le vedeam eu, nu cum le vedeau alţii.

A treia problemă sunt unele cu care nu pot fi de acord.

În primul rând vreau să precizez asupra unor slăbiciuni din domeniul istoriei, care le consider generale. Cred că am stat şi stau pe poziţia «nu ştiinţă pentru ştiinţă» şi «artă pentru artă» şi eu consider, cel puţin aşa cred eu, că înţeleg linia partidului, că cercetătorii din domeniul istoriei trebuie să fie pus în scopul concret şi în primul rând în scopul înarmării maselor populare pentru a putea lupta mai bine în construirea socialismului. Luminarea problemelor, în primul rând a tuturor problemelor de bază, adevărat ştiinţific, pentru a sluji poporului, pentru a educa pe tineret şi pe cei vârstnici, în scopul frăţiei, în scopul înarmării clasei muncitoare, a poporului muncitor de astăzi pentru construirea socialismului. Spun acest lucru pentrucă aceste cercetări fie ele săpături, fie un alt isvor arhiologic (sic), trebuie să aibă ca scop să devină manual al clasei muncitoare, manual al clasei a patra de învăţământ mediu, superior, pentruca să fie o armă în mâna clasei muncitoare şi spun aceasta pentrucă vreau să fixez poziţia mea critică faţă de manualul care a apărut în trecut şi poziţia mea faţă de necesitatea unui manual nou.

Până acum am realizat noi unele lucruri pozitive. Consider ca ele să fie neglijate. Nu sunt pentru apărarea tuturor ceea ce s-au făcut până astăzi. Consider că manualul are o serie de lipsuri. Nu trebuie să ne mulţumim cu ceea ce am realizat mai înainte, pentrucă înseamnă că ne-am învechit. Avem greşeli serioase, pe care le voi atinge numai pe câteva, datorită timpului.

Nu putem să acuzaţi că pe tărâmul istoriei nu a avut loc dezbateri. Cred că ar fi greşit să spunem că dezbaterile care au avut loc prin felul cum au fost pregătite, într-adevăr au fost astfel organizate în cât ele să lămurească pe baza de opini lucrările puse. Nu putem nega că s-a lămurit problema 1877, problema statului sclavagist, în cât prin concluziile care rees (sic) să avem părerea majorităţii tovarăşilor.

Există neclaritate în problema formării naţiunii în Ţara Românească. Există multe confuzii asupra caracterului statului după 23 August 1944.

Eu am dat câteva exemple, pentru că trebuie organizată dezbaterea şi oamenii să se pregătească. Astfel că dezbateri nu au fost organizate în marea majoritate a oraşelor şi nu s-au putut trage concluzii.

O altă greşală care constă în domeniul istoriografiei e că vorbim de lucrări de sinteză, dar nu urmărim lipsurile. Un lucru elementar care se cere e să fie văzut, de pildă, planul pentru învăţământul superior şi în lumina lipsurilor să se întocmească un plan pentru fiecare institut în parte. Spun acest lucru, pentrucă însăşi în întocmirea planurilor de viitor, dacă nu se ţine seamă de acest lucru, nu putem să le înlăturăm lipsurile.

O altă greşală, cred că este că majoritatea istoricilor nu sunt antrenaţi în munca de cercetare ştiinţifică. Sunt nenumărate dovezi, cum istorici din alte central ale ţării, ca: Craiova, Sibiu, organizaţi în societăţi istorice poate să dea lucrări de valoare şi au dragoste de muncă. Aproape nici un fel de ajutor nu au primit aceşti oameni. Conducerea societăţii este o ficţiune. Nu apare toată hotărîrea luată prin care să poată să-şi spună părerea şi aceasta este o expresie a desconsiderării cercetătorilor şi ceea ce frânează dezvoltarea ştiinţei istorice. Sunt cred şi alte slăbiciuni de altă natură. Sunt tovarăşi promovaţi în diferite ramuri tineri, care nu sunt întotdeauna bine pregătiţi, dar nu au posibilitate să se dezvolte şi întâmpinăm o serie de greutăţi. Sunt tovarăşi care au învăţat în Uniunea Sovietică multe lucruri foarte bune, dar tovarăşii nu au învăţat istoria României şi când s-au întors în ţară în problemele didactice s-a descărcat dar în ce priveşte istoria patriei nu prea.

Era de datoria fiecărui tovarăş, o datorie elementară, să înveţe pentru ca să se poată prezenta cu competenţă şi putem să spunem că nu sunt pregătiţi şi nu s-a arătat aceasta de tovarăşi. Sunt o serie de tovarăşi care au muncit şi nu au studiat în Uniunea Sovietică şi cunosc mai bine decât tovarăşii care s-au întors din U.R.S.S.

Mai există anumite poziţii care subliniază tendinţa spre vedetism şi neglijează munca colectivă. Din câte am înţeles eu din Lenin că munca colectivă nu înseamnă înlăturarea muncii individuale.

Aceste lipsuri, printre care şi aceea că noi căutam adeseori să ne băgăm în specialitate şi documente, când există aci ştiinţa marxist-leninistă cu spiritul combativ, pentru care trebuie să luptăm acest lucru, fără îndoială există pe tărâmul cercetărilor istorice.

Eu nu pot să cuprind nenumăratele probleme ce s-au ridicat aci. Eu am spus că trebuie să analizeze şi alte lipsuri din vina noastră, pentrucă a nega ceea ce s-a realizat până astăzi, datorită regimului de democraţie populară care sunt trepte pe care trebuie să le urcăm, e o mare greşală.

Tovarăşi, nu vreau să repet ceea ce s-a arătat. Multă dreptate a avut tovarăşul Baniai şi alţi tovarăşi. S-au spus o serie de lucruri, care sezisează multe lipsuri în care şi Roller are o mare vină.

O mare lipsă o constituie lipsa de curaj în lupta de opinii. Şi aci o mare vină o are tovarăşul Roller.

Cred, de asemenea, că în ceea ce priveşte oscilaţia faţă de anumite cadre e în mare măsură justă, dar nu întru totul, aşa cum s-a spus aci. Cred că am pătruns bine, clar, îndrumarea pe care mi-a dat-o partidul în privinţa cadrelor tinere. Trebuie să colaborăm şi să conlucrăm cu toate cadrele care slujesc regimul de democraţie populară şi să încurajăm creşterea de cadre tinere, competente, totuşi în aplicarea aceasta, cred că s-a manifestat într-adevăr o serie de slăbiciuni.

De asemenea cred că metodele de muncă ale tovarăşului Roller nu au fost întotdeauna în concordanţă cu felul în care ne recomandă partidul să lucrăm cu cadrele. Nu e permis să desconsiderăm părerea altor tovarăşi. Nu e permis ca să nu ajutăm pe alţi tovarăşi în a-şi spune părerea, ci trebuiesc încurajaţi şi nu e permis să ţi (sic) seamă de nervii proprii şi să nu ţi (sic) cont şi de nervii altora. Eu recunosc o parte din lipsurile arătate de tovarăşi care constituie o mare lipsă pentru mine. De asemenea şi ceea ce nu-mi mai amintesc şi totuşi am săvîrşit, găsesc că nu e just.

Astfel de metode nu sunt recomandate de partid şi din contră lui Roller i se cere mai mult, pentru e activist de partid. Aceste lipsuri ale mele au dus la îngrădirea luptei de opinii.

Nu cred just să apere Roller unele cazuri aşa cum nu e just că Roller să nu dea explicaţii când i se cere.

Asupra metodelor de lucru, deasemenea, cred că nu e just ca Roller să se situeze pe poziţia pe care o are, pentruca să împiedice – dacă a fost cazul – oarecari contribuţii la publicarea de cărţi sub pretextul că nu sunt de părere şi cred că a fost un abuz.

Prin urmare, nu pot să sistematizez şi cred că Roller are o serie de greşeli pe care nu le-a combătut cu destulă tărie şi trebuie să se mai gândească. Sunt unele probleme cu care nu sunt de acord şi cred că am dreptul să spun.

Am să iau câteva exemple:

Sunt profund confuz de inexactitatea celor spuse de tovarăşul Cheresteşiu în privinţa premiilor acordate. Tovarăşul Ştirbu şi Maciu au lucrat serios la documente. Se înţelege că într-o muncă colectivă sunt forţe inegale, inegalităţi şi se înţelege că tovarăşul Maciu a lucrat mai mult decât tovarăşul Ştirbu. Acelaşi lucru şi cu documentele dinainte. Tov. Barbu-Cîmpina a lucrat cel mai mult. Cred că ar fi nejust să nu avem în vedere munca tov. Letiţia Lăzărescu. Pentru a întrepta o greşală politică tovarăşul Stănescu a dat o bună contribuţie.

Eu am convingerea că s-au dat premiile bine, pentru că trebuie să avem în vedere că pentru totul s-a muncit zile şi nopţi. O greşală foarte mare e că redacţia a întârziat publicarea primului volum.

Pot eu să fiu de acord ca în problema lui Ştefan cel Mare? Numărul 3 al revistei *Studii* trebia (sic) să apară de 23 August. Am tot respectul faţă de Ştefan cel Mare şi nu vream să-l scot, dar nu găsesc o greşală aci.

Nu sunt de acord în ceea ce priveşte publicarea documentelor. Principiul cel mai ideal este să se publice documentele în limba originală, adică în limba română.

Cred că mai sunt o serie de greşeli şi tov. Roman putea să spună că dacă nu a apărut o recenzie, nu e de vină Roller.

În ce priveşte Ionescu Delavrancea, că am obligat să semneze, acest lucru nu este adevărat. Vreau să arăt despre ce este vorba:

Am vrut şi am luptat ca aceste lucrări să fie făcute de un colectiv. Eu stau astăzi pe poziţia că e o lucrare de mai mare importanţă şi era bine să apară un volum cu mai mulţi autori. Eu am fost ca tovarăşul Maciu şi Ştirbu să lucreze împreună. Multe probleme eu le-am ridicat şi în ceea ce am scris asupra lipsurilor mele.

Eu vreau să-mi permit ca într-o serie de probleme în care nu am dat răspuns, să mă gândesc la ele şi întrucât mă priveşte să le rezolv în aşa fel ca munca să meargă bine. Sunt pentru creerea (sic) acestui colectiv al secţiei. Sunt pentru ca pe baza unui plan întocmit de un colectiv să se vadă măsurile ce trebuesc (sic) luate pentru întocmirea unui manual, pentrucă am mai muncit şi am văzut că din lipsă de material nu am putut să mergem mai înainte, însă pe baza celor ce avem să pornim şi să întocmim monografii. Trebuie să luptăm, pentru ca să se aducă o mai mare contribuţie şi să asigurăm pe baza muncii colective să dezvoltăm ştiinţa istorică. Nu m-am pregătit dinainte şi vă rog, tovarăşi, să luaţi în consideraţie acest lucru, pentrucă nu am ştiut că o să ridice problemele acestea."

Tov. Voicu întreabă: «Eu n-am înţeles bine ce crede tovarăşul Roller despre metodele sale de muncă şi de ce vorbeşte tovarăşul Roller despre greşelile sale la persoana a treia? Nu gândeşte tovarăşul Roller că e o formă de a nu lua atunci o poziţie faţă de propriile sale greşeli?»

Răspuns: «Eu nu văd o greşală asta. Nu e o greşală de fond. Nu am spus nici odată că Roller nu este Roller şi nicidecum că vreau să-mi ascund persoana mea proprie.

Asupra metodelor de muncă, eu cred că Roller a făcut unele încercări să ducă o muncă colectivă în domeniul istoriei şi aşi vrea să arăt că dorinţa mea s-a manifestat de a lucra cu tovarăşii în colectiv, însă Roller nu a luptat îndeajuns împotriva greutăţilor prin metodele care trebuie, adică să înfrângă greutăţile şi să facă eforturi şi să lucreze în toate problemele în colectiv cu consultări şi ţinând seama de părerile tovarăşilor. A afirma că metodele lui Roller, toate, nu sunt bune, nu sunt de acord, însă o serie de metode sunt nejuste. Pînă când nu sunt convins, nu pot să fiu de acord”[160].

I.3. Amintiri personale, mărturii şi aprecieri *post-factum*

Atât în rândul istoricilor-memorialişti, cât şi al celor pe care i-am intervievat, există un consens aproape unanim în ceea ce priveşte aprecierile pe care le-au făcut în legătură cu această perioadă din istoria României în general, şi a ştiinţei istorice în particular. În primii ani de democraţie populară românească, lumea intelectuală era bulversată complet, strivitoarea ideologie prima, şi înăbuşea din faţă orice fel de manifestare ori atitudine autonomă (descalificată din start şi etichetată drept „obiectivistă”), iar un sentiment accentuat de insecuritate şi teamă plutea, parcă, în aer – aşa cum au mărturisit chiar în 1954 doi dintre istoricii care au participat la şedinţa a cărei desfăşurare am descris-o în rândurile de mai sus. Exemplific, în continuare, cele trei idei enunţate mai sus, aducând în prim-plan „vocile” unor istorici care, în acea perioadă, au fost elevi, studenţi, tineri absolvenţi de facultate sau chiar – trei dintre ei – cercetători ştiinţifici ori profesori universitari.

[160] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 61/1954, ff. 43–47.

„Pe atunci, a spune că – de pildă – Constantinopolul a căzut sub turci la 1800 era mai puţin compromiţător decât a te abate de la «linia justă» a învăţăturii marxist-leniniste”[161] notează Florin Constantiniu. Cei care, datorită vârstei, avuseseră şansa să cunoască şi perioada antebelică, apreciază că nu erau pregătiţi pentru ceea ce a urmat anului 1948: David Prodan scria în 1978 că, după alegerile din 1946, dar mai ales după 1947

> „se intra tot mai adânc într-o lume pe care nu o prevăzusem şi în care nu mă mai puteam deliberat încadra. Se spulberau şocant utopiile tinereţii, îşi făceau brutal proba vieţii, în faţa căreia mă găseam dezarmat. Trebuia să funcţioneze cu toate rigorile lupta de clasă, vigilenţa, combativitatea, critica şi autocritica. Mai ales critica şi autocritica nu puteau să lipsească. Şi autocritica neapărat trebuia să supraliciteze critica, neapărat trebuia să te autoacuzi şi cât mai tare. Mi-aduc aminte de bancurile care circulau. Critica: să-i scuipi pe toţi. Autocritica: să te scuipi mai tare pe tine. Sau: Tovarăşe, sunteţi descheiat la un nasture la pantaloni. Da, tovarăşe, foarte mulţumesc. Ba sunt descheiat de-a binelea şi încă mi se vede şi... iertaţi. [...] Penibili au fost anii de început ai noii lumi. [...] Cât priveşte activitatea personală ştiinţifică, îşi avea şi ea dificultăţile ei. Întâmpinam dificultăţi de adaptare, mai ales la perceptele preconcepute. Nu eram destul de combativ pentru istoriografia dinainte, mai ales evitam atacurile la adresa profesorilor mei. Ca să devin mai combativ mi se impunea uneori un coautor mai combativ, cu care să fiu solidar. Dar nu mergea nici aşa. Mi-aduc aminte că trebuia să scriu ceva despre Bălcescu împreună cu Bányai. El a profitat de prilej, sau i s-a sugerat?, să profere nişte atacuri violente la adresa istoriografiei româneşti dinainte, mai ales a lui Lupaş. Cum să mă descurc? Ca să nu refuz de la început direct, am recurs mai întâi la o stratagemă. I-am zis: ce facem? Prin asemenea atacuri nu facem decât să popularizăm numele, nu e mai bine să le lăsăm să fie uitate? Argumentul s-a prins, a renunţat, altfel trebuia să-mi refuz direct semnătura, ceea ce pe atunci trecea de mare vinovăţie” [162].

Pe de altă parte, la aceeaşi instituţie de învăţământ superior din Cluj, Universitatea „Victor Babeş”, răsturnarea valorilor a fost

[161] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 86.
[162] David Prodan, *Memorii* (ediţie îngrijită, note şi postfaţă de Aurel Răduţiu), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 54, v. şi p. 59, p. 66.

percepută şi de către studenţi. Tânărul Camil Mureşanu, un student la Facultatea de Istorie care avusese ocazia să audieze cursurile unor remarcabili profesori formaţi în perioada de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, precum Ioan Moga sau Silviu Dragomir, îşi aminteşte că „pe vremea aceea se străduia de către autorităţi să se insereze în rândurile profesorilor universitari şi profesori fără prea mare calificare, pe baza unor criterii politice sau de altă natură, oameni pentru care nu puteam să avem stima necesară"[163]. Acelaşi fost student clujean scrie că „reforma învăţământului de prin august ne înregimentase în ani şi grupe de studiu, în programe fixe de discipline, unele rebarbative şi obligatorii până la ultima lor literă... Profesori noi şi necunoscuţi, trădându-şi stofa de la prima întâlnire. Unuia – de tristă memorie – i s-a năzărit că nu ne ridicasem destul de repede şi că frânturi de conversaţie se mai auziseră şi după intrarea lui în sală. Ne-a încunoştiinţat îndată, printr-un zbieret nazal, că el nu ne va învăţa numai filosofia proletară, ci şi disciplina proletară."[164]

Marea răsturnare din 1948 a fost resimţită din plin mai ales la Universitatea din Bucureşti (devenită în acel an Universitatea „C.I. Parhon"). Student aflat în ultimul an de studii, profesorul Dinu C. Giurescu apreciază, la rândul său, că

> „şocul cel mare a venit în vara lui '48 când totul s-a dat peste cap. De ce? Pentru că a venit legea învăţământului din august 1948 şi ultimii profesori care mai predau, de pildă tata, au fost suspendaţi în vara lui '48. Alţii au fost pensionaţi în toamna lui '47, că am uitat că în afară de aceştia a fost şi o serie de profesori de la facultate care au fost pensionaţi pentru limită de vârstă, sau, după cum a folosit Ministerul Învăţământului pe atuncea, formula „pentru economii bugetare". Vorbă să fie, pentru că au fost peste două sute de cadre didactice universitare eliminate pentru economii bugetare, pentru ca pe urmă, pe locurile astfel create, încetul cu încetul să vină persoane apropiate sau devotate noului regim."[165]

[163] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Camil Mureşanu, realizat de autor în Cluj-Napoca, la data de 20. 01. 2010.
[164] Camil Mureşanu, „Amintiri dintr-un amfiteatru universitar" în *L-am cunoscut pe Academicianul David Prodan*, Zalău, Ed. Dacia Porolissensis, 2002, p. 110.
[165] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 4. 12. 2009.

În acest sens, pentru a evidenţia minciuna propagată pe canalele de comunicare oficiale, merită precizat faptul că profesorii universitari epuraţi în 1948 se aflau în plină forţă creatoare. Ofer câteva exemple: Gh. I. Brătianu avea 47 de ani, C.C. Giurescu 46, Ion Hudiţă 51, Victor Papacostea 47, Scarlat Lambrino 56.[166] În mod evident, pensionarea lor a fost abuzivă, cu atât mai mult cu cât, în 1948, Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti a angajat trei noi profesori, cinci conferenţiari, şi şase asistenţi, iar în 1949 alţi doi profesori, şapte conferenţiari, şase asistenţi şi un preparator, de asemenea, cu toţii figuri noi.[167] În raport cu anul 1944, când Facultatea de Litere şi Filozofie număra 124 de cadre didactice, în 1950 numai aproximativ 10% dintre acestea îşi păstraseră posturile; din Facultatea de Istorie şi Geografie a aceleiaşi universităţi, peste 64% dintre profesori au fost epuraţi în respectivul interval temporal[168]. La data de 7 februarie 1949, însuşi ministrul învăţământului public recunoştea în faţa Biroului Politic al partidului caracterul masiv al epurărilor:

> „ceea ce considerăm noi că nu este sănătos este faptul că prea mulţi profesori vechi au rămas neîncadraţi pe motive nu destul de serioase. Astfel de calificări ca mediocru, incapabil, şiret, necinstit, fost legionar etc. făcute de o singură persoană este suficient a da un profesor afară din învăţământ şi uneori de a-l lăsa muritor de foame în timp ce alţii mai puţin capabili, însă mai şmecheri, s-au văzut făcuţi profesori fără să merite"[169].

Cine erau aceşti istorici „de tip nou" care compuneau corpul profesoral al facultăţii de profil din capitala României democrat-populare? Istoricul Apostol Stan, student în cadrul acelei instituţii între anii 1952 şi 1957, propune o clasificare pertinentă[170].

---

[166] Florin Müller, *Politică şi istoriografie în România: 1948–1964*, Cluj-Napoca, Ed. Nereamia Napocae, 2003, p. 102.

[167] Dănuţ Doboş, „Învăţământul superior în regimul comunist. Universitatea din Bucureşti 1945–1964", în *Arhivele Totalitarismului*, anul VIII, nr. 26–27 (1–2), 2000, pp. 56–65.

[168] Maria Someşan, Mircea Iosifescu, „Modificarea structurii Universităţii în anii consolidării regimului comunist", în *Analele Sighet. Anul 1948 – instituţionalizarea comunismului*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1998, p. 478.

[169] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Cancelarie, dosar nr. 11/1949, f. 22.

[170] Apostol Stan, *Istorie şi politică în România comunistă*, Bucureşti, Ed. Curtea Veche, 2010, pp. 37–50.

În liniile ei generale, ea se aseamănă cu cea propusă de colegul său Florin Constantiniu[171] (student şi el între anii 1951 şi 1957 la aceeaşi facultate). Conform primeia, profesorii bucureşteni – mulţi dintre ei fiind simultan angajaţi şi în cadrul Institutului de Istorie al Academiei RPR – se împărţeau în trei categorii distincte: specialişti formaţi în timpul „regimului burghezo-moşieresc", cei mai mulţi dintre ei cu studii în Occident, „recuperaţi" de sistem şi promovaţi profesional după 1948, învăţători sau profesori din învăţământul secundar convertiţi în universitari, respectiv tineri proaspăt întorşi de la studii din Uniunea Sovietică. Despre cei din urmă, istoricul şi arheologul bucureştean Radu Popa scria în 1990 că, la începutul anilor 1950,

> „reveneau din Uniunea Sovietică blindaţi cu faima unor dubioase teze de doctorat pe care nimeni nu le-a văzut vreodată şi care până astăzi sunt citate ca fiind în manuscris, instalându-se în posturi influente în care deţineau, pe lângă o autoritate ştiinţifică a cărei contestare echivala cu sinuciderea profesională, posibilitatea antiselecţionării cadrelor tinere"[172].

Între anii 1951–1956/1957, aşadar inclusiv în timpul revoluţiei culturale, pe categorii, cei mai notabili dintre ei au fost următorii:

I. Vechi specialişti recuperaţi:

1. Andrei Oţetea (n. 1894), profesor, titularul cursului special „Renaşterea şi Reforma";

2. Emil Condurachi (n. 1912), profesor, titularul cursului de Istorie Veche (din 1947);

3. Gheorghe Ştefan (n. 1899), profesor universitar şi decan (1950–1953);

4. Dionisie Pippidi (n. 1905), profesor, titularul cursului de Istorie Veche (1948);

5. Ion Nestor (n. 1905), profesor, titularul cursului de Arheologie (1945);

6. Dumitru Berciu (n. 1907), conferenţiar, apoi profesor de Arheologie (1945);

---

[171] Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 40–70.

[172] Radu Popa, „Arheologia românească sub presiune. Activişti şi securişti în templul lui Clio", în *22*, Anul I, Nr. 2 (27 ianuarie 1990), p. 22.

7. Damian Bogdan (n. 1907), profesor (1951), slavist;
8. Aurelian Sacerdoţeanu (n. 1904), profesor (1950), medievist.

II. Foşti profesori din învăţământul secundar, învăţători, bibliotecari:

1. Ion Ionaşcu (n. 1902), profesor din 1948, cercetător ştiinţific (1948–1955);
2. Vasile Maciu (n. 1904), conferenţiar din 1949, şef sector Istorie Modernă (1949–1953);
3. Gh. Georgescu-Buzău (n. 1909), conferenţiar şi cercetător ştiinţific principal (1948);
4. Mauriciu Kandel, medievist;
5. Dumitru Almaş (n. 1908), conferenţiar (1949), modernist;
6. Eliza Campus (n. 1908), profesor secundar (1949), conferenţiar (1952), şef de sector;
7. Barbu Câmpina (n. 1923), conferenţiar (1949), şef de secţie (1952–1955), medievist;
8. Eugen Stănescu (n. 1922), conferenţiar (1949), medievist;
9. Florenţa Rusu, decan al Facultăţii de Istorie (1953);
10. Valeria Costăchel (n. 1904), conferenţiar (1949), slavist;
11. Emil Vîrtosu (n. 1902), profesor universitar (1950), ştiinţe auxiliare ale istoriei.

III. Tineri încadraţi/promovaţi după formarea lor în URSS sau RPR:

1. Gheorghe Haupt (n. 1928), doctorat în Leningrad (1953), şef de sector (1953–1958);
2. Ion Gheorghiu (n. 1926), doctorat la Moscova (1953), conferenţiar (1953);
3. Alexandru Vianu (n. 1916), candidat în ştiinţe la Moscova (1954), conferenţiar (1954);
4. Gh. Cazan (n. 1931), absolvent al Universităţii „T.S. Sevcenko" din Kiev (1954);
5. Vasile Liveanu (n. 1928), asistent universitar (1950), cercetător ştiinţific (1951);
6. Zorin Zamfir;
7. Vasile Hurmuz.

După cum se poate constata cu uşurinţă, corpul profesoral al Facultăţii de Istorie din capitala României democrat-populare constituia un amestec eterogen de vechi şi nou, de istorici autentici, profesionişti, cei mai mulţi dintre ei cu studii în marile centre universitare Apusene unde obţinuseră calificări în perioada precomunistă, respectiv de istorici improvizaţi în 1948/1949, mulţi dintre ei foşti profesori de liceu (unii doar publicişti), învăţători (Eliza Campus) ori bibliotecari. Nume precum Condurachi, Pippidi, Nestor, Oţetea, Berciu sau Prodan cu greu puteau ilustra idealul de istoric „roşu", de tip nou, anticosmopolit, dorit de puterea politică. Cu excepţia lui Oţetea în primii ani, marii istorici enumeraţi erau titularii cursurilor generale, de obicei „învăluite" în bibliografie sovietică. Pe de altă parte, de regulă, tinerilor istorici întorşi din Uniunea Sovietică li se încredinţa predarea unor cursuri extrem de delicate din punct de vedere politic şi ideologic, precum istoria contemporană românească şi universală, „suprapolitizată şi total sovietizată"[173] în acel timp, istoria mişcării muncitoreşti, dezvoltarea capitalismului în Rusia, economia politică, istoria URSS şi alte domenii de cercetare asemănătoare mai degrabă cu reportajul politic decât cu istoriografia[174]. Două tipuri de capital au primat, aşadar, în această perioadă (şi în anii care au urmat): *cultural*, acumulat de regulă înainte de 1948 – istoricul David Prodan reprezintă mai curând o excepţie în acest sens –, respectiv *politic*. Pe măsura trecerii anilor, odată cu dispariţia marilor nume ale istoriografiei româneşti în anii 1970, tendinţa va fi ca cel de-al doilea tip de capital să capete tot mai multă „greutate".

Conform mărturiilor istoricilor care au fost studenţi în acei ani, diferenţa dintre cele trei tipuri de istorici era enormă, cel puţin iniţial, întrucât, în timp, un număr de „rollerişti" s-au „profesionalizat":

> „În principiu, distincţia pe care o propuneţi este pertinentă. Distanţa dintre profesori ca Ion Nestor sau Andrei Oţetea, D.M.

---

[173] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 40.

[174] Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară"*, Bucureşti, Ed. Albatros, 2003, p. 127.

> Pippidi sau Mihai Berza, pe de-o parte, şi cei care obţinuseră, doar ei ştiau cum, nişte diplome de aspirant în URSS, ca Ion Gheorghiu sau Vasile Hurmuz pe de altă parte, era incomensurabilă. Nu mai vorbesc de Saşa Muşat, care nu avea nici bacalaureatul, sau de Solomon Ştirbu, care susţinea că Tudor Vladimirescu a fost asasinat de Intelligence Service şi de CIA. Dar, ca oameni de meserie, suntem datori să evităm judecăţile globale: Vasile Maciu, de pildă, fusese mai degrabă paraşutat în facultate, şi nu era un mare savant, dar era totuşi foarte informat pe domeniul său, şi un profesor extrem de exigent. Mai mult, am avut doi tineri profesori aduşi în mod special de Roller în facultate ca să-i „însănătoşească" atmosfera, şi care, ambii având o certă vocaţie intelectuală, s-au aliat destul de repede cu „vechii" profesori şi au făcut împreună cu ei cauză comună împotriva politrucilor: e vorba de Barbu Câmpina şi de Eugen Stănescu. Iar unii dintre cei care îşi făcuseră studiile în URSS avuseseră şansa să lucreze cu mari savanţi, cum era lingvistul Trubeţkoi de la Sankt Petersburg – un cneaz de viţă veche, tolerat de regim, cu care a studiat regretatul meu prieten Cicerone Poghirc, sau medievistul Grakov de la Moscova. Îndrumătorul, dacă nu mă înşel, al profesorului Ştefan Ştefănescu. În fond, nu avem de ce să ne mirăm: chiar în vremea stalinismului celui mai dur, aceeaşi diviziune pe care o observaţi în universităţile noastre, aceleaşi contraste – între profesorii demni de acest nume şi impostorii lui Roller, între presiunea exercitată asupra istoriei recente şi relativa libertate a domeniilor mai îndepărtate în timp – exista şi în universităţile sovietice. Paradoxul anilor mei de formare rămâne acela că, în anii foarte dificili ai stalinismului [...] Facultatea de Istorie din Bucureşti a avut parte de cea mai mare concentrare de profesori de calibru european incontestabil"[175].

În esenţă, acelaşi fenomen a fost remarcat – conform mărturiei profesorului Şerban Papacostea – de către însuşi directorul (din 1956) al Institutului de Istorie din Bucureşti, Andrei Oţetea, încă din acei ani: „personalităţi ştiinţifice de prim-plan au coexistat în institut cu activişti sau propagandişti de partid al căror rost exclusiv era de natură politică, anume asigurarea primatului politic în raport cu valorile autentice ale ştiinţei. Conştient de această inegalitate, A. Oţetea proceda în clipele sale de răgaz la

[175] Interviu cu prof. univ. dr. Zoe Petre, realizat de autor la data de 9.03. 2010.

împărţirea membrilor institutului pe categorii: valori, utilităţi şi inutilităţi, cu constatarea că numărul acestora din urmă îl depăşea pe cel din primele două categorii."[176]

În primii ani de existenţă ai noului regim democrat-popular, nesiguranţa, insecuritatea accentuată şi frica profundă erau sentimentele pe care societatea românească în ansamblul său le nutrea. Natural, aceste sentimente erau resimţite şi de breasla istoricilor, indiferent de vârsta, vechimea sau poziţia lor în cadrul ierarhiei profesionale. Relevantă este, în acest sens, o însemnare personală făcută de profesorul clujean David Prodan în anul 1980, care probează şi susţine autenticitatea suveranului sentiment de insecuritate: „Eroicul atunci nu prea putea servi la nimic, decât la propria eliminare. Te sculai cu teama de ceea ce ţi se putea întâmpla peste zi, te culcai cu neliniştea de ce-ţi putea aduce noaptea, ziua de mâine. Treasăreai la orice bătaie în uşă, la orice sonerie, la orice telefon; deschideai cu teamă."[177]

Anul eliminării „grupului" Ana Pauker din vârful piramidei puterii comuniste a reprezentat ocazia pentru organizarea unui nou val de înfierări, epurări, concedieri şi chiar arestări:

> „în 1952 la sfârşitul anului, când eu deja funcţionam de un an, a venit Roller şi cu oamenii lui şi au măturat institutele masiv de elementele burghezo-moşiereşti dăunătoare. Ei, m-am acomodat, am căutat să-mi câştig existenţa la data aia; alţi membri ai familiei – am fost cinci la data aia arestaţi, trecuţi prin închisori şi prin lagăre – am făcut fel de fel de expediente că un loc în câmpul muncii, un loc intelectual nu puteam obţine cu dosarul pe care-l aveam."[178]

Un alt tânăr cercetător cu dosar necorespunzător din punct de vedere politic, coleg cu profesorul Papacostea în acelaşi institut bucureştean, a suferit excluderea profesională în acelaşi an: „în toamna anului 1952 am fost alungat, alături de vreo alţi 40 de colegi, din Institutul de Istorie."[179]

---

[176] Şerban Papacostea, „Andrei Oţetea, director al Institutului de «Istorie Nicolae Iorga»" în *Revista istorică*, tom V, nr. 7–8, 1994, pp. 634–635.
[177] David Prodan, *op. cit.*, p. 68.
[178] Interviu cu Dr. Şerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, realizat de autor în Bucureşti, la data de 3 iunie 2010.
[179] Dan Berindei, *Drumuri în lume*, Bucureşti, Ed. Paralela 45, 2005, p. 7.

Academicianul Florin Constantiniu, student în anul I în 1952, rememorează la rândul său că „sfârşitul anului universitar 1951–1952 avea să fie marcat de un val de îndepărtări de la catedră a unor cadre didactice şi a excluderii unor studenţi pe criterii politice şi de origine socială. Vigilenţa sporită la cote demente fusese provocată de aşa-numita deviere de dreapta, ai cărei purtători erau Vasile Luca, Ana Pauker şi Teohari Georgescu."[180] Evident, acest proces de noi epurări nu s-a manifestat numai în Bucureşti, ea resimţindu-se din plin, de exemplu, şi la Cluj. În 1998, profesorul Pompiliu Teodor îşi amintea că „anul 1952 a determinat eliminarea unora din profesori care au fost nevoiţi să lucreze la regimul muncii în acord la Institutul de Istorie. În acest cadru, profesorii Pall şi Jakó au creat o adevărată şcoală de paleografie, diplomatică şi cronologie medievală."[181]

Pentru colegul său profesor angajat al aceleiaşi universităţi, David Prodan, 1952 a reprezentat anul „procesului" pentru presupuse şi grave „abateri de dreapta":

> „În 1952 a venit catastrofa – e momentul procesului mare al abaterii de dreapta. Moment grav, exces de zel, acuzaţii violente. Revoluţia noastră devenise un artificiu cumplit, nu mai puteai găsi un punct de sprijin, un criteriu care să te apere. Sentinţa regionalei pentru mine: scos de la catedră, scos din postul de la Institut, rămânând să lucrez numai în acord."[182]

Mai mult decât atât, „abaterea de dreapta" a profesorului Prodan a atras atenţia lui Dumitru Dejeu, prim-secretarul Comitetului Regional Cluj al PMR la acea vreme, care a oferit-o drept exemplu negativ. Astfel, după cum reiese dintr-o însemnare făcută la data de 23 iulie 1952 de către L.P. Akulov, consulul URSS la Cluj, Dejeu l-a informat pe acesta că

> „Profesorul de istorie de la Universitatea «Babeş», PRODAN, desfăşoară activitatea de predare nu pe baza învăţăturii marxist-leniniste despre societate, ci pornind de la «teoria», născocită de el, a «materialismului istorico-cosmopolit». Cosmopolitul Prodan şi apologetul teoriilor burghezo-naţionaliste, decanul

[180] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 65.
[181] Toader Buculei, *Clio încarcerată. Mărturii şi opinii privind destinul istoriografiei româneşti în epoca totalitarismului comunist*, Brăila, Ed. Libertatea, 2000, p. 265.
[182] David Prodan, *op. cit.*, p. 68.

> Facultăţii de Istorie, de la Universitatea «Babeş», Pavel Apostol, au fost demascaţi ca duşmani ai poporului şi, în scurt timp, vor fi îndepărtaţi din activitate."[183]

Nici zece ani mai târziu, înainte de a împlini 60 de ani, David Prodan a fost pensionat.

Simptomatic, din perspectiva efectelor concrete ale dementei anti-intelectuale, anti-„burgheze" şi anti-„cosmopolite"[184], pe care regimul politic a manifestat-o în acei ani, este cazul istoricului Şerban Papacostea. Student al Facultăţii de Istorie din Bucureşti între anii 1945 şi 1949, în 1950 el nu împlinise încă vârsta de 22 de ani. Având deja „cinci-şase arestaţi în familie", tânărul absolvent (cu lucrarea de diplomă încă nesusţinută) obişnuia să împrumute cărţi de la biblioteca Institutului Francez. În data de 4 martie 1950, întorcându-se acasă cu o carte în limba franceză în mână, el a fost ridicat de pe stradă (Bulevardul Dacia) şi dus la Direcţia Generală a Securităţii Poporului, „la sediul central al Securităţii, unde unul după altul soseau oameni arestaţi de la Institutul Italian, de la cel Englez, de la cel American, Germania încă nu avea în România institut, şi aşa a început cursa"[185]. Sublocotenentul Popa Vasile de la Direcţia Securităţii Capitalei, în referatul pe care l-a întocmit la data de 31 martie 1950, notează că istoricul este un „element suspect care frecventa Biblioteca legaţiei franceze", dar în acelaşi timp menţionează şi că „este cunoscut ca un element liniştit, foarte silitor şi nu are manifestări ostile faţă de regimul actual, iar printre vecinii de cartier este cunoscut ca un element corect, liniştit şi nu se manifestă contra regimului"[186], posedând şi o bibliotecă personală cu „cărţi de istorie, litere, filozofie, ideologie marxistă."[187] Cărţi comu-

---

[183] Tatiana V. Volokitina (ed.), *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope, 1944–1953*, vol. II, Moscova, Rosspen, 2002, p. 670, cf. Florin Constantiniu, „«Cosmopolitul» David Prodan", în *Clipa*, Apr. 2009.

[184] V. în acest sens articolul „Împotriva ideologiei burgheze a cosmopolitismului", în *Studii. Revistă de ştiinţă şi filosofie*, an 2, nr. 1, (1949), pp. 179–191.

[185] Interviu cu Dr. Şerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, realizat de autor în Bucureşti la data de 3. 06. 2010.

[186] Dan Cătănuş (coord.), *Intelectuali români în arhivele comunismului*, vol. II, Bucureşti, Ed. Nemira, 2006, pp. 184–185.

[187] Ioan Opriş, *Istoricii şi Securitatea*, vol. II, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2006, pp. 381–382.

niste profesorul îşi aminteşte că avea din belşug: „m-am trezit cu o bibliotecă în casă – biblioteca tatălui meu – orientată mai mult spre lumea modernă şi contemporană, revoluţia franceză, Napoleon Bonaparte, până la mult Lenin şi Stalin, că era obsedat de ideea asta – şi până la urmă s-a dovedit întemeiată – că vine comunismul."[188] La data de 31 martie 1950 cercetările erau încheiate, stabilindu-se că „a folosit cărţi din domeniul istoriei şi literaturii dela Legaţiunea Franceză", ofiţerul propunând pentru această culpă o pedeapsă de şase luni în colonia de muncă de la Canalul Dunăre-Marea Neagră, pedeapsă pusă în aplicare neîntârziat:

> „ţin minte, când ne-a preluat grupul ăsta care veneam de la institutele franceze, ne-a preluat comandantul lagărului de la Capul Midia, ne-a ţinut un speech, am reţinut ultimele vorbe de bună primire – «avem gloanţe pentru toţi sabotorii» – şi în al doilea rând, «să vă iasă din minte că mai vin vreodată americanii aici». Bun, le-am ţinut minte, însă iată că acuma s-au inversat lucrurile. A fost o amintire, sigur că monstruoasă, dar dacă am trecut prin secolul XX al totalitarismelor, cele două inspirate de două idei-cheie, una unitatea de rasă, alta unitatea de clasă cu dispariţia claselor, ei, două filozofii istorice care au produs două monstruozităţi, dar uite că am trecut prin ele."[189]

La data de 28 iunie 1950 pedeapsa pronunţată iniţial i-a fost suspendată, iar la 3 iulie a fost eliberat: „Ne-au dat drumul, ceva înainte de împlinirea termenului de şase luni, n-am crezut că ne dă drumul, ne-a adus în Bucureşti la lagărul de triaj de la Ghencea, şi într-adevăr ne-au dat drumul. Şase luni. Au avut această largheţe, care erau elevi sau studenţi le-a dat drumul ca să poată prinde sesiunea de examene din toamnă."[190]

I.4. Concluzii

Parcurgând cele câteva zeci de pagini care formează stenograma şedinţei istoricilor români din data de 17 noiembrie 1954, literatura de specialitate consacrată problematicii în discuţie,

[188] Interviu cu Dr. Şerban Papacostea.
[189] *Idem.*
[190] *Idem.*

studiile şi articolele publicate în această perioadă, respectiv mărturiile istoricilor – atât cele neprovocate, scrise, cât şi cele de istorie orală – care au avut (ne)şansa de a trăi acele timpuri, se poate degaja un set de concluzii pertinente referitoare atât la situaţia cercetării istorice româneşti în perioada „stalinizării" istoriografiei şi a câmpului istoriografic, cât şi la cauzele declinului lui Mihail Roller şi a paradigmei profesionale întruchipată de personalitatea acestuia.

În primul rând, „frontul istoriografic" a reprezentat o ficţiune ideologică, un artificiu retoric care nu depăşea planul strict discursiv al emiţătorilor şi care nu avea, aşadar, nicio corespondenţă în realitate. În spatele imaginii de unitate monolitică a „frontului" pe care propaganda politico-istoriografică încerca să o proiecteze public, se aflau tensiuni personale, disensiuni, nemulţumiri dintre cele mai diverse, prietenii şi inamiciţii, blocaje instituţionale, lipsă de comunicare, frici şi orgolii, protectori şi protejaţi, interese divergente ş.a.m.d.

Pe de altă parte, este limpede faptul că nu a existat o grupare sau o „partidă" naţională, reformistă sau revizionistă în interiorul câmpului istoriografic românesc, nici în perioada stalinistă şi nici în cea imediat consecutivă morţii lui Stalin, grupare aflată în raporturi antagonice ori chiar ostile cu o presupusă tabără „rolleristă", ultra-radicală, stalinistă, pro-sovietică şi antinaţională. Date fiind circumstanţele, această coagulare de forţe pe baza unor principii „naţionale" nici nu ar fi fost cu putinţă. Însăşi ideea de distincţie între grupări „moscovite" şi „naţionale" îi aparţine lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, care a enunţat-o în timpul plenarei CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961[191]. Menţionez câteva detalii relevante în acest sens: relaţiile dintre istorici „rollerişti" precum M. Roller, P. Constantinescu-Iaşi sau V. Cheresteşiu erau în epocă profund neprietenoase; ele nu erau nici măcar apropiate. De asemenea, raporturile dintre reprezentanţii cei mai de seamă ai orientării „naţionale" erau mai degrabă tensionate, departe de a fi amicale (am în vedere aici, în primul rând, „triumviratul" C. Daicoviciu, D. Prodan şi A.

[191] Liviu Pleşa, Elis Neagoe-Pleşa, *Dosarul Ana Pauker: Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, Bucureşti, Ed. Nemira, 2006, 880 p.

Oţetea). Între istoricii Vasile Liveanu şi Solomon Ştirbu, doi autentici „stâlpi" ai rollerismului în această perioadă, poate cei mai „rollerişti" dintre istorici, relaţiile erau cât se poate de conflictuale[192]. La fel de neprietenoasă era şi relaţia Mihail Roller – Vasile Liveanu[193]. În plus, nici pe profesioniştii E. Condurachi şi D.M. Pippidi nu îi lega o prietenie prea strânsă[194].

Solidarităţile dintre membrii câmpului istoriografic se construiau, la fel ca şi structurarea şi reproducerea însăşi a câmpului, în primul rând pe raporturi şi interese de natură personală, şi abia apoi ideologică, epistemologică ori „naţională" (în măsura în care poate fi vorba despre afirmarea unor astfel de principii la mijlocul anilor '50). Bineînţeles, capitalul politic a reprezentat un factor fundamental în selecţia şi promovarea profesorilor şi a cercetătorilor, secondat de capitalul cultural. Astfel poate fi explicată coexistenţa, chiar în anii „nadirului" reprezentat de stalinismul dezlănţuit, a specialiştilor autentici şi a impostorilor creaţi, conform unei sintagme care circula în epocă, „pe puncte", adică a noii elite „roşii".

„Retrogradarea" lui Mihail Roller petrecută la câteva luni după desfăşurarea şedinţei nu trebuie, aşadar, interpretată ca un semnal al victoriei aripii „profesioniste" ori „naţionale"[195] a istoricilor (avându-i ca figuri ilustre pe academicienii Andrei Oţetea, Constantin Daicoviciu, Emil Condurachi, D.M. Pippidi sau David Prodan, dar care s-au manifestat mai târziu) în „lupta" lor cu reprezentanţii (politruci) ai ocupantului sovietic (Roller şi echipa sa), aşa cum o interpretează, de pildă, fostul activist PMR Pavel Ţugui[196], în paginile volumului său cu un accentuat caracter autoreflexiv. Mai degrabă, ea ar putea fi citită ca un simbol al eşecului revoluţiei culturale desfăşurată în istoriografie, convenţional, între anii 1948–1954. Eşecul a fost conştientizat în timp real de către secţia de profil a CC al PMR; astfel, „retrogradarea" lui Roller de către partid poate semnifica la fel de bine

[192] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 86.
[193] Mihail Roller, „O recenzie neprincipială", în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, an 4, nr. 3, 1951, pp. 135–138.
[194] Interviu cu prof. univ. dr. Zoe Petre realizat de autor la data de 9. 03. 2010.
[195] Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 125–132.
[196] Pavel Ţugui, *op. cit.*, *passim*.

şi o încercare a partidului de a remedia situaţia dezastruoasă în care ajunsese ştiinţa istorică din România, situaţie în care a ajuns beneficiind din plin de sprijinul acestuia. Deja în anul 1955 semnele schimbării încep să devină evidente, „frontul istoriografic" urmând să se restructureze şi să evolueze pentru a deveni, în cele din urmă, unul nu doar destalinizat/dezrollerizat, ci şi simultan policentrizat[197].

Printre efectele sau consecinţele revoluţiei culturale petrecute în istoriografie pe parcursul primei jumătăţi a deceniului şase se numără, pe de altă parte, următoarele fenomene:

a) destructurarea ierarhiilor profesionale tradiţionale;

b) reprimarea unui segment semnificativ al vechii elite istoriografice;

c) „ortodoxia" ideologică a fost impusă în planul discursului istoriografic diseminat prin intermediul publicisticii de specialitate;

d) ştiinţa istorică românească, pentru prima dată în existenţa sa, a devenit una *planificată, coordonată* şi *controlată* de către o instituţie a statului – Academia RPR;

e) cele mai multe teme sau subiecte de cercetare istorică (conţinuturile discursive propriu-zise publicate) au emulat, temporar, atât formal, cât şi structural, modele istoriografice exogene (sovietice);

f) manualul unic *Istoria R.P.R.*, coordonat de acad. M. Roller, a devenit obligatoriu – cel puţin teoretic – atât în învăţământul preuniversitar, cât şi, parţial, în cel universitar;

g) aproape întreaga tradiţie istoriografică românească precomunistă (alături de reprezentanţii săi cei mai semnificativi) a fost respinsă în bloc în mod categoric, ea fiind atacată violent în mod constant;

h) un paralelism instituţional în ceea ce priveşte cercetarea şi producţia istoriografică naţională a fost inaugurat atunci, el perpetuându-se până la căderea regimului comunist în decembrie 1989.

---

[197] Bogdan C. Iacob, „Co-option and Control: The Changing Profile of Historical Front in Communist Romania at the End of the Fifties", *History of Communism in Europe – Avatars of Intellectuals under Communism*, în Vol. 2, 2011, p. 202.

Cu o extraordinară capacitate de intuiţie, esenţa fenomenului a fost surprinsă, bineînţeles, cu alte mijloace, şi de marele romancier german Hermann Hesse la începutul anilor ‘40 ai secolului trecut: „Cu adevărat, în acele vremuri nu mai era o cinste să fii erudit sau literat: cine se punea în serviciul celui ce deţinea puterea şi al sloganurilor oficiale, acela obţinea, ce-i drept, slujbă şi pâine, dar şi dispreţul celor mai buni dintre colegii săi şi, desigur, în cele mai multe cazuri, se adăuga chinul mustrărilor de conştiinţă; cine refuza să colaboreze trebuia să flămânzească, trebuia să trăiască la voia întâmplării, ca păsările cerului, şi să moară în mizerie sau în exil. S-a produs astfel o selecţie îngrozitoare, nemaiauzit de aspră. A decăzut rapid nu numai cercetarea ştiinţifică, ci şi învăţământul.”[198]

[198] Hermann Hesse, *Jocul cu mărgele de sticlă*, Bucureşti, Ed. Rao, 2008, p. 412.

CAPITOLUL II
Cooptare, integrare şi control: reconfigurarea „frontului istoricilor" (1955-1964)

Ajunge că am promovat în cadrele Academiei oameni care n-ar fi trebuit, nişte incapabili.

Emil Bodnăraş, 1955

II.1. Un „spirit al Genevei" în ştiinţa istorică din RPR? Momentul 1955

Intervalul temporal cuprins între anii 1948 şi 1954 poate fi caracterizat cu uşurinţă drept o perioadă a derulării „revoluţiei culturale", ca fenomen definitoriu al proiectului cultural comunist, perioadă care a coincis cu „străpungerea revoluţionară" de către PMR a societăţii româneşti în ansamblul său.

Încă din prima jumătate a anilor 1970 o serie de politologi americani precum Samuel Huntington[199], Alfred Meyer[200] sau Kenneth Jowitt, au elaborat un set complex de analize a transformărilor sistemelor politice monopartinice de tip comunist instaurate în Europa Centrală şi Răsăriteană în perioada postbelică. Conform modelului interpretativ articulat de K. Jowitt

[199] Samuel P. Huntington, „Social and Institutional Dynamics of One-Party Systems", în Samuel P. Huntington and Clement H. Moore, *Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of Established One-Party Systems*, New York and London, Basic Books, 1970, pp. 3–47.

[200] Alfred G. Meyer, „Authority in Communist Political Systems", în Lewis J. Edinger, *Political Leadership in Industrialized Societies*, New York, John Willey and Sons, 1967, pp. 84–107.

– un autor care a dedicat cazului românesc însăşi lucrarea sa de doctorat, susţinută în 1970 la University of California – regimul comunist a fost caracterizat de trei „sarcini fundamentale" (*core-tasks*) distincte pe parcursul evoluţiei sale, simultan cu impunerea controlului asupra societăţii de către partid. Prima dintre ele, cea mai radicală, este cea a „străpungerii revoluţionare"[201] operată de PMR în raport cu societatea-gazdă. În această perioadă, obiectivul principal asumat de conducerea politică a fost reprezentat de destructurarea totală a organizării instituţionale, sociale, politice, culturale, juridice şi economice moştenită de la „vechiul regim". Complementar, PMR a adoptat măsuri ferme în sensul eliminării atât a „capacităţilor politice şi militare ale elitei"[202] care i se putea opune, cât şi a înseşi vechii elite, adesea prin mijloace de o violenţă iraţională, similară cu cea din URSS în anii 1930. Climatul social şi politic general a fost unul turbulent în cel mai înalt grad. Această primă perioadă a transformării revoluţionare radicale a societăţii este secondată de cea a *consolidării* noului regim politic, fază caracterizată de eforturile întreprinse de către instituţiile puterii politice în sensul stabilizării sistemului, preîntâmpinând „forţele sociale şi culturale nerestructurate să exercite influenţe necontrolate şi nedorite" asupra „dezvoltării şi definirii instituţiilor, valorilor şi practicilor"[203] elaborate ori favorizate de partid. A treia perioadă, a „integrării"[204] PMR în societatea-gazdă, este caracterizată de redimensionarea raporturilor partid-societate şi de tranziţia de la izolarea partidului faţă de mediul social la adaptarea şi acomodarea sa cu acesta. De referinţă este în acest sens conceptul non-leninist[205] *obşchenarodnoe gosudarstv*, enunţat în 1961 de către Nikita S. Hruşciov, adică de stat „al întregului

[201] Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944–1965*, Los Angeles, University of California Press, 1971, pp. 210–221.
[202] Kenneth Jowitt, „Inclusion and Mobilization in European Leninist Regimes", în *World Politics*, Vol. 28, No.1, October 1975, p. 69.
[203] *Idem*, p. 70.
[204] Robert R. King, *A History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution Press, 1980, pp. 99–101.
[205] Andi Mihalache, *Pe urmele lui Marx. Studii despre comunism şi consecinţele sale*, Iaşi, Ed. Alfa, 2005, p. 136.

popor", înţeles drept o nouă entitate socio-politică, în măsură să includă cât mai mulţi membri ai unei societăţi unde nu mai există diferenţieri, conflicte, tensiuni sau rivalităţi de clasă[206]. În cuvintele prim-secretarului CC al PCUS, „statul întregului popor constituie o etapă nouă în dezvoltarea statului socialist, un jalon de cea mai mare importanţă pe calea transformării statului socialist din statul dictaturii clasei muncitoare într-un stat al întregului popor"[207]. Nu întâmplător, mai târziu, între 1962 şi 1965 de exemplu, numărul de membri ai PMR a crescut cu aproximativ 200.000 anual.

Acest model teoretic de interpretare şi analiză, elaborat în sfera ştiinţei politice, nu se aplică pe decupaje cronologice bine delimitate din punct de vedere temporal, ca o succesiune de „etape" succesive în cadrul unei evoluţii liniare a sistemului politic comunist românesc – cu excepţia primului care acoperă, convenţional, intervalul 1948–1954/1955. Mai curând, el sintetizează şi defineşte multiplele reorientări, reajustări şi redefiniri structurale (sistemice), recalibrările strategice şi tactice desfăşurate pe diferite paliere instituţionale de control în diferite momente ale perioadei post-staliniste, având, de regulă, atât factori determinanţi cu caracter endogen, cât şi exogen. Strategiile de asociere, cooptare, persuadare, manipulare, mobilizare şi (re) integrare ale unor segmente sociale proporţional semnificative ale intelectualităţii „vechi", deja vizibile începând cu anul 1955, consider că pot fi lecturate în această cheie. Un proces de negociere între intelectuali şi „comunism", şi mai ales între istorici şi autorităţile politice a început în acei ani în condiţiile în care partidul însuşi a demarat un program de lărgire a „frontierelor" sale interne[208] atât în scopul asimilării „unor segmente ale noilor categorii socio-profesionale"[209], cât şi al redefinirii

[206] Yitzhak M. Brudny, *Reinventing Russia. Russian Nationalism and the Soviet State 1953–1991*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts/ London, England, 1998, pp. 30–31.

[207] *Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Bucureşti, Ed. Politică, 1962, p. 226.

[208] Kenneth Jowitt, *New World Disorder. The Leninist Extinction*, University of California Press, Los Angeles, 1992, pp. 89–92.

[209] Stelian Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948–1965*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1998, p. 131.

şi consolidării unei legitimităţi[210] care într-o primă fază avea o natură strict extra-sistemică şi derivativă (URSS), legitimitate care, în post-stalinism, nu mai putea funcţiona în parametri la fel de eficienţi. În această conjunctură, conform observaţiei lui Marin Niţescu[211], intelectualii, deşi supuşi cenzurii, au început din nou să fie „curtaţi" de putere, exact ca înainte de 1948. În fapt, chiar şi în 1948 (mai exact în luna noiembrie), Gheorghe Gheorghiu-Dej recunoştea necesitatea cooptării intelectualilor, proces care însă va lua proporţii mai ales după 1955. Atitudinea ambivalentă manifestată de puterea politică faţă de categoria socio-profesională a intelectualilor este exprimată cel mai bine de cuvintele lui Dej însuşi:

> „avem masa asta de oameni care s-a adăpat la izvoarele culturii burgheze. [...] O răsturnare cu 90° în conştiinţa oamenilor este un lucru greu, mai cu seamă când ai de-a face cu elemente intelectuale. Trebuie răbdare. Masa specialiştilor trebuie să simtă că puterea clasei muncitoare le dă atenţie, le dă importanţă; că le dă mai multă importanţă decât regimul care i-a creat. În aceasta trebuie să stea superioritatea noastră, de a şti să-i folosim. Să-i punem să tragă la carul nostru mai bine decât au tras la carul burgheziei. Nu le putem pretinde să se înscrie în Partidul Muncitoresc şi după aceea să le dăm salarii mai bune sau mai mici. Îi punem la treabă. [...] Trebuie să-i stimulăm în muncă, **să le arătăm încredere, însă, bineînţeles, nu încredere fără control**. [*sublinierea mea*] Nu-i putem crede pe cuvânt de onoare."[212]

Pe de altă parte, în continuarea ideii enunţată mai sus, este la fel de adevărat că PMR, în timp ce a reuşit să-şi conserve structurile de putere în cadrul unei societăţi unde au început să se structureze atât funcţii şi roluri sociale diferenţiate, cât şi

---

[210] Dragoş Petrescu, „Community-Building and Identity Politics in Gheorghiu-Dej's Romania, 1956–1964", în *Stalinism Revisited* (ed. Vladimir Tismăneanu), Central European University Press, Budapest-New York, 2009, p. 417.

[211] Marin Niţescu, *Dialectica puterii. Eseu politologic*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, p. 375.

[212] ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie, Dosar nr. 117/1948, ff. 11–15; document citat în vol. *Intelectuali români în arhivele comunismului* (ed. Dan Cătănuş), Bucureşti, Ed. Nemira, 2006, p. 32.

interese de grup diversificate, a permis simultan – cel puţin aparent – constituirea unor „zone gri" de ambiguitate şi compromis în perioada post-stalinistă. Din această perspectivă, continuităţile şi perpetuarea unor tradiţii antebelice (evident, nu la nivel instituţional, ci în primul rând informal, în „catacombe"[213]) au fost posibile chiar în anii stalinismului dezlănţuit, cum pe bună dreptate a remarcat istoricul Alexandru Zub[214]. De altminteri, aşa cum am menţionat în capitolul precedent, şi în URSS fenomenul continuităţii „şcolilor" istoriografice precomuniste este detectabil chiar şi pe parcursul anilor 1930. Exemplar este, în acest sens, monumentalul proiect de editare a surselor istoriei României (*Documente privind istoria României*) coordonat de către M. Roller, unde au fost asociaţi numeroşi specialişti autentici, cei mai mulţi dintre ei „foşti" (unii chiar foşti deţinuţi politici, precum P.P. Panaitescu, ori, după 1955, C.C. Giurescu sau Şerban Papacostea). Conform istoricului Alexandru Zub, aceştia au avut astfel posibilitatea să facă „şcoală" şi să formeze noi istorici profesionişti, deşi sarcinile care le reveneau prin contractele temporare de muncă se plasau mult sub calificările lor profesionale. De altminteri, ideea este exprimată şi de către profesorul Pompiliu Teodor, după cum am precizat în primul capitol, dar şi de către alţi istorici precum David Prodan[215] ori Dan Berindei:

> „Îmi amintesc cum la Institutul de Istorie (care nu purta încă numele de „N. Iorga"), cei mai valoroşi istorici din generaţia atunci vârstnică – alungaţii de la catedrele Facultăţii – au fost puşi să întocmească indicele unor colecţii de documente, fiind şi obligaţi să respecte «norme de producţie» sub ameninţarea tăierii salariului. Prin 1951–1952 a fost creat un colectiv

[213] Ioan-Aurel Pop, „Direcţii şi tendinţe ale istoriografiei române contemporane", în Viorel Faur, Radu Românaşu (ed.), *Istoriografie, cultură şi politică în vestul României. In honorem Viorel Faur*, Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 2011, p. 27.

[214] Alexandru Zub, „Romania's Sovietization: historiographical implications", în *Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consequences* (edited by Alexandru Zub & Flavius Solomon, Oldřich Tůma & Jiří Jindra, Iaşi, Ed. Polirom, 2003, p. 14.

[215] David Prodan, *Memorii*, (ediţie îngrijită, note şi postfaţă de Aurel Răduţiu), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 125.

> antiimperialist în care majoritatea cercetătorilor au fost obligatoriu cuprinşi, indiferent de specializarea lor. Când am fost scos din institut, în octombrie 1952, colectivul era încă în funcţiune, când am revenit, în octombrie 1955, dispăruse..."[216]. „Roller a găsit şi formula administrativ-contabilă care-i îngăduia a avea la dispoziţie forţa de muncă înalt calificată, fără a trebui să confere sau să lase un statut ştiinţific real întregului personal şi anume prin păstrarea în schemă doar a unei părţi, ceilalţi urmând a fi colaboratori, plătiţi doar cu luna şi putând oricând a fi lăsaţi pe drumuri."[217]

Reorientarea sau reconsiderarea poziţiei structurilor de putere în raport cu istoricii la jumătatea deceniului şase este decelabilă pe trei paliere distincte: a) o reformare a cadrului legislativ în baza căruia au funcţionat instituţiile de cercetare după 1948, b) o amplă şi categorică schimbare – în sensul „reinventării tradiţiei" – a structurii personalului angajat în munca de cercetare ştiinţifică (în 1955–1956, după cum arăt mai jos, istoricii deja reuşiseră să obţină o recunoaştere epistemică şi să aibă o „voce" proprie în câmpul lor socio-profesional, ceea ce le-a permis apoi să descalifice „rollerismul"), c) multiplicarea cantitativă şi o diversificare calitativă a rezultatelor diseminate prin intermediul unor publicaţii, şi ele la rândul lor, din ce în ce mai numeroase. Din 1955, numărul materialelor originale publicate a început să îl depăşească, pentru prima dată, pe cel al traducerilor sovietice. În 1956–1957, alături de revista centrală *Studii*, existau deja „publicaţii de specialitate în domenii diferite ca: *Studii şi cercetări de istorie veche* [editată începând cu anul 1950, *n.n.*], *Materiale şi cercetări arheologice*, *Studii şi materiale de istorie medie*, *Studii şi materiale de istorie modernă*, *Studii şi materiale de istorie contemporană* (toate apărând la Bucureşti), publicaţii academice ale institutelor de la Cluj şi de la Iaşi, privind toate domeniile istoriei, precum şi periodice de istorie a trei din universităţile României: Bucureşti, Cluj şi Iaşi"[218]. De asemenea, tot din anul 1955, in-

[216] Dan Berindei, „Prefaţă", *Intelectuali români în arhivele comunismului* (ed. Dan Cătănuş), Bucureşti, Ed. Nemira, 2006, p. 7.

[217] Dan Berindei, „Memorii sincere sau dreapta măsură în judecarea trecutului (1)", în *Dosarele istoriei*, An. IV, nr. 11 (39), 1999, p. 56.

[218] Constantin Daicoviciu şi Eugen Stănescu, „Problemele principale ale

stitutul de istorie a partidului a început să editeze trimestrial publicaţia sa proprie *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R*[219].

Înainte de a dezvolta primele două idei formulate mai sus, redau trei fapte petrecute în 1955–1956, pe care le consider relevante din perspectiva efectelor pe care „acomodarea" PMR cu societatea le-a avut asupra intelectualilor, respectiv a noilor tendinţe manifestate de regim în sensul cooptării/includerii în cadrul proiectului cultural comunist a unor „foşti". Notez că primele două s-au petrecut „la firul ierbii", în timp ce ultimul la nivelul CC al PMR. Asigurările şi încurajările pe care, pe de-o parte Ministrul Învăţământului, pe de alta Preşedintele Parlamentului ţării, le-au oferit personal unor „foşti" în acei ani, consider că ar putea fi interpretate din acest punct de vedere. Mai mult, conform mărturiei lui Pavel Ţugui, Gheorghiu-Dej însuşi i-ar fi vorbit în primăvara anului 1955 despre „criza"[220] ce caracteriza raporturile structurate între intelectualitate şi regim.

II.1.1. Constantin C. Giurescu

Născut la data de 26 octombrie 1901 la Focşani, C.C. Giurescu îşi încheie în 1922 studiile superioare la Universitatea din Bucureşti, unde obţine şi doctoratul, apoi docenţa în istoria românilor trei ani mai târziu, în 1925. Membru al Şcolii române fondată de Nicolae Iorga în Franţa la Fontenay-aux-Roses între 1923–1925, Giurescu devine, în 1926, la numai 25 de ani, conferenţiar, şi ulterior profesor[221] la Facultatea de Litere, apoi la cea de Istorie a Universităţii bucureştene, de unde va fi înlăturat în 1948. Ca promotor al „noii şcoli"[222] critice pe parcursul ani-

---

cercetării istoriei României în anii puterii populare", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XV – 1962, nr. 6, p. PXXXVI.

[219] Ar. Pagu, „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.", în *Studii. Revistă de istorie*, An 8, nr. 5–6 (septembrie-decembrie) 1955, pp. 191–194.

[220] Pavel Ţugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Ed. Ion Cristoiu, 1999, pp. 7–8.

[221] Cf. *Enciclopedia istoriografiei româneşti* (coord. Ştefan Ştefănescu), Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 156.

[222] Alexandru Zub, *Istorie şi istorici în România interbelică*, Iaşi, Ed. Junimea, 1989, pp. 172–174.

lor 1930, alături de Petre P. Panaitescu, Gheorghe I. Brătianu, Scarlat Lambrino sau Victor Papacostea, Giurescu a coordonat activitatea prestigiosului periodic *Revista istorică română* (începând cu anul 1931), apoi a fondat Institutul de Istorie Naţională din Bucureşti (în 1941). Demnitar (rezident regal, ministru) în timpul regimului carlist, profesorul Giurescu a executat, din motive politice, o pedeapsă de cinci ani în închisoarea de la Sighet[223] (între 5 mai 1950 şi 5 iulie 1955). Din 1956 a început să lucreze ca şi colaborator lunar la Institutul de Istorie şi Filozofie al Academiei RPR din Bucureşti, iar din 1959 a fost încadrat ca cercetător ştiinţific[224]. Profesorul C.C. Giurescu reprezintă – spre deosebire de Mihai Berza de pildă, aşa cum voi arăta – un caz de istoric „vechi" reprimat brutal de regim în prima sa fază (a „revoluţiei culturale"), apoi treptat reintegrat în viaţa ştiinţifică, iar ulterior, din 1963, şi în cea universitară. După revenirea în Bucureşti, profesorul Giurescu a fost solicitat să aibă o întrevedere cu însuşi Preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale a RPR:

> „alt semn care a fost indirect, nu l-am perceput foarte clar atunci, dar pe urmă mi-am dat seama, este că la un moment dat, la vreo două luni de la revenirea în Bucureşti, cred că era prin ianuarie 1956, a fost convocat la Prezidiul Marii Adunări Naţionale la tovarăşul preşedinte Petru Groza. Noi reuşisem între timp să-i facem un costum de haine, că ni s-au confiscat toate lucrurile după ce tata a fost arestat şi lucrurile mobile, şi mobilă, şi tot, şi evacuaţi din casă în două ceasuri. Îi făcusem deci un costum nou, se duce acolo la prezidiu, cred că am relatat scena în amintiri, şi e primit de Petru Groza, sigur, prezidiu, şefă de cabinet, nu ştiu dacă era Pepsi pe vremea aceea, dar cafea, apă minerală, şi e introdus tata într-un birou lung de tot şi din uşa opusă vine Petru Groza cu o floare la butonieră, zâmbitor, **«profesore, să nu fii supărat, ştiu tot ce s-a întâmplat, dar să ştii că de acuma înainte va fi bine»**, [*sublinierea mea*] tata zice «sigur, ştiu, a fost o revoluţie întreagă, asta este, am căzut de partea cealaltă, bine, vă mulţumesc că m-aţi primit» şi l-a

[223] Constantin C. Giurescu, *Cinci ani şi două luni în penitenciarul din Sighet*, Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1994, 214 p.
[224] Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucţii nr. 6 la Academia Română*, Bucureşti, Ed. Meronia, 2008, p. 129.

> asigurat în sensul că va fi bine. A fost bine, dar a durat din '56 până în '64. Adică a durat opt ani de zile în care tata a început treptat-treptat să publice câte ceva în câte o revistă de specialitate, o singură excepţie este că a putut să publice în '57 când era încă destinderea, un volum la Editura Ştiinţifică, *Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea*, constatări statistice, demografice et caetera."[225]

Pe de altă parte, un scurt dialog purtat de profesorul Giurescu cu fiul său Dinu imediat după revenirea în Bucureşti, este ilustrativ din perspectiva raporturilor intelectualitate-regim, sau mai precis a felului cum au înţeles unii dintre „foşti" să se raporteze la noile condiţii politice:

> „Când i-am adus primele volume [din colecţia *Documente privind istoria României*, coordonată de M. Roller, din care apăruseră câteva volume în timp ce profesorul fusese deţinut, *n.n.*] l-am întrebat: «Şi acu' ce facem?» Profesorul: «Ne apucăm de treabă, ce altceva să facem?» Eu: «Cu cine, cu ăştia?» Răspuns: «Da, cu ăştia. Vrei să fii profesor de istorie?» Eu: «Da!» C.C.G.: «Ai vreo alternativă pentru a face meseria asta?» Eu: «Nu». C.C.G.: «**Soluţia este să lucrăm în cadrul existent**.» [*sublinierea mea*] Am redat din memorie, dar acesta a fost sensul spuselor sale. În sinea mea i-am dat dreptate"[226].

II.1.2. Mihai Berza

Născut la data de 23 august 1907 la Tecuci, Mihai Berza îşi finalizează studiile de istorie la Universitatea din Iaşi în 1929 ca discipol al profesorului Ilie Minea, urmaşul lui A.D. Xenopol la Catedra Istoria Românilor (din 1922). După două stagii de pregătire la Şcoala Română din Roma (1931–1933; 1936–1938), respectiv unul la École Practique des Hautes Études din Paris (1935–1936), Mihai Berza devine, în 1941, subdirectorul Institutului de Istorie Universală „N. Iorga" din Bucureşti, apoi, în 1956, şef al secţiei de istorie universală din cadrul Institutului de Istorie şi Filozofie al Academiei RPR[227]. Reprezentând modelul specialistului

---

[225] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu realizat de autor în Bucureşti, la data de 4. 12. 2009.
[226] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 211.
[227] Cf. *Enciclopedia istoriografiei româneşti*..., p. 56.

„vechi" recuperat de sistem, Berza cu greu putea ilustra idealul de istoric „de tip nou", marxist, angajat politic, anti-cosmopolit, anti-„burghez" şi anti-„obiectivist" dorit de Roller în prima jumătate a anilor 1950. Aflat sub atenta supraveghere a *Securităţii*, agentul „Silviu" îi remite lt. maj. Dumitrescu C. la data de 13 octombrie 1956 o notă informativă în care precizează următoarele:

> „Convingerile lui sunt net reacţionare [...] Mediul lui se compune aproape exclusiv din «foşti»: P.P. Panaitescu de la Institutul de Istorie, Emil Lazarescu, fost deţinut politic, de la Institutul de Istoria Artei şi familia fostului său socru Tzigara-Samurcaş: din aceştia este legat de Maria Musicescu deasemenea de la Institutul de Istoria Artei.
>
> Din confidenţele pe care le-a făcut în 10 şi 12 octombrie, rezultă următoarele: el urmează să plece în Italia. Pentru moment i se mai fac dificultăţi de către diverşi «stalinişti», dar el este pe cale, prin Andrei Oţetea şi Traian Săvulescu, să neutralizeze toate intrigile. Păcat este că numirea lui P.P. Panaitescu la Universitate nu se mai face, întrucât a fost torpilată de aceiaş (sic) «stalinişti», a căror ultimă oră va suna curând. **În România nu mai este loc pentru politicieni în ştiinţă, ci numai pentru capacităţi: asta i-ar fi spus ministrul Murgulescu personal**, [*sublinierea mea*] atunci când i-a înmânat decretul de rectificare a reîncadrării de la conferenţiar la profesor universitar plin."[228]

De asemenea, o notă semnată de informatorul „Silviu" datată 22 aprilie 1956, conţine o remarcă pe care ar fi făcut-o Berza la Institutul de Istoria Artei, evocând un episod când câţiva „politicieni de duzină" au încercat să-l facă să-şi schimbe metoda de predare. Conform notei, cu acea ocazie Berza le-ar fi spus colegilor săi: „Asta nu o fac, pot ei să se dea peste cap, mai ales că astăzi noi cei ce facem ştiinţă pură, nepătată, nu mai suntem la cheremul lor ca acum 3–4 ani."[229]

II.1.3. Mihail Ralea

Născut la data de 1 mai 1896 la Huşi, Mihail Ralea urmează studiile liceale şi universitare la Iaşi, apoi la École Normale

[228] Nota este reprodusă, în facsimil, de Ioan Opriş în *Istoricii şi Securitatea*, vol. I, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2004, p. 555.
[229] *Ibidem*, p. 528.

Supérieure în Paris (1919–1923). În 1923 îşi susţine doctoratul în filosofie la Universitatea Sorbonne. Colaborator apropiat şi constant al criticului literar Garabet Ibrăileanu înaintea celui de-al Doilea Război Mondial, Ralea devine, în 1938, profesor universitar şi titularul catedrei de psihologie din cadrul Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii Bucureşti[230]. În guvernele[231] Miron Cristea II, Miron Cristea III, Armand Călinescu, Gheorghe Argeşanu, Constantin Argetoianu şi Gheorghe Tătărescu îndeplineşte funcţia de ministru al muncii (în perioada 30 martie 1938 – 3 iulie 1940). Între anii 1946 şi 1949 reprezintă România la Washington în calitate de ministru plenipotenţiar. La data de 1 noiembrie 1948 este „ales" membru titular al Academiei RPR. Dat fiind parcursul său profesional şi academic, cariera politică mereu ascendentă după 1938 – cu excepţia perioadei dictaturii antonesciene – precum şi preocupările intelectuale multiple pe care le-a avut, Mihail Ralea nu este încadrabil niciunei tipologii convenţionale de intelectuali (*poputcik* –„tovarăş de drum", specialist burghez recuperat, nou intelectual „roşu" creat/promovat de/în „comunism" etc.). Din mai multe perspective, cazul său este unul atipic.

În toamna sau iarna anului 1955, Departamentul de Propagandă şi Agitaţie a CC al PMR i-a adresat academicianului Ralea o cerere de a redacta un raport referitor la atitudinea „intelectualilor faţă de regim şi a calităţii producţiei intelectuale"[232]. În scopul redactării acestui document, autorul a efectuat o amplă anchetă în rândul colegilor săi, reprezentanţi ai *intelectualităţii creatoare*, adică producătoare de bunuri simbolice, omiţând intelectualitatea „tehnică" – medici, ingineri, jurişti, etc., „stând de vorbă cu 50–60 de persoane"[233]. Notabil şi demn de remarcat în sine este însuşi acest interes al factorilor decizionali ai Secţiei de Propagandă şi Agitaţie în raport cu ceea ce *credeau*

[230] Dorina N. Rusu, *Dicţionarul membrilor Academiei Române 1866–2010*, ed. a IV-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2010, p. 879.
[231] Stelian Neagoe, *Istoria Guvernelor României*, ed. a II-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, Ed. Machiavelli, 1999, pp. 123–129.
[232] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 141/1955, ff. 1–63, publicat în Dan Cătănuş (ed.), *Intelectuali români în arhivele comunismului*, Bucureşti, Ed. Nemira, 2006, pp. 111–159.
[233] *Ibidem*, p. 115.

intelectualii despre regimul comunist, un interes greu de imaginat cu numai câţiva ani mai devreme, de pildă în 1952 sau în 1953.

Ralea distinge în referatul său trei faze în evoluţia raporturilor intelectuali-regim pe parcursul perioadei postbelice. Prima dintre ele, perioada 1944–1948, a fost caracterizată, în opinia sa, de „bunăvoinţa"[234] intelectualilor şi de disponibilitatea manifestată de ei în sensul ralierii la politica partidului (mai târziu, în 1959, istoricul Andrei Oţetea va defini anii 1944–1948 drept o „scurtă perioadă de dezorientare pentru unii"[235]). Cea de-a doua, – etapa 1948–1953 – care coincide cu revoluţia culturală (autorul, spre deosebire de un M. Roller sau un P. Constantinescu-Iaşi, nu foloseşte explicit această formulă în textul său), s-a evidenţiat prin adoptarea unor „măsuri de frânare, de descurajare şi adesea, de interzicere a oricăror iniţiative creatoare. S-a afirmat atunci că tendinţele de creaţie trebuie suspendate o lungă bucată de vreme spre a face loc numai preocupărilor de informaţie, traducere, difuzare a unor noi directive."[236] În timpul celei de-a treia perioade, care ar fi debutat în 1953, „exagerările s-au îndepărtat. Libertatea de creaţie a început să se accentueze"[237]. În prima parte a textului pe care l-a redactat, Ralea a efectuat însă şi o critică vehementă a celor mai semnificative derapaje înregistrate în cultură pe parcursul anilor precedenţi, caracterizând totodată starea de fapt, chiar prin oferirea unor exemple concrete:

> „toată învăţătura marxist-leninistă devenise un fel de **exegeză** biblică, medievală, după care nu se judeca decât **conformitatea total formală** cu un anumit text, litera trecând înaintea spiritului sau sensului general, într-o serie de domenii în care nu existau specialişti, ca Filozofie, Psihologie, etc., studiile erau respinse «a priori» fără măcar a fi citite. Se luau drept criterii câteva formule stereotipe: formalism, obiectivism, cosmopolitism şi fără niciun discernământ critic, fără o judecată înţeleaptă şi justă, se condamnau fără recurs toate iniţiativele creatoare, adesea după simple impresii personale ale celor care judecau sau după vagi

[234] *Ibidem*, p. 112.
[235] Andrei Oţetea, „Dezvoltarea ştiinţei istorice româneşti după 23 august 1944", în *Studii*, Anul XII, nr. 4, 1959, p. 35.
[236] *Intelectuali români în arhivele comunismului*... p. 112.
[237] *Ibidem*, p. 114.

prezumţii. Domnea peste tot şi în literatură, filozofie, în pictură, în muzică, până şi în matematică un spirit **de exagerare** total necritic.

Afară de aceasta, grupul de tovarăşi care prezidau la înlocuirea vechii culturi nu numai că dădeau dovadă de un dogmatism excesiv, dar arătau şi o totală nepricepere în aprecierea **vitezei** de schimbare, neţinând seamă de niciun criteriu istoric, naţional sau psihologic, privind personalitatea autorilor, structura lor psihică, posibilităţile lor de redresare, vechimea unor tradiţii care nu se pot schimba într-o noapte [...] Era pe vremea când picturile se modificau la ministere de pictori angajaţi, fără să consulte autorul, când se făceau ochi cu burghiul picturilor din expoziţii, când studiile şi articolele scrise se modificau în redacţii, lăsându-se doar iscălitura autorului în josul paginii.

Dar nu numai atât. Orice abatere cât de mică era ameninţată de **o sancţiune gravă**. Domnea o teroare într-adevăr «aracceeavistă» [...] Oamenii încetau cu totul de a scrie, de a picta, de a lucra în laborator. La cursuri universitare, agenţi informatori se aşezau în banca întâia, câte 5–6 la fiecare oră şi ameninţător, se luau note. Se numărau statistic de câte ori s-au citat la o lecţie autori occidentali, chiar progresişti. Profesorul, paralizat de frică la catedră, bâlbâia lamentabil şi făcea [de] multe ori greşeli numai din panică.

La o plenară a Institutului de Istorie, faţă de o sută de participanţi în sală, tovarăşul M. Roller i-a reproşat sever cercetătorului istoric că nu scrie îndeajuns şi nu întreprinde opere originale. La care istoricul, profesorul Maciu, membru devotat de partid, s-a ridicat şi a spus: «Tovarăşe Roller, cine credeţi că e aşa de nebun ca să-şi piardă pâinea copiilor pentru o virgulă?»"[238]

Un alt neajuns semnificativ, pe care Ralea îl identifică în raportul său, este reprezentat de existenţa, în rândul intelectualilor, a unor „firi **fanatice**, **dogmatice**, **stângiste** prin temperament", care se menţineau „pe o poziţie mereu intransigentă, ignorând necesitatea politică a situaţiilor de moment"[239]. Autorul nu oferă exemple concrete în acest sens, însă, dată fiind menţionarea numelui Roller în paragrafele anterioare, ele se pot intui. Dacă în toamna anului precedent (1954), Florenţa Rusu,

[238] *Ibidem*, pp. 113–114.
[239] *Ibidem*, p. 116.

decanul Facultăţii de Istorie din Bucureşti se plângea de insuficienta promovare a cadrelor tinere, şi Mihail Ralea, la rândul său, subliniază „formarea de grupuri închise, de găşti, clici care conduc unele instituţii”[240]. În ordinea importanţei sau a gravităţii dificultăţilor cu care intelectualii se confruntau, după condiţia lor materială precară generalizată (prima), autorul plasează libertatea de creaţie (în fapt, lipsa ei acută), apoi „schimbul de informare cu cultura şi ştiinţa occidentală”[241]. Din acest punct de vedere, Ralea evocă situaţii concrete:

> „Cine frecventează regulat vitrinele librăriilor îşi poate da seama că de aproape doi ani n-a sosit la noi în ţară nicio publicaţie nouă. Nici chiar editurile franceze «Editions sociales» ori «Hier et aujourd'hui», controlate de Partidul Comunist Francez, nu ajung în ţară. Un număr din «La pensée» e o raritate. Nu e vorba să ne vină reviste catolice, şovine sau reacţionare, dar nici cele democratice nu parvin până aici. «Daily Worker» sau «Unita» lipsesc cu desăvârşire. Procurarea ziarului «L'Humanite» e foarte grea. Cărţile cunoscutului militant comunist Roger Garaudy nu pot fi cunoscute.”[242]

Distanţa faţă de aprecierea făcută de Petre Constantinescu-Iaşi în 1948 – conform căreia ştiinţa şi cultura sovietică erau cele mai avansate din lume, singurele modele demne de a fi emulate – este, evident, enormă în ceea ce priveşte evaluarea lui Ralea din 1955.

În plus, instabilitatea cadrelor didactice, a catedrelor şi a cercetătorilor, comunicarea interinstituţională deficitară, fluctuaţiile de personal etc. reprezintă cel de-al patrulea mare set de neajunsuri sau „lipsuri” cu care „lucrătorii spiritului” s-au confruntat în timpul anilor din urmă. Autorul oferă, în acest sens, un exemplu pe cât de hilar pe atât de simptomatic:

> „într-o marţi, profesorul Macrea, şef de catedră la limba română, este eliberat din funcţia de şef de catedră şi în locul său e numit acad. prof. Iorgu Iordan. După două zile, joi, profesorul Iordan e eliberat şi este numit iarăşi Macrea pentru ca, peste alte două zile, **sâmbătă**, să fie scos din nou Macrea şi

[240] *Ibidem*, p. 117.
[241] *Ibidem*, p. 143.
[242] *Ibidem*, p. 147.

numit Iordan. Asemenea ezitări, reveniri, contradicţii nu sunt în măsură de a creşte prestigiul regimului nostru."[243]

Cele trei episoade sau momente descrise pe scurt mai sus – ale căror protagonişti au fost intelectuali precum Giurescu, Berza ori Ralea – ar putea fi interpretate facil drept semnale ale „liberalizării" „comunismului", respectiv a „relaxării" sau „dezgheţării" vieţii culturale la mijlocul deceniului şase, „relaxare" derulată pe fondul deradicalizării regimului în perioada consecutivă morţii lui Stalin. Fără a susţine o astfel de înţelegere a fenomenului, consider relevante pentru moment doar faptele în sine, fapte în măsură să probeze ipoteza enunţată anterior, conform căreia deja în 1955 PMR a devenit dispus să-şi renegocieze raporturile cu intelectualii[244]. Pe de altă parte, şi ideea enunţată de un reprezentativ „fost", aceea de a face ceea ce se poate „în cadrul existent", semnifică la rândul său şi disponibilitatea istoricilor „vechi" de a se adapta noilor dinamici sistemice ale regimului comunist.

Tot începând cu anul 1955 se poate decela o schimbare semnificativă a profilului şi a structurii comunităţii epistemice a istoricilor. Potrivit mărturiei lui Pavel Ţugui, fostul şef al secţiei de ştiinţă şi cultură din cadrul Direcţiei de Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central al partidului între anii 1955 şi 1960, în primăvara lui 1955 atât prim-secretarul CC al PMR Gheorghe Apostol, cât şi premierul Gheorghe Gheorghiu-Dej au propus ideea organizării unei sesiuni speciale de alegeri de

[243] *Ibidem*, p. 151.

[244] Încă un exemplu în acest sens este mai mult decât edificator: conform unei informări a Ministerului Afacerilor Interne către Biroul Politic al CC al PMR din data de 1 octombrie 1956, profesorul bucureştean Aram Frenkian ar fi discutat la Facultatea de Litere raportul premierului sovietic Nikolai Bulganin, constatând că „În sfârşit, se recunoaşte negru pe alb, ceea ce era de mult evident pentru orice om cu scaun la cap. Teroarea în domeniul intelectual trebuia să înceteze. Să nu mai vină organizaţia de partid să-mi ceară să decretez pe Platon şi alţii drept filosofi neglijabili. Acum voi putea să vorbesc la oră şi să scriu aşa cum cred eu şi nu voi îngădui fanaticilor de comunişti să mă terorizeze" – ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie, Dosar nr. 113/1956, f. 13; v. Adina Berciu-Drăghicescu, *Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti. 150 de ani de învăţământ filologic românesc, 1863–2013*, Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2013, pp. 171–173.

noi membri pentru Academia RPR, în scopul înlăturării „dictatului" lui Roller „în domeniul istoriei"[245]. În acest scop, o comisie formată „ad-hoc"[246], compusă din Gheorghe Apostol, Pavel Ţugui, Traian Săvulescu (preşedintele Academiei RPR) şi Iosif Chişinevschi, fusese însărcinată să întocmească o listă cu academicienii excluşi în 1948, care urmau să fie „realeşi" în 1955. Conform lui Ţugui, dintre cei patru membri ai comisiei, numai Iosif Chişinevschi s-ar fi opus vehement includerii pe lista de reprimiri în Academie a istoricilor Constantin C. Giurescu, Ioan Lupaş, Silviu Dragomir, George Fotino, Vasile Grecu şi Romulus Cândea, invocând motive în principal de natură politică – unii dintre ei fuseseră miniştri în guvernarea Goga-Cuza[247]. O astfel de idee este dificil de susţinut însă, din moment ce, pentru a da un singur exemplu, la data respectivă istoricul C.C. Giurescu încă se afla încarcerat în penitenciarul de la Sighet. Este greu de imaginat că prim-secretarul CC al PMR ar fi acceptat, la propunerea tânărului „liberal" Pavel Ţugui, reprimirea unor deţinuţi politici în Academia ţării, aşa cum erau la data respectivă şi „propuşii" Ioan Lupaş, Silviu Dragomir ori Ştefan Meteş. Fără a pune la îndoială vreo clipă bunele intenţii sau onestitatea relatării lui Ţugui, cert este că *nici unul* dintre numele evocate mai sus nu a fost „ales" în Academia RPR în anul 1955 (mulţi au fost reprimiţi post-mortem, abia la 3 iulie 1990).

Cu toate acestea, în sesiunea generală desfăşurată la data de 2 iulie 1955, Secţia de istorie, ştiinţa limbii, literaturii şi de artă din cadrul Academiei RPR i-a ales ca membri titulari pe istoricii Emil Condurachi şi Constantin Daicoviciu (la propunerea lui P. Constantinescu-Iaşi; ambii fuseseră corespondenţi începând cu 2 noiembrie 1948), David Prodan (membru corespondent din 2 noiembrie 1948, propus titular de către M. Roller[248]) şi Andrei Oţetea (membru corespondent din 1 noiembrie 1948), pe lingvistul Alexandru Graur, pe scriitorii Geo Bogza, Ion Agârbiceanu,

---

[245] Pavel Ţugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Ed. Ion Cristoiu, 1999, pp. 7–8.
[246] *Ibidem*, p. 18.
[247] Florin Müller, *Politică şi istoriografie în România, 1948–1964*, Cluj-Napoca, Ed. Nereamia Napocae, 2003, p. 276.
[248] *Ibidem*, p. 148.

Tudor Arghezi, Cezar Petrescu, Zaharia Stancu şi Mihai Beniuc, pe criticii literari Dumitru Panaitescu-Perpessicius şi Tudor Vianu, pe arhitectul Duiliu Marcu, pe pictorii Iosif Iser şi Camil Ressu, precum şi pe compozitorul şi dirijorul Mihail Jora[249]. Se poate constata aşadar o restructurare semnificativă a fostei secţii de ştiinţe istorice, filozofice şi economico-juridice inaugurată în 1948. Noua ei structură confirmă remarca ministrului Murgulescu, conform căreia nu mai era loc pentru „politicieni" în ştiinţă. Toţi istoricii aleşi în 1955 beneficiaseră de îndelungate stagii de pregătire în Europa Apuseană (în centre universitare precum Leipzig, Roma, München, Berlin ori Paris) şi cu mari rezerve ar putea fi încadraţi în tiparul ideal al noului istoric imaginat de regim. Tot în vara anului 1955, locul lui Mihail Roller în Prezidiul Academiei RPR a fost luat de lingvistul Iorgu Iordan.

În primăvara anului 1956, Pavel Ţugui a cerut recent promovaţilor istorici academicieni Andrei Oţetea şi Constantin Daicoviciu să elaboreze un referat privitor la situaţia generală din domeniul disciplinei pe care o slujeau:

> „abuzurile comise de Roller şi de colaboratorii lui m-au determinat să solicit academicienilor Oţetea şi Daicoviciu să-mi prezinte opiniile personale despre cele petrecute în domeniul cercetării istorice. Iniţiativa îmi aparţine în exclusivitate şi precizez că n-am cerut nimănui vreun sfat ori aprobare pentru realizarea ei."[250]

Conform istoricului Bogdan Cristian Iacob, aceasta a fost prima iniţiativă notabilă gândită de autoritatea politică (chiar dacă ea nu îi aparţine lui Pavel Ţugui însuşi), în sensul descalificării „rollerismului"[251]. Din mărturia lui Ţugui reiese însă cu claritate faptul că atât factorii politici, cât şi o parte reprezentativă a cercetătorilor resimţeau nevoia unei schimbări, presiunile venind din mai multe direcţii. Tot Ţugui susţine că pe parcursul redactării documentului, punctelor de vedere exprimate de cei

---

[249] Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române în date (1866–1996)*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1997, p. 341.

[250] Pavel Ţugui, *op. cit.*, p. 41.

[251] Bogdan Cristian Iacob, „Avatars of the Romanian Academy and the Historical Front: 1948 versus 1955", în *Stalinism Revisited* (ed. Vladimir Tismăneanu), Central European University Press, Budapest-New York, 2009, p. 279.

doi academicieni li s-au alăturat şi istoricii Barbu Câmpina (care a şi acceptat să semneze documentul), Gheorghe Haupt, Emil Condurachi, David Prodan, precum şi fostul „rollerist" Vasile Maciu, dar, din motive personale, în afară de Barbu Câmpina, toţi ceilalţi au refuzat să-l semneze. Memoriul, intitulat *În legătură cu unele fenomene care frânează activitatea istoricilor români*[252], a fost înaintat cabinetului primului secretar al CC al PMR şi, fapt simptomatic, deşi a fost confirmată primirea lui, nu a fost formulat niciun răspuns oficial, ceea ce ar putea indica o solidarizare *sui-generis* a conducerii superioare de partid cu demersul semnatarilor. În cuprinsul său, autorii realizează o succintă prezentare a principalelor probleme cu care s-au confruntat istoricii pe parcursul anilor precedenţi, punând un accent deosebit pe activitatea nefastă a academicienilor M. Roller şi P. Constantinescu-Iaşi. Între altele, sunt denunţate „pirateria literară"[253] la care cei doi s-au pretat – autorii oferă în acest sens, al însuşirii muncii altora în diverse forme şi grade, numeroase date şi exemple concrete – „mutilarea" şi „falsificarea" colecţiilor de documente referitoare la răscoalele ţărăneşti din 1888 şi 1907 publicate (selectiv, incomplet şi fără indice, adică „neştiinţific") sub patronajul lui Roller, dar şi, mai ales, „poziţia antipatriotică a tov. Roller"[254] care „a încercat să ne răpească chiar şi numele"[255]. La rândul său, Constantinescu-Iaşi ar fi furat şi el, în scopul de a publica sub nume propriu, părţi însemnate din manuscrisele subalternilor săi Barbu Câmpina, Matei Ionescu şi Gheorghe Bezviconi, depuse la Institutul de Istorie al cărui director, până în 1953, a fost acelaşi Constantinescu-Iaşi. Abuzurile semnalate de cei doi istorici în „rechizitoriul" lor nu au generat sancţionarea imediată a lui Roller sau a lui Constantinescu-Iaşi (ei nu au returnat nici drepturile de autor, nici premiile de stat încasate în mod fraudulos), însă, pe de altă parte, cert este faptul că din 1955–1956 şi până la moartea lui (survenită la 21 iunie 1958), Mihail Roller, „duhul rău al istoriografiei româneşti a epocii"[256]

[252] Document publicat în Pavel Ţugui, *op. cit.*, pp. 43–54.
[253] *Ibidem*, p. 43.
[254] *Ibidem*, p. 51.
[255] *Idem*.
[256] Zigu Ornea, „O carte despre anii 1955–1960", în *România literară*, nr. 3,

staliniste, s-a aflat pe o pantă – deopotrivă profesională şi politică – mereu descendentă. Fapt revelator în acest sens, el nu a fost nici măcar inclus în grupul de istorici români care a participat la Congresul internaţional de ştiinţe istorice desfăşurat la Roma între 6 şi 11 septembrie 1955 – prima manifestare ştiinţifică de profil din perioada postbelică, la care au luat parte istorici români[257]. Deşi factorii de decizie au ales să compună delegaţia din specialişti aflaţi în bune relaţii cu puterea, totuşi au fost preferaţi profesioniştii în detrimentul amatorilor promovaţi până la acel moment[258].

Pe de altă parte, spre ghinionul lui Roller, începând cu anii 1955–1956 un număr de istorici „vechi" precum Constantin C. Giurescu, Victor Papacostea, Ion Nistor, I.D. Suciu, Ştefan Meteş, Silviu Dragomir, Ioan Lupaş sau Ioan Hudiţă au fost eliberaţi şi, nu după mult timp, au reprimit dreptul de semnătură (la începutul anului 1957 spre exemplu, C.C. Giurescu[259] publică primul său material sub nume propriu în *Studii*, urmat, peste câteva luni, de P.P. Panaitescu[260]). Unii dintre aceşti istorici au reuşit, începând cu prima jumătate a deceniului următor, să-şi recupereze parţial statutul profesional pe care l-au avut înainte de război în cadrul comunităţii epistemice, şi chiar să primească diferite distincţii şi onoruri din partea regimului. Exemplar este, din această perspectivă, traseul socio-profesional al profesorului C.C. Giurescu, care în mai puţin de două decenii a ajuns, din deţinut politic încarcerat la Sighet, membru titular al Academiei RSR la Bucureşti.[261]

2001, articol disponibil online http://www.romlit.ro/o_carte_despre_anii_1955–1960.

[257] Petre Constantinescu-Iaşi, „Congresul internaţional al istoricilor de la Roma din septembrie 1955", în *Studii*, Anul 9, nr. 1, 1956, pp. 151–157.

[258] Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară"*, Bucureşti, Ed. Albatros, 2003, p. 132.

[259] Constantin C. Giurescu, „Despre relaţiile româno-egiptene şi contribuţia României la construcţia canalului de Suez", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 1, 1957, pp. 91–111.

[260] Petre P. Panaitescu, „Marea adunare a ţării, instituţie a orânduirii feudale în ţările române", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 3, 1957, pp. 153–167.

[261] Ioan Scurtu, „De la închisoarea Sighet la Academia R.S. România. Studiu de caz: Constantin C. Giurescu", în *Arhivele Totalitarismului*, An XXI, nr. 78–79 (1–2), 2013, pp. 83–92.

Tot în 1955, o comisie compusă din P. Constantinescu-Iaşi (preşedinte), V. Malinschi (reprezentantul Academiei RPR), E. Condurachi, C. Daicoviciu, A. Oţetea şi M. Roller a fost înfiinţată în scopul analizării activităţii Institutului de Istorie al Academiei RPR. După cum rezultă din cuprinsul discuţiilor purtate în timpul şedinţei din 17 noiembrie 1954, pe care am analizat-o în capitolul anterior, M. Roller reuşise până în acel moment să şi-l antagonizeze atât pe vechiul său amic Constantinescu-Iaşi, cât şi pe proaspăt promovatul Daicoviciu. Nu întâmplător, aşadar, comisia a propus înlocuirea lui Victor Cheresteşiu (protejatul lui Roller) în funcţia de director al Institutului de Istorie cu Andrei Oţetea, care a devenit simultan şi redactorul-resposabil – cu mici sincope când a fost înlocuit cu Petre Constantinescu-Iaşi[262], e adevărat – al principalului periodic de specialitate din ţară, revista *Studii*. Aurel Roman, adjunctul lui Cheresteşiu, a fost şi el la rândul său destituit din funcţie şi, conform mărturiei unilaterale a unui coleg de-al lui, Oţetea l-a „urmărit cu o ură tenace [...] pe adversarul înfrânt (ajuns un umil profesor de liceu) blocându-l, de fiecare dată, în încercarea de a-şi susţine doctoratul”[263]. Până în februarie 1956, şi secţia de istorie medievală – temelia institutului bucureştean – a fost restructurată (şeful ei devenind Barbu Câmpina, care ulterior şi-a construit aici un veritabil „fief”[264]), alături de cea de istorie modernă şi contemporană (condusă de Gheorghe Haupt până când a „defectat” în Franţa în 1958). La Universitatea „Babeş”, directorul filialei Cluj a Institutului de Istorie al Academiei RPR (din 1949), C. Daicoviciu, a fost promovat în funcţia de rector pe data de 25 decembrie 1956, post[265] pe care îl va păstra până în octombrie 1968, alături de cel de director al Muzeului de Istorie a Transilvaniei (1945–1973). Tot el îi va lua locul bătrânului mi-

[262] Andi Mihalache, *op. cit.*, p. 137
[263] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2007, p. 124.
[264] Apostol Stan, *Istorie şi politică în România comunistă*, Bucureşti, Ed. Curtea Veche, 2010, pp. 132–142.
[265] Daniela Comşa, *Constantin şi Hadrian Daicoviciu, memoria imaginilor*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2010, p. 5.

litant comunist P. Constantinescu-Iaşi, în 1959, la preşedinţia noii Secţii de Ştiinţe Istorice din cadrul Academiei RPR.[266]

Schimbările desfăşurate în 1955–1956 la nivelul structurilor de conducere a cercetării istorice româneşti marchează în mod limpede, aşadar, ascensiunea profesională a unor istorici dacă nu „anti-rollerişti", atunci cel puţin „ne-rollerizaţi" până la data respectivă. Restructurările derulate începând cu anii 1955 şi 1956 au creat premisele necesare reajustării comunităţii epistemice a istoricilor (a aşa-numitului „front istoriografic", pentru a folosi terminologia epocii) în sensul *policentrizării* lui. Asumându-şi, din 1956, responsabilitatea proiectului *Istoria României*, (C. Daicoviciu pentru volumul I, Andrei Oţetea şi David Prodan pentru volumele II şi III) capitalul cultural al acestor istorici „vechi" va spori într-o măsură apreciabilă, astfel încât cei mai mulţi dintre ei nu au mai fost îndepărtaţi din funcţiile administrative pe care le deţineau până târziu, spre sfârşitul deceniului şapte. Cu excepţia notabilă a lui Prodan, cei mai mulţi dintre ei şi-au format discipoli profesionişti în aceşti ani – mai ales în timpul redactării *Istoriei României* –, istorici care vor juca roluri importante în domeniu pe parcursul anilor 1970 şi 1980: Florin Constantiniu, Dan Berindei, Şerban Papacostea sau Ştefan Ştefănescu sunt numai cele mai notabile exemple. Parcursul profesional al celui din urmă este exemplar din această perspectivă: întors, în 1957, de la studiile universitare de specializare (aspirantura) pe care le-a urmat la Moscova, Ştefănescu a fost angajat în acelaşi an ca cercetător ştiinţific principal la Institutul de Istorie al Academiei RPR în Bucureşti. În 1962 a devenit secretar ştiinţific, iar din septembrie 1965 şeful principalei secţii a acelei instituţii[267] (cea de istorie medie). Fiind „un ajutor de nepreţuit în munca de conducere a institutului"[268], Ştefănescu a preluat în 1970 funcţia de director după pensionarea lui Oţetea,

[266] Pavel Ţugui, *op. cit.*, pp. 157–158.

[267] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 110/1965, ff. 2–4 („Nota de relaţii asupra tovarăşului Ştefănescu Ştefan, candidat în ştiinţe, şeful secţiei de istorie medie şi vechi instituţii româneşti de la Institutul de Istorie al Academiei Republicii Socialiste România").

[268] *Ibidem*, f. 8 („Caracterizare" semnată de acad. prof. Andrei Oţetea în 1965).

demnitate pe care, în anii 1980, o va cumula cu cea de profesor universitar titular, decan al Facultăţii de Istorie din Bucureşti, membru titular al ASSP, membru corespondent al Academiei RSR, membru în CC al PCR, devenind astfel unul dintre cei mai „oficiali" istorici români ai epocii.

Cu toate acestea, despre o revenire la o ipotetică „normalitate" a ştiinţei istorice din RPR nu se poate vorbi însă decât cu foarte mari rezerve – spre pildă, în 1955, Traian Udrea, făcând un bilanţ al istoriografiei postbelice, se lansa încă în atacuri de tip cvasi-rollerist la adresa numelor celor mai respectabile ale tradiţiei româneşti antebelice: „Aceasta pentru a nu mai vorbi de unii istorici români care au trecut cu arme şi bagaje în slujba fascismului, ca C.C. Giurescu, G. Brătianu, V. Dumitrescu, Hudiţă, Sauciuc Săveanu, Lupaş"[269]. Douăzeci de ani mai târziu, Udrea părea să-şi fi reconsiderat opinia:

> „Cu Traian Udrea mă întâlneam din când în când, ca de exemplu, în Piaţa Victoriei, prin 1974/1975. Constantin C. Giurescu fusese ales membru titular al Academiei R.S.R., publicase volume şi zeci de articole; etapa 1950–1955 şi «purgatoriul» de vreo 8 ani, impus de oficialităţi, erau de domeniul trecutului! Am dat de Traian Udrea în faţa clădirii Ministerului Afacerilor Externe (azi Palatul Victoria). Mi-am amintit de o dată de articolul din «Studii» din 1955. L-am întrebat: bine Traiane, cum stăm cu cele scrise în 1955, cu istoricii români între ei şi Constantin C. Giurescu – în slujba fascismului şi imperialismului? Răspunsul lui Udrea m-a lăsat fără glas: «Bine, măi Dinule, nu ştii cum era atuncea?»"[270]

Evident, „triumviratul" Oţetea-Daicoviciu-Condurachi nu a reprezentat nucleul unei grupări, aripi sau „partide naţionale" autentice, unitare, capabilă să demareze (sau cel puţin să articuleze) un program istoriografic inovator, alternativ, nemarxist, sau măcar marxist-revizionist (critic) în măsură să submineze controlul politic al ştiinţei. Înseşi relaţiile dintre cei trei istorici erau departe de a fi apropiate (cu excepţia amiciţiei dintre Oţetea şi Prodan). Pentru a parafraza o remarcă a lui Miron Constantinescu făcută

[269] Traian Udrea, „Despre unele probleme privind ştiinţa istorică în RPR", în *Studii*, Anul 8, nr. 1 (ianuarie-februarie) 1955, p. 108.
[270] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 128.

în 1957, aceşti istorici constituiau „o pătură neomogenă”[271]. Cu toate acestea, istoricii promovaţi în 1955 în Academia RPR sunt descrişi de istoricul Ioan Opriş în termenii următori:

> „Constantin Daicoviciu, Emil Condurachi, Andrei Oţetea fac parte din rândul celor mai devotaţi, ei adjudecându-şi poziţia de comandă în comunitatea profesională, chiar în societatea românească. Ocupând pe baza calităţilor posturi înalte academice, universitare şi politice – decani, rectori, conducători de doctorate, membri în Comisia Superioară de diplome, directori de instituţii, în organizaţiile de partid – ca şi în organisme de specialitate internaţionale – cei trei au dominat, controlând şi dirijând în bună măsură viaţa universitară şi academică din deceniile postbelice. Să nu uităm că Emil Condurachi a fost cel mai tânăr dintre membrii Academiei iar Constantin Daicoviciu a ocupat în câteva rânduri demnităţi ministeriale, ajungând chiar vicepreşedintele Consiliului de Stat. Prin aceste poziţii, prin relaţii de amiciţie trainice şi îndelungi cu conducători politici – mai ales cu dr. Petru Groza, cu Petre Constantinescu-Iaşi, Tudor Bugnariu, Miron Constantinescu, dar şi cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, ca şi prin legături de familie, aceşti importanţi factori de influenţă au acţionat pozitiv în multe situaţii.”[272]

Fără îndoială, din punctul de vedere al valorii ştiinţifice a membrilor noului corp academic, promovările efectuate în vara anului 1955, respectiv plasarea în structurile de control ale câmpului istoriografic a unor specialişti „vechi”, marchează o incontestabilă tendinţă de „profesionalizare” a ştiinţei istorice şi nu neapărat de politizare a ei, spre deosebire de momentul 1–2 noiembrie 1948, deşi controlul politic asupra domeniului nu a slăbit în această perioadă. Într-adevăr, „politicieni” ai ştiinţei nu au mai fost promovaţi deloc în 1955: spre deosebire de Roller şi Constantinescu-Iaşi, despre istorici precum Oţetea, Prodan, Daicoviciu sau Condurachi nu se poate afirma că ar fi interiorizat vreodată în mod autentic valorile comuniste, fapt accentuat de un mai tânăr coleg de-al lor:

---

[271] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 1/1957, f. 7; („Miron Constantinescu – Rolul intelectualilor în construirea socialismului în Republica Populară Română. Proiect de articol cerut de ziarul Jenminjibao”).
[272] Ioan Opriş, *Istoricii şi Securitatea*, vol. I, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2004, p. 16.

„în timpul acela, n-am intuit la niciunul din ei o convingere sinceră, ci mai mult o adaptare de nevoie, fiindcă cu toţii, şi un Andrei Oţetea de exemplu, şi un Constantin Daicoviciu şi alţii îşi dădeau seama că totuşi istoriografia asta este o ştiinţă care are anumite legi, anumite norme care nu se pot plia la nişte directive venite din partea unor oameni necompetenţi, aşa încât în adâncul sufletului intelectualitatea aceasta istoriografică, cu mici excepţii, a păstrat convingerea că poate să apere o anumită linie şi că va veni un anumit moment în care va putea să restabilească o linie raţională, echitabilă în scrierea istoriografiei româneşti."[273]

Toţi istoricii evocaţi mai sus, indiferent de crezurile lor intime, au acceptat – neavând de ales, de altminteri – atât monopolul ideologic, cât şi tiparele discursive articulate la nivelul structurilor de control politic în schimbul validării poziţiilor lor în cadrul ierarhiei epistemice a câmpului istoriografic. Aceste poziţii nu le-au permis să elaboreze un discurs istoric alternativ sau cel puţin renovator, în condiţiile în care capacitatea lor de negociere cu sistemul era – la vremea respectivă – încă foarte limitată. Spaţiul discursiv „oficial" era definit, în ultimă instanţă, tot de către „politicienii" ştiinţei. E drept totuşi, după 1955, un set de dogme istoriografice „rolleriste", de necontestat anterior, cu pregnanţă referitoare la perioada contemporană din istoria ţării (caracterul multinaţional al statului român interbelic, caracterul „imperialist"[274] al participării României la Primul Război Mondial etc.), au fost descalificate oficial.

Între 23 şi 28 decembrie 1955 s-a desfăşurat la Bucureşti cel de-al doilea congres al PMR. În raportul de activitate al CC citit de Gheorghe Gheorghiu-Dej, acesta a indicat istoricilor principala lor sarcină pe care urmau să o îndeplinească pe parcursul următorilor ani – redactarea unei (noi) sinteze de istorie naţională:

„O sarcină de mare răspundere stă în faţa istoricilor noştri, aceea de a elabora, cu forţele unui larg colectiv de cercetători ştiinţifici, o istorie a României care să sintetizeze, de pe poziţiile

[273] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Camil Mureşanu, realizat de autor în Cluj-Napoca, la data de 20.01.2010.

[274] În 1962, însuşi Petre Constantinescu-Iaşi afirma că unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918 a reprezentat un *ideal naţional* [sublinierea mea], v. Petre Constantinescu-Iaşi, „Cercetarea istoriei contemporane a României în anii puterii populare", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XV, nr. 6 (1962), p. 1675.

învăţăturii marxist-leniniste, tot ce s-a realizat la noi pe tărâmul ştiinţei istorice."[275]

Faptul că însuşi prim-secretarul CC al partidului a menţionat într-un astfel de discurs public necesitatea realizării unui nou tratat de istorie a ţării – ca şi cum manualul-tratat coordonat de Roller, a cărui ultimă ediţie din 1956 număra aproape 800 de pagini, nici nu ar fi existat până atunci – este simptomatic în sine. În optica lui Dej, noua operă trebuia să fie una de ţinută academică, ştiinţifică, elaborată de întregul „front" mobilizat al istoricilor, respectând mai vechiul principiu stalinist al muncii în colectiv, formulat de Petre Constantinescu-Iaşi[276] încă din toamna anului 1948. Cinci ani mai târziu, în 1960, primul volum din *Istoria României* a fost tipărit la editura Academiei RPR. Discut pe larg acest proiect în cuprinsul celei de-a treia secţiuni a prezentului capitol.

II.2. Prima polemică publică în istoriografia română postbelică

„Polemicile istoriografiei – atâtea câte erau – pot fi împărţite în două categorii: cele dogmatico-politice – majoritatea – şi cele autentic ştiinţifice, dar neferite – nu se putea altfel – de anumite contaminări ideologice"[277], aşa descria un istoric-martor polemicile găzduite de revista centrală *Studii* pe parcursul anilor 1950. Evident, ele s-au manifestat în paginile acestui periodic cu pregnanţă după 1955, deşi, formal, regimul a susţinut dezbaterile dintotdeauna – „revistele Academiei R.P.R. trebuie să devină tribune din care să desfăşoare lupte de opinii pentru ridicarea nivelului întregii vieţi ştiinţifice."[278]

Deşi iniţial, în timpul derulării revoluţiei culturale, intervenţiile critice extrem de violente în ton atacau aproape ritualic, fără

[275] *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Bucureşti, Ed. de Stat pentru Literatură Politică, 1956, p. 156.

[276] Petre Constantinescu-Iaşi, „Despre activitatea din domeniul istoriei şi literaturii", în *Analele Academiei R.P.R.*, Seria C, Tomul I, Memoriul I, Bucureşti, 1948, p. 2.

[277] Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 85–86.

[278] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Agitaţie şi Propagandă, Dosar nr. 23/1953, ff. 52–53; („Notă informativă privind organizarea şedinţei de analiză a revistelor ştiinţifice ale Academiei RPR").

discernământ, în covârşitoarea lor majoritate operele, concepţiile şi specialiştii reprezentativi ai istoriografiei tradiţionale antebelice, polemicile istoriografice desfăşurate după 1955 nu au pus vreo clipă la îndoială nici ideologia marxist-leninistă şi nici unica metodă de cercetare istorică apreciată ca fiind „ştiinţifică" (materialismul dialectic şi istoric de tip leninist). Cu toate acestea, discuţiile la care mă voi referi în continuare au avut totuşi capacitatea de a contribui la destructurarea treptată a monopolului hermeneutic (sau a „autarhismului interpretativ"[279]), care a caracterizat şi a dominat anii precedenţi.

Spre sfârşitul anului 1956, E.S.P.L.P. a publicat volumul *Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale*[280] redactat de Solomon Ştirbu, cercetător ştiinţific al Institutului de Istorie a Partidului, fost profesor de istorie universală şi şef de catedră la Şcoala Superioară de Ştiinţe Sociale „A.A. Jdanov" din Bucureşti, fost profesor de istorie contemporană a României la Universitatea „C.I. Parhon" între 1949 şi 1952. Conform autorului, cartea nu reprezenta o sinteză istoriografică unitară, nouă şi originală: „a fost scrisă fragmentar de-a lungul unei perioade mai îndelungate", majoritatea acestor fragmente fiind deja „publicate în reviste, broşuri sau culegeri"[281].

Academicianul Andrei Oţetea, profesor la Facultatea de Istorie a Universităţii „C.I. Parhon", proaspăt promovat în funcţia de director al Institutului de Istorie al Academiei RPR şi totodată redactorul-responsabil al periodicului editat în cadrul acestuia a publicat, în anul următor, cu aprobarea unor funcţionari ai Direcţiei de Propagandă şi Agitaţie, dar fără să consulte membrii comitetului de redacţie, în numărul doi[282] din *Studii*, o amplă recenzie a lucrării confratelui său. Este prima recenzie critică autentică, non-politică – non-marxistă chiar – întemeiată pe argumente logice şi fapte obiective, verificabile empiric, din istoriografia românească postbelică. Ea a reprezentat, în

[279] Andi Mihalache, *op. cit.*, p. 129.
[280] Solomon Ştirbu, *Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale*, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1956, 487 p.
[281] *Ibidem*, p. 5.
[282] Andrei Oţetea, „O nouă istorie a mişcării din 1821", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 2, 1957, pp. 201–212.

interpretarea cercetătorului Florin Constantiniu, discipolul lui Oţetea în epocă, „cel mai violent atac public al unui specialist autentic împotriva unui istoric improvizat, format în URSS şi de un dogmatism agresiv”[283]. Conform aprecierii aceluiaşi istoric, „opera” lui Solomon Ştirbu nu a fost altceva decât „produsul istoriografiei sovieto-rolleriste de tip stalinist, ajunsă în faza ei de descompunere”[284]. De notat că Oţetea a fost mustrat cu promptitudine de către Leonte Răutu şi Petre Constantinescu-Iaşi pentru că a publicat recenzia fără a o prezenta, în prealabil, comitetului de redacţie.[285]

Ceea ce uimeşte în primul rând cititorul acestui op este încercarea aparent inexplicabilă a autorului, manifestată în repetate rânduri, în locuri diferite, de a „echivala” cumva situaţia internaţională din 1821 cu realităţile geopolitice ale anului 1956. Astfel, în mod bizar, o serie de state primesc în cuprinsul volumului – e drept, nu întotdeauna[286] – nume ciudate şi nemaiîntâlnite până în acel moment, cum ar fi: Spania – „*S*pania *E*roică, *A*spru *T*erorizată *O*dinioară” (*SEATO* – Pactul Asiei de Sud-Est), Peninsula Balcanică – „*R*egiunile *P*eninsulei *B*alcanice” (*RPB* – Republica Populară Bulgaria), Imperiul Austriac – „*S*tatul *U*ltrareacţionar *A*ustriac (*SUA* – Statele Unite ale Americii), Imperiul Rus – „*U*nitatea *N*ordică *A*bsolutistă” (*UNA* – Uniunea Nord-Atlantică), Imperiul Otoman – „*R*ezervele *F*orţelor *G*rănicereşti” (*RFG* – Republica Federală Germania), principatele Vest-germane – „*C*oaliţia *An*tinapoleoniană *A D*ucatelor *A*pusene” (*Canada*).

În cuprinsul recenziei sale, Andrei Oţetea nu discută însă aceste stranii redenumiri şi abrevieri. Pe un ton relativ sobru – chiar dacă, pe alocuri, el devine şi ironic – autorul „Renaşterii şi Reformei” analizează punctual şi denunţă principalele erori factuale, confuzii, fracturi logice şi derapaje ştiinţifice de care Ştirbu se făcea vinovat, demonstrând netemeinicia demersului său, şi implicit impostura autorului. Redau, spre exemplificare, pasajul următor:

---

[283] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 451.

[284] *Ibidem*, p. 155.

[285] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 20/1957, f. 76 („Stenograma şedinţei cu istoricii, din 13 mai 1957”).

[286] Solomon Ştirbu, *op. cit.*, p. 23, p. 39 ş.a.m.d.

„Din analiza acestui capitol trebuie să mai reţinem precipitarea cu care S. Ştirbu trage concluzii din documente neînţelese şi greşit interpretate, lipsa de iniţiere în metodele de cercetare ştiinţifică şi procedeul care consistă în a ascunde lipsa de cultură generală şi de pregătire de specialitate sub citate din clasicii marxism-leninismului, care se referă la probleme teoretice generale sau la situaţii complet deosebite”[287].

Aprecierile finale ale lui Oţetea sunt formulate în termeni cum nu se poate mai duri: „cartea lui S. Ştirbu nu e decât opera haotică a unui diletant lipsit de pregătire ştiinţifică, de cultură generală şi de probitate intelectuală”. În consecinţă, apreciază recenzentul, o „asemenea lucrare nu poate decât să creeze confuzie şi să sugereze o idee falsă despre ştiinţa istorică românească.”[288]

Lezat mai ales de „folosirea unor epitete injurioase în care abundă textul recenziei”[289], Solomon Ştirbu publică, în următorul număr din *Studii*, o recenzie a recenziei academicianului Oţetea. „Înarmându-se” deopotrivă cu citate din Nicolae Bălcescu, dar şi cu interpretări din clasicii marxism-leninismului – pe care îi citează extensiv – Ştirbu îşi recunoaşte o serie de erori minore, dar îşi apără cu îndârjire tezele fundamentale, inclusiv neverosimila sa „descoperire” care „demonstreată” că Tudor Vladimirescu ar fi fost victima agenţiilor spionajului englez. În buna tradiţie inaugurată de M. Roller şi P. Constantinescu-Iaşi, profesorul de la Şcoala Superioară „A.A. Jdanov” recurge cu o conştiinciozitate agresivă la invective şi atacuri la persoană, concluzionând că „ori A. Oţetea nu cunoaşte ce scriu K. Marx, F. Engels, V.I. Lenin, ori nu este de acord cu clasicii marxism-leninismului”[290]. Pentru a politiza şi mai mult replica, Solomon Ştirbu alătură personalităţii lui Oţetea numele lui Gheorghe I. Brătianu, în condiţiile în care, la data respectivă, acesta din urmă era încă perceput drept un istoric „fascist” şi „reacţionar”[291].

---

[287] Andrei Oţetea, *op. cit.*, p. 207.
[288] *Ibidem*, p. 212.
[289] Solomon Ştirbu, „Recenzia unei pretinse recenzii (Răspuns lui A. Oţetea)”, în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 3, 1957, p. 214.
[290] *Ibidem*, p. 215.
[291] *Ibidem*, p. 219.

Următorul număr al revistei *Studii* a publicat încă două recenzii la cartea profesorului Ştirbu, de această dată realizate în colectiv de două grupuri de istorici. În cuprinsul primeia – cea mai critică –, asemănătoare cu cea scrisă de Andrei Oţetea din perspectiva tonului, a argumentelor prezentate şi a rigurozităţii ştiinţifice, autorii subliniază din start faptul că „terminologia şi ortografia folosite sunt produsul fanteziei autorului"[292]. Şi ei, asemenea lui Oţetea, operează o inventariere sistematică a celor mai flagrante erori, inexactităţi, greşeli de interpretare istorică, idei preconcepute, şi „argumentări forţate"[293] pe care le găsesc, de altminteri, din abundenţă în paginile volumului analizat. Spre deosebire de Oţetea, ei resping categoric atât abrevierile artificiale propuse de Ştirbu, cât şi încercarea exagerată a acestuia de a compara situaţia internaţională din 1821 cu cea existentă în timpul Războiului Rece:

> „Pentru a face înţeleasă această strategie bizară se dau la sfârşitul volumului nişte hărţi întocmite cu migală, care reuşesc însă să zăpăcească şi mai mult pe cititori. Cu toate că dorim să păstrăm un ton sobru, când facem consideraţii pe marginea cărţii, nu ne putem totuşi abţine să nu menţionăm că «originalitatea» autorului este unică când inventează un asemenea joc de cuvinte, de dragul unui paralelism înţeles anapoda. El formulează diferite titluri numai pentru a alcătui din iniţialele lor un S.E.A.T.O., N.A.T.O., R.F.G., etc. la 1821"[294].

Cea de-a doua recenzie, deşi formal îşi propune doar o prezentare a unor probleme „de istorie generală care au fost puse în discuţie [...] legate de răscoala condusă de Tudor"[295], are scopul real (şi nedeclarat/neasumat) de a justifica principalele teze, interpretări şi concluzii expuse de Ştirbu în lucrarea sa. După ce

---

[292] N. Adăniloaie, N. Camariano, S. Iancovici, I. Neacşu, Al. Vianu, „Pe marginea lucrării tov. S. Ştirbu: «Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale»", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 4, 1957, p. 158.

[293] *Ibidem*, p. 175.

[294] *Ibidem*, p. 159.

[295] N. Huscariu, D. Rosenzweig, Gh, Diaconu, S. Safta, „Probleme de istorie generală în lucrarea profesorului S. Ştirbu: «Răscoala din 1821» şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale", în *Studii. Revistă de istorie*, An X, nr. 4, 1957, p. 177.

sprijină ideile pe care autorul le-a enunţat în cuprinsul primului capitol – considerat a fi, în recenzia anterioară, drept un „balast inutil”[296] – cei patru istorici justifică pe larg analogia 1821–1956 efectuată de Ştirbu, politizând şi mai accentuat discuţia:

> „În general este încetăţenit procedeul ca în cursurile de istorie universală să se atragă atenţia studenţilor că şi în zilele noastre cercurile imperialiste au înjghebat o «Sfântă Alianţă» – concretizată prin Uniunea Nord Atlantică, S.E.A.T.O., pactul de la Bagdad – care are ca scop să împiedice victoria noii orînduiri socialiste în aceste regiuni. Învăţămintele istoriei arată că şi «Sfânta Alianţă» contemporană se va prăbuşi ca şi cea din veacul trecut. Pentru a nu se rezuma la enunţarea şablon şi formală a acestui adevăr sub forma unei axiome – aşa cum din păcate în anumite materiale se mai exprimă unii autori – prof. S. Ştirbu recurge la comparaţii cu privire la rolul jucat de unele state şi zone teritoriale în aceste alianţe, face o serie de consideraţii strategice, care nu pot fi în nici un caz considerate drept «bizare» [...] De exemplu, pentru a sugera că rolul pe care îl au în prezent S.U.A., în raporturile internaţionale, l-a avut Austria în perioada aceea, prof. S. Ştirbu foloseşte noţiunile Statul Ultrareacţionar Austriac. Având în vedere că Austria a avut un asemenea caracter, nu se poate obiecta nimic împotriva faptului că în denumire figurează acest atribut care corespunde realităţii. Din această cauză nu putem accepta părerea tovarăşilor menţionaţi că aceste noţiuni reprezintă doar rodul «fanteziei autorului». Este demn de subliniat încă faptul că prof. S. Ştirbu a depus un efort deosebit pentru a găsi asemenea atribute.”[297]

Sfârşitul acestei polemici a fost anunţat de o notă a comitetului de redacţie, nesemnată, publicată în acelaşi număr al revistei *Studii*. Apreciind demersul critic al lui Oţetea – „recenzia tov. Oţetea constituie o chemare la observarea strictă a regulilor metodei ştiinţifice în domeniul istoriei”[298] – nota declară pur şi simplu încheiată orice discuţie referitoare la lucrarea lui Solomon Ştirbu. Pe parcursul anilor imediat următori, polemici publice

[296] N. Adăniloaie, N. Camariano, S. Iancovici, I. Neacşu, *loc. cit.*, p. 156.
[297] N. Huscariu, D. Rosenzweig, Gh, Diaconu, S. Safta, *loc. cit.*, pp. 182–184.
[298] „Din partea comitetului de redacţie. În legătură cu discuţia privitoare la cartea tov. S. Ştirbu: «Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale»”, în *Studii. Revistă de istorie*, An X, nr. 4, 1957, p. 198.

de o asemenea factură nu au mai existat în periodicele centrale de specialitate. În tot cazul, când au reapărut în anii 1960 ele nu au mai avut mizele subiacente ale celei din 1957. Câţiva ani mai târziu, însuşi autorul cărţii generatoare de polemici a fost concediat, fiind ulterior repartizat pe un obscur post de profesor la un liceu din Bucureşti. Pe de altă parte, în 1956–1957 au existat şi alte discuţii contradictorii între istorici, generate însă de alte cauze: dezbaterea unor probleme de istorie naţională care urmau a fi prezentate în tratatul *Istoria României*, pe atunci aflat deja în lucru.

După cum am menţionat mai sus, un memoriu intitulat *În legătură cu unele fenomene care frânează activitatea istoricilor români,* redactat de C. Daicoviciu, A. Oţetea şi B. Câmpina, a fost înaintat cabinetului prim-secretarului CC al PMR în primăvara anului 1956. Din cauză că nu a primit un răspuns, şeful secţiei de ştiinţă şi cultură din cadrul Direcţiei de Propagandă şi Agitaţie a CC a decis – conform propriei mărturii – să redacteze un referat mai amplu, în care a dezvoltat principalele probleme semnalate de cei trei istorici în memoriul lor. În consecinţă, în februarie 1957 Biroul Politic al CC al PMR a hotărât să organizeze o consfătuire la sediul Consiliului de Miniştri, la care au fost invitaţi „toţi istoricii membri ai Academiei, profesori şi unii conferenţiari de la facultăţile de istorie, cercetători principali din institutele academice”[299], consfătuire unde s-au purtat discuţii pornind de la referatul întocmit de Ţugui. Deşi textul propriu-zis al materialului nu se păstrează, cu acel prilej academicianul M. Roller a redactat un răspuns în cuprinsul căruia şi-a expus pe larg punctele de vedere personale referitoare la starea de fapt din domeniul cercetărilor istorice. Documentul, purtând titlul „Observaţii la text”, datat 27 februarie 1957, este publicat în întregime[300]. În opinia lui Roller, „pe frontul istoric există serioase neînţelegeri” întrucât anumiţi istorici, „cu o îndrăzneală tot mai vădită [...] încearcă să cultive ideologia burgheză în interpretarea istorică”[301]. Slăbirea controlului exercitat de partid în institutele de istorie din Bucureşti şi Cluj (manifestat mai ales pe parcursul

[299] Pavel Ţugui, *op. cit.*, p. 85.
[300] *Ibidem*, pp. 86–102.
[301] *Ibidem*, p. 86.

ultimilor „doi ani") a determinat, conform autorului, o inconsecvenţă în „combaterea ideologiei burgheze", ceea ce a făcut cu putinţă ca „unele elemente tinere să cadă chiar sub influenţa ideologiei burgheze"[302], în acest sens academicianul oferind câteva exemple. Mai mult, autorul subliniază faptul că însăşi Secţia de Ştiinţă a Direcţiei de Propagandă şi Agitaţie „nu se serveşte de arma îndrumării, ci de cea a aprobării în relaţiile cu specialiştii vechi, necomunişti"[303]. Era clar deja pentru el, în clipa respectivă, că lucrurile erau în schimbare – o schimbare nefavorabilă pentru sine şi pentru „şcoala" pe care a creat-o. Polemica referitoare la caracterul participării României la Marele Război constituie un exemplu ilustrativ în acest sens, fiind una dintre temele istorice cu o miză ideologică majoră la acea dată.

Conform tezelor formulate de Lenin – reluate şi în *Istoria R.P.R.* a lui Roller –, cu excepţia sârbilor, toate popoarele europene care s-au angajat în conflict au avut interese expansioniste, urmărind anexiuni teritoriale. În consecinţă, razboiul a avut în sine un caracter imperialist: „războiul european şi mondial are un caracter net şi evident de război burghez, imperialist, dinastic"[304] scria Lenin în iulie 1914. Această interpretare leninistă, corectă din punct de vedere politic în acel moment, a fost susţinută cu îndârjire atât de către Roller însuşi până la moartea sa, cât şi de câţiva exponenţi ai „şcolii" pe care a patronat-o – mai ales Vasile Liveanu şi Traian Udrea. Demn de remarcat este faptul că Vasile Maciu, unul dintre veteranii manualului rollerist din 1947, a susţinut legitimitatea participării României, ceea ce i-a adus mustrări pe linie de partid.

În 1957, Nicolae Fotino, secretarul general al comitetului de redacţie al proiectului *Istoria României*, a prezentat o comunicare la Institutul de Istorie al Academiei RPR din Bucureşti („Caracterul politicii externe a României în perioada 1916–1920"[305]) în cadrul căreia a afirmat caracterul „just" al participării României, ceea ce, conform mărturiei unor colegi de-ai săi

[302] *Ibidem*, p. 87.
[303] *Ibidem*, p. 96.
[304] Vladimir Ilici Lenin, *Opere complete*, vol. 26 (ediţia a II-a), Bucureşti, Ed. Politică, 1964, p. 1.
[305] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 210.

din epocă, i-ar fi atras imediat sancţiuni de ordin profesional (eliminarea, în primăvara lui 1958, din colegiul de redacţie al revistei *Studii*) şi financiar („reţineri de salariu concomitent cu retrogradarea de pe funcţie”[306]). Cu toate acestea, atunci când istoricii bucureşteni au realizat proiectul tematicii provizorii al tratatului, la începutul anului 1957, divergenţele pe această temă au reapărut. M. Roller a expus cel mai limpede problema în documentul pe care i l-a remis lui Leonte Răutu în februarie 1957:

> „Adevărul este următorul: Vasile Liveanu a formulat în proiectul tematicii că acest război a avut un caracter imperialist. Comitetul de redacţie provizoriu al volumului III (de ale cărui competenţă şi claritate ideologică mă îndoiesc) a luat în discuţie textul la Institutul de Istorie al Academiei din Bucureşti. V. Maciu, decanul Facultăţii de Istorie, Matei Ionescu, secretarul organizaţiei de partid, Eliza Campus, membră de partid, şi alţii s-au plasat pe poziţia că războiul a avut un caracter just. Gheorghe Haupt, care a avut misiunea (ca redactor responsabil adjunct) să redacteze textul, a formulat: Dublul caracter al războiului din 1916–1918. Divergenţe între istorici... etc. Când a ajuns textul la Comitetul general de redacţie (comitet care e de asemenea provizoriu), discuţia a fost reluată. Aici, Barbu Câmpina, director adjunct al Institutului de Istorie al Academiei (care trebuie să-l ajute pe Oţetea în spirit de partid), s-a plasat categoric pe poziţie şi a pledat că războiul a fost un război just [...] Constantinescu-Iaşi, Roller, Bugnariu au stat pe poziţia indicată în text.”[307]

Un an mai târziu, deşi între timp Roller murise, „conflictul interpretărilor” nu era stins. Articolul de fond[308], publicat în ultimul număr din 1958 al revistei *Studii*, înregistra părerile fără să ofere nume, constata divergenţele manifestate în „frontul istoriografic” şi afirma – în termeni extrem de duri la adresa istoricilor presupuşi a fi „naţionalişti” – aprecierile leniniste privind caracterul imperialist al participării României la Primul Război Mondial, concluzionând că „Războiul dus de România în 1916–1918 a fost un război nedrept, care servea planurile

[306] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 101; Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 195–198.
[307] Pavel Ţugui, *op. cit.*, pp. 89–90.
[308] „Pentru aplicarea consecventă a teoriei marxist-leniniste în cercetările istorice”, în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XI, nr. 6, 1958, pp. 8–9.

imperialiste şi reacţionare ale imperialiştilor Antantei şi ale burgheziei şi moşierimii române”[309]. Demn de remarcat este faptul că, în colegiul de redacţie, împotriva publicării acestui veritabil „testament ideologic”[310] rollerist au votat, printre alţii, istoricii A. Oţetea, M. Berza, B. Câmpina şi V. Maciu, iar pentru – P. Constantinescu-Iaşi, L. Bányai şi V. Cheresteşiu.

Târziu, abia la mijlocul deceniului următor se va admite, în mod oficial, legitimitatea efortului militar depus de România în anii 1916–1918. La 27 octombrie 1965, cu prilejul unei şedinţe de lucru desfăşurată la Institutul de Istorie a Partidului din Bucureşti, noul secretar general al PCR, Nicolae Ceauşescu, a contrazis câţiva veterani ai partidului şi a afirmat explicit că ideea caracterului imperialist al participării României la Primul Război Mondial „nu are o bază ştiinţifică”[311]. Un compendiu de istorie a României publicat patru ani mai târziu însă îmbina, în cea mai pură metodă dialectică, două idei fundamental opuse, anume faptul că, pe de-o parte „primul război mondial a avut un caracter imperialist”[312], dar simultan, deşi ţara noastră „se alăturase uneia din taberele care duceau un război imperialist, totuşi România nu intra în luptă pentru cucerirea unor teritorii străine”[313]. Participarea sa la conflict *nu* a mai avut aşadar, cinci ani mai târziu, un caracter imperialist.

II.3. „Istoria României”

Cele 4160 de pagini care compun primele patru volume de *Istoria României* reprezintă întâia sinteză academică de istorie

[309] *Ibidem*, p. 11.

[310] Pavel Ţugui, *op. cit.*, p. 152.

[311] ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie, Dosar nr. 149/1965, ff. 2–26 („Stenograma întâlnirii cu cadrele Institutului de Istorie a partidului pentru elaborarea istoriei PCR”; documentul este publicat în vol. editat de Mioara Anton şi Ioan Chiper, *Instaurarea regimului Ceauşescu. Continuitate şi ruptură în relaţiile româno-sovietice*, Bucureşti, Ed. Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2003, p. 233).

[312] Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Hadrian Daicoviciu, Traian Lungu, Ion Oprea, Ştefan Pascu, Aron Petric, Alexandru Porţeanu, Gheorghe Smarandache, *Istoria României*, Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1969, p. 409.

[313] *Ibidem*, p. 412.

naţională realizată în România din perspectiva concepţiei marxiste a interpretării trecutului. Metoda de cercetare, aplicată formal de către istoricii care au contribuit cu texte la această operă colectivă, a fost cea a materialismului dialectic şi istoric. În istoria ştiinţei istorice româneşti postbelice lucrarea este unică, atât prin proporţii, cât şi prin eforturile pe care le-a implicat redactarea sa („istoria" tratatului se întinde pe aproape un deceniu, între anii 1955–1956 şi 1964, o perioadă de ample schimbări atât în ceea ce priveşte discursul istoriografic canonic, cât şi din perspectiva restructurării comunităţii epistemice a istoricilor). După cum am menţionat deja, *Istoria României* constituie rezultatul direct al unei „comenzi sociale", în condiţiile în care iniţiativa realizării sale a aparţinut autorităţii politice, şi nu comunităţii istoriografice, ori vreunei instituţii de profil autonome, unei edituri, Universităţi, etc. – în general, despre instituţii independente din punct de vedere politic nici nu putea fi vorba în acei ani. Aşa cum a cerut Gheorghe Gheorghiu-Dej în decembrie 1955, la realizarea acestei ample lucrări a contribuit un „larg colectiv de cercetători ştiinţifici", format din 72 de autori. Sarcina lor era să producă un tratat academic în măsură nu doar să rivalizeze, ci să pună în inferioritate marile sinteze „neştiinţifice" şi „idealiste" elaborate în trecut de personalităţi precum A.D. Xenopol, N. Iorga sau C.C. Giurescu.

După cum recent a arătat istoricul Stan Stoica, dincolo de efortul intelectual şi uman pe care l-a implicat, *Istoria României* a reprezentat şi un efort material deosebit de însemnat: fiecare dintre cele patru volume a fost tipărit într-un tiraj de masă, de peste 30.000 de exemplare, la un preţ relativ accesibil (45 de lei volumul). Din punct de vedere editorial, condiţiile grafice în care a fost tipărit tratatul erau cele mai bune condiţii pe care statul român democrat-popular le putea asigura la data respectivă: coperţi din pânză cartonată, hârtie velină satinată etc. Un număr considerabil de hărţi istorice, tabele, desene, gravuri, reproduceri şi fotografii, special realizate în acest scop, veneau să completeze naraţiunea istoriografică propriu-zisă. Demn de remarcat este faptul că fiecare colaborator asociat la acest proiect – chiar şi cei însărcinaţi cu colaţionarea şi corectura finală a textelor – a fost retribuit în mod special de către stat (spre

exemplu, un secretar de redacţie primea lunar un salariu de 1000 de lei).

Spre deosebire de alte ţări din Europa Centrală şi Răsăriteană care au avut, înaintea celui de-al Doilea Război Mondial, o tradiţie intelectuală şi istoriografică marxistă autentică – precum Polonia ori Cehoslovacia – în România un asemenea curent de idei a fost extrem de slab dezvoltat. În total, se pot număra numai unsprezece contribuţii istoriografice interbelice care au avut tangenţe cu materialismul dialectic şi istoric. Cel mai însemnat efort marxizant, care a favorizat rolul factorilor economici în interpretarea dezvoltării sociale, este un studiu semnat de Andrei Oţetea în 1938 (*Concepţia materialistă a istoriei ca metodă de cercetare şi expunere*) publicat într-o revistă periferică din Iaşi. Bineînţeles, la fundamentarea teoretică a unui discurs istoric marxist, în a doua jumătate a anilor 1950, ar fi putut contribui scrierile unor intelectuali publici activi înainte de 1944 – unii aparţinând stângii democratice, alţii chiar celei radical-comuniste – precum Constantin Dobrogeanu-Gherea sau Lucreţiu Pătrăşcanu. Pe de altă parte, contribuţiile ştiinţifice ale unui Petre P. Panaitescu, de pildă, în pofida extremismului politic de dreapta asumat de autorul lor, aveau, în mod paradoxal, un caracter net materialist şi s-ar fi putut dovedi extrem de fecunde în sensul regândirii istoriei Evului Mediu românesc. La data respectivă însă, scrierile acestor autori nu puteau exercita o influenţă notabilă asupra istoricilor care au contribuit la scrierea tratatului, şi implicit asupra interpretărilor care urmau să devină astfel norme istoriografice. Ştefan Zeletin spre exemplu, care înaintea celui de-al Doilea Război Mondial fusese criticat pentru presupusa sa orientare de „stânga", era atacat cu virulenţă chiar şi la mijlocul anilor 1960 în termenii următori: „Cercetând în mod cu totul superficial istoria dezvoltării economice a României şi căutând să justifice exploatarea burgheză..."[314].

Între anii 1955 şi 1964 eforturile celor mai mulţi dintre istoricii şi arheologii români[315] au fost direcţionate însă, aşa cum am

[314] *Istoria României*, vol. IV, Bucureşti, Ed. Academiei RPR, p. VII.

[315] ANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, Dosar nr. 63/1965, ff. 2–29 („Stenograma întâlnirii din ziua de 7 mai 1965 a conducătorilor de partid şi de stat cu oamenii de ştiinţă"), document publicat în *P.C.R. şi intelectualii în*

afirmat, spre redactarea amplei sinteze *Istoria României*. În viziunea unuia dintre membrii comitetului general de coordonare, ea constituia o „operă de înaltă ţinută ştiinţifică, capabilă de a satisface orice exigenţă a specialistului, dar în acelaşi timp accesibilă în largă măsură şi tuturor oamenilor muncii dornici de a se instrui şi de a cunoaşte trecutul..."[316]. Tratatul urma aşadar să devină simultan un cadru academic fundamental de referinţă pentru interpretarea istoriei românilor, dar şi un instrument de forjare a patriotismului socialist al maselor, în condiţiile în care cele mai recente sinteze de istorie naţională – cu excepţia celei rolleriste – fuseseră publicate de N. Iorga şi C.C. Giurescu în 1939, respectiv în 1942, şi se aflau, încă, în fondurile speciale ale bibliotecilor, fiind accesibile unui cerc restrâns de cititori.

După un prim proiect[317] elaborat în 1957 (abandonat cu rapiditate de altminteri), planul tematic general al întregii lucrări a fost finalizat în cadrul secţiei de profil a Academiei RPR anul următor, şi a fost conceput să cuprindă opt volume. S-au format colective de autori, arheologi, lingvişti şi istorici din institutele de specialitate ale Academiei din Bucureşti, respectiv din Iaşi şi din Cluj, care au început redactarea textelor ce le-au fost repartizate. Pentru a sugera ideea că această lucrare va avea un nivel ştiinţific deosebit, textele ce urmau a constitui volumele I–V au fost tipărite mai întâi într-o formă provizorie, ca „machete". Odată tipărite, primele versiuni ale acestei opere istoriografice colective au fost distribuite unui cerc mai larg de cadre şi cercetători care erau invitaţi să formuleze observaţii critice, completări sau să sugereze corecturi pentru conţinuturile volumelor respective. După selectarea sugestiilor primite, colectivele de autori aveau latitudinea de a aduce, pe baza lor, după caz, modificările apreciate ca fiind necesare. În aceste condiţii, au fost editate, începând cu primăvara anului 1960, primele patru

primii ani ai regimului Ceauşescu (1965–1972), coord. Alina Pavelescu, Laura Dumitru, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 2007, p. 16.

[316] Constantin Daicoviciu, „«Istoria României», sarcină principală a istoricilor din patria noastră", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XIII, nr. 3, 1960, p. 2 (6).

[317] Planul tematic iniţial este publicat de Stan Stoica în *Istoriografia românească între imperativele ideologice şi rigorile profesionale, 1953–1965*, Bucureşti, Ed. Meronia, 2012, pp. 271–280.

volume din *Istoria României*, continuarea lucrării fiind apoi sistată. Cel de-al cincilea şi cel de-al şaselea volum, acoperind perioada 1878–1918, respectiv 1919–1944 nici măcar nu au mai fost tipărite, ele rămânând numai în stadiul de machetă. Prima – şi singura – încercare academică marxistă de istorie naţională a rămas, astfel, neîncheiată în România democrat-populară, aşa cum va rămâne şi următoarea, în România socialistă, deşi iniţial ea a fost solicitată la sfârşitul deceniului opt de către însuşi preşedintele Nicolae Ceauşescu.

Primul volum al sintezei, numărând 888 de pagini, a ieşit de sub tipar la editura Academiei RPR, în luna mai a anului 1960, într-un tiraj de 16.000 de exemplare, „în cinstea Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Român”[318]. Comitetul de redacţie al volumului era compus din doi academicieni, un membru corespondent al Academiei şi un profesor universitar: Constantin Daicoviciu, Emil Condurachi, Ion Nestor şi Gheorghe Ştefan. Cu toţii erau specialişti „vechi”, formaţi în perioada interbelică. Toţi urmaseră studii universitare în Europa occidentală în anii 1930, şi toţi îşi obţinuseră doctoratele în aceeaşi perioadă. În afara acestui prim paradox – anume faptul că prima sinteză istorică marxistă românească a fost coordonată şi parţial redactată de către istorici convertiţi la marxism în grabă, superficial, incomplet şi, mai ales, din cauză că *nu au avut altă posibilitate de alegere* – se mai pot constata încă două: *a*) tratatul trebuia, conform proiectului iniţial, să valorifice „tot ce s-a realizat la noi pe tărâmul ştiinţei istorice”, dar simultan să combată atât aprecierile şi tezele rolleriste canonice până atunci în istoriografia română, cât şi vechea istoriografie burgheză, etichetată ca fiind „antiştiinţifică” şi „retrogradă”, respectiv *b*) să ofere o viziune coerentă de ansamblu asupra trecutului, perspectivă articulată prin prisma – sau turnată în tiparele – materialismului dialectic şi istoric în condiţiile în care, nici în perioada interbelică şi nici după război, în timpul revoluţiei culturale, în România nu au existat niciodată dezbateri intelectuale şi teoretice marxiste autentice. Conform observaţiei făcută de un martor din epocă, implicat

[318] *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, Ed. Academiei RPR, 1960, p. 1.

în redactarea celui de-al treilea volum din *Istoria României*, istoricii români nu aveau la îndemână, la data respectivă, un „marxism" îmbogăţit de gânditori precum Antonio Gramsci sau György Lukács, ci unul steril, sărăcit şi distorsionat de dogmatici primitivi şi rudimentari din punct de vedere cultural, precum I.V. Stalin[319], Gh. Dej sau M. Roller.

Este uşor de înţeles, astfel, de ce acest volum, în loc să „reinventeze" istoria – de pe poziţia concepţiei clasei muncitoare despre lume şi viaţă – a realizat în schimb o veritabilă hibridizare de idei, concepte, abordări, teme şi interpretări atât marxist-leniniste clasice, cât şi pur tradiţionaliste, încadrabile în vechile tipare istoriografice româneşti – deşi la nivel discursiv, vechea istoriografie era respinsă în bloc şi etichetată drept „burghezo-moşierească".

În buna tradiţie a materialismului istoric – dar fără a aplica un determinism economic prea rigid – ordinea importanţei fenomenelor în istorie a fost mai mult inversată decât regândită: problemele de istorie clasică politică, militară, diplomatică sau culturală au trecut în plan secund pentru a le face loc celor de istorie economică şi socială. În ceea ce priveşte „marxizarea" şi „engelsizarea" generală a discursului istoric în *Istoria României*, un aport deosebit l-au avut, conform aceluiaşi martor evocat mai sus, redactorii de carte de la editura Academiei din Bucureşti, „deţinătorii unui adevărat «capital» de citate din clasicii marxism-leninismului, bune de lipit la orice capitol pentru a demonstra aplicarea «atotbiruitoarei» învăţături a lui Marx-Engels-Lenin (Stalin dispăruse!)"[320]. Fapt simptomatic, bibliografia volumului I listează, în categoria de lucrări teoretice, patru volume scrise de către „clasicii" Marx şi Engels şi *niciunul* semnat de Lenin sau Stalin[321]. Ultimii doi au fost „convocaţi" însă din când în când pentru a exprima diverse platitudini, unele dintre ele de o banalitate crasă – următorul citat din Stalin este edificator în acest sens: „schimbările şi dezvoltarea societăţii au loc incomparabil mai repede decât schimbările şi dezvoltarea

[319] Iosif V. Stalin, *Despre materialismul dialectic şi materialismul istoric*, Bucureşti, EPLP, 1954, 40 p.
[320] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 238.
[321] *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, Ed. Academiei RPR, 1960, p. 809.

mediului geografic"[322]. Rostul inserării unor astfel de citate este, în mod limpede, unul strict utilitar şi formal, anume de a „garanta" puritatea ideologică şi – deşi în epocă nu exista conceptul, ci doar realitatea – „corectitudinea politică" a discursului istoric.

Acest prim volum prezintă istoria spaţiului românesc şi a populaţiilor care l-au locuit începând din paleolitic şi până în secolul al X-lea, adică evoluţia şi destrămarea primelor două formaţiuni social-economice, dintr-un total de patru care s-au succedat datorită luptei de clasă, în concepţia marxist-leninistă, în întreaga istorie universală: comuna primitivă şi sclavagismul, respectiv destrămarea sclavagismului şi apariţia relaţiilor de producţie de tip feudal. Celelalte moduri de producţie – feudalismul dezvoltat, capitalismul şi începuturile socialismului – urmau să fie tratate în următoarele patru opuri. În linii generale, comuna primitivă, sclavagismul, feudalismul şi capitalismul se suprapun epocilor care periodizează în mod tradiţional istoria (perioada străveche, cea antică, medie, modernă şi contemporană). Ideea celor cinci orânduiri pe care le-a cunoscut umanitatea până la data respectivă – ultima fiind reprezentată de socialism în URSS – a fost formulată pentru prima dată în istoriografia română de către Mihail Roller în 1946[323]. Fără a le pune vreo clipă în discuţie (dimpotrivă, *Cuvântul înainte* le afirmă cu nestrămutată hotărâre, convingere şi vigoare), totuşi, în cadrul primului tom din *Istoria României*, C. Daicoviciu discută caracterul „statului" dac al lui Burebista şi Decebal definindu-l drept un „stat sclavagist începător [...] de tip militar"[324]. Pentru Roller[325], „statul" dac era unul „sclavagist" pur şi simplu, această idee cu o mare încărcătură politică şi ideologică fiind pentru el una de necontestat.

Unul dintre meritele fundamentale ale acestui op este reprezentat de faptul că în cuprinsul său autorii au reuşit să

[322] *Ibidem*, p. XIII.
[323] Mihail Roller, „Periodizarea istoriei României", în *Probleme de istorie. Contribuţii la lupta pentru o istorie ştiinţifică în R.P.R.*, Bucureşti, Ed. P.M.R., 1951, p. 10.
[324] *Istoria României*, vol. I, p. 283.
[325] Mihail Roller (coord.), *Istoria R.P.R.*, Bucureşti, Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, 1952, pp. 31–33.

interpreteze critic şi să valorifice o extrem de mare şi diversă masă de descoperiri arheologice, în condiţiile în care în anul 1948 s-au inaugurat în România cercetările arheologice sistematice. Istorici precum C. Daicoviciu, I. Nestor sau E. Condurachi erau şi coordonatorii principalelor şantiere arheologice ale ţării, precum siturile din oraşele antice Histria şi Sarmizegetusa, ori cetăţile dacice din Munţii Orăştiei. Pentru prima oară, ele au fost investigate ştiinţific pe parcursul deceniului şase. Interpretările sunt, în linii generale, mult mai puţin ideologizate, în raport cu „normele" valabile câţiva ani mai devreme: spre pildă, tonul antiroman (cu toate epitetele negative atribuite romanilor cotropitori şi „imperialişti"[326]) dispare cu desăvârşire, iar rolul slavilor[327] în etnogeneza românească este semnificativ diminuat.

Primele două capitole sunt cele mai afectate din perspectiva „contaminării" ideologice marxist-leniniste, deoarece tratează prima formaţiune social-economică (în text este preferat termenul „orânduire") din istoria omenirii: „comuna primitivă". Cum cele mai semnificative scrieri teoretice utile în acest sens îi aparţineau lui Engels (*Originea familiei, proprietăţii private şi a statului*, scrisă în 1884, respectiv mult mai puţin celebra expunere *Rolul muncii în procesul de transformare al maimuţei în om,* concepută în 1876), autorii îl urmează cu fidelitate pe acest clasic. Cea mai „tradiţională" şi neideologizată parte a primului volum din *Istoria României* este însă ultimul capitol, „Formarea limbii şi a poporului român"[328], atât de tradiţională încât, conform unui istoric, ea „ar fi putut purta semnătura oricărui reprezentant al vechii istoriografii române"[329]. Autorii săi, istoricii C. Daicoviciu, Gh. Ştefan şi lingvistul E. Petrovici se declară „din capul locului pentru teoria continuităţii şi a formării poporului romîn *pe teritoriul patriei sale*"[330], şi combat teoria imigraţionistă, angajând în discuţie multiple argumente istorice, lingvistice

[326] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2005 (ediţia a IV-a), p. 171.
[327] Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români, 1944–1977*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2008, p. 50.
[328] *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1960, Ed. Academiei R.P.R., pp. 772–809.
[329] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 243.
[330] *Istoria României*, vol. I, p. 777.

şi arheologice clasice, consacrate deja la data respectivă în istoriografia noastră, cărora le adaugă, evident, interpretări întemeiate pe noile descoperiri postbelice. De notat este faptul că celebra cultură arheologică Dridu, identificată în vara anului 1957, nu este definită drept proto sau stră-românească, ci de-a dreptul „românească"[331], aşa cum susţinea Ion Nestor, şi nu una „*slavă* sau, mai bine zis, slavo-bulgară"[332], cum era de părere C. Daicoviciu.

Volumul II din *Istoria României*, cu subtitlul *Feudalismul timpuriu. Feudalismul dezvoltat, în condiţiile fărâmiţării feudale şi ale luptei pentru centralizarea statului. Feudalismul dezvoltat în condiţiile instaurării dominaţiei otomane (a doua jumătate a secolului al XVI-lea)*, a ieşit de sub tipar la editura Academiei RPR în iunie 1962, în 31.000 de exemplare. Având 1158 de pagini, el prezenta istoria ţării cuprinsă între secolul al X-lea şi domnia voievodului Mihai Viteazul (inclusiv). Redactorul-responsabil al volumului, academicianul Andrei Oţetea, nu avea nici specializarea necesară şi nici înclinaţii spre medievistică, astfel încât coordonarea propriu-zisă a lucrărilor, conform unor surse din epocă, i-a revenit în fapt adjunctului său, conferenţiarul universitar Barbu Câmpina, iar ulterior, după moartea acestuia survenită în 1959, profesorilor Mihai Berza şi Ştefan Pascu, respectiv cercetătorului Ştefan Ştefănescu. Ca şi în cazul primului volum, o parte însemnată a istoricilor care au contribuit cu texte la realizarea acestei lucrări fuseseră formaţi în timpul regimului „burghezo-moşieresc" şi nu erau decât parţial iniţiaţi în noile metode de cercetare. Numai Barbu Câmpina, care conform aproape tuturor mărturiilor contemporanilor săi, era un veritabil istoric marxist, stăpân absolut atât pe teoria, conceptele şi categoriile de interpretare ale materialismului istoric, cât şi pe sensibilele probleme ale Evului Mediu românesc, ar fi putut articula o viziune bazată pe interpretări inovatoare şi articulate. Moartea sa prematură însă a produs un gol care nu a putut fi umplut decât parţial de către Mihai Berza. Considerat a

[331] *Ibidem*, p. 785.

[332] *Istoria României* (sub redacţia lui Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu şi Ştefan Pascu), Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969, pp. 103–106.

fi el însuşi „barbist”[333] de către colegii lui de atunci, atât activitatea sa de coordonare, cât şi interpretările pe care le-a formulat au fost marcate pe de-o parte de „duhul” lui Barbu Câmpina, detectabil în scriitura lui Berza în special în cadrul capitolului referitor la Ştefan cel Mare[334], iar pe de alta de o excesivă precauţie, în condiţiile în care „accidentele” biografice nu lipseau din trecutul său: în octombrie 1952 fusese îndepărtat şi din Universitate, şi din Institutul de Istorie, iar ulterior a fost supus unor presiuni profesionale deloc lipsite de intensitate. Abia la 19 septembrie 1956 a fost reintegrat ca profesor universitar titular; doctoratul obţinut în 1935 nu i-a fost recunoscut însă decât în anul 1962 (sau, după alte documente, în 1963). În tot acest timp, Securitatea nu doar că l-a monitorizat cu atenţie, ci chiar i-a obţinut, în 1964, şi colaborarea[335]. Prezenţa postumă a lui Barbu Câmpina se mai simte şi din tonul exagerat de critic, violent uneori, al caracterizărilor făcute istoriografiei tradiţionale şi reprezentanţilor săi celor mai iluştri (de exemplu, încă din primele paragrafe ale volumului, apar aprecieri de soiul următor: „Deşi istoricii burghezi prezentau propriile lor idei ca rezultat al cercetării obiective, imparţiale, departe de orice influenţă politică, lucrările multora dintre ei apărau în realitate interesele statului burghezo-moşieresc”[336]). Pe parcursul anilor anteriori, paginile revistei *Studii* au găzduit mai multe materiale semnate de Câmpina, în care autorul îi ataca virulent şi cu sinceritate, de câte ori avea ocazia, pe înaintaşii săi medievişti, în special pe Gh. I. Brătianu şi Petre P. Panaitescu (din ale cărui lucrări interzise la acea vreme – în special *Interpretări româneşti* – se inspira pe ascuns). Tocmai din pricina rivalităţii dintre Barbu Câmpina şi Panaitescu, celui din urmă nu i-a fost permisă o implicare prea amplă în conceperea şi redactarea acestui volum care, de altminteri, includea teme aferente domeniului său predilect de interes şi de competenţă: contribuţia lui Panaitescu, modestă, numără doar 26 de pagini, şi acelea referitoare la artele medievale din Ţara Românească şi Moldova.

[333] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 244; Apostol Stan, *op. cit.*, p. 137.
[334] *Istoria României*, vol. II, pp. 488–554.
[335] Ioan Opriş, *Istoricii şi securitatea*, vol. I, p. 542.
[336] *Istoria României*, vol. II, p. VI.

Ca o compensaţie probabil, Panaitescu a fost transferat la volumul următor, volum care trata tot „orânduirea feudală", dar secolul al XVII-lea, cu ale cărui probleme fostul rector legionar al Universităţii bucureştene era familiarizat într-o mult mai mică măsură. În schimb, autorii care nu semnează prefaţa volumului mărturisesc deschis că „un preţios îndrumar în munca autorilor [...] l-au constituit cursurile, studiile şi unele materiale ale sale [Barbu Câmpina], rămase inedite, în care regretatul istoric a studiat pentru prima dată în istoriografia noastră marxistă problemele feudalismului timpuriu, fărâmiţării feudale şi centralizării statului"[337].

În altă ordine de idei, şi acest volum are o valoare ştiinţifică incontestabilă din punctul de vedere al surselor documentare pe baza cărora autorii îşi construiesc discursul, pe unele dintre ele valorificându-le în premieră: între 1951 şi 1957 apăruseră deja 34 de volume[338] din monumentala colecţie a lui Roller *Documente privind istoria României*, colecţie care, în pofida neajunsului reprezentat de faptul că a editat sursele traduse direct în limba română pentru a le înlesni muncitorilor accesul la conţinutul lor, a pus la dispoziţia cercetătorilor pentru prima dată o masă apreciabilă de documente inedite, referitoare la o serie de probleme fundamentale ale istoriei medievale din spaţiul carpato-dunărean. Din perspectiva teoriei istoriei pe care o asumă lucrarea, cadrul conceptual este reprezentat, în genere, de acelaşi materialism istoric, însă nu în varianta „Engels" ca în primul volum, ci mai curând în varianta elaborată de Lenin: autorii postulează existenţa unei noi orânduiri, feudalismul, care înlocuieşte sclavagismul anterior. Cristalizată deja, în liniile sale esenţiale, pe parcursul secolului al X-lea, această nouă formaţiune social-economică ar fi căpătat fizionomia sa definitivă pe parcursul următoarelor două sute de ani. Ea este fundamentată

[337] *Ibidem*, p. XV.

[338] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 13/1957, f. 26 („Informaţie privind situaţia din domeniul ştiinţelor istorice"); pe de altă parte, conform observaţiei pe care a făcut-o Andrei Oţetea în cadrul sesiunii comune a istoricilor români şi sovietici din iunie 1958, până în acel moment doar 33 de volume fuseseră publicate: Andrei Oţetea, „Problema editării textelor vechi", în *Studii privind relaţiile româno-ruse şi româno-sovietice*, Bucureşti, Academia RPR-Institutul de Studii Româno-Sovietic, 1958, p. 19.

teoretic şi apoi descrisă pornind de la volumul redactat de Lenin între 1896 şi 1899, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, mai exact de la capitolul 3, secţiunea 1 a acestei lucrări. Aici, viitorul părinte al Revoluţiei din Octombrie caracterizează modul de producţie feudal[339] (*barşcina*) enunţând patru trăsături specifice ale acestuia: preponderenţa economiei naturale, „legarea" ţăranului muncitor de mijloacele de producţie (în special de pământ sau „glie"), dependenţa directă a ţăranului de marii proprietari latifundiari, manifestată prin „constrângerea extraeconomică exercitată asupra producătorului direct"[340], respectiv productivitatea stagnantă cauzată de tehnologia primitivă. Definiţia leninistă bazată pe aceste patru trăsături a fost apropriată de autorii celui de-al doilea volum. Conceptualizarea feudalismului românesc nu pornea, aşadar, de la analizarea structurilor şi raporturilor feudalo-vasalice tradiţionale, care au definit epoca în Europa Apuseană, ci de la înţelegerea specificităţilor relaţiilor de producţie care au structurat această nouă formaţiune social-economică în spaţiul Sud-Est european şi rusesc, pornind de la interpretările lui Vladimir Ilici Lenin.

În pofida necesităţii de a da un chip marxist, „ştiinţific" Evului Mediu românesc pentru a-l integra în contextul natural Sud-Est european, acest „feudalism" nu putea fi totuşi un autentic „feudalism" fără o serie de personalităţi istorice reprezentative. Discutarea diverselor aspecte referitoare la domniile unor principi ca Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare sau Mihai Viteazul a creat premisele reconfigurării şi „repopulării" panteonului naţional: eroilor clasei muncitoare Vasile Roaită, Ion C. Frimu ori Ştefan Gheorghiu li se alăturau, de-acum înainte, şi domnitorii-eroi medievali, întrucât, la vremea lor, ei ar fi fost „exponenţi ai năzuinţei de libertate a poporului şi conducători ai luptei împotriva cotropirii ţărilor române"[341]. Rolul şi personalitatea acestora este prezentată într-un tipar marxist, dar care are deja incontestabile accente naţionaliste: spre exemplu,

---

[339] Vladimir I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Politică, 1961, pp. 179–181.

[340] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 252.

[341] „Dezbaterile privind macheta vol. II din tratatul «Istoria României»", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XIV, nr. 1, 1961, p. 159.

despre Mihai Viteazul se afirmă simultan că era un boier „feudal, cotropitor rapace al pământurilor ţărăneşti [...] care trebuia să apere interesele generale ale clasei dominante”[342], dar şi că a fost „un mare om politic”, „un mare general”, un însemnat „gânditor şi practician politic”, opera pe care a înfăptuit-o a „stârnit admiraţia şi respectul contemporaneităţii”[343], iar ulterior, personalitatea sa „a dat un impuls de o putere uriaşă dezvoltării unităţii de neam”[344]. Istoricul Camil Mureşanu, fost student al lui Silviu Dragomir şi Ioan Moga, care ulterior (în 1968) va deveni decan al Facultăţii de Istorie a Universităţii din Cluj, scria în acelaşi volum II despre Iancu de Hunedoara că „a fost primul conducător de stat care, pentru a face faţă primejdiei otomane, a încercat să creeze un sistem politic bazat pe strângerea legăturilor dintre cele trei ţări române, determinate de [...] interesele comune ale apărării lor împotriva turcilor”[345]. Se poate cu uşurinţă remarca, aşadar, că tradiţionalismul istoriografic revine în forţă, atunci când sunt prezentate punctele nodale şi personalităţile semnificative ale istoriei medii româneşti. Unirea de la 1600 de pildă, conform unui martor, „a fost celebrată în tonalităţi, preluate parcă din *Istoria unirii românilor* a părintelui Ioan Lupaş”[346], în acest sens autorul oferind următoarea mostră: „Ideea unităţii poporului român şi aceea a necesităţii istorice a scuturării jugului turcesc şi a redobândirii independenţei s-au născut în împrejurările luptei comune, pe care niciodată românii din cele trei ţări nu au purtat-o, în asemenea chip, laolaltă, împotriva dominaţiei străine”[347]. În 1937, redactând *Istoria unirii românilor* la porunca Regelui Carol al II-lea, Ioan Lupaş scria despre voievod că după moarte a ajuns „şi un puternic îndrumător al neamului românesc atât prin domnia-i scurtă, dar glorioasă care a dovedit lumii că unirea tuturor Românilor sub o singură cârmă e cu putinţă”[348], idee care se regăseşte formulată în termeni aproape

[342] *Istoria României*, vol. II, p. 1014.
[343] *Ibidem*, p. 1015.
[344] *Ibidem*, p. 1016.
[345] *Ibidem*, p. 446.
[346] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 255.
[347] *Istoria României*, vol. II, p. 1016.
[348] Ioan Lupaş, *Istoria unirii românilor*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol”, 1937, p. 150.

identici şi în *Istoria României*: domnia lui Mihai Viteazul a demonstrat atât contemporanilor cât şi urmaşilor „posibilitatea ca poporul romîn să fie unit, chiar dacă numai o clipă, între hotarele teritoriului său naţional”[349].

La fel ca şi primul volum, şi cel de-al doilea a reuşit să realizeze o sinteză originală între marxism şi un tradiţionalism istoriografic marcat de incontestabile elemente cu caracter naţional, care se vor manifesta în forme din ce în ce mai degenerate mai târziu, în epoca Ceauşescu. Probabil cel mai mare paradox al acestul volum este faptul că, deşi oferă o viziune marxist-leninistă în general conflictuală asupra Evului Mediu românesc (o epocă marcată de instabilitate, revolte, răscoale, răzmeriţe şi „lupte” de clasă), totuşi găseşte argumente şi resurse pentru construirea portretelor unor eroi naţionali precum Mircea, Iancu, Ştefan sau Mihai.

În toamna anului 1964 a fost tipărit într-un tiraj de 31.000 de exemplare al treilea volum din *Istoria României*. Însumând 1258 de pagini, această lucrare constituie în fapt cel de-al doilea tom al opului precedent întrucât, conform planului iniţial al proiectului definitivat în aprilie 1957, „orânduirea feudală” urma a fi prezentată într-o singură lucrare, urmând ca celelalte două volume să înfăţişeze epocile modernă şi contemporană („capitalismul” şi „socialismul”), până în anul 1960. La insistenţele academicienilor Andrei Oţetea şi David Prodan, s-a optat pentru formula cunoscută, care în mai 1957 a şi fost aprobată de către Direcţia de Propagandă şi Agitaţie[350]. Redactorul-responsabil a fost tot Andrei Oţetea, secondat tot de Mihai Berza, căruia i s-a alăturat şi clujeanul David Prodan. Cei trei, alături de P.P. Panaitescu, sunt şi autorii principali ai lucrării.

Istoria României III. Feudalismul dezvoltat în secolul al XVII-lea şi la începutul secolului al XVIII-lea. Destrămarea feudalismului şi formarea relaţiilor capitaliste prezintă istoria principatelor Ţara Românească, Moldova şi Transilvania – de-acum socotită a fi tot o „ţară românească”, similară celorlalte două – de la începutul secolului al XVII-lea şi până la 1847. Date fiind criteriile

[349] *Istoria României*, vol. II, p. 1016.
[350] Pavel Ţugui, *op. cit.*, p. 135.

marxiste de periodizare adoptate, Revoluţia de la 1848 lipseşte, întrucât izbucnirea, desfăşurarea şi consecinţele sale marchează debutul unei noi „orânduiri", cea a capitalismului dezvoltat. Pentru prima dată în istoriografia marxistă postbelică, istoria Transilvaniei este tratată într-o sinteză academică nu alături de cea a Ungariei, ci de cea a Moldovei şi a Ţării Româneşti, *ca şi cum* cele trei ar fi constituit un tot unitar: fără să o afirme, opţiunea pentru o astfel de metodologie îndeplinea dezideratul formulat (printre alţii) de Ioan Lupaş în 1937 – necesitatea de a integra deplin „trecutul transilvan în istoria naţională"[351] a românilor. Douăzeci de ani mai târziu, în anumite publicaţii de specialitate se va ajunge la excese de formulare neverosimile, de tipul „Ţara Românească Muntenia", „Ţara Românească Moldova" şi „Ţara Românească Transilvania", din dorinţa de a estompa cât mai puţin diferenţele istorice, culturale, politice şi geopolitice dintre cele trei „Ţări Româneşti".

Potrivit secretarului de redacţie al volumului III, patru erau temele noi pe baza cărora se putea construi o viziune de ansamblu asupra istoriei premoderne a românilor: „regimul nobiliar în Ţara Românească şi Moldova în secolul al XVII-lea; politica de reformă a domnilor fanarioţi; a doua iobăgie; răscoala din 1821"[352]. La fel ca în cazul primelor două, şi acest volum operează o armonizare a preceptelor caracteristice tiparului discursiv marxist cu cele de ordin „naţional", punând în acord lupta poporului pentru progresul social cu cea pentru emanciparea naţională în condiţiile în care, în această perioadă de trecere de la feudalism la capitalism, se formează conştiinţa naţională modernă[353].

Prima problemă, formarea, evoluţia şi caracteristicile regimului nobiliar (sau aristocratic) a fost tratată de către fostul rector legionar al Universităţii bucureştene, P.P. Panaitescu, dat fiind faptul că lui i-au revenit capitolele care prezentau istoria Ţării Româneşti şi a Moldovei între moartea lui Mihai Viteazul şi pacea de la Küçük Kaynarca (1774), deşi nu era specialist în domeniu. Ca şi în cazul volumelor precedente,

[351] Lucian Boia, *op. cit.*, p. 223.
[352] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 258.
[353] *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1964, p. 594.

şi pentru *Istoria României III* au fost traduse, editate şi publicate documente inedite redactate pe parcursul secolelor al XVII-lea, al XVIII-lea şi mai ales al XIX-lea. Definiţia pe care medievistul o dă regimului nobiliar este una comodă însă, autorul arătând că „în această epocă, în Moldova şi Ţara Românească, o oligarhie de mari stăpânitori de domenii se substituie domnului în conducerea statului. Un număr redus de familii din marea boierime ocupă dregătoriile principale ale statului şi tutelează pe domn. Aceşti boieri determină alegerea domnului din rândul lor, impunându-i anumite condiţii de guvernare [...] controlează politica lui, precum şi încasarea veniturilor statului”[354]. Conform mărturiei secretarului de redacţie al volumului, marele medievist, grav bolnav şi epuizat în acei ani, ar fi fost mai interesat pur şi simplu să-şi vadă acceptate contribuţiile în cuprinsul lucrării, şi abia în al doilea rând de valoarea conţinuturilor lor. Conceptul şi interpretările date regimului boieresc, propuse de Panaitescu, nu au mai fost continuate şi dezvoltate ulterior.

Tratarea celei de-a doua probleme – politicile reformiste aplicate de domnitori în secolul al XVIII-lea – se înscrie (nemărturisit) în descendenţa contribuţiilor unor istorici precum Nicolae Iorga sau Gh. I. Brătianu; ceea ce nu are niciun precedent istoriografic însă este problematica celei de-a doua iobăgii. O temă de istorie socială a României formulată pentru prima dată de academicianul Andrei Oţetea în 1957 – şi susţinută cu îndârjire de către autor, de altminteri, până la sfârşitul vieţii sale – ea a fost plasată temporal în a doua jumătate a secolului fanariot (mai exact, ea ar fi debutat în anul 1764). Conform „părintelui” său, iobăgia a doua ar fi atins o maximă dezvoltare odată cu adoptarea Regulamentului organic şi ar fi avut drept trăsătură fundamentală „agravarea sarcinilor ţăranilor dependenţi, aservirea celor liberi, în urma transformării domeniului rural, din producător pentru îndestularea locuitorilor săi, într-o mare întreprindere agricolă, organizată pe bază de clacă, în vederea producţiei pentru piaţă”[355]. O astfel de definiţie contrazicea din

[354] *Ibidem*, p. 76.

[355] „Discuţia publică cu privire la «iobăgia a doua în ţările din centrul şi

start caracterul teleologic, progresiv, liniar, mereu ascendent al desfăşurării istoriei, pe care îl postulează teoria marxistă clasică, fapt în măsură să vulnerabilizeze din punct de vedere ideologic teoria oţetiană. Mai mult decât atât, aşa cum reiese din discuţiile desfăşurate între istorici, înaintea redactării formei definitive a celui de-al treilea volum, nici comunitatea epistemică nu a părut a fi dispusă să împărtăşească[356], cu unele excepţii notabile precum C.C. Giurescu[357], ideile lui Oţetea. Academicianul David Prodan din Cluj a respins categoric însăşi ideea existenţei unei „a doua iobăgii", declarând că în istoria Transilvaniei el nu poate identifica un asemenea fenomen. Mai mult decât atât, conform propriei mărturisiri, istoricul ardelean ar fi ameninţat cu retragerea totală din proiect dacă textele sale nu vor fi publicate exact în forma în care le-a conceput el iniţial[358]. În tot cazul, formula „a doua iobăgie" nu a fost folosită explicit în textul tratatului, însă Oţetea a insistat, chiar şi aşa, ca fondul argumentaţiei sale să fie păstrat în volum.

Secţiunea unde profesionalismul meseriei de istoric se manifestă cel mai evident este cea dedicată mişcării revoluţionare de la 1821, redactată de Andrei Oţetea. În raport cu lucrarea sa din 1945, cele aproximativ 50 de pagini cuprinse în volumul III înfăţişează, într-o manieră mult mai sintetică şi mai bine documentată, desfăşurarea şi implicaţiile pe care le-a avut acest fenomen în istoria Ţării Româneşti. Pentru a acorda un grad sporit de rigurozitate ştiinţifică întreprinderii, între 1959 şi 1962 un colectiv format din cercetătorii bucureşteni Nichita Adăniloaie, Nestor Camariano, Sava Iancovici şi Andrei Oţetea a identificat, transcris, editat şi publicat în cinci volume la editura Academiei RPR documentele istorice interne privitoare la mişcarea condusă de Tudor Vladimirescu. Demn de amintit este faptul că aceiaşi autori au luat poziţie alături de Oţetea, în 1957, împotriva colegului lor, profesorul de la Şcoala „A.A. Jdanov" Solomon

răsăritul Europei» şi «iobăgia a doua în Moldova şi Ţara Românească»", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XIV, nr. 3, 1961, p. 729.

[356] *Ibidem*, pp. 729-737.

[357] *Ibidem*, pp. 731–732.

[358] David Prodan, *Memorii*, ediţie îngrijită de Aurel Răduţiu, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 126.

Ştirbu. Urmând mai vechea expunere făcută în 1945, Oţetea reliefează latura antiotomană a revoluţiei lui Tudor (iniţială), apoi transformarea ei în mişcare de emancipare socială[359].

Un detaliu, aparent lipsit de însemnătate politică, este reprezentat de capitolele rezervate discutării caracteristicilor şi evoluţiei culturii româneşti pe parcursul secolelor XVII–XIX. Asumând formal teza lui Lenin referitoare la existenţa a două culturi, una a „claselor exploatatoare" (a elitelor) şi alta a „maselor" (cultura populară), *Istoria României III* alocă un spaţiu sensibil sporit acestei problematici – cel puţin în raport cu primele două volume ale tratatului. Faptul a fost remarcat încă dinaintea stabilirii formei definitive a lucrării: astfel, cu prilejul discutării machetei acestui tom în decembrie 1961, Petre Constantinescu-Iaşi şi-a manifestat deschis nemulţumirea că temele de cultură ocupă aproape 18% din ansamblul proiectului, spre deosebire de volumele II şi IV (pe acesta din urmă îl coordona el însuşi), unde „istoria culturii reprezintă cel mult 12% din economia întregii lucrări"[360]. În ciuda recomandării lui Constantinescu-Iaşi, volumul III a ajuns să acorde în final şi mai multe pagini acestor subiecte (244). Dintr-un total de 1153 de pagini, istoria culturii reprezintă aproximativ 20%. Faptul în sine nu trebuie nici supraevaluat, dar nici subestimat. În perioada premodernă, când statele-naţiune constituiau mai degrabă cazuri excepţionale decât realităţi propriu-zise în Europa, populaţia românească a trăit răspândită pe teritoriul a trei entităţi statale distincte: două dintre ele întreţineau raporturi de vasalitate cu Imperiul otoman, pe când cea de-a treia avea statutul (într-o primă fază, până la 1699) de principat autonom aflat sub aceeaşi suzeranitate turcească. Dat fiind faptul că cele trei principate, datorită (şi) poziţiei geografice pe care o aveau, şi a raporturilor pe care le întreţineau cu vecinii, se aflau integrate în sisteme politico-militare cu interese divergente, nu de puţine ori relaţiile dintre ele au fost tensionate, mergând câteodată până la conflict armat deschis. Din moment ce tradiţia unei statalităţi româneşti premoderne – şi implicit a unităţii politico-administrative – a

[359] *Istoria României*, vol. III, p. 852.

[360] „Problemele tratatului Istoria României. Sesiunea consacrată dezbaterii machetei volumului III", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XV, nr. 1, 1962, p. 177.

lipsit în aceste secole, accentul trebuia pus, în discursul istoric, pe alte tipuri de unitate, precum cea etnică, lingvistică, religioasă ori culturală a românilor. Determinismul economic marxist tradiţional, „pur", a fost *fragmentat*[361], aşadar, prin adoptarea unei abordări istoriografice capabile să transmită ideea că progresul social nu depindea numai de factorii economici, ci şi de emanciparea naţională: „lupta de clasă" pentru libertate socială ajungea să se împletească, astfel, cu lupta generală a „poporului" pentru libertate naţională, căreia i se conferea astfel un caracter „progresist". Aşa cum arăt în penultimul capitol, în timpul lui Nicolae Ceauşescu se va ajunge la o serie de noi excese semantice şi de interpretare în acest sens, unele dintre ele bizare, condensate în formulări-şablon de tipul clasicei „lupta întregului popor pentru libertate socială şi naţională".

Istoria României IV. Formarea şi consolidarea orânduirii capitaliste (1848–1878) numără 860 de pagini şi, cu toate că a fost finalizată în vara lui 1963, a ieşit de sub tipar abia în primăvara anului următor, în 31.500 de exemplare. Deşi redactorul-responsabil nominal a fost bătrânul academician Petre Constantinescu-Iaşi, de coordonarea lucrărilor s-au îngrijit profesorii Victor Cheresteşiu (mutat între timp la Cluj şi reintegrat în Universitatea „Babeş-Bolyai" de către amicul său, rectorul C. Daicoviciu) şi Vasile Maciu (singurul veteran care a contribuit şi la precedenta sinteză „marxist-leninistă" publicată în 1947, *Istoria R.P.R.* coordonată de Roller). După cum menţionează secretarul volumului III, cercetătorul bucureştean Dan Berindei a avut şi el un rol semnificativ în elaborarea celui de-al patrulea volum, colaborând strâns, din acest punct de vedere, cu Petre Constantinescu-Iaşi.

Cele trei decenii care formează intervalul cronologic supus analizei sunt jalonate, din punct de vedere evenimenţial, de trei mari şi deosebit de complexe probleme istorice: revoluţia „burghezo-democratică" de la 1848, Unirea principatelor, domnia lui Alexandru Ioan Cuza şi formarea statului român modern, respectiv obţinerea independenţei de stat a României în urma

[361] Andi Mihalache, „Iluminismul transilvan în istoriografia perioadei 1948–1965", în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, nr. 4–5, 2000/2001, pp. 200–201.

războiului ruso-turc din 1877–1878, unde armata română a avut un aport semnificativ. Din unghiul de vedere al teoriei marxiste, această perioadă este marcată de disoluţia definitivă a modului de producţie feudal şi de agregarea unei noi formaţiuni social-economice – capitalismul. Ideea pe care o postulează acest volum, anume că feudalismul s-a destrămat în spaţiul românesc abia în secolul al XIX-lea, indică măsura (şi simultan maniera extrem de rigidă) în care a fost aplicată metoda materialistă de interpretare a trecutului. Fără îndoială, din aceeaşi cauză prefaţa lucrării a fost scrisă pe un ton extrem de belicos atât la adresa respectivei „orânduiri", cât mai ales a reprezentanţilor culturii şi istoriografiei „burgheze" a României. Dintr-o perspectivă extrem de ostilă sunt interpretate şi descalificate aprioric o serie întreagă de lucrări fundamentale pentru înţelegerea modernităţii româneşti, aparţinătoare unor Ştefan Zeletin, Eugen Lovinescu, A.D. Xenopol, C. Dobrogeanu-Gherea sau chiar Titu Maiorescu. Spre pildă, respingând cu vigoare fondul argumentaţiei maioresciene din cunoscutul articol *În contra direcţiei de azi în cultura română*, prefaţa îl declară pe Maiorescu nici mai mult nici mai puţin decât un „Exponent al burgheziei şi moşierimii legate de capitalul străin", care „s-a ridicat împotriva introducerii la noi a democraţiei burgheze ca formă de guvernământ"[362]. În plus, inexistenţa unor studii istorice, economice şi sociologice temeinice referitoare la geneza şi rolul burgheziei în istoria modernă a României, a instituţiilor şi a rolului monarhiei în modernizarea statului, laolaltă cu teleologia marxistă care impunea din start o interpretare depreciativă a „orânduirii capitaliste" în ansamblul său, au compromis orice şansă de a oferi o viziune echilibrată din punct de vedere politic a primului stadiu din evoluţia modernităţii româneşti. Cu toate că şi interpretările cuprinse în volumul IV s-au întemeiat pe surse istorice inedite, publicate special în acel scop, conform aprecierii unui martor pe care l-am intervievat, „cantitatea de informaţii [...] a fost contracarată de fapt de teoria politică şi de schemele apriorice dictate de factorul politic"[363].

[362] *Istoria României*, vol. IV, Bucureşti, Ed. Academiei RPR, 1964, p. IX.
[363] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 4. 12. 2009.

Cu toate acestea, la fel ca predecesorii lor, şi autorii acestui ultim op au reuşit să realizeze o sinteză hibridă între metoda de analiză marxistă, bazată pe înţelegerea succesiunii modurilor de producţie, şi o serie de abordări tradiţionale, centrate pe discutarea unor elemente de istorie naţională cu caracter politic, diplomatic şi cultural: ca şi în cazul volumelor anterioare, şi *Istoria României IV* a susţinut idei precum unitatea etnică a românilor din cele trei principate, justeţea luptei pe care ei au dus-o în a doua jumătate a secolului al XIX-lea pentru emanciparea naţională, necesitatea unirii lor într-un singur stat etc. În raport cu tonul extrem de combativ şi de militant al prefeţei, naraţiunea istoriografică propriu-zisă, expusă în volum, înregistrează semnificative atenuări.

În ciuda faptului că ea este „împănată" din plin cu formulări preluate din propaganda politică – nu se putea altfel – viziunea istorică de ansamblu, pe care o propune tratatul, este una teleologică, progresivă, care înfăţişează nu doar succesiunea celor cinci notorii moduri de producţie (*pyaticilenka*), ci şi, în paralel, devenirea unei naţiuni prin excelenţă unite de-a lungul timpului. O astfel de viziune istoriografică a fost generată de un tip alterat de materialism istoric, în cadrul căruia principiul marxist tradiţional al luptei de clasă a maselor populare s-a îmbinat armonios cu principiul romantic al luptei pentru independenţa naţională[364]. În epoca Nicolae Ceauşescu acest gen de discurs public asupra trecutului va degenera, centrându-se pe o serie de „valori nepieritoare ale istoriei româneşti"[365] precum *independenţa*, *unitatea* şi *continuitatea* poporului, iar formule şablonizate precum *lupta pentru libertate socială şi naţională* se vor standardiza.

II.4. Concluzii

O interpretare simplificată a evoluţiei ştiinţei istorice româneşti în perioada consecutivă încheierii aşa-numitei „revoluţii culturale" staliniste sugerează ideea că, în esenţă, misiunea

[364] Stan Stoica, *op. cit.*, p. 165.
[365] General-maior Constantin Antip, „Independenţa", în *Magazin istoric*, Anul XVII, Nr. 2 (190), ianuarie 1983, p. 16.

istoriografiei şi a slujitorilor săi a rămas în continuare aceea de a demonstra ceea ce pentru clasicii marxism-leninismului era deja „de mult evident”[366]. Fără a avea articulat un program coerent de destalinizare (o „afacere Burdjalov”[367] nu a existat în România anilor 1950), comunitatea epistemică a reuşit să anuleze hegemonia exercitată de către M. Roller până în 1954–1955 şi, implicit, să destructureze autarhia interpretativă dominantă până atunci. Instituţiile şi reţelele de putere politică au cauţionat şi ele, la rândul lor, marginalizarea treptată într-o primă fază, apoi eliminarea cvasi-totală a lui Roller din câmpul istoriografic. Deşi fenomenul nu a fost unul planificat ori premeditat, consecinţele sale benefice nu au întârziat să apară.

La fel ca în Uniunea Sovietică[368], începând cu anul 1955, şi în România s-a înregistrat o multiplicare apreciabilă a numărului de publicaţii ştiinţifice specializate, cu toate că paradigma teoretică de producere a discursului istoriografic a rămas în continuare marxism-leninismul, iar cea metodologică aşa-numitul „materialism dialectic şi istoric”. Dar nu acelaşi „materialism”. Spre deosebire de prima lui versiune (autentic stalinistă), noul materialism reconceptualizat acum a început să încorporeze teme, simboluri şi interpretări angajate şi cultivate în perioada interbelică de către istoriografia română tradiţională. Comunicarea între istorici s-a îmbunătăţit datorită permeabilizării atât a frontierelor externe existente până atunci, cât şi a barierelor interne: pe de-o parte, după o întrerupere de aproape un deceniu, au fost reluate contactele cu istoricii din ţările europene occidentale şi cu publicaţiile editate în „lagărul imperialist”; pe de alta, un segment semnificativ din categoria istoricilor „foşti” a fost cooptat, asociat şi reintegrat profesional.

Acest fenomen, deja detectabil în anii 1956–1957, constituie una dintre cele mai notabile metamorfoze petrecute în structura „frontului istoriografic”. În doar câţiva ani, comunitatea epistemică a istoricilor – despre care în perioada revoluţiei culturale

[366] Iuri N. Afanas’ev, „The Phenomenon of Soviet Historiography”, în *Russian Studies in History*, Vol. 40, No. 2, Fall 2001, p. 45.
[367] Roger D. Markwick, *Rewriting History in Soviet Russia. The Politics of Revisionist Historiography, 1956–1974*, New York, Palgrave, 2001, pp. 51–62.
[368] *Ibidem*, p. 67.

se afirma răspicat că are o „unitate de monoliț" – se restructurează radical pentru a deveni, în prima jumătate a anilor 1960, o comunitate policentrică. Deşi o clasificare tradiţională operează diferenţieri subtile, între patru tipuri distincte de istorici sovietici activi după 1956 – *praktiki*, *smenovekovtsîi*, *poputciki* şi *bezdelniki* – pentru înţelegerea cazului românesc ea are o valoare strict simbolică şi nu poate fi utilizată decât cu rezervele de rigoare; cu toate acestea, este limpede faptul că după 1955, în interiorul câmpului istoricilor, balanţa a început să se încline net în favoarea *smenovetkovtsî*-ilor, în condiţiile în care, treptat, ei au reuşit să-şi asume principalele funcţii capabile să le asigure mijloacele de gestionare a domeniului. Policentrizarea „frontului istoricilor" petrecută pe parcursul acestor ani este detectabilă pe două paliere paralele – unul geografic şi altul instituţional. Hegemonia adjudecată de către institutul unic, înfiinţat în Bucureşti în 1948, a început să fie limitată atât de către autonomizarea institutelor din Iaşi şi Cluj (în timp, aceste periferii au devenit ele însele veritabile centre istoriografice, „fiefuri" ale câte unui istoric care acumulase suficient capital politic şi cultural încât să poată asocia şi cointeresa alţi beneficiari, de obicei mai tineri), cât şi de către Institutul de Istorie a Partidului. După 1955, acesta din urmă a manifestat în mod vizibil tendinţa de a monopoliza scrierea istoriei contemporane.

Pe de altă parte, ca o consecinţă a destructurării vechiului „front" agregat forţat în perioada rolleristă, temele de cercetare şi interpretările istorice – cu excepţia celor aferente domeniului contemporaneităţii – au cunoscut o diversificare relativă, ceea ce a făcut cu putinţă, pentru prima dată după 1948, apariţia discuţiilor, a dezbaterilor şi chiar a polemicilor publice. Fără a avea nici amploarea şi nici mizele celor desfăşurate în URSS între 1956 şi 1957, în România această pluralitate de discursuri s-a petrecut „într-un cadru dat" (cuvintele îi aparţin unui martor din epocă). Despre revenirea la o ipotetică „normalitate" în domeniul ştiinţelor istorice nici nu a putut fi vorba în acei ani; istoricii români nu au fost fiii lui Jivago[369].

[369] Vladislav Zubok, *Zhivago´s Children. The Last Russian Intellighentsia*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 2009, pp. 60–88.

Probabil cea mai însemnată mutaţie pe care discursul istoric public l-a cunoscut în perioada 1955–1964, adică pe parcursul deceniului de elaborare a tratatului *Istoria României*, a fost reprezentată de „redescoperirea" şi integrarea *naţiunii* printre categoriile epistemologice marxist-leniniste, având drept rezultantă o curioasă amalgamare de idei, motive, teme şi interpretări de sorginte marxistă, leninistă, stalinistă şi naţionalistă. Principalele evenimente şi personalităţi din trecutul ţării au cunoscut în tratat, pe de-o parte, o reevaluare în acord mai degrabă cu viziunea istoriografiei româneşti tradiţionale, decât cu cea a prezumtivei „tinere ştiinţe istorice marxiste din R.P.R.". Pe de altă parte, simultan, trecutul a fost turnat în tiparele, uneori extrem de rigide, ale aşa-numitului materialism dialectic şi istoric, ceea ce a făcut cu putinţă emergenţa unui soi nou de „materialism", unul de factură dialectică, istorică şi naţională.

CAPITOLUL III
O normalitate contrafăcută (1964-1974)

Along with references to Marxist-Leninist slogans, the second most widespread symbolic call in Romania during this time was, more than in other countries of the Bloc, to the National values.

Robert R. King, 1980

III.1. Consolidarea sistemului comunist

„Era în 1960 şi întreg viitorul era al meu, odată cu accentuarea cursului de liberalizare, de preţuire a muncii şi efortului profesional, fără prea multe alte stavile”[370] îşi amintea istoricul disident Vlad Georgescu în mai 1977, în timpul detenţiei sale în penitenciarul Rahova.

Ideea conform căreia deceniul şapte – şi mai ales a doua lui parte – a reprezentat cea mai fastă, relaxată, dacă nu chiar „liberală” perioadă din istoria comunismului românesc este împărtăşită aproape în unanimitate de către istoricii, sociologii, politologii şi memorialiştii care au efectuat cercetări în acest sens, ori care şi-au împărtăşit experienţele personale/profesionale din acei ani. Unul dintre istoricii pe care i-am intervievat, deja activ profesional încă din anii 1950, m-a asigurat că după 1964 avea „net senzaţia” că intra „într-un fel de normalitate măcar în domeniul istoriei”[371], în timp ce un altul, tânăr absolvent al

[370] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, f. 49.

[371] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 4.12.2009.

Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti la începutul anilor '60, considera că „A fost probabil o şansă aceea de a mă fi format exact în acei ani"[372] relatând, spre exemplificare, următorul episod la care a fost martor direct:

> „Semnale discrete de liberalizare apăruseră încă de prin 1962/1963, îmi amintesc că am trăit surpriza vieţii mele când odată am fost convocaţi la Universitate, unde secretarul de partid de atunci, un «socialist ştiinţific» pe care îl credeam pur şi dur, ne-a spus că noi, noua generaţie de preparatori şi tineri asistenţi, avem datoria de a ne califica foarte bine şi foarte repede, ca să-i putem înlocui pe cei numiţi pe criterii non-profesionale în deceniul precedent. Am rămas cu gura căscată, mai ales că el însuşi, în opinia mea, făcea parte din cei ce trebuiau să fie înlocuiţi. În primăvara lui 1964 au început avalanşe de plenare de prelucrare a «Declaraţiei din aprilie», cu tot felul de aşa-zise dezvăluiri – de la Sovromuri la falsificarea tezelor la admiterea în facultate! Puteam crede că o adevărată epidemie de glasnost' «avant la lettre» a cuprins mediile universitare. După moartea lui Dej şi alegerea lui Ceauşescu, un nou val de adevăruri istorice s-a precipitat, dându-ne iluzia libertăţii care a consolidat puterea lui Ceauşescu pentru două decenii"[373].

Pe de altă parte, istoricul Lucian Boia – student tot la Bucureşti între 1962 şi 1967 – considera că lucrurile se aflau „foarte departe de normalitate"[374] în general, întrebându-mă cât de mult se poate „normaliza" un regim comunist; această remarcă ironică şi pesimistă contrastează cu optimismul unui Florin Constantiniu – pe-atunci tânăr cercetător – care în memoriile sale scria: „astăzi e greu de imaginat climatul de atunci, iar istoria este adesea neputincioasă de a-şi îndeplini misiunea de «resuscitare a trecutului»"[375]. Coleg la Institutul de Istorie din Bucureşti şi prieten cu el în acea vreme, istoricul Şerban Papacostea a rememorat acei ani astfel:

---

[372] Interviu cu prof. univ. dr. Zoe Petre, realizat de autor la data de 9.03.2010.
[373] *Idem*.
[374] Interviu cu prof. univ. dr. Lucian Boia, realizat de autor în Bucureşti, la data de 13.04.2011.
[375] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2007, p. 281.

„era destulă libertate atunci, după 1965 – primii ani ai lui Ceauşescu au fost foarte largi sub raportul constrângerii, şi circulaţia externă, şi presa străină, mă duceam aici la chioşcul de unde se cumpărau ţigări, aveam *Le Monde*, *Times* şi altele, de necrezut! Cine-a trăit o vreme când *L'Humanité*, gazeta partidului comunist din Franţa, era periculos s-o ai asupra ta, pentru că deşi era a partidului comunist, fiind dintr-o ţară occidentală, avea şi lucruri care nu trebuiau să ajungă la cunoştinţa noastră"[376].

Clujeanul David Prodan la rândul său remarca, încă din acei ani, sinuozităţile revenirii la „normalitate". O normalitate caracterizată în opinia lui, în plan istoriografic, fie de jumătăţi de măsură, fie de concluzii stabilite apriori. Intuind coordonatele majore pe care discursul istoric începea să evolueze, el nota în 1965:

„Ieşim greu şi din dogme, din clişee, din criterii preconcepute de judecată istorică. O judecată subordonată prezentului. Nu reuşim să eliminăm din istorie o optică în funcţie de ostilitatea prezentă. Toată istoria noastră este axată pe lupta social-naţională, spre finalitatea unanim întrevăzută, a constituirii statului naţional ... Cât de greu revenim la adevărata istorie!"[377].

Apelând la o metaforă extrem de sugestivă, istoricul Lucian Boia aprecia cândva că pe parcursul deceniului şapte „lanţul a devenit ceva mai lung, atât de lung încât unii nu l-au mai observat sau nu au mai vrut să-l observe, dar el nu a fost rupt"[378].

Fără îndoială, anii 1960 au însemnat infinit mai mult decât amnistierea deţinuţilor politici, „declaraţia din aprilie"[379] 1964, încetarea bruierii posturilor de radio care emiteau din Europa de Vest, sfârşitul segregării sociale la admiterea în învăţământul superior[380] în 1962, începutul epocii Nicolae Ceauşescu în 1965,

[376] Interviu cu Dr. Şerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, realizat de autor în Bucureşti la data de 3.06.2010.
[377] David Prodan, *Memorii*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 104.
[378] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, ed. a IV-a, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2005, p. 129.
[379] Florian Banu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la Bucureşti". Cum s-a adoptat „Declaraţia de independenţă" a României?*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2004, 298 p.
[380] *Istoriile mele. Lucian Boia în dialog cu Eugen Stancu*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2012, p. 104.

ori discursul pe care acesta l-a rostit din balconul Comitetului Central în august 1968. În plan istoriografic, în linii generale, aceşti ani au fost marcaţi de trei evoluţii majore: „revenirea la valorile naţionale, reabilitarea istoriografiei «burgheze», încurajarea dialogului cu Occidentul”[381].

Evident, politicile culturale elaborate pe parcursul deceniului şapte de către factorii decizionali ai puterii politice comuniste au contribuit la configurarea unui câmp cultural cu o fizionomie particulară, diferită – în datele ei fundamentale – de „normalitatea” caracteristică democraţiilor liberale din spaţiul Europei Occidentale. În egală măsură, câmpul producţiei culturale româneşti – aşadar implicit al celei istoriografice – a înregistrat o serie de mutaţii semnificative în raport cu modelul cristalizat în deceniul precedent, în condiţiile în care intelectualitatea umanistă românească a avut posibilitatea, pentru prima dată în perioada postbelică, să articuleze şi să avanseze o agendă culturală proprie. În plus, tot pentru prima oară după instituţionalizarea regimului comunist, o serie de obiective şi deziderate urmărite de către o parte semnificativă a elitei intelectuale a ajuns să coincidă cu cea „redescoperită”, iar apoi asumată şi integrată discursiv – cât din convingere, cât din interes politic – de către elita PMR/PCR. Deşi cultura politică a comunismului românesc şi natura regimului de la Bucureşti nu constituie obiectul prezentei cercetări, consider totuşi necesară efectuarea unor succinte precizări referitoare la principalele trăsături ale raporturilor stabilite între partid şi societate în anii 1960, respectiv între „intelectuali” şi „putere”.

Finalizarea consolidării interne a regimului comunist a fost marcată, conform unui istoric[382], de crearea unui nou guvern condus de către Ion Gh. Maurer în martie 1961. În opinia politologului american K. Jowitt, cea de-a doua etapă[383] din evoluţia

[381] Stan Stoica, *Istoriografia românească între imperativele ideologice şi rigorile profesionale 1953–1965*, Bucureşti, Ed. Meronia, 2012, p. 164.

[382] Dan Cătănuş, *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Bucureşti, Ed. Vremea, 2005, p. 21.

[383] Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944–1965*, Los Angeles, University of California Press, 1971, p. 210.

sistemului politic românesc – a construirii şi consolidării sistemice – s-a încheiat în luna noiembrie 1962, deşi alte repere (1961, 1963, 1964) nu sunt nici ele excluse. Principalele instrumente de control ale societăţii, utilizate de către partid în această perioadă, au fost reprezentate de un amalgam de strategii care au inclus în primul rând cooptarea, recompensarea, organizarea, coerciţia şi persuadarea[384] actorilor sociali. O a treia şi ultimă fază – a adaptării şi integrării partidului în societatea-gazdă – debutează, convenţional, la începutul anilor 1960 în condiţiile în care la momentul respectiv „regimul intern se consolidase politic şi economic", iar partidul „fusese epurat, fiind transformat într-un instrument disciplinat şi eficient. Prin cointeresare materială şi crearea unui climat de destindere, populaţia începuse să gliseze de la stadiul de adversar la cel de colaborator tacit (sau mai degrabă resemnat)"[385].

Politica reconcilierii dintre partid şi societate, specifică celui de-al treilea stadiu de evoluţie a sistemului (deja vizibilă după 1964), a implicat redimensionarea raporturilor partidului cu o serie de segmente sociale tot mai largi, în ciuda faptului că unele dintre ele fuseseră anterior excluse, marginalizate sau ignorate complet din punctul de vedere al participării politice. Pe măsură ce integrarea socială a devenit un obiectiv prioritar pentru partid, iar politica sa de „insularizare" a fost abandonată complet, această semnificativă renegociere de raporturi s-a materializat inclusiv prin asocierea şi participarea unor actori sociali non-partinici la o serie de procese decizionale[386] pe diferite paliere de putere – inclusiv a unor intelectuali care nu se înscriseseră până atunci în PMR/PCR. De avantajele acestui proces s-a bucurat atât elita politică – care de-acum apărea drept una „autohtonizată" – cât şi cea intelectuală; în cuvintele unui cercetător român, „în 1964, PMR si intelectualii ajunseseră la o agendă comună de colaborare care avea o funcţiune mutual

[384] Alfred G. Meyer, „Authority in Communist Political Systems", în Lewis J. Edinger, *Political Leadership in Industrialized Societies*, New York, John Willey and Sons, 1967, pp. 91–93.
[385] Dan Cătănuş, *op. cit.*, p. 35.
[386] Kenneth Jowitt, „Inclusion and Mobilization in European Leninist Regimes", în *World Politics*, Vol. 28, No. 1 (Oct., 1975), p. 72.

benefică: partidul se indigeniza, fără a se reforma; elitele epistemice şi culturale reveneau în centrul proiectului simbolic şi instituţional de construcţie a naţiunii, aducând cu ele masive secţiuni ale tradiţiilor precomuniste"[387]. Dată fiind natura, structura şi esenţa indiscutabil stalinistă a regimului politic de la Bucureşti, rezultanta acestei sinteze hibride nu putea fi decât o formă specifică de „stalinism naţional", un sistem politic diferit în mod substanţial de celelalte „comunisme" din Europa Centrală şi Răsăriteană[388], care în ultimii săi ani de existenţă a ajuns să împrumute şi evidente trăsături specifice atât fascismului, cât şi sultanismului[389]. În plus, opunându-se atât unei autentice campanii de destalinizare, cât şi reformismului hruşciovist, liderul român Gheorghe Gheorghiu-Dej a reuşit, în ultimii săi ani de viaţă, să construiască „o platformă a antidestalinizării în jurul conceptelor de *industrializare*, *autonomie*, *suveranitate* şi *mândrie naţională*"[390]. Ultimele două idei au fost esenţiale pentru elita politică în sensul atragerii şi „câştigării" intelectualităţii de partea puterii.

Deşi au împărtăşit opţiuni istoriografice diferite, analizele realizate de istoricul Florin Constantiniu şi de politologul Vladimir Tismăneanu converg în a sugera faptul că pentru Dej şi grupul său, mai ales după ce aceştia au participat la cel de-al XXII-lea congres al PCUS între 17 şi 31 octombrie 1961, apelul la sentimentul naţional a reprezentat un reflex al dorinţei de autoconservare, de păstrare a puterii şi poziţiilor pe care le-au câştigat până atunci în societate, reflex manifestat pe fondul procesului desatelizării. Este vorba despre o „pseudoliberalizare" internă

[387] Bogdan Cristian Iacob, „Un pact pentru eternitate. Intelectualii şi partidul în 1964", studiu disponibil online în revista *LaPunkt*, http://www.lapunkt.ro/2014/05/01/un-pact-pentru-eternitate-intelectualii-si-partidul-in–1964/, accesat în data de 30. 04. 2014.

[388] Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California, 1980, p. 99.

[389] H. E. Chehabi and Juan J. Linz, „A Theory of Sultanism 1: A Type of Nondemocratic Rule", în *Sultanistic Regimes*, (Edited by H. E. Chehabi and Juan J. Linz), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1998, p. 5.

[390] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iaşi, Ed. Polirom, 2005, p. 205.

aşadar şi nu despre un autentic proces de destalinizare, ori de radicalizare politică ce ar fi putut fi demarat, dar pe care Dej era hotărât să îl respingă[391]; în cuvintele profesorului Tismăneanu, „desatelizarea s-a desfăşurat foarte rapid, fără a da însă prea multe rezultate concrete în ceea ce priveşte destalinizarea”[392].

Includerea şi apoi validarea elementului „naţional” printre categoriile discursive politice şi istoriografice a constituit pentru putere o modalitate de a-şi construi o nouă legitimitate, care de această dată nu mai putea avea o natură extrasistemică (URSS), ci una autohtonă, mizând şi întemeindu-se pe sprijinul intern. Descoperirea potenţialelor resurse de legitimitate şi suport pe care „descoperirea” identităţii naţionale le-ar fi putut genera, a determinat deci conducerea partidului să adopte o linie „naţională” în politica internă. Conform istoricului Dragoş Petrescu, această atitudine ar fi reprezentat una dintre puţinele posibilităţi de supravieţuire politică aflate la dispoziţia conducerii române (staliniste) în epocă.[393] Prin această aşa-numită „naţionalizare ideologică”[394], de-acum înainte şi pentru prima dată în istoria lor, comuniştii români au capitalizat un anumit sentiment de legitimitate.

În interpretarea profesorului Vladimir Tismăneanu, la relaxarea culturală internă desfăşurată după 1964 a contribuit masiv şi „reabilitarea figurilor proeminente ale inteligheţiei naţionale”, printre intelectualii care „au sprijinit platforma naţională a partidului, deşi cu grade diferite de entuziasm, s-au numărat figuri respectabile prerevoluţionare precum istoricii Andrei Oţetea, Constantin C. Giurescu, Constantin Daicoviciu”[395]. În

---

[391] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ed. a IV-a, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2010, pp. 486–488.

[392] Vladimir Tismăneanu, „Chei pentru descifrarea comunismului naţional”, în *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2008, p. 109.

[393] Dragoş Petrescu, „Community-Building and Identity Politics in Gheroghiu-Dej's Romania, 1956–1964”, în *Stalinism Revisited* (ed. Vladimir Tismăneanu), Central European University Press, Budapest-New York, 2009, p. 402.

[394] Zbigniew Brzezinski, *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*, 3rd edition, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1971, pp. 442–447.

[395] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate...*, p. 220.

acest nou cadru politic, social şi ideologic, funcţia legitimatoare a discursului despre naţiune a primit noi semnificaţii, el trebuind să confere partidului o aură de „partid naţional”[396]. În cele din urmă, acest discurs a ajuns să concureze şi aproape chiar să „acopere” miezul marxist-leninist al ideologiei comuniste „atotbiruitoare” până atunci, la fel ca în alte state socialiste, unde partidele erau lipsite de orice legitimitate internă, precum Albania sau RDG[397]. Spre sfârşitul anilor 1960 – în cuvintele unui istoric-martor al epocii – „limba pendulei ridicate anterior la înălţimi ameţitoare pe latura stângă a mecanismului istoriografic, a coborât cu repeziciune şi fără a se opri într-o poziţie centrală [...] a urcat spre dreapta.”[398]

Printre măsurile care vizau „reabilitarea” valorilor culturii naţionale s-au numărat, în ultimii ani de viaţă ai unui Gheorghiu-Dej tentat să se întoarcă „spre trecutul neamului său, pe care, până la mijlocul anilor ‘50, îl lăsase în mâinile pângăritoare ale lui Mihail Roller”[399], o serie de iniţiative care au determinat „reprofilarea” – în fapt desfiinţarea – instituţiilor cu profil cultural a căror menire a fost, pe parcursul anilor 1950, să propage în România „cuceririle” ştiinţei şi culturii sovietice – cu câţiva ani înainte proclamată fără drept de apel drept „cea mai înaintată din lume”. Muzeul Româno-Rus, Editura „Cartea Rusă”, Institutul de Studii Româno-Sovietic şi revista sa („Analele Româno-Sovietice”) au fost printre primele vizate, ele dispărând toate între 1959 şi 1963[400]. Peste aproape un deceniu, în mai 1970, cu ocazia primirii la Moscova a unei delegaţii PCR condusă de către Nicolae Ceauşescu, secretarul general al PCUS şi-a exprimat nemulţumirea faţă de aceste măsuri; dacă mărturia fostului şef al Direcţiei de Propagandă şi Agitaţie a CC al PMR între anii 1956 şi 1968 este reală, Leonid Ilici Brejnev ar fi

---

396 Stan Stoica, *op. cit.*, p. 140.

397 Jean-François Soulet, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent*, Iaşi, Ed. Polirom, 2008, p. 109.

398 Radu Popa, „Arheologia română sub presiune. Activişti şi securişti în templul lui Clio”, în *22*, Anul I, Nr. 2 (27 ianuarie 1990), p. 22.

399 Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller...*, p. 285.

400 Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români 1944–1977*, ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2008, p. 47.

declarat atunci: „iată cum se deschide drumul către occidentali şi se închide pentru sovietici."[401]

III.2. Institutul de Studii Româno-Sovietic

Schimbarea de atitudine a elitei politice în raport cu trecutul şi cu tradiţiile prerevoluţionare ale României[402], respectiv reevaluarea într-un sens pozitiv a moştenirii culturale naţionale – semnificativ mai accentuată în România decât în alte state socialiste europene[403] – poate fi urmărită analizând istoria Institutului de Studii Româno-Sovietic (ISRS). Desfiinţarea sa în 1963 indică în mod limpede reconsiderarea priorităţilor politicilor culturale gândite de către elita PMR; de-acum înainte, derusificarea şi desovietizarea vor ocupa un loc central.

Înfiinţat la data de 5 aprilie 1947, Institutul a avut iniţial, din punct de vedere juridic, statutul unei simple asociaţii, printre atribuţiile prevăzute în statut înscriindu-se în primul rând „studierea şi popularizarea ştiinţei şi culturii sovietice în ţara noastră"[404], iar în al doilea – propagarea ideologiei „marxist-leniniste" sovietice. Din anul 1950 el a intrat în reţeaua institutelor de cercetare ale Academiei RPR „transformându-se de fapt într-o instituţie de documentare privind ştiinţa şi cultura sovietică"[405]. Pe parcursul anilor '50, principalele activităţi pe care Institutul le-a întreprins au fost următoarele: publicarea în traducere a unor materiale periodice şi neperiodice apărute în URSS, editarea de lucrări tematice referitoare la istoria relaţiilor româno-ruse şi româno-sovietice din trecut, traducerea şi editarea unor monografii ştiinţifice sovietice, respectiv organizarea unor conferinţe, simpozioane, consfătuiri şi sesiuni de comunicări ştiinţifice cu participare comună româno-sovietică în scopul

[401] Ana-Maria Cătănuş (ed.), *Sfârşitul perioadei liberale a regimului Ceauşescu: minirevoluţia culturală din 1971*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2005, p. 56.

[402] Kenneth Jowitt, „Inclusion and Mobilization in European Leninist Regimes", în *World Politics*, Vol. 28, No. 1 (Oct., 1975), p. 81.

[403] Robert R. King, *op. cit.*, p. 120.

[404] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 9/1963, f. 21 („Referat privind reprofilarea Institutului de studii româno-sovietic").

[405] *Idem.*

popularizării ştiinţei, culturii şi tehnicii sovietice. La jumătatea deceniului şase însă, activităţile Institutului ajunseseră să se suprapună, pe de-o parte, celor desfăşurate de alte instituţii cu profil similar (Muzeul Româno-Rus, Muzeul „Lenin-Stalin", Editura „Cartea Rusă", Institutul „Maxim Gorki", Institutul de Istorie a Partidului). Pe de altă parte, ele se intersectau cu domeniile de cercetare ale diverselor institute de cercetare ştiinţifică, cuprinse în schema Academiei RPR. Astfel, în aprilie 1956 Direcţia de Propagandă şi Agitaţie a CC al PMR a propus un proiect de reformă a Institutului de Studii Româno-Sovietic[406], care, dacă ar fi fost aplicat, l-ar fi transformat într-un institut de informare şi documentare ştiinţifică menit să urmărească producţia ştiinţifică la nivel mondial, nu doar pe cea sovietică. Deşi reorganizarea preconizată nu s-a produs, este evident faptul că în a doua parte a anilor '50 institutul se afla deja înscris pe panta declinului. În 1963 – anul reînfiinţării Institutului de Studii Sud-Est Europene (închis în 1948) – Direcţia de Propagandă şi Agitaţie evalua Institutul de Studii Româno-Sovietic în termenii următori:

> „Faţă de baza materială de care dispune I.S.R.S., eficienţa activităţii sale este nesatisfăcătoare. Datorită profilului său unilateral, I.S.R.S. îşi limitează activitatea de informare la ştiinţa şi cultura sovietică, ceea ce satisface numai parţial necesităţile de documentare ale cercetătorilor ştiinţifici. Aceştia nu dispun de o informare corespunzătoare asupra cercetărilor ştiinţifice din celelalte ţări socialiste şi din ţările capitaliste"[407].

În consecinţă, referatul din 9 septembrie 1963 înaintat tovarăşilor Ion Gh. Maurer, Emil Bodnăraş, Chivu Stoica şi Nicolae Ceauşescu, a propus înfiinţarea, în cadrul Academiei RPR, a unui Centru de Documentare care să asume şi sarcinile îndeplinite până atunci de către Institutul de Studii Româno-Sovietic, dată fiind necesitatea „unei documentări

[406] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 17/1956, f. 65 („Referat cu privire la activitatea Institutului de Studii Româno-Sovietic al Academiei R.P.R.").
[407] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 9/1963, f. 22.

ştiinţifice multilaterale”[408]. Publicaţiile institutului urmau să fie reprofilate şi preluate de către noul Centru de Documentare. Dacă până în toamna anului 1963 ISRS avea 214 angajaţi, dintre care 127 erau cadre de specialitate, de la 1 ianuarie 1964 activitatea ISRS urma să fie asigurată de un colectiv format din „director, director adjunct, secretar ştiinţific, 3–4 referenţi, 3–4 cercetători şi un mic aparat redacţional”[409], colectiv îndrumat de către un consiliu compus din reprezentanţi ai institutelor de cercetare ale Academiei RPR. Istoricul Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei RPR, urma să îndeplinească funcţia de director al noului ISRS. Conform proiectului de reformă, modestul ISRS urma să îşi restructureze drastic activitatea, limitându-se strict la studierea relaţiilor româno-ruse şi româno-sovietice, la „organizarea unor simpozioane ale oamenilor de ştiinţă români şi sovietici”, respectiv la „organizarea unor expuneri în URSS despre ştiinţa românească şi a unor expuneri în R.P.R. privind ştiinţa şi cultura sovietică”[410]. Rezultatele acestor cercetări şi manifestări ştiinţifice urmau să fie publicate în revista „Analele Româno-Sovietice”, care urma să apară şi ea reformată, tot odată cu 1 ianuarie 1964, în două serii – ştiinţele naturii, respectiv ştiinţe sociale. Clădirea unde a funcţionat institutul, situată pe Calea Victoriei nr. 196 (Casa Dissescu, fostul sediu ARLUS), a fost pusă la dispoziţia Academiei RPR[411]. Niciun număr al revistei nu a mai fost însă publicat vreodată; mai mult încă, până la sfârşitul anului 1963 toate instituţiile create pe parcursul deceniului precedent în scopul cunoaşterii şi popularizării descoperirilor ştiinţei, tehnicii şi culturii sovietice au fost fie desfiinţate, fie integrate – cu personal cu tot – în cele 56 de unităţi de cercetare[412] administrate de către Academia RPR.

---

[408] *Ibidem*, f. 23.
[409] *Ibidem*, f. 24.
[410] *Ibidem*, f. 23.
[411] Dan Cătănuş (coordonator), *România 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituţii de partid, de stat, obşteşti şi cooperatiste*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2012, p. 320.
[412] Andrei Oţetea, „Centenarul Academiei Republicii Socialiste România”, în *Studii. Revistă de istorie*, Tom. 19, nr. 6, 1966, p. 1065.

III.3. „Soluția națională"

Scriind în 1980 despre istoria PCR, politologul american Robert King a remarcat faptul că în discursul public românesc pe parcursul anilor '60, alături de temele, motivele, ideile, clişeele şi sloganele marxist-leniniste, cele mai frecvent utilizate au fost cele cu caracter naţional. Cu toate că în România a înregistrat cote relativ mai înalte decât în alte state din Europa Centrală şi Răsăriteană, fenomenul a caracterizat aproape toate sistemele socialiste din regiune. În anii '60, pe fondul destalinizării consecutive congresului XX al PCUS, dar mai ales după conflictul sovieto-chinez şi sciziunea mişcării comuniste internaţionale, elitele politice est-europene, între timp consolidate, nu mai percepeau Moscova drept un centru al infailibilităţii, astfel încât ceea ce disidentul iugoslav Milovan Djilas numea „fraţii inamici"[413] se puteau de-acum individualiza şi chiar înfrunta pe scena comunismului internaţional.

După cum a subliniat politologul Zbigniew Brzezinski, cei mai mulţi dintre liderii de partid şi de stat din zonă nu fuseseră educaţi la Moscova, ci în închisorile „regimului burghezo-moşieresc" – fapt subliniat şi apreciat chiar de către Nikita Hruşciov în memoriile sale[414]. Majoritatea aveau o origine socială modestă, de obicei muncitorească sau ţărănească, iar orizontul lor intelectual era rezultatul unei amalgamări între categoriile marxist-leninist-staliniste asimilate în şcolile ori în cursurile organizate de partid în anii '50, diversele forme de naţionalism rezidual, şi nu în ultimul rând inflexibilitate politică[415]. În plus, cu foarte puţine excepţii, încă din prima jumătate a anilor '60, cei mai mulţi dintre ei nu au putut decât să reechilibreze balanţa dintre sprijinul extern (sovietic) şi suportul politic intern în favoarea celui de-al doilea element, prin lărgirea bazei de sprijin a partidului, pe măsură ce pragmatismul a început să câştige tot mai mult teren, în raport cu dogmatismul ideologic de tip stalinist, în procesul de articulare a politicilor interne, dar mai ales a celor externe. Printre aceste state

[413] Milovan Djilas, *La nouvelle classe dirigeante*, Paris, Plon, 1957, pp. 212–233.
[414] Sergei Khrushchev (ed.), *Memoirs of Nikita Khrushchev, volume 3 Statesman [1953–1964]*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, 2007, p. 704.
[415] Zbigniew Brzezinski, *op. cit.*, p. 439.

şi lideri al căror profil l-am schiţat mai sus în linii foarte generale[416] se înscrie şi România, respectiv cei doi conducători ai săi: Gheorghe Gheorghiu-Dej şi succesorul său Nicolae Ceauşescu.

În egală măsură, manipularea tot mai vizibilă a simbolurilor, conceptelor, atitudinilor şi formulelor „naţionale" în această perioadă poate fi interpretată (şi) drept o manifestare a unei raportări oarecum defiante[417] a sateliţilor faţă de centrul de la Kremlin, în condiţiile în care, pentru prima dată în perioada postbelică, elitele comuniste au fost puse în situaţia de a adopta decizii definitorii pentru regim. Fondul sau identitatea structurală marxist-leninistă şi aşa confuză a acestor sisteme politice, a început, astfel, să fie alterată tot mai mult în sensul unui naţionalism tradiţional de factură romantică[418] întrucât, în afara marxismului „leninist" dogmatizat şi schematizat în mod primitiv în perioada stalinistă, respectiv al tradiţiei „naţionale" antebelice, elitele româneşti *nu aveau* un alt cadru conceptual şi ideologic de referinţă. Elitele intelectuale, atât cele afirmate în perioada precomunistă, cât şi cele formate pe parcursul „antinaţionalului" deceniu şase, au „redescoperit" şi îmbrăţişat cu bucurie, la rândul lor, această tradiţie naţională:

> „[comunismul naţionalist] a prins într-o măsură mai mare, fiindcă se potrivea cu o tradiţie naţională în această privinţă, şi pentru că venea – ăsta a fost efectul de contrast – după antinaţionalismul anilor '50. Deci după ce s-a lovit atât de tare în tradiţia culturală românească de aproape nu mai rămăsese nimic din ea, şi în istoria naţională, sigur că asta a făcut plăcere când s-a trecut la un discurs naţionalist foarte accentuat. Oricum, omului îi face mai multă plăcere să se vadă într-o lumină bună decât într-o situaţie minimalizatoare cum era situaţia în anii '50. Deci toate astea au acţionat şi s-au amestecat. De mine nu s-au prins, nu s-a prins nici ideologia primă a comunismului şi nici ideologia naţionalistă care a urmat"[419].

---

[416] O tratare amplă a fenomenului o reprezintă lucrarea lui Claudiu Petru Rusu, *Construcţia şi instrumentalizarea ideii de naţiune în perioada regimului comunist din România, 1948–1971*, Cluj-Napoca, 2012, 359 pp.

[417] Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs...*, p. 205.

[418] *Ibidem*, pp. 223–224.

[419] Interviu cu Prof. univ. dr. Lucian Boia, realizat de autor în Bucureşti, la data de 13.04.2011.

Evident, pentru Ceauşescu personal, reevaluarea ideii de naţiune la nivel discursiv nu a constituit o prioritate ideologică, decât în măsura cerută de interesul politic (în tot cazul, el nu îşi scria singur cuvântările). De reţinut că cei care o făceau preluaseră deja, în 1966, ideea enunţată de Hruşciov încă din 1961, conform căreia partidul comunist nu mai era neapărat sau strict unul de clasă, ci unul cu caracter „naţional", al „întregului popor"[420]. Această interpretare a fost exprimată în mod sistematic, obsesiv chiar, de către Ceauşescu în diferite formulări: „PCR este continuatorul luptelor seculare duse de poporul român pentru neatârnarea ţării, pentru formarea naţiunii române şi a statului naţional unitar"[421], ori „Noi, comuniştii, suntem continuatorii tradiţiilor progresiste ale întregului popor"[422]. De-acum înainte, partidul nu se va mai identifica doar cu cauza proletariatului, ci cu naţiunea română în ansamblul ei[423], atât cea din prezentul socialist, cât şi din trecut. Lupta de clasă ca „motor"[424] al desfăşurării istoriei, după cum a subliniat istoricul Florin Constantiniu, dispare aproape complet din discursul istoriografic „marxist" produs în România sub Ceauşescu.

În ceea ce priveşte strict ideea de naţiune, pe parcursul primilor săi câţiva ani de „mandat", secretarul general al PCR s-a mărginit să formuleze şi să transmită public un set de idei de o banalitate desăvârşită, cum ar fi următoarea:

> „Noi pornim în aprecierea evoluţiei societăţii contemporane, între altele, de la convingerea că naţiunile au şi vor continua încă multă vreme să aibă un rol important în dezvoltarea societăţii omeneşti în general şi, implicit, în construirea socialismului şi comunismului. La timpul său, Lenin s-a referit la această

[420] *Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Bucureşti, Ed. Politică, 1962, p. 226.

[421] Nicolae Ceauşescu, „P.C.R. – continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste", în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 1, Bucureşti, Ed. Politică, 1966, p. 335.

[422] „La semicentenarul Partidului Comunist Român", în *Studii. Revistă de istorie*, Tom. 24, nr. 3, 1971, p. 463.

[423] Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1994, pp. 97–102.

[424] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller...*, p. 290.

problemă, subliniind că naţiunea va continua să existe chiar după victoria pe scară mondială a comunismului..."[425].

Mai târziu însă, pe măsura „maturizării" sistemului, a îmbătrânirii lui Ceauşescu şi a afirmării tot mai viguroase a naţional-stalinismului, preşedintele ţării plasa partidul „clasei muncitoare" în mod explicit direct în continuitatea istoriei naţionale, integrând-o acesteia şi subliniind apăsat că cele două sunt inseparabile. Potrivit lui Ceauşescu, partidul se confunda cu întreg poporul, între cele două existând o identificare organică, totală, lipsită de rest: „Nu pot exista două istorii, o istorie a poporului şi o istorie a partidului. Poporul nostru are o singură istorie"[426]. Partidul clasei muncitoare echivala astfel pur şi simplu, încă de la începuturile sale, cu „poporul" – adevărat *peccatum mortale* din perspectiva ideologiei marxist-leniniste originare.

Scriind despre naţionalismul epocii N. Ceauşescu, politologul K. Jowitt a identificat un set de trăsături care au particularizat discursul naţional[427] în această perioadă:

– absenţa ideii de armonie universală;

– valorizarea accentuată şi repetată a ideii de independenţă naţională;

– considerarea naţiunii române drept o naţiune oprimată în istorie;

– principalele coordonate ale istoriei naţionale sunt percepute a fi în primul rând evenimentele măreţe şi continuităţile;

– reprezentarea naţiunilor drept diviziunile naturale şi fundamentale ale umanităţii.

Acestora, Rogers Brubaker le asociază încă una: definirea în termeni etno-culturali a naţiunii – idee de sorginte romantică – şi nu în termenii moderni de cetăţenie[428]; într-adevăr, naţiunea socialistă era formată în epocă din naţiunea română în primul

[425] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, Vol. 1, Bucureşti, Ed. Politică, 1968, p. 491.

[426] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 24, Bucureşti, Ed. Politică, 1983, p. 67.

[427] Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs...*, p. 286.

[428] Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*, 9th edition, Cambridge University Press, 2009, p. 5.

rând, căreia numai în al doilea i se alăturau şi „naţionalităţile conlocuitoare”[429]. În genere, aceste idei vor domina, în diferite forme şi grade, atât discursul politic, cât şi discursul public asupra trecutului până în 1989.

„Redescoperirea” naţiunii şi „întoarcerea către popor” a partidului desfăşurată pe parcursul anilor 1960 a însemnat însă cu mult mai mult decât reafirmarea discursului despre naţiune şi integrarea sa în politica PMR/PCR (pe scurt, ceea ce Brzezinski a numit *naţionalizare ideologică*), derusificarea culturii române, reluarea comunicării ştiinţifice cu statele capitaliste, ori publicarea, în 1964, a însemnărilor rusofobului Marx despre românii care au suferit în istorie din cauza Imperiului ţarilor şi a „barbariei soldatului rus”[430]. Este discutabil în ce măsură evenimentul a reprezentat o manifestare de anti-sovietism a elitei politice româneşti în epocă – cum o face, de altminteri, Paul Niculescu-Mizil în memoriile sale – însă este cert faptul că volumul a produs nemulţumirea secretarului general al PCUS. În cadrul întâlnirii pe care Ceauşescu a avut-o la Moscova cu Leonid Ilici Brejnev în septembrie 1965, acesta i-a spus următoarele:

> „...a apărut la dumneavoastră cartea lui Karl Marx *Însemnări despre români* editată de Academia RSR. În această lucrare sunt publicate anumite manuscrise, chipurile ale lui Marx, şi anume, extrase din lucrările unor autori burghezi. Natural, noi nu am citit aceasta, însă avem şi noi academie, avem istorici şi au început să gândească şi să compare pe Marx cel adevărat cu Marx arătat în lucrarea respectivă şi au arătat că cartea lui Marx, *Însemnări despre români*, din punct de vedere ştiinţific nu este fundamentată, consistentă. Toate aceste extrase, făcute de Marx din lucrările unor publicişti burghezi în ceea ce priveşte istoria Principatelor dunărene se dau arbitrar drept concluzii ale lui Marx”[431].

---

[429] O cercetare consacrată acestei problematici vezi la Ecaterina Deliman, *Socialismul şi relaţiile dintre naţiunea socialistă română şi naţionalităţile conlocuitoare în ţara noastră*, Cluj-Napoca, 1972, 200 p.

[430] Karl Marx, *Însemnări despre români. Manuscrise inedite*, Bucureşti, Ed. Academiei RPR, 1964, pp. 121–130.

[431] Mioara Anton, Ioan Chiper, *Instaurarea regimului Ceauşescu: continuitate şi ruptură în relaţiile româno-sovietice*, Bucureşti, Ed. Institutul Român de Studii Internaţionale „Nicolae Titulescu”, 2003, p. 163.

Amplele schimbări şi evoluţii pe care le-a înregistrat însăşi structura corpului social, reconfigurarea câmpului cultural românesc, respectiv resocializarea agenţilor săi constituie aspecte cu o relevanţă cel puţin egală. Aşa cum am menţionat deja, încă de la începutul deceniului şapte se poate lesne remarca debutul procesului de lărgire a bazei de suport social a PMR: între 1962 şi 1965, partidul primeşte în rândurile sale aproximativ 600.000 de noi membri, aşadar câte 200.000 anual – o cifră-record, fără precedent în istoria Republicii Populare Române şi a partidului său conducător. În linii generale, tendinţa va rămâne valabilă până în 1989, când PCR va deveni – proporţional şi cu excepţia celui sovietic – cel mai mare partid comunist din Europa.

III.4. Istorici şi discurs istoric

De asemenea, tot după 1962 devine evident sfârşitul politicii de segregare socială pe care partidul a aplicat-o încă din 1948. Astfel, din unghiul posibilităţilor de promovare socială şi profesională, deceniul şapte a constituit poate cea mai fastă perioadă din istoria comunismului românesc. Mărturia din 1977 a istoricului Vlad Georgescu, deşi reprezintă o interpretare subiectivă a unui parcurs profesional individual şi nu o analiză biografică detaşată, obiectivă, realizată dintr-o perspectivă dezinteresată, are totuşi capacitatea de a descrie atmosfera relaxată a acelor ani. Mai mult decât atât, s-ar putea spune, fără a exagera prea mult, că aprecierile lui Vlad Georgescu sunt în măsură să reflecte şi felul în care (cel puţin) o parte a intelectualităţii umaniste româneşti percepea schimbarea de curs – în sens pozitiv – înregistrată de regim pe parcursul anilor ‘60. Rememorându-şi viaţa, istoricul mai sus amintit scria:

> „În 1962 intram la doctorat; în acelaşi an, la 24 de ani, publicam prima carte.
>
> În 1963 deveneam cercetător la nou-înfiinţatul institut de studii sud-est europene; vechiul complex de inferioritate, sentimentul de a fi un cetăţan de clasa a doua se ştergea văzând cu ochii. Eram plin de încredere în mine şi în viitor şi de recunoştinţă pentru politica care, după 1965, ne-a făcut pe toţi egali, fără a mai practica vechile discriminări sociale.

În 1967 am plecat pentru un an lector de istorie sud-est europeană la Universitatea din Los Angeles. Era prima plecare de acest fel, în domeniul istoriei, după 1944, în 1969 am plecat pentru cercetări în Austria, în 1970 am participat de două ori, la congrese în Grecia, în 1971 am efectuat un lung turneu de conferinţe la mari universităţi americane, între 1970–1972 am publicat patru cărţi, dintre care una în străinătate şi am luat şi premiul «Bălcescu» al Academiei; în 1973 am fost numit visiting profesor la prestigioasa universitate Columbia, la catedra N. Iorga, succedând în această calitate renumitului profesor C.C. Giurescu, a cărui vârstă nu o aveam nici pe jumătate; în sfârşit, în 1974, această activitate a culminat cu postul de secretar general al unui mare congres de istorie la care participau peste 1000 de invitaţi din 33 de ţări, şi prin facerea formelor de numire ca director al bibliotecii Române de la New York.

Anii 1967–1974 au fost cei mai frumoşi şi mai rodnici ani ai vieţii mele. Împlinirile se datorau desigur în primul rând muncii depuse, dar aceasta singură nu ar fi putut asigura cursul ascendent menţionat. Am primit în permanenţă sprijinul şi ajutorul forurilor de partid şi de stat. Am avut mereu sentimentul unei activităţi apreciate, m-am simţit util şi fericit, parte a progresului general întreprins de cultura şi istoriografia română. M-am simţit liberat de vechile complexe şi-mi amintesc că în vara lui 1974, întâlnindu-l pe locotenentul Leti în faţa operei, poftindu-l la o cafea, i-am spus că în sfârşit mă simt şi eu pe deplin cetăţean de clasa I.

Existenţa acestei stări de spirit necesită o explicaţie suplimentară. Eu m-am socotit tot timpul un tehnocrat, orice ambiţie politică sau administrativă mi-a fost străină. Mi-am dorit să fiu lăsat să scriu, să cercetez în ţară şi în afara ei, să ţin conferinţe şi cursuri. Nu mi-am dorit o altfel de carieră şi am făcut greşeala să socotesc aceste activităţi ca fiind oarecum în afara politicii. De aceea nici nu am cerut intrarea în partid, într-o vreme când accesul era relativ uşor pentru intelectuali, nu am cerut-o deşi mi s-au făcut propuneri în mai multe rânduri, între alţii chiar şi de Miron Constantinescu. Pe atunci nu se făcea nicio diferenţă la nivelul activităţii mele fireşte – între membru şi nemembru de partid, aspectul cădea numai pe aspectul profesional, de altfel chiar şi cuvântul tehnocrat a fost pe atunci foarte la modă. Am socotit că-mi pot sluji ţara şi fără înscriere în partid, încurajat de exemplul unui Giurescu, Berza, Pippidi, deşi ultimii doi m-au sfătuit în repetate rânduri să nu mai stau, politiceşte

vorbind, deoparte. Am crezut că pot fi un leal şi folositor «tovarăş de drum» şi cred că în toţi acei ani am slujit leal şi eficient, pe terenul înfruntărilor istorice de care am avut deseori parte în străinătate şi la care am răspuns şi direct, şi indirect prin cărţile şi articolele mele"[432].

Realitatea de necontestat că promovarea profesională a ajuns la un moment dat, în prima fază Ceauşescu, să nu mai fie condiţionată de apartenenţa la PCR, l-a făcut pe Vlad Georgescu să vorbească despre o etapă „tehnocratică"[433] a domniei acestuia. O discuţie care a avut loc în 1970 între secretarul CC cu propaganda, Ilie Rădulescu şi istoricul C.C. Giurescu, relatată de un martor, este ilustrativă în acest sens:

„Atunci a avut loc şi un moment aşa, amuzant, că Ilie Rădulescu discutând cu tata, eram şi eu acolo, gândiţi-vă că suntem în 1970, în '70 era asta, şi aveam şi eu o vârstă de 43 de ani, tânăr de tot, şi Ilie Rădulescu îi spune *tovarăşe profesor*, îi spune tatei *de ce nu vă înscrieţi în partid?* Eu am rămas aşa, cu ochii mari, să văd ce spune, iar tata de colo foarte liniştit *păi tovarăşe secretar, nu te supăra, la vârsta mea, gândiţi-vă că eu am fost şi deputat naţional-liberal Gheorghe Brătianu de trei ori, în trei alegeri succesive, am fost şi ministru, am fost rezident regal al lui Carol al II-lea şi ministru secretar de stat tot în regimul lui Carol al II-lea* zice, *ar fi indecent acuma să cer să mă înscriu în partid*. La care Ilie Rădulescu... şi pe urmă arătând spre mine *da, uite ăştia tinerii, uite fiul meu care e şi el membru de partid, sigur că da, lucrează, e foarte normal,* zice tata. Ăla n-a mai zis nimica, dar a strâmbat aşa puţin din nas, când i-a zis tata că ar fi indecent să devină membru de partid"[434].

Relaxarea despre care vorbesc aproape toţi martorii din epocă este detectabilă nu doar în plan personal, ci simultan şi în ceea ce priveşte evoluţia discursului istoriografic. Pentru prima dată în istoria României comuniste, începând cu primii ani ai epocii Ceauşescu problemele de istorie tindeau să ocupe un loc din ce în ce mai puţin însemnat pe agenda elitei politice: fapt

[432] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, ff. 49–51.
[433] Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 54.
[434] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu realizat de autor în Bucureşti, la data de 4. 12. 2009.

simptomatic, *Studii*, cea mai „oficială" dintre revistele de specialitate publicate în ţară, nu conţine între 1965 şi 1971 *niciun* fel de „material de linie" de tipul celor care, mai ales după 1975, îi vor inunda paginile. Tonul articolelor aniversare publicate în 1966 şi 1971 la împlinirea a 45, respectiv 50 de ani de la înfiinţarea PCR sunt de o banalitate desăvârşită, limitându-se la a politiza (inevitabil, de altfel) strict istoria contemporană. Ipoteza acestui veritabil dezinteres pe care conducerea de partid l-a manifestat în raport cu problemele ştiinţei istorice şi a slujitorilor săi – dezinteres care trebuie raportat, desigur, la interesul imens care a caracterizat anii '50 – este susţinută, pe de altă parte, şi de „lipsa oricărei referiri la istorie, istoriografie sau istorici în principalele documente de partid, subiectul nefiind nici măcar pomenit în rapoartele sau directivele prezentate la congresele al IX-lea (1965) şi al X-lea (1969)"[435]. Într-adevăr, în primii săi ani, Ceauşescu nu s-a referit la istorici şi lucrările lor în cuvântările şi expunerile sale, aşa cum nici istoricii nu s-au referit la el decât arareori în cuprinsul studiilor, articolelor şi cărţilor pe care le-au publicat. Toate materialele fiind cenzurate şi autocenzurate de altminteri, întrucât cenzura nu fusese încă desfiinţată nici măcar formal chiar în timpul „liberalilor" ani '60.

III.4.1. Cenzura

În condiţiile în care problematica cenzurii în România comunistă a fost abordată într-un număr relativ însemnat de contribuţii[436] publicate după 1989, consider mai relevantă prezentarea succintă a câtorva episoade concrete, trăite de martori în epocă şi capabile să creioneze atmosfera respectivelor vremuri, decât reluarea unei discuţii care, în fond, nu constituie obiectul prezentului demers.

---

[435] Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 54.

[436] Ilie Rad (coord.), *Cenzura în România*, Cluj-Napoca, Ed. Tribuna, 2012; Liliana Corobca, *Epurarea cărţilor în România (1944–1964): documente*, Bucureşti, Ed. Tritonic, 2010; Marin Radu Mocanu, *Cenzura comunistă (documente)*, Bucureşti, Ed. Albatros, 2001; Bogdan Ficeac, *Cenzura comunistă şi formarea „omului nou"*, Bucureşti, Ed. Nemira, 1999; Ion Zainea, *Cenzura istoriei, istoria cenzurată: documente (1966–1972)*, Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 2006.

Inaugurată de facto în 1946 de indexul[437] lucrărilor interzise şi continuată în formă instituţionalizată din 1949 până în 1977, cenzura nu a reprezentat un fenomen unitar, cu trăsături şi manifestări concrete clare, bine definite şi precis fundamentate din punct de vedere ideologic. Mai curând, ea a constituit expresia unor conjuncturi de moment, influenţate de o serie de factori mai numeroşi în orice caz decât posibilităţile prezente de clasificare, mergând de la rigiditatea obtuză, zelul şi intransigenţa unor funcţionari culturali şi până la obscure intrigi ori rivalităţi personale, care au existat indiscutabil între istorici ori între centrele de producţie istoriografică. Nu în puţine situaţii, unor autori le-a fost întârziată sau chiar refuzată publicarea de articole, fără a primi nicio explicaţie concretă, în timp ce tot atâtora le-au fost inserate în texte citate din „clasicii" marxism-leninismului, fără ca ei să fie consultaţi în prealabil. Pe de altă parte, aceste aspecte, alături de decalajele – uneori chiar şi de câţiva ani de zile – înregistrate între momentul redactării unui studiu şi cel al publicării lui, fac extrem de dificilă evaluarea, strict pe baza periodicelor de profil şi a literaturii istorice publicate atunci, a măsurii sau a gradului de „intruziune" a politicului în scrisul istoric pe parcursul anilor '60. Nu în ultimul rând, pe măsură ce sistemul comunist a evoluat, în anii '80 s-a ajuns la situaţii dintre cele mai paradoxale. Un exemplu edificator ar putea fi considerat următorul: o revistă ştiinţifică, cu cât avea o circulaţie mai restrânsă, cu atât era mai puţin susceptibilă de a fi deformată de cenzură, fapt în măsură să dea autorilor posibilitatea de a se exprima mai liber în paginile ei – nu de puţine ori absolut paralel cu vulgata politico-istoriografică oficializată în documentele de partid şi în „îndrumările" publicate de revistele centrale. În opinia secretarului de redacţie al revistei *Analele Universităţii din Bucureşti,* pe parcursul ultimului deceniu al dictaturii lui Ceauşescu, „asta [...] arată ce însemna comunismul: să fii încântat [...] că o revistă nu are circulaţie, fiindcă, astfel, trece nevăzută şi scapi de rigorile cenzurii"[438].

[437] *Publicaţiile scoase din circulaţie până la 1 iunie 1946,* Comisia pentru aplicarea articolului 16 din Convenţia de armistiţiu, Bucureşti, 1946.

[438] *Istoriile mele. Lucian Boia în dialog cu Eugen Stancu,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 2012, p. 82.

În anii '60 şi în prima parte a anilor '70 însă, manifestările concrete ale cenzurii îmbrăcau forme dintre cele mai diverse; desfăşurându-se la diferite paliere, nu de puţine ori ele erau capabile să îi pună pe istorici în situaţii ridicole:

> „Cenzura a intervenit într-un paragraf al volumului *Ţara Românească în secolele XIV–XV*. Este vorba de expediţia unei flotile burgunde pe Dunăre în cruciada din 1445, când francezii au fost ajutaţi de oştenii domnitorului Vlad Dracul. Cronica franceză relatează cum, după o luptă, aliaţii creştini erau ocupaţi să ia de la otomanii ucişi hainele, armele şi alte lucruri. Redactorul cărţii, grijuliu, mi-a cerut să scot întregul aliniat. L-am întrebat: de ce? Răspunsul: nu se cade să-i prezentăm pe ai noştri în acest fel! Am insistat fără folos şi a trebuit să renunţ la o mărturie care arăta, de fapt, că mentalul luptătorilor era acelaşi pretutindeni în Europa, indiferent de limba vorbită"[439].

Pe de altă parte, conform unui alt martor din epocă, temele de istorie universală – mai ales dacă tratau epoci mai îndepărtate şi nu aveau, astfel, tangenţe directe cu istoria românilor sau cu politica promovată de partid – erau mai puţin susceptibile de intervenţii din partea cenzurii:

> „Întotdeauna cărţile erau luate în răspăr de un anumit comitet sau de anumite persoane de la editurile care se încumetau să-ţi ia în antrepriză publicarea unei cărţi. Prin faptul că eu am scris mai mult cărţi de istorie universală, n-aş putea spune că am întâmpinat nişte rezistenţe sau nişte... cum să le spun, nişte rezistenţe teribile la ceea ce am scris undeva. Adică, corecturile care mi s-au cerut în multe privinţe nu au fost esenţiale, au fost lucruri în care am putut şi discuta, au fost lucruri pe care le-am putut şi accepta dar, revin la esenţialul întrebării, a existat un permanent control al revistelor, al cărţilor, a tot ce se publica, de către persoane care, după împrejurări, uneori erau mai îngăduitoare, alteori erau mai competente, alteori erau mai înguste în vederi şi care impuneau adesea nişte abateri destul de grave. Autorii le acceptau, nu le acceptau; mai des trebuiau să le accepte pentru că şi retragerea unui articol era considerată un gest... Da; circula o glumă pe vremea asta [...] asta face parte din folclor, că cineva din aceste organe ale cenzurii citea o frază

[439] Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucţii nr. 6 la Academia Română*, Bucureşti, Ed. Meronia, 2008, p. 289.

care spunea *în cartea cutare autorul spune chipurile că*... şi aşa mai departe; şi el intervine, zice *cred că în loc de chipurile aici ar fi mai bine de spus fotografiile*. Cred că-i o invenţie, dar nu e exclus pentru că ignoranţa era mare în multe cercuri şi asemenea prostii se mai spuneau"[440].

În paralel cu cenzura oficială au existat, în permanenţă, şi diverse forme de autocenzurare pe care autorii le aplicau propriilor texte, ori asupra cărora aveau responsabilităţi de editare. Spre exemplu, în ceea ce priveşte procesul de dedogmatizare şi desovietizare a scrisului istoric românesc, care a debutat în prima parte a anilor '60, „declaraţia din aprilie" a PMR a avut şi ea o contribuţie demnă de luat în seamă, următoarea întâmplare fiind edificatoare din acest punct de vedere:

„prima decizie a fost aceea a revederii textelor din volumele Tratatului, aflate în studiu de machetă. Acad. Andrei Oţetea mi-a cerut, eu fiind secretar al volumului al III-lea, ca, pe baza *Declaraţiei*, să revăd întregul text atenuând sau suprimând pasajele care exaltau rolul binefăcător al Rusiei. Nu citisem, pe atunci, *1984* al lui Orwell, aşa că nu ştiam că sarcina încredinţată mă transforma într-un conştiincios slujbaş al Ministerului Adevărului, adaptând istoria la exigenţele politice ale prezentului"[441].

Alături de cenzura oficială exercitată de instituţii şi de autocenzura operată de către înşişi autorii de texte, au mai existat în acei ani şi o serie de probleme istorice tabu, în legătură cu care nu se putea vorbi public. În afara unor teme bine-cunoscute acum, în legătură cu care nu se putea scrie sub nicio formă – ca anexarea Basarabiei de către Rusia la 1812 – au mai existat şi altele, unele dintre ele având chiar, în aparenţă, o încărcătură politică neglijabilă:

„Îmi amintesc că a fost odată o prelucrare la Academia Ştefan Gheorghiu, acolo, la Leu unde aveau ei sediul nou, şi o prelucrare cu profesorii de istorie, cu cercetătorii, şi unul din profesorii de la Facultatea de Istorie, n-aş vrea să-i spun numele de frică să nu-l citez greşit, a fost întrebat – era sală mare, în

[440] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Camil Mureşanu, realizat de autor în Cluj-Napoca, la data de 20.01.2010.
[441] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 273.

plen, cu parter, cu etaj, eram sute – a fost întrebat de campania din 1919. A refuzat să răspundă. De trei ori a fost întrebat, «dar spune dom-le ce ştii, că nu se scrie nicăieri, nu se înregistrează». A refuzat să răspundă [...] vasăzică erau şi din aceste interdicţii reale sau create de către cei în cauză"[442].

Citatele din clasicii marxism-leninismului – cele ceauşiste încă nu ajunseseră să aibă valoarea cu care vor fi investite mai târziu, în anii '70 şi '80 – au constituit întotdeauna mijloace de a asigura corectitudinea ideologică a textelor, mai ales dacă acestea tratau probleme sensibile din punct de vedere politic aşa cum erau, prin excelenţă, cele referitoare la istoria contemporană a României[443]. Rostul lor nu era însă numai acela de a plasa textul într-un tipar sau cadru epistemologic „ortodox", ci şi de a semnala obedienţa politică a autorului în raport cu ideologia dominantă[444]. Profesorul Ioan Scurtu, doctorand al Facultăţii de Istorie din Bucureşti între anii 1965 şi 1971, reţine următoarea întâmplare petrecută în perioada pregătirii tezei de doctorat:

„Profesorul Maciu mi-a spus *tovarăşe, du-te şi du referatul la revista Studii la Institutul Academiei*, actualul Institut «Iorga». M-am dus, l-am predat, sigur, cu tragere de inimă şi peste vreo două săptămâni m-a chemat secretarul general de redacţie şi mi-a spus că nu poate fi publicat, mi-a dat şi referatul care avea vreo cinci rânduri, zicea că are grave confuzii ideologice şi politice şi că nu poate fi publicat. Am venit la Facultate, m-am întâlnit cu profesorul Maciu care m-a întrebat, zice *tovarăşe, cunoşti dumneata îndreptarul la operele lui Lenin?* Păi le cunosc, pentru că la vremea respectivă operele lui Lenin erau la raft liber, în bibliotecă. Zice *du-te şi caută ce zice Lenin despre chiaburime, şi să-mi aduci mie vreo cinci-şase citate*. M-am dus, am luat îndreptarul la operele lui Lenin, care, în diferite volume, se referea la chiaburime. Am luat şi am scos citatele solicitate; Maciu le-a citit şi mi-a însemnat cu un creion roşu, zice *ăsta să-l iei şi să-l*

[442] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 4.12.2009.

[443] Şerban Papacostea, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule", în *East European Quarterly*, Vol. 26, 1996, pp. 192–193.

[444] Costica Bradatan, „A Time of Crisis – a Crisis of (the Sense of) Time: The Political Production of Time in Communism and Its Relevance for the Postcommunist Debates", în *East European Politics and Societies*, Vol. 19, No. 2 (May 2005), p. 278.

introduci dar, zice, *să-l pui ca fluturaş; ştii dumneata ce-i acela fluturaş?* zic *nu ştiu ce-i acela fluturaş*. Zice *iei o bucăţică de hârtie, pe care scrii câteva rânduri, acelea care ţi le-am precizat eu, şi le lipeşti cu un ac*. M-am dus la secretara tehnică a Facultăţii, mi-a scris la maşină cele câteva rânduri, le-am prins cu un ac acolo unde mi-a indicat dânsul, şi m-am dus şi-am dus articolul înapoi la revistă [...] şi ce credeţi, peste o săptămână, zece zile, mă cheamă secretarul general de redacţie, şi-mi spune, zice *îţi dau o veste foarte bună, uite citeşte referatul*. Acelaşi om, exact acelaşi om, scria de această dată că recomandă cu căldură publicarea, întrucât se înscrie în concepţia leninistă potrivit căreia... şi dădea citatul pe care-l aveam"[445].

Mai târziu, pe parcursul ultimului deceniu, când cultul familiei prezidenţiale se maturizaze pe deplin, îmbrăcând formele aberante astăzi atât de cunoscute, părinţii fondatori ai comunismului ştiinţific au fost marginalizaţi şi aproape complet abandonaţi, întrucât girul corectitudinii politico-ideologice al unei lucrări de istorie îl asigura, de-acum înainte, numele Ceauşescu. Spre exemplu, spre finalul anilor '80, o carte dedicată monarhiei româneşti nu a putut fi tipărită înainte de a i se insera un citat dintr-o cuvântare susţinută de Elena Ceauşescu:

„Ce credeţi, ce observaţie i-a făcut? Una din ele, cea mai tare, că, poate fi publicată, cutare, nu ştiu ce, dar, neapărat să introduc un citat din tovarăşa Elena Ceauşescu [...] eu îi spun direct, *tovarăşul director, nu... nu ştiu să se fi ocupat vreodată tovarăşa Ceauşescu de monarhie*. Zice *da, dar dacă asta e recomandarea, nu putem noi rata cartea din cauza asta*. Şi i-am zis, *căutaţi dumneavoastră şi eu sunt de acord*. Şi într-adevăr, au găsit un citat, nu ştiu unde a ţinut ea odată o conferinţă în care spunea că monarhia e o formă reacţionară şi că numai republica a rezolvat... şi deci citatul ăla a fost introdus şi eu am fost bucuros că l-au găsit, că eu nu aveam... ştiţi că n-au apărut articole şi cuvântări de Elena Ceauşescu, trebuia să le cauţi prin ziare, nu ştiu ce, ceea ce era aşa... şi în felul ăsta, vedeţi, după Lenin, ăsta este iarăşi un citat care a fost introdus într-o anumită conjunctură ca totuşi cartea să apară; zic că e o carte bună"[446].

---

[445] Interviu cu prof. univ. dr. Ioan Scurtu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 20.10.2009.

[446] *Idem*.

Deşi fenomenul a început să se manifeste încă din ultima parte a anilor '70, pe parcursul ultimului deceniu al „Epocii de Aur", cenzura a cunoscut un proces progresiv de „centralizare", ajungând în cele din urmă să fie exercitată direct de la nivelul CC al PCR de către „un tandem funest"[447] – cuplul de istorici-activişti Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu. Din punct de vedere socio-profesional, al instituţiilor unde îşi desfăşurau activitatea, cei doi ocupau poziţii mai degrabă modeste – Ion Ardeleanu era conferenţiar universitar la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu" şi director-adjunct al Muzeului de Istorie a PCR, iar Mircea Muşat conferenţiar la ASSP. Cu toate acestea, puterea lor decizională în epocă era imensă (sau cel puţin aşa era ea percepută):

> „[Muşat şi Ardeleanu] erau cenzorii neoficiali. Adică era secţia de presă şi propagandă, ei erau pe lângă secţia aceasta a Comitetului Central activişti, recunoscuţi de altfel, oficiali; şi cartea de istorie aşa cum a fost ea redactată în acei ani mergea la ei. Întâi era autocenzura ta, ca istoric, ca autor, mai ales pentru temele astea contemporane şi veacul XIX–XX. Pe urmă era controlul editurii ca atare, adică a redactorului de carte. Pe urmă mai mergea la comitetul ăsta pentru cultură şi educaţie socialistă unde era şi un supervizor, adică un domn, ideologiceşte foarte strict, tovarăşul Dulea, Mihai Dulea, care nu era numai pentru istorie, era în general pentru ideologie. Dar cărţile speciale de istorie mergeau la Muşat şi Ardeleanu. Şi eu am avut cu ei şi o experienţă personală. În „Istoria ilustrată a românilor", aia de care am vorbit cu partea oficială, partea de contemporană scrisă după directiva oficialităţii, eu citasem şi pe Duţu, şi pe Cândea, din lucrările lor, la cultura românească secolele XVII–XVIII–XIX şi acolo unde i-am citat, cu câte două-trei rânduri din lucrările lor am văzut că fusese întâi şters cu creionul, bifat, asta nu. Mai târziu a fost şters cu guma şi lăsat, de ce? Fiindcă eu am avut prudenţa şi inspiraţia să citez şi pe Muşat şi Ardeleanu cu ocazia marii uniri cu un citat care era foarte corect din punct de vedere ştiinţific, şi ei când au văzut că sunt citaţi şi ei, i-au lăsat şi pe Cândea, l-au lăsat şi pe Duţu, şi lucrul a mers. În schimb însă, mi-au dat până la urmă drumul să public cartea, dar, făcusem un tablou recapitulativ cu partidele politice, cu alegerile şi

[447] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller...*, pp. 376–380 şi 423–430.

cu numărul de deputaţi, şi era totul într-un tablou sintetic de o pagină, şi orice începător putea să-şi dea seama „bă, aici a fost o viaţă politică pluralistă, uite că de la o alegere la alta...", sigur că explicam şi de ce numărul deputaţilor era aşa de schimbat de la o alegere la alta, şi zice „nu se poate, asta se scoate", şi mi l-a scos. Şi atunci eu am scris tabloul ăla în cuvinte, cu diversele alegeri, şi ăla a mers. E adevărat că e anevoios să citeşti, adică toată povestea asta exprimată în cuvinte şi oarecum trebuie să ai răbdare să înţelegi acolo, dar... deci exista acest control la Muşat şi Ardeleanu. Dar nu pot să spun că rolul lor a fost numai negativ, nu-i adevărat, rolul lor a fost negativ pentru unii, cum de pildă colega Viorica Moisuc care a avut o carte cu nu mai ştiu cine cu Conferinţa de pace de la Paris 1919 şi unde am impresia că Muşat şi Ardeleanu au împrumutat serios din carte; i-au dat drumul până la urmă, dar după ce şi-au făcut ei treaba, ştii? Cam în forma asta, aşa, deci pentru ăia sigur că a fost totul negativ, dar ei au avut totuşi această idee mai ales cu istoria partidului comunist între '918 şi '40 unde, îţi spun, e o plăcere să citeşti ce nemernici au fost ăştia cu partidul comunist din România, în versiunea Muşat şi Ardeleanu"[448].

III.5. Prima întâlnire a istoricilor cu Nicolae Ceauşescu

La jumătatea deceniului şapte nu doar istoricii au început să reinterpreteze trecutul abia reinterpretat în perioada stalinistă, în sensul derusificării/desovietizării sale şi al reintegrării treptate a elementului „naţional" în cadrul discursului pe care îl produceau. În pofida dezinteresului aproape total pe care l-a manifestat public în raport cu problemele ştiinţei istorice din Republica Socialistă România, noua conducere superioară de partid şi de stat – în frunte cu proaspăt „alesul" secretar general – se arăta a fi totuşi interesată de reevaluarea trecutului partidului.

După aproximativ o jumătate de an de la instalarea sa la cârma PCR, Nicolae Ceauşescu a organizat la sediul Comitetului Central o întâlnire de lucru cu cadrele Institutului de Istorie a Partidului. Consfătuirea la care au participat 74 de angajaţi ai

[448] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 4.12.2009.

acestuia a avut loc în dimineaţa zilei de 27 octombrie 1965, scopul său declarat fiind fixarea unor orientări pentru „întocmirea istoriei PCR", lucrare oficială ce urma să fie tipărită sub egida Institutului anul următor pentru a marca 45 de ani de la fondarea partidului. Este prima astfel de întâlnire cu istoricii dintr-un lung şir care va urma, mai ales pe parcursul următoarelor două decenii.

După formalităţile de rigoare aferente deschiderii unei astfel de şedinţe şi a „alegerii" celor 46 de membri care urmau să compună noul Consiliu Ştiinţific al Institutului, Nicolae Ceauşescu efectuează o amplă trecere în revistă a principalelor teme pe care sinteza urma să le dezvolte, oferind numeroase indicaţii şi interpretări politico-istoriografice noi. În fapt, din cuvântarea lui Nicolae Ceauşescu reiese cu claritate faptul că, practic, toate marile probleme ale istoriei româneşti contemporane – inclusiv actul de la 23 august – trebuie reevaluate cu atenţie, în spirit simultan obiectiv, partinic, dar şi *naţional*, mutând de-acum înainte decisiv accentul pe aşa-numitul „factor intern", singurul responsabil pentru mersul înainte al istoriei româneşti.

În ordinea în care le-a expus, primul subiect atacat de Ceauşescu a fost unul datorită căruia, cu doar câţiva ani înainte, s-au aplicat sancţiuni pe linie de partid, reduceri salariale şi retrogradări din funcţii: caracterul participării României la Primul Război Mondial. Admiţând teza lui Lenin conform căreia marile state din Europa au intrat, după 1900, în epoca imperialistă şi implicit războiul în sine a avut un caracter imperialist, secretarul general al PCR respinge interpretările formulate în macheta volumului V al *Istoriei României (1878–1918)*[449], pe care le consideră a fi realizate într-un mod „nejust, neştiinţific şi denaturat". Subliniind caracterul just al participării României, Ceauşescu concluzionează mai departe: „aprecierea că România în 1900 era o ţară imperialistă [...] nu are o bază ştiinţifică", îndemnând

[449] La data respectivă, *Istoria României V* se afla în stadiu de machetă a doua, iar *Istoria României VI* în manuscris. Tipărirea ambelor volume a fost însă oprită de către Nicolae Ceauşescu, v. Cristian Vasile, *Viaţa intelectuală şi artistică în primul deceniu al regimului Ceauşescu, 1965–1974*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2014, p. 43.

audienţa – în termenii lui Leopold von Ranke, după cum a remarcat istoricul Florin Constantiniu – să trateze „pe bază reală faptele”[450], întrucât o astfel de abordare are o importanţă deosebită „pentru educarea patriotică a poporului nostru”[451]. În continuarea acestei idei, conducătorul partidului deschide şi problema relaţiei dintre PCdR şi Internaţionala a III-a, accentuând rolul nefast al acesteia din urmă asupra politicii partidului şi criticând „părţile negative ale amestecului Cominternului în treburile partidului nostru, practica numirii de sus a conducerilor de partid, a unor oameni care erau complet străini de viaţa şi activitatea partidului nostru”[452]. Mai mult decât atât, Ceauşescu se disociază de respectivele „conduceri de partid” promoscovite şi antinaţionale din anii ‘20 şi ‘30, criticându-le: „să arătăm că erau rupte de viaţa din ţară, că nu şi-au putut aduce aportul, ci din contra, au avut o influenţă negativă prin concepţiile lor indiferent că se găseau la Praga, în Germania sau la Moscova”[453].

Aceeaşi idee, a mutării de accent asupra factorului intern benefic, se regăseşte şi în interpretatea pe care Ceauşescu o dă actului de la 23 august 1944. Cuvântarea sa din 27 octombrie 1965 constituie un punct de cotitură în transformarea evenimentului din începutul „eliberării ţării de către glorioasa Armată Roşie” în „revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă”: meritul principal al realizării sale nu mai era, ca în urmă cu un deceniu, al Uniunii Sovietice eliberatoare, ci în primul rând al forţelor politice interne, organizate şi conduse de către Partidul Comunist din România. În acelaşi spirit „naţional”, Ceauşescu sugerează cadrelor Institutului de Istorie a Partidului să discute în cadrul unei secţiuni a sintezei „problema dezvoltării naţiunii în socialism”[454]. Analizând conţinutul acestei cuvântări, Florin Constantiniu concluziona ironic:

---

[450] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller...*, p. 300; de altfel, Nicolae Ceauşescu va mai exprima ideea rankeană şi cu alte ocazii, în diverse forme, ca de exemplu: „Trebuie să redăm istoria aşa cum este ea – şi din aceasta nu avem decât de câştigat”, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. V, Bucureşti, Ed. Politică, 1971, p. 575.

[451] Mioara Anton, Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 235.

[452] *Ibidem*, pp. 235–236.

[453] *Ibidem*, pp. 236–237.

[454] *Idem*.

„Istoriografia română era îndreptată pe o cale la capătul căreia România apărea ca o inocentă Scufiţă Roşie, pândită, la tot pasul, de duşmani, vânătorul salvator fiind în final PCR, care încununa strădaniile tuturor celor care voiseră binele neajutoratei copile”[455].

Sinteza de istorie a PCR, care urma să fie realizată până cel târziu în aprilie 1966, nu a mai fost publicată niciodată. În cele din urmă, deşi o machetă de câteva sute de pagini a fost elaborată în 1980, Nicolae Ceauşescu nu a dat aprobarea necesară pentru a fi tipărită. În ultimii săi ani, conducătorul român a „teoretizat” conceptul *istoriei unice*, conform căruia istoria partidului se identifică cu istoria patriei şi a poporului din mijlocul căruia acesta s-a ridicat. De pildă, în cadrul plenarei lărgite a CC al PCR, desfăşurată la 1–2 iunie 1982, el a indicat că:

> „În această concepţie a istoriei unice, istoria poporului român va trebui să cuprindă şi istoria mişcării muncitoreşti revoluţionare, a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, precum şi a Partidului Comunist Român. Nu pot exista două istorii, una a poporului şi una a partidului. Poporul nostru are o singură istorie iar activitatea Partidului Comunist Român, ca şi a altor partide în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei”[456].

Cuvântarea lui Ceauşescu din 27 octombrie 1965 a fost semnificativă din perspectiva interpretărilor noi pe care le-a dat istoriei PCR, însă la fel de adevărat este că acesta era şi sensul general pe care Ceauşescu dorea să-l imprime scrisului istoric românesc în ansamblul său: discursul conţine, în esenţă, întreaga constelaţie de teme, idei, sofisme, obsesii şi apriorisme care vor fi sistematizate, codificate şi oficializate un deceniu mai târziu în programul PCR din 1975. De altminteri, relecturarea trecutului partidului nu putea, de altfel, să nu favorizeze „autohtonizarea” discursului istoric naţional[457]. Până atunci, o serie de reviste centrale le-au preluat, exemplificat, propagat şi dezvoltat

---

[455] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller...*, p. 301.

[456] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 9.

[457] Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară”*, Bucureşti, Ed. Albatros, 2003, p. 273.

„creator". Cea mai semnificativă dintre ele a fost, evident, cea editată în cadrul Institutului de Istorie a Partidului, *Anale de istorie*.

III.6. Analele de istorie a PCR (1965-1975)

Publicată o dată la două luni între anii 1955 şi 1989, revista *Anale de istorie* a fost periodicul de specialitate editat în cadrul Institutului de Istorie a Partidului (redenumit în martie 1966 Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice – ISISP). Obiectivul său asumat oficial a fost, iniţial, acela de a pune la îndemâna cititorilor „rezultatele ultimelor cercetări din istoria partidului"[458]. Schimbarea de sens pe care publicistica istoriografică românească centrală a înregistrat-o pe parcursul celei de-a doua jumătăţi a decenului şapte şi în prima parte a celui următor – în direcţia imprimării direcţiei „naţionale" propusă de N. Ceauşescu în toamna lui 1965 – poate fi evidenţiată interpretând conţinuturile *Analelor de istorie* în intervalul 1965–1975 (primul reper îl reprezintă discursul din 27 octombrie, cel de-al doilea adoptarea *Programului Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism* din iarna anului 1974). Argumentez că în acest interstiţiu nu doar istoria partidului a cunoscut un amplu şi radical proces de *naţionalizare* discursivă, ci însăşi – sau mai ales – interpretarea istoriei ţării, astfel încât cele două, *patria* şi *partidul*, au ajuns în cele din urmă să fie consubstanţiale. Aleg revista *Anale de istorie* şi nu o altă publicaţie de profil centrală – una dintre cele coordonate de Institutul de Istorie din Bucureşti, de pildă – tocmai în virtutea caracterului incontestabil *partinic* pe care aceasta l-a avut. Dintre toate revistele româneşti, *Anale de istorie* a fost plasată în proximitatea imediată a principalului centru de putere al ţării (CC al PCR), fapt în măsură să o califice drept cea mai „oficială" revistă de istorie. O analiză calitativă – centrată în primul rând pe interpretarea discursului articulat în paginile revistei aşadar, şi abia în al doilea pe frecvenţa anumitor teme

[458] Titu Georgescu, „Despre revista «Analele Institutului de istorie a partidului»", în *Cercetări filozofice*, Anul VII, Nr. 3, 1960, p. 164.

predilecte – relevă faptul că, treptat, între 1965 şi 1975, pe măsură ce ISISP concurează tot mai puternic celelalte centre de producţie istoriografică din România, atât istoria partidului şi a mişcării muncitoreşti, cât şi cea a ţării au fost expuse într-o manieră tot mai naţionalistă (vezi tabelul 1). Pe de altă parte, în mod surprinzător, raportul dintre numărul temelor de istorie a ţării şi cele de istorie a partidului se menţine relativ constant, frecvenţa celor din a doua categorie fiind aproape întotdeauna superioară în raport cu primele – cu câteva excepţii prilejuite, în general, de aniversarea unor evenimente măreţe din trecutul naţional. După 1970, problemele de istorie a PCR sunt asimilate forţat celor de istorie a ţării, iar din 1974–1975 cele două tind să se identifice. Deşi, formal, temele de istorie a PCR devin tot mai numeroase, ele sunt de-acum integrate abuziv *trecutului naţional*. (vezi tabelul 2).

Tabel, 1:

Nr.	„Anale de istorie", nr. 3/1965 (cuprins)	„Anale de istorie", nr. 3/1975 (cuprins)
1.	„Dezvoltarea economiei naționale în anii 1956–1960. Victoria socialismului în România"	„Contribuția creatoare a Partidului Comunist Român, a secretarului său general, la dezvoltarea gândirii social-politice contemporane"
2.	„Contribuția intelectualității la lupta antifascistă din România (1933–1944)"	„Lupta multiseculară a poporului român pentru apărarea dreptului de libertate socială şi națională. P.C.R., continuatorul tradițiilor de luptă pentru suveranitatea şi independența poporului român"
3.	„Lupta muncitorilor metalurgişti din România împotriva exploatării capitaliste şi a pericolului fascist (1934-februarie 1938)"	„Unirea Principatelor – preludiu al independenței de stat depline a României"
4.	„Istoria rezistenței şi noua generație din R.P.R."	„Privire critică asupra unor concepții social-politice fascizante promovate de revista «Gândirea»"
5.	„Studierea istoriei Rezistenței în învățământul de toate gradele din R.P.R."	„Noi contribuții privind activitatea internaționalistă a socialiştilor români în preajma conferinței de la Zimmerwald"

6.	„Manifestații de protest ale maselor populare din Arad împotriva dictatului de la Viena (septembrie 1940)"	„Originile şi evoluția României moderne în disputa dintre poporanişti şi socialişti"
7.	„Participarea delegațiilor române la Congresele internaționale antifasciste din anii 1933–1934"	„Locuri şi sedii legate de activitatea P.C.R. între anii 1921–1924"
8.	„Acțiuni ale şomerilor din Bucureşti în anii crizei economice (1929-februarie 1933)"	„Din tradițiile de luptă ale muncitorimii feroviare – societatea «Cultura»"

Tabel 2:

„Anale de istorie"	**1965**	**1966**	**1967**	**1968**	**1969**	**1970**	**1971**	**1972**	**1973**	**1974**	**1975**
Total materiale	58	41	57	52	60	38	46	41	52	53	58
Istoria PCR	21	14	19	16	21	23	35	29	36	26	22
Istoria României	37	27	38	36	39	15	11	12	16	27	36

III.7. „Tezele" din iulie

În clipa de faţă, în rândul istoricilor, politologilor, eseiştilor şi memorialiştilor români există un acord general tacit în ceea ce priveşte semnificaţia celor două expuneri[459] ale lui Nicolae Ceauşescu, din data de 6, respectiv 9 iulie 1971. Momentul constituie, conform acestei interpretări, debutul „revoluţiei culturale" în ţara noastră sau, cel puţin, un reper de o importanţă deosebită, un moment de răscruce în evoluţia regimului comunist şi a ideologiei „comunismului naţional" – în fapt a naţional-stalinismului în România. În acelaşi timp, inauguralul reprezentat de „teze" ar marca şi cotitura definitivă spre restalinizarea internă şi spre naţionalismul ceauşist tribalist, obsedat de propria unicitate, deja maturizat la mijlocul deceniului. Cu toate acestea, cu excepţia unei perioade din anii '50, formule precum „revoluţie culturală" sau „mini-revoluţie culturală", consacrate în literatura de specialitate postsocialistă, nu au fost

[459] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Bucureşti, Ed. Politică, 1972, pp. 185–195, pp. 196–257.

niciodată angajate în discursul public până în 1989. Mai mult decât atât, cea din urmă sintagmă, preferată în general de emigraţie, a fost capabilă să sugereze neseriozitatea şi tendinţa lui Nicolae Ceauşescu de a aplica forţat la realităţile româneşti, improvizând din mers, ingrediente ale unui comunism asiatic ce l-ar fi impresionat în excursia pe care cu puţin timp înainte a efectuat-o în Republica Populară Chineză, Republica Populară Democrată Coreeană, Republica Populară Mongolă şi Republica Democrată Vietnam.

Caracterul de import extern, de natură exotică, extrem orientală al „tezelor" enunţate de un Ceauşescu fascinat de sortimentele asiatice de comunism, cu care nu era familiarizat[460], se cuvine a fi pus în relaţie atât cu evoluţiile pe care sistemele socialiste din Europa Centrală şi Răsăriteană le-au înregistrat în aceeaşi perioadă, cât şi cu raporturile dintre România şi URSS (între timp deteriorate). În interpretarea istoricului Florin Constantiniu, „factorul extern, reprezentat de Uniunea Sovietică, a avut o pondere mult mai însemnată decât impulsul de a-i imita pe Mao şi Kim Ir Sen"[461]. Din acest punct de vedere, apare limpede acum faptul că Ceauşescu, în doar câţiva ani de la preluarea puterii, reuşise să antagonizeze conducerea de la Kremlin printr-o serie de acţiuni potenţial provocatoare pe care le-a întreprins: condamnarea invaziei din Cehoslovacia în 21 august 1968, vizita preşedintelui american Richard Nixon la Bucureşti în 2–3 august 1969 ori, şi mai grav, vizita efectuată în China în vara anului 1971 pentru care premierul sovietic Alexei Kosîghin l-a criticat în termeni foarte duri pe Ceauşescu în cursul întrevederii pe care cei doi au avut-o la Moscova ulterior, în data de 24 iunie. „Tezele din iulie" ar fi avut rolul, aşadar, de a oferi o garanţie de fidelitate URSS-ului prin reafirmarea locului şi rolului ideologiei comuniste în România, consolidând simultan şi poziţia lui Ceauşescu în partid şi în stat într-un timp când aproape întregul sistem socialist european cunoştea schimbări majore. „Tezele" veneau după aproximativ doi ani de

[460] Adrian Cioroianu, *Ce Ceauşescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste*, Éditions Curtea Veche, Bucarest, 2005, pp. 74–75.

[461] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller...*, p. 338.

la evenimentele din Cehoslovacia, ţară care, din aprilie 1969, avea un nou conducător – în persoana lui Gustav Husak – decis să-şi aducă patria la „normalitate". Mai mult decât atât însă, „tezele" ceauşiste erau formulate la aproximativ jumătate de an după ce primii cinci membri din ierarhia conducerii supreme poloneze fuseseră demişi[462] în urma revoltelor muncitoreşti din iarna anilor 1970–1971 – inclusiv secretarul general Władysław Gomułka, înlocuit de-acum cu mai tânărul Edward Gierek. De remarcat că Leonid Ilici Brejnev nu s-a opus acestei schimbări. Nu în ultimul rând, cu două luni înainte de expunerea „tezelor", secretarul general al CC al Partidului Socialist Unit German, Walter Ulbricht, a fost forţat să demisioneze din funcţie (la 3 mai 1971) pentru a fi înlocuit cu Erich Honecker. Nici acestei schimbări Leonid Ilici Brejnev nu i s-a opus, ci, din contră, a sprijinit-o. Astfel, nu pare cu totul imposibil ca, în vara anului 1971, Ceauşescu să se fi temut de o soartă similară – aşa cum susţine, de pildă, generalul de Securitate Ion Mihai Pacepa – iar „tezele" sale să reprezinte un reflex al atitudinii lui spăimoase în raport cu Moscova.

Pe de altă parte, încă o cauză posibilă a genezei „tezelor" merită să fie pusă în evidenţă. Ea a fost sugerată, între alţii, de istoricul Dinu C. Giurescu:

> „Partidul îşi deschisese porţile. După 1964 au fost primiţi în organizaţii un mare număr de profesionişti care puneau în prim-plan meseria. Exista posibilitatea ca, treptat, partidul să fie condus de tehnocraţi, la nivelul unităţilor de bază, al feluritelor sectoare de activitate. Ipoteză în care activiştii fără vreo profesie bine definită să iasă din circuit. Readucerea ideologiei şi a educaţiei politice în prim-plan restabilea şi statutul activiştilor"[463].

Într-adevăr, începând cu anii 1962–1963 partidul, pe fondul lărgirii frontierelor sale interne şi al reconsiderării raporturilor cu societatea, a uşurat considerabil accesul specialiştilor în rândurile sale – după cum am arătat deja, între 1962 şi 1965 PMR a primit câte 200.000 de noi membri în fiecare an. Dincolo

[462] A. Kemp-Welch, *Poland under Communism. A Cold War History*, Cambridge, New York, Cambridge University Press, 2008, p. 187.
[463] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 313.

de a fi un exerciţiu de istorie contrafactuală, creşterea ponderii membrilor de partid angajaţi politic strict formal ar fi putut genera agregarea unor câmpuri sau centre de putere distincte în cadrul PCR, care şi-ar fi promovat interesele proprii, unele în detrimentul altora, şi între care s-ar fi manifestat în consecinţă, mai devreme sau mai târziu, raporturi cel puţin concurenţiale, dacă nu divergente ori de rivalitate deschisă. Un astfel de fenomen ar fi putut antrena partidul într-o mişcare centrifugă, capabilă să-l destabilizeze, să-i gripeze mecanismele decizionale şi astfel să-l destructureze din interior (*from below*), de la nivelul structurilor elementare care îl compuneau. Punând un accent deosebit pe unitatea de acţiune, pe ordine, pe disciplina şi pe conştiinciozitatea cu care urmau a fi „traduse în viaţă" neabătut hotărârile de partid de către activişti, „tezele" aveau rolul de a preîntâmpina fenomenul schiţat mai sus. Prin acordarea capacităţilor decizionale, de gestiune şi control activiştilor, adică „oamenilor politici" şi nu „specialiştilor"[464], cum apăsat a subliniat însuşi N. Ceauşescu[465] încă din 1970, atât de des invocata „democraţie socialistă"[466] a rămas în cele din urmă o simplă ficţiune discursivă: drept consecinţă, sistemul politic românesc a evoluat în ansamblul său nu în sensul unui autoritarism birocratic de tip brejnevist, ci înspre o formă *sui-generis* de sultanism

[464] Nicolae Ceauşescu, „Expunere la consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei şi al activităţii politice şi cultural-educative, 9 iulie 1971", în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Bucureşti, Ed. Politică, 1972, p. 232.

[465] De pildă, în cadrul unei şedinţe a Secretariatului CC al PCR desfăşurată la data de 24 martie 1970, discutând politicile culturale comuniste şi subliniind necesitatea intensificării propagandei în scopul educării maselor, Ceauşescu a vorbit în termenii următori: „Aici trebuie un control riguros, trebuie să punem la aceste servicii educative oameni cu o concepţie clară, politică, ei înşişi să ştie ce vor, trebuie să punem asemenea oameni, chiar dacă nu au certificat de oameni cu largi cunoştinţe culturale, cu mai puţine cunoştinţe prea largi din punct de vedere estetic, şi cu mai multe cunoştinţe despre rolul omului în societatea comunistă, despre educaţia comunistă, tovarăşi." (Stenograma şedinţei Secretariatului CC al PCR din ziua de 24 martie 1970), document publicat în Mihnea Berindei, Dorin Dobrincu, Armand Goşu, *Istoria Comunismului din România. Documente Nicolae Ceauşescu (1965–1971)*, Iaşi, Ed. Polirom, 2012, p. 607.

[466] *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Ed. Politică, 1969, p. 60.

de factură naţional-stalinistă. Relevantă este, în acest sens, mărturia unui fost activist de rang inferior în anii 1970, angajat în cadrul Institutului de Arte Plastice din Bucureşti, conferenţiarul universitar (la vremea aceea) Dinu C. Giurescu:

> „După câtăva vreme [de la primirea în partid în 1969, *n.n.*] am înţeles că nu era vorba de nicio adaptare. Activitatea de partid însemna, în primul rând, îndeplinirea cât mai conştiincios a hotărârilor şi sarcinilor venite pe linie ierarhică. Partidul era de fapt un mecanism cu mii de ramificaţii a cărui menire era să pună în aplicare cât mai aproape de litera lor dispoziţiile primite. Un mecanism de execuţie care nu contribuia aproape cu nimic la elaborarea hotărârilor [...] Odată intrat nu aveai loc de întors şi te încadrai ca toţi ceilalţi"[467].

Deşi în perioada postsocialistă „tezele din iulie" au fost interpretate drept un punct de turnură în istoria comunismului românesc – jalon care a marcat simbolic începutul dezlănţuirii „ceauşismului" în formele sale extreme, chiar dacă cele mai groteşti îşi vor face apariţia abia spre sfârşitul deceniului – lectura documentelor de partid elaborate în epocă duce, în fapt, la concluzia că *„tezele din iulie" 1971 sunt conţinute, cu diferenţele stilistice de rigoare, în principalele documente de partid care le-au precedat,* începând cu toamna anului 1968. Altfel spus, deşi au „apărut" oficial, în forma cunoscută, în 6–9 iulie 1971, „tezele" s-au născut încă din august-septembrie 1968, fiind consfinţite în actele Congresului al X-lea al PCR din vara anului 1969, moment care „a trasat ca obiectiv fundamental făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate"[468].

Impactul lor sau, după o formulă larg întrebuinţată în epocă, *ecoul* pe care l-au avut în lumea culturală a fost unul care nu s-a resimţit imediat, ci ulterior, progresiv. Istoricul Vlad Georgescu rememora momentul în a doua jumătate a anilor '80 în termenii următori:

> „Îmi aduc aminte de felul în care au fost primite tezele din iulie 1971. Cei mai mulţi dintre noi le-am luat atunci în glumă, n-am vrut să credem în seriozitatea lor, în efectul otrăvitor

[467] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 285.
[468] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 208.

> pe care îl puteau avea. Cu atât mai mult cu cât veneau după câţiva ani de liberalizare care acum, pentru cei mai mulţi dintre români, par să fi fost o adevărată epocă de speranţă. În orice caz, în 1971 auzeam peste tot părerea că la români o minune nu durează decât trei zile, cu alte cuvinte că tezele nu sunt altceva decât vorbe aruncate în vânt de care nu se va ţine seama şi care nu se vor pune în practică. Ba chiar, revoluţia culturală a fost botezată «mini», adică neînsemnată, fără urmări"[469].

Cele două excepţionale cuvântări din 6 şi 9 iulie 1971 – excepţionale nu datorită conţinutului lor „revoluţionar", ci din cauză că au fost elaborate de către Nicolae Ceauşescu personal[470], şi nu de către vreun comitet ori comisie – au fost imediat publicate în ziarul oficial *Scînteia*, anul următor fiind editate şi în cel de-al şaselea volum al operelor ceauşiste.

În cuprinsul celor două discursuri, Ceauşescu a subliniat apăsat nu numai necesitatea „ridicării continue a rolului conducător al partidului", ci şi a „ridicării nivelului combativităţii revoluţionare şi a spiritului militant, partinic, împotriva influenţelor ideologiei burgheze, a mentalităţilor retrograde." În egală măsură, el a cerut „orientarea politică fermă în special a publicaţiilor cultural-artistice, un control mai riguros al producţiei editoriale, o selecţie mai severă a repertoriului teatral, combaterea manifestărilor de cosmopolitism şi a diferitelor mode artistice împrumutate din lumea capitalistă". Parcurgând paginile care formează textul acestor „propuneri", caracterul direcţiei pe care Ceauşescu încerca să o traseze evoluţiei politico-ideologice a regimului pe care îl patrona poate fi definit cu uşurinţă: secretarul general al PCR imagina un sistem politic prin excelenţă anti-capitalist, anti-burghez, anti-occidental, anti-european, autarhic şi autosuficient. La o primă vedere, asemănarea concepţiilor ceauşiste cu cele exprimate de Leonte Răutu în 1949 în broşura „Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale" este de-a dreptul frapantă, nu numai sub

---

[469] Vlad Georgescu, *România anilor '80*, München, Jon Dumitru Verlag, 1994, p. 220.

[470] Ana-Maria Cătănuş (coord), *Sfârşitul perioadei liberale a regimului Ceauşescu: minirevoluţia culturală din 1971*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2005, p. 34.

raportul limbajului şi al violenţei discursive, ci şi al sensurilor propriu-zise ale măsurilor propuse.

În cadrul celei de-a doua cuvântări (9 iulie 1971), tonul celui care va deveni primul preşedinte al ţării a depăşit în radicalitate cuvântarea citită cu trei zile în urmă. Ceauşescu a condamnat din nou „ploconirea faţă de ceea ce este străin şi mai cu seamă faţă de ceea ce este produs în occident", a criticat „atmosfera de comoditate călduţă, de îngăduinţă mic-burgheză" şi a respins „concepţiile anarhice, mic-burgheze", observând că istoricii „uită că ştiinţa lor nu este o meserie de specialitate, ci activitate ideologică pură, pe care o practică numai oamenii recrutaţi prin partid, numai oamenii care vor deveni activişti de partid". Spre finalul discursului, Ceauşescu îşi înştiinţează audienţa că „statul clasei muncitoare are tot dreptul să se amestece şi în literatură, şi în muzică, şi în arta plastică, pentru a introduce spiritul muncitoresc în locul celui intelectualist, funcţionăresc"[471].

Pe parcursul anilor consecutivi „tezelor din iulie", a fost adoptat un număr de opt hotărâri la nivel înalt[472] privind „îmbunătăţirea activităţii ideologice" în sensul întăririi sacrului principiu leninist *partiinost'* (rolul conducător al partidului). În ordine cronologică, ele sunt următoarele:

I. Plenara CC al PCR din 3–5 noiembrie 1971;

II. Congresul al XI-lea al PCR adoptă „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintarea României spre comunism" în 1974;

III. Congresul Educaţiei Politice şi al Culturii Socialiste desfăşurat în 2–4 iulie 1976;

IV. Nicolae Ceauşescu preia conducerea personală a comisiei ideologice a CC al PCR în 14 iulie 1976;

V. MAN adoptă, în unanimitate, în 21–22 decembrie 1979, Legea Educaţiei şi Învăţământului;

VI. Plenara CC al PCR din 1–2 iunie 1982, în cadrul căreia Nicolae Ceauşescu expune un nou document-program al PCR – „Cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în ţara

[471] Nicolae Ceauşescu, „Expunere la consfătuirea cu activul de partid din domeniul ideologiei, 9 iulie 1971" în *op. cit.*, pp. 222–251.

[472] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 322.

noastră, la problemele teoretice, ideologice şi activitatea politică, educativă a partidului";

VII. în 24–25 iunie 1982, cel de-al doilea Congres al Educaţiei Politice şi Culturii Socialiste adoptă un program de măsuri şi acţiuni în scopul formării „omului nou", cu o înaltă conştiinţă socialistă, constructor devotat al socialismului şi comunismului;

VIII. „Tezele" expuse de Nicolae Ceauşescu în august 1983 la Mangalia.

III.8. Apogeul istoriei: Programul PCR

„Programul Partidului Comunist de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism"[473], elaborat începând cu anul 1972 şi adoptat în forma lui finală pe data de 18 decembrie 1974, constituie un document unic în istoria politică a PCR[474]. Din perspectiva evoluţiei ştiinţei istorice româneşti, programul are o însemnătate majoră în condiţiile în care, la fel cum a procedat în anii lui Roller, „partidul" realizează şi încearcă să livreze comunităţii epistemice o versiune-tip de istorie naţională, însă nu printr-un volum-etalon de specialitate, ci prin intermediul unei microsinteze cuprinse într-un act oficial: comuniştii români nu se mai mulţumesc de această dată „cu indicaţii parţiale, cu îndemnuri marxiste teoretice sau cu mustrări ideologice, ci alcătuiesc un tablou complet al istoriei naţionale, de la preistorie la contemporaneitate"[475].

În fapt, primele 25 de pagini ale programului, prezentând istoria completă a patriei şi a poporului de la Burebista până la Ceauşescu, sistematizează şi codifică ceea ce pe parcursul anilor următori va deveni viziunea ceauşistă asupra trecutului,

---

[473] *Programul Partidului Comunist de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism,* Bucureşti, Ed. Politică, 1975, 221 p.

[474] Reiau şi dezvolt, în paginile următoare, câteva idei pe care le-am schiţat în articolul „Ce a însemnat pentru Ceauşescu istoria? Programul PCR şi istoriografia naţională", publicat în revista online *LaPunkt*, disponibil aici: http://www.lapunkt.ro/2013/12/04/ce-a-insemnat-pentru-ceausescu-istoria-programul-pcr-si-istoriografia-nationala–2/.

[475] Vlad Georgescu, *Politică şi istorie*..., p. 69.

o „viziune" consacrată oficial[476] în 1979. Această autentică „Summa historica"[477] a fost scrisă, cel mai probabil, de câţiva istorici fideli partidului, încadraţi profesional fie la ISISP, fie la CSCITM, care însă nu sunt nominalizaţi.

Conform antropologului Katherine Verdery, momentul adoptării acestui document reprezintă „semnul cel mai neechivoc al apoteozei istoriei"[478] în RSR. Un argument în sprijinul acestei idei este reprezentat şi de faptul că, mai devreme în acelaşi an, Nicolae Ceauşescu a echivalat explicit condiţia istoricilor şi a ştiinţei istorice cu cea a activiştilor, respectiv a propagandei politice desfăşurată în scopul educării „maselor", vorbind în termenii următori:

> „Trebuie să lichidăm cu desăvârşire mentalitatea anarhică, mic-burgheză, că problemele istoriei sunt doar probleme de strictă specialitate. Acestea sunt probleme ale teoriei şi ideologiei comuniste şi de ele nu se pot ocupa decât aceia care îşi însuşesc şi aplică ideologia şi concepţia comunistă despre lume"[479].

Dintre cele 25 de pagini care compun introducerea intitulată, în limbajul antifrastic, bolovănos, specific propagandei de partid, *Lupta poporului român, a forţelor progresiste şi revoluţionare a clasei muncitoare, a partidului comunist pentru libertate socială şi naţională, împotriva fascismului şi războiului, pentru înfăptuirea insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste*, şapte sunt dedicate „dezvoltării istorice a poporului român pe calea progresului economic şi social, a libertăţii şi neatârnării", adică istoriei spaţiului românesc şi a locuitorilor săi din vremea tracilor până la intrarea pe scena istoriei a „mişcării muncitoreşti şi socialiste", căreia îi sunt dedicate restul de optsprezece. Maniera în care a fost realizată această naraţiune istoriografică „condimentată cu multe accente xenofobe"[480] reflectă intenţia autorilor

---

[476] *Istoria patriei şi a Partidului Comunist Român în opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu*, cuvânt înainte de Ion Popescu-Puţuri, Bucureşti, Ed. Militară, 1979, 566 p.

[477] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller...*, p. 359.

[478] Katherine Verdery, *op. cit.*, p. 211.

[479] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Bucureşti, Ed. Politică, 1974, p. 96.

[480] Radu-Alexandru Dragoman, Sorin Oanţă-Marghitu, *Arheologie şi politică în România*, Baia Mare, Ed. Eurotip, 2013, p. 24.

– intenţie cu care Ceauşescu era, desigur, în acord deplin – de a expune pe scurt adevărul „obiectiv", „ştiinţific" şi simultan *partinic* privind glorioasa istorie a poporului român şi, în perioada contemporană, a partidului său conducător. Istoria propusă de programul partidului trebuia să aibă valoare de model[481] (ori cel puţin aceasta era intenţia puterii), caracterul său fiind unul eminamente teleologic, fatalist, ilustrând evoluţia inevitabil ascendentă a societăţii româneşti spre împlinirea istorică reprezentată de socialism, obiectiv urmărit parcă încă din Antichitatea îndepărtată de către un popor autohton, unit şi unitar, mereu acelaşi, paşnic, însetat de dreptate şi de „libertate socială şi naţională"[482] dintotdeauna. Schematismul acesta primitiv şi simplificator până la absurd, greu de închipuit astăzi, are în mod limpede pe de-o parte un caracter marxist/leninist/stalinist, întrucât această stranie „sinteză" de istorie reiterează o serie de locuri comune specifice propagandei politice, condensată cel mai elocvent în

[481] În 1978, istoricul bucureştean Ştefan Ştefănescu, directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga", scria că „sinteza istorică a poporului nostru cu care se deschide Programul Partidului Comunist Român are o valoare şi o semnificaţie exemplară pentru întreaga activitate istoriografică; ea înfăţişează de pe poziţiile concepţiei despre lume a clasei muncitoare – materialismul dialectic şi istoric – şi în lumina ultimelor concluzii ale ştiinţei istorice româneşti, existenţa milenară şi permanentă a poporului nostru în spaţiul carpato-dunărean. Ea este măsura cea mai elocventă a preţuirii de care se bucură tradiţiile înaintate ale poporului nostru în gândirea politică a Partidului Comunist Român, iar prin bogăţia de idei şi prin clarviziunea analizei regăsim în această sinteză direcţia unor fecunde împliniri ale muncii istoriografice", v. Ştefan Ştefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 20; de asemenea, articolul nesemnat „Programul P.C.R. şi istoriografia românească" publicat în *Revista de istorie*, tom 27, nr. 9, 1974, p. 1281, aprecia, vorbind în numele frontului istoricilor, că „programul constituie un moment deosebit de preţios pentru dezvoltarea ştiinţelor sociale şi un îndreptar preţios, un eveniment de referinţă îndelungată în alcătuirea planurilor noastre de cercetare istorică".

[482] Această formulă a mai fost exploatată de către PCR în primii ani ai perioadei postbelice, înainte să fie abandonată complet în perioada „revoluţiei culturale" staliniste. În 1945 de pildă, statutul partidului proclama în fond aceeaşi idee în termenii următori: „Partidul Comunist Român păstrează şi continuă cele mai bune tradiţii ale luptelor pentru libertate, pământ şi independenţa naţională conduse de Gheorghe Doja, Horia, Cloşca, Crişan, Tudor Vladimirescu şi Niculae Bălcescu", *Statutul Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Ed. P.C.R., 1945, p. 5.

cuprinsul discursurilor ceauşiste (luptele de eliberare socială, rolul maselor în făurirea istoriei etc). Pe de altă parte, acelaşi discurs reciclează simultan, înglobează şi proclamă cu virulenţă un set de teme, motive, stereotipii şi axiome politico-istoriografice de tip cvasi-fascist, caracteristice extremei drepte româneşti interbelice: este vorba despre scheletul acelui „baroc stalino-fascist" despre care scriau cândva Monica Lovinescu şi Vladimir Tismăneanu.

Încercând să identifice noi resurse de legitimitate, discursul istoric partinic a anexat întregul trecut naţional la istoria comunismului – istorie pe care a inserat-o forţat în ansamblul său – descriind-o ca pe o glorioasă încununare sau finalitate a Istoriei generale. Nenumăratele sacrificii, lupte, bătălii, răscoale şi, în epoca modernă, greve ale „poporului" au avut astfel, din cele mai vechi timpuri, un scop extrem de clar definit: construirea unei societăţi mai drepte, mai bune şi mai echitabile – precum cea comunistă, o societate liberă, unită în jurul şi condusă de către un om providenţial care întruneşte suma calităţilor marilor săi înaintaşi de la Burebista şi Decebal la Nicolae Bălcescu, Ion C. Frimu şi Ştefan Gheorghiu. Succesiunea evenimentelor istorice prevede astfel, de-a lungul timpului, un viitor luminos care putea şi trebuia să fie construit după 23 august 1944, mai ales după Congresul al IX-lea al PCR, odată cu începutul domniei lui Ceauşescu. Cum pe bună dreptate a remarcat Katherine Verdery, în cadrul acestui proces, la nivelul documentelor de partid şi al istoriografiei partinice, timpul însuşi a fost modelat, remodelat, aplatizat şi „imobilizat" oarecum, devenind un „timp atemporal", adică un timp care, în ciuda clişeelor marxiste referitoare la progres, totuşi parcă stă în loc. În cadrele acestui timp, partidul nenumit este, parcă, imanent[483]. Exemplară din această perspectivă este ideea enunţată de Nicolae Ceauşescu în 1980, conform căreia „de milenii aici s-a născut poporul nostru şi aici a trăit, a înfrânt multe greutăţi, dar şi-a păstrat fiinţa, şi-a dezvoltat-o până la nivelul de astăzi al naţiunii socialiste"[484], ori şi mai bizara sa apreciere rostită cu prilejul aniversării a 65

[483] Katherine Verdery, *op. cit.*, pp. 241–242.

[484] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 19, Bucureşti, Ed. Politică, 1980, p. 413.

de ani de la înfiinţarea PCR: „mişcarea revoluţionară muncitorească şi partidul nostru sunt ancorate adânc în pământul strămoşesc, în istoria de peste 2500 de ani a dacilor”[485]. În acelaşi spirit, câţiva ani mai târziu, generalul-istoric Ilie Ceauşescu, fratele lui Nicolae, aprecia că „poporul român a rămas mereu acelaşi, închegat, unitar şi omogen în vatra sa dintotdeauna”[486]. Uneori, în funcţie de interese, autohtonismul primordialist specific discursului ceauşist şi istoriografiei partinice adiacente a fost atenuat: de pildă, în 1987 Nicolae Ceauşescu recunoaşte totuşi că „în primele secole ale mileniului al II-lea s-au aşezat pe teritoriul patriei noastre şi o serie de oameni ai muncii de alte naţionalităţi”[487]. Astfel de idei, repetate de Ceauşescu periodic, citate obsesiv mai ales de către istoricii din cadrul ISISP, au contribuit la degradarea progresivă a unei istoriografii care a dobândit în cele din urmă atât un caracter antiştiinţific şi antimarxist, cât şi, în fond, unul antipatriotic.

Afectată de „indicaţiile” oficiale a fost în primul rând producţia istoriografică centrală. Prescriind un set de clişee, axiome şi dogme relative la principalele teme de istorie românească (de la vechimea, unitatea şi continuitatea poporului român şi până la istoria construirii socialismului în epoca postbelică), comandamentele ideologice au viciat masiv discursul istoriografic, anulând practic posibilităţile de discutare şi interpretare critică, autentică, a acestor mari teme în publicistica de specialitate. În tratarea subiectelor sensibile din punct de vede politic – în primul rând cele aferente istoriei contemporane – istoricii erau obligaţi să reitereze ori eventual să „dezvolte creator” şabloanele istoriografice canonice. Istoricul Dinu C. Giurescu a sintetizat cel mai limpede ideea: „dincoace de război nu era decât versiunea-tip [...] versiunea-tip [care] era impusă de Secţia de Propagandă”[488].

---

[485] Nicolae Ceauşescu, „Cuvântare la adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea PCR”, în *Anale de Istorie*, nr. 3, 1986, pp. 3–20.

[486] Ilie Ceauşescu, *Transilvania: străvechi pământ românesc*, Bucureşti, Ed. Militară, 1984, p. 16.

[487] Nicolae Ceauşescu, *Cuvântare la Congresul al III-lea al educaţiei politice şi culturii socialiste, 17 august 1987*, Bucureşti, Ed. Politică, 1987, p. 11.

[488] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu realizat de autor în Bucureşti, la data de 4.12.2009.

Pe de altă parte, la fel de adevărat este că pe parcursul acestor ani a fost tolerată şi existenţa unor aşa-numite „zone gri", adică a unor spaţii de relativă indiferenţă, unde rigorile şi presiunile de natură politico-ideologică s-au manifestat cu mai puţină intensitate. Fie că vorbim de câţiva editori permisivi, de reviste ştiinţifice regionale sau chiar centrale – dar cu o circulaţie limitată şi care se adresau unor cercuri restrânse de specialişti – de solidarităţi profesionale cristalizate în jurul unor prietenii intelectuale veritabile ori de „grupuri de prestigiu" informale, istoricii s-au putut manifesta în acord cu propriile lor concepţii ştiinţifice, nu în puţine cazuri absolut în paralel cu canoanele care compuneau vulgata istoriografică partinică.

Din perspectiva evoluţiilor generale înregistrate de ştiinţa istorică românească în prima parte a epocii Ceauşescu, nici chiar după momentul 1974–1975 nu se poate apela la metafora „deşertului cultural" care ar fi caracterizat disciplina în ansamblul său. La fel ca în perioada stalinistă, şi în aceşti ani specialiştii autentici au coexistat cu istoricii-activişti improvizaţi de partid în instituţiile de educaţie şi/sau cercetare. Deşi cele două grupuri reprezintă mai degrabă un construct euristic decât o realitate empirică (în condiţiile în care, în aceşti ani, numeroşi agenţi sociali şi-au început cariera ca istorici sobri şi au sfârşit ca agitatori, propagandişti ori activişti de partid, *dar şi viceversa*), discursurile asupra trecutului pe care le-au articulat diferă net din punct de vedere calitativ.

Poate cel mai notabil fenomen care s-a derulat în perioada imediat consecutivă adoptării *Programului* PCR a fost marginalizarea sau dispariţia din cadrul comunităţii epistemice a marilor nume care au gestionat câmpul istoriografic în anii '50 şi '60: rând pe rând, decedează sau sunt pensionaţi C. Daicoviciu, C.C. Giurescu, A. Oţetea, D.M. Pippidi ori M. Berza. Generaţia acestor istorici consacraţi – sau cel puţin formaţi – în perioada imediat premergătoare ultimului război mondial este înlocuită treptat de cea formată în perioada postbelică, în cadrul căreia predominanţi au fost – datorită politicilor de promovare socială aplicate de regim în perioada primului Gheorghiu-Dej – activiştii-istorici şi nu specialiştii veritabili. Excepţiilor reprezentate de Şerban Papacostea, Alexandru Zub, Pompiliu

Teodor, Lucian Boia şi alţii li s-a opus o întreagă pletoră de „culturnici" vocali, intransigenţi, obtuzi, doritori de afirmare, vizibilitate şi capital politic, precum Gh. Surpat, P. Nichiţelea, T. Georgescu, Gh. I. Ioniţă, E. Bălănică, Gh. Ţuţui, I. Cârţână, I. Mamina, V. Smârcea, Gh. Unc, N. Copoiu, Şt. Lache, I. Cicală, I. Spălăţelu, M. Fătu, V. Păsăilă, I. Cetăţeanu, I. Ardeleanu, M. Muşat, Gh. Zaharia, V. Petrişor, Z. Zamfir, V. Hurmuz ori Gh. Cazan. Fără a prezenta o cazuistică, o ierarhizare sau o taxonomizare sistematică ori detaliată a „colaboraţionismului" acestor autentici gropari ai ştiinţei istorice, mă mărginesc la a menţiona doar faptul că, până în 1980, profilul „frontului istoricilor" a înregistrat un proces de reformare radicală, capabilă să-l restructureze cvasi-complet în sensul deprofesionalizării sale aproape totale. Acţiunile, atitudinile şi discursul pe care l-a produs, alături de raporturile pe care le-a stabilit cu puterea politică acest nou „front" le discut în paginile următoarelor două capitole.

III.9. Concluzii

Majoritatea politologilor şi istoricilor care au studiat această etapă din evoluţia sistemului politic postbelic sunt în general de acord cu ideea că primii ani ai domniei lui Nicolae Ceauşescu au reprezentat cea mai „liberală" fază din istoria comunismului românesc. Aceeaşi idee a fost împărtăşită atât de către intelectualii din epocă, cât şi de către observatorii occidentali ai vremii. Într-adevăr, în cea de-a doua jumătate a anilor '60, cei din urmă au tins să-l perceapă pe Ceauşescu drept un lider comunist reformist, un marxist luminat, rezonabil, flexibil şi deschis inovaţiilor politice, opus din această perspectivă dogmatismului ideologic obscurantist care l-a caracterizat pe predecesorul său din fruntea partidului şi statului român. Această imagine de comunist novator, „revizionist" chiar, s-a conturat cu pregnanţă, în mediile de informare occidentale, mai ales după momentul august 1968, când Ceauşescu a condamnat vehement intervenţia trupelor Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia. Aceasta este perioada când în România este permisă traducerea şi publicarea lucrărilor unor teoreticieni marxişti şi neo-marxişti precum

Antonio Gramsci, Herbert Marcuse, Louis Althusser, Roger Garaudy sau György Lukács.

Din nefericire, nici cărţile acestor intelectuali, nici firavele contribuţii teoretice româneşti nu au determinat cristalizarea unei pieţe autohtone a ideilor marxiste critice, capabile să exercite un impact notabil asupra teoriei şi practicii politice îmbrăţişate de PCR. Deşi ar fi putut opta pentru o versiune de comunism naţional progresist şi regenerativ de tip polonez, maghiar sau cehoslovac, paternalist precum cel iugoslav, ori măcar pentru un autoritarism birocratic de inspiraţie sovietică, după 1971, Nicolae Ceauşescu a ales calea unui stalinism naţional rigid, degenerativ, autarhic, uniform, exclusivist şi obsedat de propria unicitate, asemeni altor lideri de state cărora le lipsea o autentică legitimitate internă[489] (Albania, Coreea de Nord, Cehoslovacia după 1969 sau Republica Democrată Germană). Treptat, politicul a început să invadeze tot mai mult spaţiul public şi cultura României socialiste.

Cu toate acestea, din perspectiva istoriei culturii – şi implicit a istoriografiei – ultima parte a deceniului şapte a constituit o perioadă extrem de fastă, relaxată, favorabilă chiar şi pentru o serie de iniţiative sau proiecte inovatoare. Constrângerile şi presiunile exercitate asupra istoricilor au înregistrat un nivel semnificativ mai scăzut în raport atât cu anii anteriori, cât şi cu cei care aveau să urmeze. Sunt acei ani când Nicolae Ceauşescu face referire extrem de rar la istorici şi la munca lor, după cum şi istoricii, la rândul lor, îl citează de cele mai puţine ori pe secretarul general al partidului. Frecvenţa şi diversitatea traducerilor şi a reeditărilor, posibilităţile de publicare, contactele ştiinţifice cu Vestul, renunţarea treptată la o serie de canoane şi dogme istoriografice, până atunci considerate a fi sacrosancte, reabilitarea unor tradiţii şi a unor figuri intelectuale anterior criticate şi marginalizate, reintegrarea profesională a unor istorici necomunişti, consacraţi în perioada interbelică sunt doar câteva elemente care caracterizează un tablou în ansamblu mult mai vast şi mai complex. Pe de altă parte, la scurt timp după „alegerea" sa, Nicolae Ceauşescu însuşi şi-a manifestat intenţia de a

[489] Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej...*, pp. 87–88.

reevalua trecutul – inclusiv pe cel al partidului din ilegalitate – în sensul unei „naţionalizări" ideologice (Zbigniew Brzezinski). Numeroşi intelectuali ai timpului au rezonat cu această idee.

După 1971, atât dezinteresul iniţial al lui Ceauşescu pentru scrisul istoric, cât şi consecinţele benefice ale acestui dezinteres au încetat brusc. Considerându-i pe istorici propagandişti ai partidului şi definind ştiinţa istorică drept „activitate ideologică pură" – ceea ce aminteşte de remarca lui Stalin exprimată în 1931, potrivit căreia istoria este *politică proiectată în trecut* – conducătorul român a inaugurat în fapt o nouă perspectivă ideologică, de factură naţional-stalinistă, în cadrul căreia discursul asupra trecutului avea să ocupe un loc tot mai însemnat. Pe parcursul anilor 1970, Nicolae Ceauşescu a ajuns să se ataşeze şi să se simtă mai apropiat de voievozii medievali şi de regii daci, al căror continuator se percepea a fi, decât de secretarii generali ai partidului în descendenţa cărora, în realitate, el se plasa. În 1974, pentru prima dată în istoria comunismului românesc, o microsinteză de istorie naţională pe placul lui Ceauşescu a fost inclusă într-un document oficial al PCR. Această viziune ceauşistă asupra istoriei României a cuprins, în esenţă, principalele teme, idei, fixaţii, poncife şi dogme de inspiraţie stalinistă, naţionalistă şi fascistă care au caracterizat discursul istoriografic canonic propagat din acel moment şi până în 1989.

CAPITOLUL IV
București, 1980. Al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice

Erai acum liber să fii naţionalist, după cum erai liber să fii prosovietic în 1950! Dar liber să gândeşti şi să te exprimi liber oricum nu erai. Era desigur mai simpatic să gândeşti naţional decât antinaţional. Să gândeşti pur şi simplu rămânea o operaţie riscantă.

Lucian Boia

IV.1. Introducere

În mod natural, reuniunile ştiinţifice internaţionale constituie momente când specialiştii diverselor domenii de cercetare au ocazia să se întâlnească şi să relaţioneze, să comunice şi să dezbată liber problemele asupra cărora îşi apleacă interesul, sau măcar, cel puţin, să-şi împărtăşească nestingheriţi unii altora informaţii, gânduri, idei şi opinii.

Nu această situaţie însă, ce ţine în fond de firescul lucrurilor, caracterizează şi statele unde, pe urmele lui Lenin, necesitatea este aprioric înţeleasă de către partidele comuniste conducătoare. În cadrul celui de-al XV Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice, desfăşurat la Bucureşti între 10 şi 17 august 1980, care a reunit 2383 de invitaţi[490] din 67 de ţări, participarea şi rapoartele prezentate de istoricii români au constituit obiectul unei atenţii speciale acordate nu numai de către conducerea superioară a partidului-stat, ci mai ales a cuplului prezidenţial

[490] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, ff. 33–34.

Nicolae şi Elena Ceauşescu. În viziunea organizatorilor români, devotaţi în primul rând partidului şi conducătorului său, şi abia apoi ştiinţei, congresul urma să susţină şi să legitimeze, prin intermediul participanţilor români, atât canoanele istoriografice ceauşiste pe de-o parte, cât şi politica dictatorului de la Bucureşti şi obsesiv proclamata sa „luptă pentru pace", pe de alta. Rememorând episodul în urmă cu câţiva ani, istoricul Florin Constantiniu remarca faptul că „autorităţile – de partid şi de stat – priveau Congresul ca un câmp de bătălie pe care istoriografia română trebuia să-şi manifeste forţa în combaterea tuturor punctelor de vedere în răspăr cu cele oficiale ale istoriografiei române. Se repartizaseră chiar persoanele care urmau să ia cuvântul la diferitele teme pentru a susţine teze româneşti şi a critica pe cele aflate în conflict cu ele"[491]. Aşa cum voi arăta mai jos, documentele aflate în arhiva CC al PCR, puse recent la dispoziţia cercetătorilor, confirmă şi completează aserţiunea istoricului mai sus citat.

Preparativele desfăşurate de gazdele congresului au debutat încă din 1977. În acest sens, CC al PCR a hotărât în acel an nu doar sărbătorirea[492], pentru anul 1980, a 2050 de ani de la înfiinţarea statului dac „centralizat şi independent", la 27 octombrie 1977, ci mai ales înfiinţarea unui Comitet Naţional al istoricilor români, prezidat de academicianul Ştefan Pascu, şi care includea un număr de 26 dintre cei mai reprezentativi istorici ai României socialiste[493]. Pe de altă parte, Comisia de Partid şi de Stat pentru coordonarea pregătirilor în vederea congresului, care se plasa pe un nivel ierarhic superior în raport cu Comitetul, includea o serie de nomenklaturişti de frunte ai partidului şi statului, printre care Leonte Răutu, Paul Niculescu-Mizil, Ştefan Voitec, Gheorghe Rădulescu, Virgil Cazacu, Ilie Rădulescu,

[491] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2007, p. 383.

[492] „Hotărârea plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 26–27 octombrie 1977 cu privire la aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat şi independent", în *Vechimea, permanenţa şi unitatea poporului român în scrierile socialiştilor*, Bucureşti, Ed. Politică, 1980, pp. 5–10.

[493] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 11/1980, f. 7 („Comitetul naţional al istoricilor din România").

îndrumaţi cu toţii de către Elena şi Nicolae Ceauşescu – preşedintele de onoare al Congresului[494].

În paralel cu interesul manifestat de către „organele superioare de partid şi de stat", revistele de profil din ţară, atât cele ştiinţifice (*Revista de istorie*), cât şi cele de popularizare[495] (*Magazin istoric*), ori de pură propagandă politico-istoriografică (*Anale de istorie,* revista Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR) au început, din anul următor, o campanie de promovare a evenimentului ce se aştepta a fi unul grandios, capabil să aducă beneficii de imagine consistente pentru regimul politic de la Bucureşti. Toate acestea par să îl îndreptăţească pe academicianul Ştefan Pascu să le mulţumească lui Nicolae şi Elena Ceauşescu, în mai 1980, nu numai pentru interesul arătat în raport cu desfăşurarea iminentului congres, dar şi „pentru cinstea şi preţuirea pe care [Ceauşescu o manifestă, n.s.] faţă de domeniul nostru de cercetare, faţă de istoria patriei şi istoria universală, faţă de istoria omenirii în general"[496].

„Cinstea şi preţuirea" pe care Nicolae Ceauşescu le-a arătat pentru cercetarea istorică s-au concretizat în egală măsură, pe parcursul celei de-a doua jumătăţi a deceniului opt, în eforturile depuse pentru publicarea unor mari lucrări de sinteză, care să reflecte canoanele istoriografice susţinute de putere: un tratat de istorie militară a poporului român, un tratat de istorie generală a românilor, în zece volume, un tratat de istorie universală în şase volume, precum şi unul de istorie a PCR în cinci volume. În complementaritate, o informare[497] din arhiva Secţiei de Propagandă şi Agitaţie a CC al PCR, datând din 21 mai 1980, prezintă amănunţit stadiul în care se aflau lucrările şi la alte

494 ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 11/1980, f. 2 („Comisia de partid şi de stat pentru coordonarea pregătirilor în vederea celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice").

495 *Magazin istoric*, nr. 12/1977, nr. 10/1978, nr. 4, 6/1979, nr. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9/1980.

496 ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 23/1980, f. 2.

497 ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 11/1980, ff. 27–28 („Informare privind stadiul de realizare a Tratatelor de istorie şi a altor lucrări fundamentale nominalizate în documentele Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste").

mari tratate de istorie, precum: „Istoria limbii române" în şase volume, „Istoria literaturii române" tot în şase volume, „Tratatul de istorie a mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale", „Tratatul de istorie a mişcărilor de eliberare naţională antiimperialistă" în două volume, „Istoria învăţământului din România" în patru volume, „Istoria gândirii ştiinţifice şi tehnice româneşti" în patru volume, „Istoria dreptului românesc" şi „Istoria filozofiei româneşti", de asemenea în două volume.

Dintre toate aceste proiecte menite a arăta şi comunităţii ştiinţifice internaţionale locul pe care cercetarea istorică o ocupa în România, prea puţine s-au şi materializat, cele mai multe înregistrând eşecuri[498], deşi, de pildă, primul volum al tratatului de istorie a românilor fusese deja redactat la sfârşitul anului 1978[499]. Istoria oficială a partidului, pe de altă parte, deşi a fost definitivată în iarna anului 1980 (într-un singur volum de peste 700 de pagini), evident, pe baza aprecierilor[500] cuprinse în programul PCR din 1974, nu a mai fost publicată niciodată, întrucât Nicolae Ceauşescu a considerat sec şi fără explicaţii că acest lucru „nu este posibil"[501].

În condiţiile în care participanţii români aveau sarcina de a prezenta, prin intermediul comunicărilor lor, teme din istoria „ştiinţifică", „obiectivă" şi totodată „partinică" a românilor, fiind îndeaproape supravegheaţi şi îndrumaţi de către partid, consider necesară – pornind de la „lecţia" de istorie pe care Nicolae Ceauşescu a ţinut-o la 27 mai 1980 – punctarea, în paralel, a principalelor idei pe baza cărora el îşi reprezenta la momentul respectiv „istoria poporului român". În viziunea lui, această vulgată istoriografică trebuia să fie propagată internaţional de către istoricii români raportori, folosindu-se de ocazia reprezentată de congres. Tot în 1980, cu câteva luni înaintea debutului lucrărilor singurului congres internaţional de ştiinţe istorice

---

[498] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, (ed. a IV-a), Bucureşti, Ed. Humanitas, 2005, p. 140.

[499] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 23/1980, f. 20.

[500] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 7/1980, f. 41.

[501] *Ibidem*, f. 40.

care s-a desfăşurat în România, Ştefan Ştefănescu nu ezita să îi „amintească" lui Ceauşescu în 1975, înaintea plecării grupului de istorici români la San Francisco, că „ne-aţi indicat să folosim tribuna Congresului pentru a pune în lumină, în toată măreţia lor, realizările istorice"[502] ale poporului român. Apoi, pe baza stenogramelor întâlnirilor lui Ceauşescu cu istoricii, voi încerca să arăt ce trebuia să însemne în concepţia sa congresul şi cum trebuiau să se manifeste istoricii români participanţi la eveniment. În cele din urmă, voi prezenta preparativele gazdelor, desfăşurarea lui propriu-zisă şi urmările sale.

IV.2. „Ştiinţa istorică românească participă la efortul general"[503]. Secretarul general al partidului se întâlneşte cu reprezentanţii istoricilor

Aşa cum am menţionat mai sus, pe parcursul anului 1980 Nicolae şi Elena Ceauşescu au organizat două întâlniri cu reprezentanţii breslei istoriografice, pentru a le trasa coordonatele în baza cărora el se aştepta ca istoricii români să evolueze la congres.

Prima dintre ele a avut loc la sediul CC al PCR la data de 27 mai, în timp ce următoarea s-a desfăşurat pe malul Mării Negre, în staţiunea Neptun, la 5 august.

Reprezentanţii „oamenilor de ştiinţă din domeniul istoriei" convocaţi în mai 1980 erau, în fapt, cei mai reprezentativi istorici ai timpului, cei care acumulaseră până în acel moment cel mai mult capital simbolic, cultural, dar şi politic. Dintre cei 70 de istorici[504] care au participat la întâlnirea cu cuplul prezidenţial, doar 14 au luat cuvântul, deşi lista iniţială a intervenţiilor[505] stabilită de activiştii Comitetului Central, Ion Ardeleanu

[502] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 23/1980, f. 12.

[503] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 23/1980, f. 35 („Stenograma întâlnirii de lucru cu istoricii, de la CC al PCR – 27 mai 1980"), fragment din cuvântarea prof. dr. Ştefan Ştefănescu.

[504] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 11/1980, ff. 4–6 („Lista istoricilor care participă la întâlnirea de lucru de la C.C. al P.C.R.").

[505] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 11/1980,

şi Mircea Muşat, pe care au înaintat-o Ceauşeştilor cu cinci zile înaintea întâlnirii, număra 16 istorici. În ordinea în care au luat cuvântul, cei 14 sunt următorii:

1. **Ştefan Pascu**, 66 de ani, doctor în istorie din 1942, profesor la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj din 1962, membru titular şi preşedintele Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologie a Academiei Republicii Socialiste România din 1974, director al Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj, preşedintele filialei Cluj a Academiei RSR, membru supleant al CC al PCR în perioada 1969–1984;

2. **Ştefan Ştefănescu**, 51 de ani, doctor în istorie din 1967, profesor la Universitatea din Bucureşti din 1970, membru corespondent al Academiei R.S.R. din 1974, decan al Facultăţii de Istorie din 1975, director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti (1970–1989), membru al CC al PCR în perioada 1974–1989;

3. **Iosif Covaci**, 61 de ani, profesor la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj din 1975, cercetător ştiinţific şi şef de sector în cadrul Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj;

4. **Dionisie M. Pippidi**, 75 de ani, doctor în istorie din 1932, profesor la Universitatea Bucureşti din 1945, membru corespondent al Academiei R.S.R. din 1963, director al Institutului de Arheologie Bucureşti din 1971;

5. **Ion Popescu-Puţuri**, 74 de ani, publicist şi militant comunist ilegalist specializat în istoria mişcării muncitoreşti şi în istoria PCR, director, din 1961, al Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al P.C.R. (fostul Institut de Istorie a Partidului fondat în 1951);

6. **Mircea Petrescu-Dâmboviţa**, 65 de ani, doctor în litere şi filozofie din 1947, docent din 1964, profesor la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi din 1956, director al Institutului de Istorie şi Arheologie din Iaşi din 1967;

7. **Dumitru Berciu**, 73 de ani, doctor în filozofie şi litere din 1938, conferenţiar şi apoi profesor la Facultatea de Istorie a Universităţii Bucureşti din 1945, decan al acesteia între anii 1966

---

f. 14 („Lista istoricilor înscrişi la cuvânt pentru întîlnirea de lucru de la C.C. al P.C.R.").

şi 1971, şef de sector în cadrul Institutului de Arheologie din Bucureşti, director al Institutului de Tracologie din Bucureşti;

8. **Emil Condurachi**, 68 de ani, doctor în istorie din 1938, profesor la Universitatea Bucureşti din 1947, membru titular al Academiei R.S.R. din 1955, director al Institutului de Arheologie din Bucureşti (1956–1970);

9. **Carol Göllner**, 69 de ani, doctor în istorie la Viena, membru titular al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice din 1970;

10. **Dinu C. Giurescu**, 53 de ani, doctor în istorie din 1968, conferenţiar la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu" din Bucureşti (1968–1987);

11. **Florian Georgescu**, 56 de ani, doctor în istorie din 1968, conferenţiar la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu" din Bucureşti din 1955, director al Muzeului de Istorie al oraşului Bucureşti (1959–1971), apoi al Muzeului de Istorie al R.S. România, după 1971;

12. **Vasile Drăguţ**, 52 de ani, doctor în istorie din 1970, conferenţiar la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu" din Bucureşti din 1964, rector al aceluiaşi institut din 1976;

13. **Dumitru Tudor**, 72 de ani, doctor în litere şi filozofie din 1936, docent din 1954, profesor la Universitatea Bucureşti din 1954;

14. **Adrian Rădulescu**, 48 de ani, doctor în istorie din 1972, director, din 1969, al Muzeului de Arheologie din Constanţa.

Înaintea prezentării pe scurt a conţinutului discuţiilor purtate atunci, pe baza recent declasificatei stenograme a întâlnirii, consider relevantă redarea integrală a unei mărturii postsocialiste referitoare la acea întâlnire, mărturie pe care am avut ocazia să o obţin în anul 2009 în cadrul unui interviu de istorie orală, realizat cu unul dintre participanţi, academicianul Dinu C. Giurescu:

> „În 1980, în mai 1980 am fost chemaţi, la vreo 55–60 de istorici la Comitetul Central, la sfârşitul lunii mai, pentru o întâlnire cu tovarăşul. Cu «t» mare. Întâlnirea a fost gândită... s-a făcut o listă din 18 persoane dintre cei 55 care să ia cuvântul în faţa tovarăşului şi a tovarăşei, şi Ardeleanu şi Muşat cu care eram în bune relaţii m-au pus pe listă pe locul 16 din 18. Şi ne-au dat, ne-au spus: «nu avem niciun fel de indicaţie să vă dăm,

vorbiţi însă în maximul 7–8 minute fiecare, dacă sunteţi solicitaţi de conducere.» Vă povestesc partea întâi şi pe urmă partea a doua de indicaţii. Partea întâi, Ştefan Pascu de la Cluj a vorbit 45 de minute. Înnebunisem. Dar am admirat cu ce răbdare a fost ascultat; după intervenţia lui Ştefan Pascu, tovarăşul cu «t» mare zice «vă rugăm să fiţi foarte concişi de acuma înainte». A mai întrebat pe doi-trei, după care s-a luat o pauză de un sfert de oră, cu Pepsi-Cola – ceea ce era... în anii '80, deja începuse să se răărească trataţiile – şi au reintrat. Eu eram aşezat chiar în faţa lor, fiind o masă mare de tot, pătrată, goală pe dinăuntru, şi ni s-a spus «vă aşezaţi unde vreţi dumneavoastră, afară de locurile astea zece care sunt reţinute» şi eu m-am aşezat exact în faţa lor, eram la 4–5 metri distanţă; era o masă foarte lată. Şi, în timp ce era pauza, mi-am zis – au vorbit patru din 18 – «nu mai îmi vine rândul», dar pe urmă zic «dar dacă îmi vine rândul?». Şi am pus repede pe hârtie cinci puncte pe care vroiam să le dezvolt în cele şapte minute, şi după ce-i ascultă pe unul sau doi care au vorbit de data asta mult mai concis, evident, zice «şi acum să-l ascultăm pe tovarăşul...» se uita aşa în sală, «pe tovarăşul Dinu Giurescu». Eram pe locul 16, că el avea lista. M-am sculat în picioare, şi după ce am mulţumit pentru cinstea care mi se face să vorbesc, să pot lua cuvântul ca să spun câte ceva în faţa conducerii de partid şi de stat – trebuie să înveţi protocolul ăsta care există şi astăzi, nu pe linie de partid, dar există protocolul peste tot; în Statele Unite dacă nu respecţi acest protocol eşti în pom, eşti în aer complet, şi în Occident la fel, cu alte cuvinte, fireşte – şi am spus «primul lucru, să nu se dărâme oraşele ţării» că începuse dărâmarea Bucureştilor, i-am spus pentru ce motive, motivul istoric era ultimul dintre motive, al doilea, să ni se dea voie să circulăm mai repede în străinătate, că uită-te, ăilalţi circulă şi noi nu, al treilea «vă raportez, tovarăşe secretar general, că în ritmul în care se publică documentele de istorie, în anul 2000», eram în '80, «vom ajunge poate la Constantin Brâncoveanu, dar nu mai departe; să se publice deci documente mai ales mai actuale» şi nu ştiu, am mai spus două lucruri. M-am aşezat. S-a filmat totul, reacţia a fost că a doua zi am fost invitat la televiziune ca să comentez favorabil întâlnirea cu istoricii. Acuma revin la partea a doua de directive, noroc că acolo era şi domnul Pascu, Ştefan Pascu şi era şi Ardeleanu şi din timpul alocat înregistrării ei au vorbit nouăzeci la sută şi am mai vorbit şi eu patru minute şi s-a terminat comentarea întâlnirii cu tovarăşul. Ei n-au spus nimic, nimeni, ei n-au

> reacţionat, adică Ceauşescu n-a reacţionat şi după aceea ne-a ţinut o mică lecţie de istorie trei sferturi de oră, cum e cu dacii, cum e cu romanii, şi sigur că au fost şi dacii şi romanii şi din împletirea celor două civilizaţii s-a născut, nu-i aşa, poporul român... şi ne-a ţinut o mică lecţie de istorie până în veacul XX aşa încât... sigur că astea au fost înregistrate, adică notate la secţia de propagandă, de presă şi propagandă, pentru că în ziare a apărut o notiţă uite atât de lungă [arată palma] despre întâlnirea tovarăşului Nicolae Ceauşescu şi a tovarăşei cu istoricii... cu istorici din ţara noastră"[506].

În cadrul primei întâlniri dintre Ceauşescu şi istorici, aceştia din urmă au adoptat, în linii generale, o atitudine submisivă – în acest sens, autorul articolului publicat în *Revista de Istorie* cu ocazia evenimentului arăta corect că „participanţii care au luat cuvântul au exprimat secretarului general al partidului viile lor mulţumiri pentru grija sa constantă faţă de dezvoltarea istoriografiei"[507] –, deşi, aşa cum a relatat profesorul Giurescu şi cum documentele confirmă, au existat şi câteva tentative, manifestate cu precauţie, e drept, de a aduce în discuţie probleme de actualitate imediată, precum ravagiile produse de campania ceauşistă de „sistematizare".

Cei mai bine plasaţi în ierarhia instituţională şi de prestigiu s-au mulţumit să sintetizeze întreaga istorie naţională în acord cu directivele ideologice şi politice ale momentului, parcă dorind să demonstreze că le-au asimilat (Ştefan Pascu), ori să prezinte scurte informări referitoare la anumite sectoare ale cercetării istorice, mulţumind totodată „partidului" şi lui Ceauşescu personal pentru preţioasele indicaţii oferite (Ştefan Ştefănescu, Ion Popescu-Puţuri) şi simultan să pună în evidenţă multiplele realizări ale „frontului" istoricilor. Pe de altă parte, profesorii Emil Condurachi, Dinu Giurescu şi Dionisie Pippidi reprezintă excepţii notabile în acest sens, ei evitând să mulţumească ori să-şi exprime „preţuirea" în termeni prea stringenţi faţă de

[506] Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 4. 12. 2009.

[507] „Întâlnirea tovarăşului Nicolae Ceauşescu cu oamenii de ştiinţă din domeniul istoriei. Obiective prioritare ale istoricilor români la al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice", în *Revista de Istorie*, tom 33, nr. 7–8, 1980, p. 1247.

secretarul general al partidului, mulţumindu-se să puncteze o serie de aspecte concrete referitoare la domeniile lor particulare de activitate. Citez însă, spre exemplificarea primei aserţiuni, un scurt fragment din cuvântarea directorului Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti:

> „pentru Facultatea de istorie şi filozofie a universităţii bucureştene, ca şi pentru Institutul ce poartă numele celui mai mare istoric român, «Nicolae Iorga», documentele celui de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român, programul-directivă de cercetare ştiinţifică, dezvoltarea tehnologică şi introducerea progresului tehnic, magistrala dumneavoastră cuvântare la primul congres al educaţiei şi învăţământului, sunt un inestimabil îndrumar în desfăşurarea unei bogate activităţi teoretice, în luarea unei atitudini critice, combative faţă de teoriile şi concepţiile retrograde ce cunosc o anumită recrudescenţă pe arena internaţională. Dubla ipostază de militanţi politici şi oameni de ştiinţă, se armonizează perfect în activitatea de investigaţie a trecutului poporului român. Istoriografia română are o puternică tradiţie de militantism politic"[508].

Directorul celuilalt institut din Bucureşti, cel de istorie a partidului, veteranul comunist Ion Popescu-Puţuri, atinge cote paroxistice de demagogie în cuvântarea sa:

> „Pentru a sprijini activitatea cercetătorilor, pe toţi istoricii din ţara noastră în orientarea activităţii lor, Institutul a publicat recent lucrarea: «Istoria patriei şi a Partidului Comunist Român în opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu», în care toate marile probleme ale începutului poporului nostru, începând cu originea şi sfârşind cu epopeea făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate în zilele noastre, sunt apreciate într-o viziune unitară, în concordanţă cu filozofia materialist-dialectică, cu adevărurile fundamentale ale existenţei istorice a poporului nostru.
>
> Socotim că elaborarea Tratatului de Istorie a României şi Istoria Partidului Comunist Român trebuie să se bazeze pe aceste indicaţii, să dezvolte şi să argumenteze faptele fundamentale ale istoriei poporului român, lupta pentru asigurarea unităţii şi independenţei naţionale, pentru libertate socială şi relaţii de prietenie cu toţi vecinii. În definitiv însăşi organizarea

[508] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 23/1980, ff. 12–13.

Congresului Mondial de Istorie la Bucureşti, reprezintă o recunoaştere internaţională, a locului României în lumea contemporană, a istoriei pline de învăţăminte a poporului nostru, a Partidului Comunist Român.

Partidul nostru se poate mândri cu faptul că a manifestat întotdeauna o preocupare majoră pentru trecutul poporului în mijlocul căriua s-a născut la sfârşitul secolului trecut, astfel încât când dezbatem la conducerea partidului problemele ştiinţei istorice în ţara noastră şi a organizării apropiatului Congres Mondial de Istorie în capitala României suntem în deplină concordanţă cu tradiţiile create de înaintaşii noştri, care au văzut în istorie un puternic instrument în lupta pentru binele poporului, pentru unitatea, libertatea şi independenţa sa naţională, pentru dezvoltarea unor relaţii de prietenie cu alte popoare, în primul rând cu cele vecine"[509].

Fără a pune în discuţie vreo clipă comandamentele ideologice ori dorinţa lui Ceauşescu de a transforma congresul într-o ocazie de propagare a tezelor istoriografice canonice, alţi istorici reuşesc totuşi, bineînţeles, printre aprecierile la adresa operei teoretice ceauşiste şi mulţumirile de rigoare adresate „conducerii" de către ceilalţi istorici, să aducă în discuţie o serie de probleme concrete care priveau în mod direct nu numai breasla istoricilor, ci societatea românească şi dezvoltarea ei socialistă. Spre pildă, Dionisie Pippidi remarcă necesitatea de salvare şi protejare a „patrimoniului istoric şi cultural naţional, afectate de transformările în ritm susţinut ale teritoriului ţării"[510].

Aceeaşi problemă este subliniată şi de profesorul Dinu C. Giurescu, în termeni mai accentuaţi, dar folosind un limbaj care se încadra totuşi în protocol:

„În legătură cu rolul oraşelor, este cunoscut că în ţara noastră are loc cea mai importantă refacere pentru reconstrucţia oraşelor şi construcţia lor socialistă. Oraşul devine astăzi dominant prin valorile sale de viaţă materială şi spirituală. Ne înscriem astfel – graţie mai ales progreselor din ultimul deceniu şi jumătate – printre dominantele vieţii civilizaţiei contemporane. Tocmai din această cauză se pune şi problema păstrării

[509] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 23/1980, f. 21.
[510] *Ibidem*, f. 18.

> individualităţii oraşelor noastre şi păstrării a tot ceea ce în trecut s-a construit valoros, temeinic şi trainic. Nu este vorba numai de monumente unicate, ci este vorba de case, de străzi întregi, de cartiere, aşa cum au fost clădite în secolul trecut şi în primele decenii ale secolului acesta. Păstrarea lor şi utilizarea în continuare este o cerinţă de ordin economic. Astăzi când drămuim toate resursele – şi bine facem că le drămuim cu grijă – este în acelaşi timp o cerinţă de ordin cultural şi de ordin istoric, este o contribuţie pe care putem s-o aducem şi la prezentarea oraşelor noastre nu numai la congresul de istorie, dar şi pe viitor în păstrarea individualităţii lor"[511].

De asemenea, arheologii Dumitru Tudor şi Adrian Rădulescu, ultimii care iau cuvântul, ridică şi ei, pe scurt şi la obiect, problema necesităţii conservării patrimoniului istoric naţional. Nici unul nu primeşte vreun răspuns de la Nicolae Ceauşescu, care pare să nici nu-i fi auzit.

La finalul intervenţiilor istoricilor, în pofida numeroaselor documente de partid, cuvântări şi îndrumări publicate periodic în revistele de specialitate – inclusiv în relativ sobra *Revistă de istorie* – Nicolae Ceauşescu, considerându-le pesemne insuficiente, le ţine celor mai mari specialişti ai ţării o veritabilă lecţie de istorie. Curios este faptul că acesta, pe alocuri, se abate în mod evident de la normele de interpretare pe care însuşi partidul său le-a stabilit: spre pildă, vorbind despre formarea „statului centralizat" dac, Ceauşescu îi sfătuieşte pe istorici să nu cadă „pe panta unui naţionalism îngust, care nu serveşte nimănui şi nu corespunde realităţilor ştiinţifice şi istorice"[512]. De altminteri, în tot cuprinsul celor 24 de pagini care formează discursul său, cuvântul cu frecvenţa cea mai ridicată este „conlucrare": în opinia lui Ceauşescu, „tracii, dacii, geţii, nu se puteau dezvolta fără o conlucrare strânsă cu civilizaţia greacă, cu civilizaţiile de dincolo de Mediterana, cu civilizaţia romană, germanică şi cea din partea de răsărit."[513]

În fapt, toate realizările din istoria poporului român sunt rezultatul „conlucrării" şi „colaborării" strânse dintre triburi,

[511] *Ibidem*, f. 34.
[512] *Ibidem*, f. 60.
[513] *Idem*.

populaţii, popoare, civilizaţii şi, mai târziu, naţiuni, „însăşi existenţa naţiunilor astăzi, este până la urmă rezultatul faptului că înaintaşii noştri, în momente mai grele, au găsit totuşi calea să conlucreze împreună”[514]. În raport cu viziunea izolaţionistă, primordialistă şi protocronistă a trecutului dezvoltată în programul şi în documentele PCR, ca şi în alte cuvântări publice ale lui Ceauşescu ori în revistele plasate în proximitatea centrelor de putere, acest discurs particular, prin conţinutul său, pare să se distanţeze net. Cu toate acestea, trei dintre cele cinci elemente tradiţionale caracteristice naţionalismului ceauşist[515] se regăsesc în discursul lui Ceauşescu: *a)* valorizarea accentuată a ideii de suveranitate (independenţă naţională), *b)* o emfază a unui trecut naţional, în care sunt subliniate evenimentele măreţe şi continuităţile, *c)* o viziune a naţiunilor percepute ca fiind diviziunile fundamentale ale umanităţii.

Cele două mari idei, a independenţei naţionale (a), alături de viziunea conform căreia naţiunile reprezintă entităţile statale de bază ale omenirii (b), sunt subliniate apăsat de Ceauşescu încă de la începutul cuvântării sale de închidere a întâlnirii:

> „Ca întotdeauna de altfel, în toate problemele, dar mai cu seamă în cele de istorie, există multe păreri, multe puncte de vedere. Desigur, fiecare încearcă să demonstreze temeinicia punctelor sale de vedere. Aţi menţionat – şi de altfel este cunoscut – că în însăşi rândurile cercetătorilor români, ale istoricilor din ţara noastră există o serie de păreri, dacă nu divergente, în orice caz controversate asupra diferitelor epoci şi perioade ale istoriei României. Cu atât mai mult pe plan internaţional, asupra multor probleme există deosebiri de păreri, divergenţe chiar. De multe ori se încearcă de a se transforma istoria în politică, nu într-o istorie a ştiinţelor politice – pentru că, prin excelenţă, istoria este şi o istorie a ştiinţelor politice – ci de a o adapta cerinţelor actuale ale activităţii aşa-zis politice. De aici rezultă şi contradicţiile care apar, şi – din păcate – şi încercările de denaturare, ca să nu spun de falsificare, a istoriei. Fără îndoială că la congresul internaţional din august se pot manifesta şi o serie de divergenţe şi deosebiri de păreri asupra unor probleme

[514] *Ibidem*, f. 66.

[515] Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944–1965,* University of California Press, 1971, p. 286.

> complexe ale dezvoltării societăţii omeneşti. Ele se vor referi, desigur, şi la dezvoltarea societăţii omeneşti din această parte a Europei unde se găseşte şi ţara noastră. Problema care se pune este de a acţiona în aşa fel încât la Congres să predomine nu divergenţele, nu deosebirile de păreri, ci, ceea ce este comun, ceea ce trebuie să ducă la întărirea colaborării şi conlucrării între popoare şi naţiuni, între state, pornind de la principiile de relaţii internaţionale care se afirmă cu putere în lume – ale deplinei egalităţi în drepturi, respectului independenţei şi suveranităţii fiecărei naţiuni, neamestecului în treburile interne"[516].

În continuare, Ceauşescu prezintă în detalii propria sa versiune de istorie naţională, asemănătoare, în datele sale fundamentale, cu cea canonică, inclusă în programul PCR din 1974. Asupra ei nu mai este necesar să insist. Demn de remarcat este însă faptul că discursul ceauşist este punctat pe alocuri de câteva „reflecţii" cu caracter teoretic sau „epistemologic", referitoare la ştiinţa istorică şi la slujitorii ei, cum ar fi, spre pildă, următoarea:

> „Depinde însă întotdeauna cum interpretezi orice fapt, cum îl prezinţi. Iată de ce, noi trebuie nu numai să prezentăm faptele şi să preluăm nişte interpretări vechi, dar trebuie să le şi judecăm. Întotdeauna interpretările au fost subiective şi sunt şi acum subiective; întotdeauna orice interpretare istorică a ţinut seama de condiţiunile politice. Chiar cei care spun că sunt cei mai – ca să spun aşa – obiectivi, de obiectivismul cel mai desăvârşit, nu se pot rupe, chiar fără voia lor, de împrejurările politice în care scriu şi trăiesc"[517].

În final, Ceauşescu le reaminteşte istoricilor, în alte cuvinte, ceea ce le spusese şi iniţial. Dacă la început s-a mulţumit să le recomande că trebuie „să acţionăm ca rezultatele acestui Congres să contribuie la întărirea colaborării, prieteniei între popoare, la politica de pace, de independenţă naţională, să constituie deci un prilej de apropiere între istorici şi între popoare"[518], în final,

---

[516] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 28/1980, f. 56 („Cuvântarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu, la întâlnirea de lucru de la Comitetul Central al P.C.R., cu reprezentanţii oamenilor de ştiinţă din domeniul istoriei. – 27 mai 1980").

[517] *Ibidem*, f. 74.

[518] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 23/1980, f. 2.

secretarul general a subliniat că „problema care se pune este de a acționa în așa fel încât la Congres să predomine nu divergențele, nu deosebirile de păreri, ci, ceea ce este comun, ceea ce trebuie să ducă la întărirea colaborării și conlucrării între popoare și națiuni, între state, pornind de la principiile de relații internaționale care se afirmă astăzi cu putere în lume – ale deplinei egalități în drepturi, respectului independenței, și suveranității fiecărei națiuni, neamestecului în treburile interne.[519]

Cu promptitudine, „rezultatele" întâlnirii din 27 mai a lui Ceaușescu cu istoricii au fost diseminate în revistele de specialitate. De pildă, articolul publicat de Ion Popescu-Puțuri în cel de-al treilea număr pe anul 1980 al revistei „Anale de istorie" cuprinde un subcapitol intitulat „Moment important în direcționarea cercetării și promovării istoriei"[520]. Aici, bineînțeles, în termenii buruienoși ai limbii de lemn pe care se pricepea să o mânuiască, autorul rezumă și propagă cu conștiinciozitate ideile expuse de Nicolae Ceaușescu în cadrul întâlnirii. Fiind puțin numeroase și aceleași, nu le mai detaliez.

Cea de-a doua întâlnire al cărei scop a fost discutarea unor probleme referitoare la așteptatul eveniment a fost convocată de „conducerea superioară de partid și de stat" cu câteva zile înaintea debutului lucrărilor sale propriu-zise, la data de 5 august. Spre deosebire de prima, această din urmă discuție a reunit un număr mai redus de participanți: printre ei s-au aflat, în afara cuplului Ceaușescu și a câtorva înalți funcționari din aparatul CC al PCR, Mihnea Gheorghiu, Ștefan Pascu, Ștefan Ștefănescu, Ilie Rădulescu, și Dan Berindei. Răspunzându-i lui Ceaușescu, care a adresat o întrebare cu caracter general referitoare la ce probleme nerezolvate mai sunt în legătură cu congresul, Mihnea Gheorghiu, după câteva aprecieri demagogice inițiale – „vreau să subliniez creșterea nivelului științific și ideologic al participării noastre care l-am avut după întâlnirea cu dumneavoastră"[521] [din 27 mai, *n.s.*] – face o scurtă, dar simultan

[519] *Ibidem*, f. 56.

[520] Ion Popescu-Puțuri, „15 ani de realizări remarcabile în dezvoltarea științei istorice românești", în *Anale de istorie*, anul XXVI, nr. 3, 1980, pp. 3–14.

[521] ANIC, Fond CC al PCR, Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 28/1980, f. 2 („Stenograma ședinței de lucru a tovarășului Nicolae

extrem de comprehensivă şi articulată expunere referitoare la stadiul pregătirilor. Din moment ce evenimentul a avut loc cu cinci zile înaintea debutului lucrărilor congresului, citez, în rândurile următoare, cele mai semnificative pasaje din cuprinsul acestei dări de seamă:

„Toate rapoartele noastre au fost prevăzute în acest spirit [al operei şi al indicaţiilor lui Ceauşescu, *n.s.*]. Ele au fost ameliorate. În prezent se află în situaţia următoare: 9 rapoarte şi corapoarte, precum şi cele două conferinţe pentru început şi încheiere. În plus, s-au pregătit peste 100 de istorici români care să intervină în dezbateri, desigur, în chip organizat, atât pentru adâncirea unor probleme din istoria patriei noastre cât şi pentru clarificarea, în spiritul indicaţiilor date, şi a combate unele probleme eronate, cu care, eventual, ar veni unii istorici străini. [...] Suntem în situaţia de a avea pe lista de participanţi 2400 de istorici, dintre care, 672 din România. Cea mai mare delegaţie, pe ţări, este aceea a Uniunii Sovietice 120, Statelor Unite 103. [...] În întâmpinarea Congresului au apărut 32 de lucrări noi în limba română şi 27 în limbi străine de circulaţie internaţională. Noi v-am adus aici câteva eşantioane. [...] În ultimii cinci ani se arată că în România s-au publicat peste 10.000 de cărţi, studii istorice pe probleme interne şi internaţionale. Este o mărturie că cercetarea istorică în ţara noastră se dezvoltă, care va fi greu de comparat cu alte ţări.

În continuare, a fost definitivat programul de desfăşurare a congresului, împreună cu comitetele internaţionale de ştiinţe istorice şi colegii în străinătate au fost foarte mulţumiţi; de altfel, au declarat acest lucru şi în presă, în ce priveşte organizarea congresului.

Aş dori, în acelaşi timp, să transmit din partea preşedintelui şi celorlalţi care au venit ieri, pe care i-am întâlnit, deosebita stimă şi sensibilitatea lor extremă faţă de faptul că aţi acceptat să acordaţi înaltul dumneavoastră patronaj Congresului. Au declarat că România reprezintă pentru idealurile de înţelegere, pentru limbajul de înţelegere, pentru climat, într-adevăr o oază. Aş vrea să spun că în cadrul Congresului specialiştii vor susţine 144 de rapoarte şi corapoarte. [...]

În ce priveşte organizarea generală a Congresului.

Ceauşescu, în legătură cu Congresul Internaţional de Ştiinţe Istorice, Neptun, 5 august 1980").

Este o şedinţă de deschidere, o altă şedinţă de închidere. Pe urmă, timp de trei zile încep organismele afiliate. Sunt 26 de comisii, comitete din lumea întreagă care vor face dezbateri. Este un evantai extrem de larg de probleme. În cadrul acestora, vor fi grupe de istorici români.

În zilele de 15, 16 august sunt cele trei mari secţiuni.

În ce priveşte partea tehnică, s-a asigurat cazarea participanţilor în mod foarte civilizat. Transportul este asigurat; de asemenea masa în restaurantele din jurul locurilor de cazare. S-au organizat diverse excursii. Pe noi ne-a interesat ca pe parcurs să se vadă şi obiectivele istorice, în special din ţara noastră.

La cererea comitetului internaţional s-a pregătit un program special pentru soţii, care sunt în număr de vreo 300.

Am pregătit expoziţii internaţionale, la care participă majoritatea ţărilor participante la congres.

Ne-au venit 2000 de cărţi din 30 de ţări, care cuprind cele mai importante lucrări de istorie apărute în lume.

Am organizat stande (sic) cu cărţi şi reviste româneşti şi în limbi străine.

S-a întocmit un program special pentru popularizarea congresului. Avem birou de presă, birou de documentare şi informare.

A fost stabilită o sesiune cu 2050 de ani de la constituirea statului român, care va avea loc în ziua de 7 august.

Acestea, sunt problemele, foarte pe scurt. Dacă doriţi, noi vă dăm o serie întreagă de detalii"[522].

În continuarea expunerii lui Mihnea Gheorghiu, academicianul Ştefan Pascu, preşedintele Comitetului Naţional de organizare al congresului, realizează la rândul său o foarte scurtă prezentare a felului cum urma să se desfăşoare evenimentul, prezentare care se plasează prin conţinutul său în complementaritatea descrierii efectuată de Gheorghiu. În cadrul ei, profesorul clujean insistă cu precădere asupra participării delegaţiei istoricilor români:

„Participarea românească poate fi grupată în 3 categorii: sunt participanţii care prezintă rapoarte şi corapoarte la congres la deschidere şi închidere, sunt participanţi care au pregătit intervenţii scrise şi sunt participanţi care asistă pentru a vedea cum se desfăşoară lucrările. Din punct de vedere al participării active, noi ocupăm locul 4 pe naţiuni în acest Congres.

[522] *Ibidem*, ff. 2–5.

Pentru problemele ştiinţifice care sunt cuprinse în cele 3 teme ale congresului am pregătit peste 100 colegi. Sunt cuprinse toate temele mari sau care la prima vedere ar putea apare mari. [...] În general, noi întâmpinăm acest congres bine pregătiţi, încercând să integrăm problemele istoriei poporului nostru în istoria universală.

Toate rapoartele şi toate intervenţiile, mari sau mici, sunt străbătute de spiritul concluziilor dumneavoastră la întâlnirea cu istoricii, de spiritul colaborării, de spiritul folosirii istoriei pentru înţelegerea între popoare, din zone geografice sau pe plan mondial. Astfel că, de la început, vom imprima Congresului, de la deschidere şi până la închidere, acest spirit de folosire a forţelor ştiinţifice pentru elucidarea problemelor, pentru buna convieţuire a popoarelor în zilele noastre"[523].

Într-adevăr, exact acesta era felul în care Nicolae Ceauşescu înţelegea să interpreteze atât rosturile ştiinţei istorice în genere, cât şi iminentul eveniment: mijloace, respectiv ocazii de a justifica în primul rând *status-quo*-ul contemporan (inclusiv, sau mai ales sistemul internaţional socialist european), iar în al doilea, obsesiva sa „luptă pentru pace". Intervenţia sa nu face decât să reia aceste idei, exprimate de altminteri şi cu două luni înainte:

„În ce priveşte poziţia noastră, în mai am discutat, nu mai vreau să repet.

Sigur, trebuie să fim într-adevăr pe o poziţie ştiinţifică. Adică, dacă cineva ne înjură sau ridică probleme de denigrare trebuie să fim pregătiţi să luăm poziţii clare, ferme, poziţii ştiinţifice. Sigur, bine ar fi să nu fie asemenea probleme.

Ce posibilitate este ca să fie eventual adoptat un document legat de lupta pentru destindere, pentru pace, pentru independenţă naţională?

Tov. Mihnea Gheorghiu:

Azi-dimineaţă am avut o discuţie cu tovarăşul Ilie Rădulescu, ca să poată să tatoneze inclusiv asupra alcătuirii unui apel pe linia ideilor consemnate în cuvântarea dumneavoastră de la aniversarea a 5 ani a conferinţei de la Helsinki.

Tov. Nicolae Ceauşescu:

Punându-se accentul pe destindere, pace, respectul independenţei naţionale, dreptul fiecărui popor la dezvoltare liberă.

[523] *Ibidem*, ff. 4–5.

Tov. Mihnea Gheorghiu:

După câte am înţeles, ei au fost foarte fericiţi de aceste idei. Propunerea era ca apelul să fie cuprins în cuvântarea de închidere a congresului. Cel care ia cuvântul va spune: iar din partea Comitetului naţional adresăm istoricilor, oamenilor de ştiinţă din lumea întreagă, un apel – după care se va da citire apelului"[524].

Subit, Ceauşescu începe să aibă îndoieli în legătură cu participarea sa personală la deschiderea lucrărilor congresului, ideea sa fiind susţinută cu hotărâre şi de Elena:

„În ce priveşte problema deschiderii, m-am gândit că poate nu este bine să particip eu la deschidere, ci să avem numai o întâlnire luni sau marţi, cu comitetul internaţional, cu conducătorii de secţiuni, cu şefii mai mari de delegaţii. Să nu se considere o imixtiune în problemele congresului. Am văzut că în toate ţările s-a mers la nivel de primari de oraşe, guvernator la San Francisco.

Tov. Mihnea Gheorghiu:

La alte congrese au participat şi au vorbit şefii de state.

Tov. Ştefan Ştefănescu:

Va fi o mare onoare participarea dumneavoastră şi ei au fost foarte sensibili la aceasta.

Tov. Nicolae Ceauşescu:

O să avem cu ei o întâlnire, şi acolo o să avem o discuţie mai liberă. Poate, după ce vedem cum merg dezbaterile, pe miercuri, joi, vineri.

Tov. Mihnea Gheorghiu:

Nu pot să vă spun cu câtă simpatie şi cu câtă speranţă au venit istoricii aci, în România, ca să asculte pe preşedintele ţării. Am discutat cu şefii istorici din America, unde sunt vreo 30.000 de istorici, şi au spus: ce bine că cei care participă la Congres vor avea prilejul să se întâlnească cu preşedintele Ceauşescu. Există această dorinţă, de a vă asculta pe dumneavoastră. Există o circulară în sensul acesta care umblă în toată lumea.

Tov. Elena Ceauşescu:

Au confundat tovarăşii ceea ce se cheamă sub patronajul preşedintelui.

Tov. Mihnea Gheorghiu:

Nu este nici o confuzie. Se scrie că congresul se desfăşoară sub înaltul patronaj al preşedintelui şi există o hotărâre a

[524] *Ibidem*, f. 7.

Comitetului Politic Executiv de acum 3 ani în care se spune că tovarăşul Nicolae Ceauşescu va participa la congres.

Tov. Elena Ceauşescu:

Nu se obişnuieşte nicăieri să participe preşedintele ţării. A fost şi congresul chimiei şi l-am făcut foarte bine cu noi, chimiştii, şi am fost în stare să facem faţă. Eu cred că şi voi puteţi să faceţi faţă.

La San Francisco s-au mulţumit cu participarea primarului, la Moscova cu un viceprim-ministru şi în România vor să participe preşedintele ţării.

Tov. Nicolae Ceauşescu:

De ce era nevoie să se publice că voi participa?

Tov. Elena Ceauşescu:

Faceţi o risipă foarte mare de hârtie; faceţi cheltuieli prea mari. Nu ştiu dacă vă acoperiţi.

Tov. Mihnea Gheorghiu:

Acestea sunt pe banii lor, noi n-am dat nimic de la bugetul statului.

Tov. Elena Ceauşescu:

Circulare nu se fac; este program cu rezumatul comunicărilor. Aceasta e tot. Nu trebuia angajat preşedintele ţării. Să se facă aşa cum se face fiecare congres. Nu trebuia să-l angajaţi pe preşedintele statului în program.

Tov. Ştefan Bîrlea:

Regula generală este că se trece numai patronajul.

Tov. Nicolae Ceauşescu:

Nu se trece că va vorbi preşedintele statului. L-aţi difuzat?

Tov. Mihnea Gheorghiu:

Circulara este dată de 6 luni.

Tov. Elena Ceauşescu:

În general nu se trece dacă vorbeşte preşedintele statului sau trimite sau nu un mesaj, într-un material al congresului"[525].

În tot cazul, în ciuda opoziţiei vehemente manifestată de soţia sa Elena, Nicolae Ceauşescu a transmis totuşi un mesaj în deschiderea lucrărilor congresului mondial de istorie, pe data de 10 august 1980. Acesta l-a însărcinat însă pe profesorul Ioan Ursu să îl citească[526]. Ulterior, mesajul va fi diseminat prin

[525] *Ibidem*, ff. 8–9.

[526] Dan Berindei, „Cel de-al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice şi participarea istoricilor români", în *Revista de Istorie*, tom 33, nr. 10, 1980, p. 1841.

intermediul a multiple periodice de specialitate[527], inclusiv în cunoscuta revistă de popularizare „Magazin istoric”[528]. Pe de altă parte, istoricii străini, la rândul lor, par să fi fost mai încântaţi de mesajul ceauşist decât însuşi Ceauşescu. Conform unui raport întocmit chiar în ziua de 10 august de către secretarul CC Ilie Rădulescu,

> „Participanţii au primit cu deosebit interes şi căldură mesajul preşedintelui R.S. România, tovarăşul Nicolae Ceauşescu. După ce s-a citit mesajul, asistenţa, în picioare, a aplaudat îndelung. Conţinutul mesajului a avut un profund ecou în rândul participanţilor. Imediat după citirea mesajului, a luat cuvântul Karl Erdman, preşedintele Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice. În numele participanţilor la congres, mulţumind pentru Mesajul transmis şi pentru condiţiile create în vederea desfăşurării lucrărilor congresului, vorbitorul a spus: «Faptul că preşedintele Republicii Socialiste România a avut amabilitatea să pună sub patronajul său această manifestare şi să prezinte un mesaj, demonstrează la ce consideraţie se găseşte în ochii domniei sale ştiinţa istoriei. Doresc să-i mulţumesc preşedintelui României, în numele tuturor istoricilor, din rândul tuturor naţiunilor care se găsesc aici reprezentaţi. Dar noi ştim să apreciem cât de mult a contribuit – moral şi material – statul român şi în ce măsură s-au creat condiţiile ca colegii noştri români să poată să organizeze acest congres care se bucură de toată consideraţia». În continuare, vorbitorul a spus: «Permiteţi-mi de a vă aminti ceea ce preşedintele României spunea acum câtva timp istoricilor români în legătură cu congresul nostru care începe azi. Individualitatea care se dezvoltă în istoria şi în voinţa unei naţiuni de a fi ea însăşi, semnifică ca principiu general aplicat raporturilor internaţionale – îl citez pe preşedintele Nicolae Ceauşescu – «respectul independenţei şi suveranităţii fiecărei naţiuni» şi «neamestecul în treburile interne ale altor popoare». [...] În pauza şedinţei de deschidere a congresului, participanţii au solicitat mesajul tovarăşului Nicolae Ceauşescu, preşedintele R.S. România al cărui text a fost difuzat în 2000 de exemplare

[527] „Mesajul preşedintelui **Nicolae Ceauşescu** adresat participanţilor la lucrările celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice”, în *Anale de istorie*, anul XXVI, nr. 4, 1980, pp. 3–7; „Mesajul Preşedintelui Nicolae Ceauşescu adresat participanţilor la cel de-al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice”, în *Revista de Istorie*, tom 33, nr. 9, 1980, pp. 1647–1651.

[528] *Magazin istoric*, An XIII, septembrie 1980, pp. 2–4.

în limbile de lucru ale congresului (franceză, engleză, rusă, spaniolă)"[529].

În aceeaşi notă sunt concepute şi notele, informările şi documentările înaintate conducerii superioare a partidului, documente care au fost elaborate în principiu de Ilie Rădulescu şi Mihnea Gheorghiu pe parcursul lunilor care au precedat evenimentul. Ele s-au păstrat în arhiva Comitetului Politic Executiv (CPEx) al PCR. Dincolo de tonul lor demagogic, informaţiile pe care acestea le cuprind au o valoare documentară remarcabilă.

Spre exemplu, o informare semnată de Mihnea Gheorghiu şi transmisă lui Nicolae Ceauşescu prin intermediul secretarului CC cu propaganda, Ilie Rădulescu, la data de 30 iunie 1980, oferă o imagine amplă a conţinuturilor „conferinţelor, rapoartelor şi corapoartelor"[530], pe care istoricii români urmau să le susţină două luni mai târziu. Conform acesteia,

> „istoricii români sunt programaţi cu 9 rapoarte şi corapoarte, precum şi cu două conferinţe (anexă). Potrivit mandatului primit şi indicaţiilor date de secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, la întâlnirea cu reprezentanţi ai oamenilor de ştiinţă din domeniul istoriei, delegaţia istoricilor români a elaborat toate aceste materiale. La baza lor au stat tezele cuprinse în Programul Partidului Comunist Român, în opera tovarăşului Nicolae Ceauşescu, în documentele adoptate la cel de-al XII-lea Congres al P.C.R., în hotărârile de partid referitoare la problemele istorice, cu privire la procesul de dezvoltare a societăţii omeneşti pe teritoriul patriei noastre şi la istoria universală"[531].

În continuare, documentul prezintă titlurile, însoţite de scurte rezumate ale celor nouă comunicări.

1. Conferinţa susţinută în plenara de deschidere a congresului, „Geneza popoarelor de origine romană. Originea şi

[529] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, f. 43 („Raport cu privire la deschiderea lucrărilor celui de-al XV-lea Congres Internaţional de ştiinţe istorice").

[530] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, f. 2 („Informare privind conţinutul conferinţelor, rapoartelor şi corapoartelor pe care istoricii români le vor prezenta la cel de-al XV-lea Congres Internaţional de ştiinţe istorice").

[531] *Idem*.

dezvoltarea istorică a poporului român", a fost rostită de către profesorul Ştefan Pascu. În cadrul acestei conferinţe, după Mihnea Gheorghiu, autorul urma să prezinte

> „argumentat, etnogeneza sa istorică, dezvoltarea istorică neîntreruptă pe teritoriul vechii Dacii, folosindu-se rezultatele obţinute de cercetarea istorică şi arheologică românească [...]. Este înfăţişată pe larg dezvoltarea ţărilor române în perioada evului mediu, legăturile intense politice, economice şi culturale neîntrerupte dintre ele, luptele comune pentru eliberare socială, unitate şi independenţă naţională, împotriva cotropitorilor străini. Autorul înfăţişează pe larg lupta maselor populare, sub conducerea unor domnitori viteji şi patrioţi, pentru apărarea fiinţei naţionale, pentru libertate, dreptate, independenţă şi unitate, formarea conştiinţei naţionale pe temeiul comunităţii de origine, limbă, cultură, datini şi obiceiuri. Sunt prezentate etapele afirmării naţiunii române şi creării statului naţional, cucerirea independenţei depline de stat a României în 1877, formarea statului naţional unitar român, în 1918, luptele revoluţionare ale maselor populare în frunte cu P.C.R., în perioada dintre cele două războaie mondiale"[532].

2. Conferinţa din plenara de închidere a congresului, „Locul românilor în istoria universală" a fost susţinută de profesorul Virgil Cândea. În cadrul ei

> „Sunt înfăţişate civilizaţia geto-dacă, una din marile civilizaţii ale Europei antice, întemeierea statului centralizat sub Burebista, cucerirea unei părţi a Daciei de către romani şi evoluţia ulterioară a societăţii care a dus la crearea limbii şi a poporului român. De asemenea, este tratată lupta poporului român împotriva invaziilor populaţiilor migratoare, a expansiunii şi dominaţiei otomane pentru păstrarea identităţii lui naţionale, autonomiei statale, formarea statului naţional modern şi desăvârşirea unităţii de stat a României. Se subliniază că, în lumea contemporană, românii sunt un factor activ pentru dezvoltarea multilaterală, progresul civilizaţiei, pentru instaurarea unei noi ordini economice şi politice internaţionale, pentru pace şi cooperare între popoare. Personalitatea, gândirea şi opera politică a preşedintelui Nicolae Ceauşescu, care s-a impus cu prestigiu

[532] *Idem.*

în opinia publică mondială, definesc, în mod exemplar, locul românilor în lumea contemporană"[533].

3. Raportul general „Europa de est – arie de convergenţă a civilizaţiilor", întocmit de profesorul Emil Condurachi şi cercetătorul Răzvan Theodorescu, a realizat o prezentare cu caracter general a evoluţiei civilizaţiei est-europene „din cele mai vechi timpuri până în contemporaneitate". În cadrul ei, autorii au analizat

> „civilizaţia geto-dacă ca una din cele mai strălucite ale spaţiului carpato-dunărean-pontic din istoria Europei, perenitatea moştenirii geto-dacice în civilizaţia românească, rolul culturii şi civilizaţiei romane în etnogeneza poporului român, procesul de formare al celorlalte popoare din Europa răsăriteană, cu sublinierea căilor proprii ale evoluţiei culturilor naţionale din acest spaţiu. [...] În cadrul analizei sunt înfăţişate evoluţia statelor din zonă, a apariţiei şi consolidării proletariatului ca o clasă de sine stătătoare, perspectivele deschise dezvoltării ştiinţei, artei şi literaturii în epoca modernă, caracterul militant al acestora, punerea lor în slujba progresului acestor naţiuni. Se arată rolul care l-au avut forţele progresiste, revoluţionare, în frunte cu comuniştii, pentru dezvoltarea unei civilizaţii naţionale, care să corespundă aspiraţiilor popoarelor respective, ridicat pe un plan superior în epoca contemporană"[534].

4. Raportul „Dacii şi civilizaţia lor" urma să fie susţinut de profesorul clujean Hadrian Daicoviciu, directorul Muzeului de Istorie din Cluj. Acesta a pus în evidenţă „caracteristicile principale ale civilizaţiei dacice în epoca lui Burebista-Decebal, nivelul înalt al culturii materiale şi spirituale originale atins în această epocă, rezultată din continuarea tradiţiilor autohtone, pe care se grefează unele elemente ale civilizaţiilor învecinate"[535].

5. Cel de-al cincilea raport românesc, „Iluminismul în centrul şi sud-estul Europei şi implicaţiile lui social-politice" a fost întocmit de profesorii Pompiliu Teodor şi Alexandru Duţu. Analizând „iluminismul în context central şi sud-est european, caracteristicile şi importanţa lui în România", această comunicare este de

---

[533] *Ibidem*, f. 3.
[534] *Idem*.
[535] *Ibidem*, f. 4.

departe cea mai puţin ideologizată dintre toate cele nouă, atât datorită subiectului prezentat, cât şi a autorilor – cei doi specialişti cu greu pot ilustra în România anilor '80, date fiind operele şi parcursul lor profesional de până în acel moment, tipul istoricului angajat, fidel, dorit de partid.

6. Raportul „Reformele agrare în perioada dintre cele două războaie mondiale" întocmit de Costin Murgescu şi Damian Hurezeanu trata „rolul problemei agrare în cadrul profundelor schimbări intervenite în Europa, ca urmare a primului război mondial, al intensificării luptelor de clasă, revoluţionare, concepţia P.C.R. în această problemă". De asemenea, urmau a fi prezentate „reformele agrare în diferite ţări europene, implicaţiile lor economice, sociale şi politice, acordându-se un spaţiu corespunzător reformei agrare din 1921 din România"[536].

7. Raportul „Armata şi societatea", redactat de Alexandru Savu şi Eugen Bantea, primul istoric contemporaneist în cadrul Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR iar al doilea publicist şi istoric militar, fost director al Centrului de Studii şi Cercetări de Teorie şi Istorie Militară până în 1971 (aşadar înaintea lui Ilie Ceauşescu), prezenta „relaţiile armată-societate, istoria forţelor şi modalităţile de manifestare ale acestor relaţii, tendinţele de evoluţie a armatei în cadrul societăţii, factorii care determină locul şi rolul armatei în societate, mutaţiile care s-au produs în timp, privind rolul şi locul armatei, în special în ţările socialiste europene"[537].

8. Directorul Institutului de Istorie a Partidului, Ion Popescu-Puţuri, a scris un raport intitulat „Propaganda în anii celui de-al doilea război mondial – metode, obiective, rezultate" în care a expus „rolul jucat de propagandă, alături de factorii economici şi militari, în pregătirea şi declanşarea celui de-al doilea război mondial, în susţinerea acestuia, în special de regimul nazist din Germania hitleristă, formele şi mijloacele folosite, influenţa nefastă a acestei propagande asupra tineretului, în primul rând. Sunt tratate aportul Partidului Comunist Român în organizarea

[536] *Idem.*
[537] *Idem.*

şi conducerea mişcării de rezistenţă împotriva dictaturii militaro-fasciste, a dominaţiei hitleriste"[538].

9. Ultima contribuţie românească poartă semnătura directorului Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti, profesorul Ştefan Ştefănescu, şi se numeşte „Locul şi rolul învăţământului istoriei, cu deosebire în învăţământul secundar, pentru formarea omului secolului XX". Scopul său era să înfăţişeze,

> „în lumina programului P.C.R., a operei teoretice a secretarului general al partidului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, şi a prevederilor din Legea învăţământului şi educaţiei, locul pe care îl ocupă, în România, studiul istoriei în toate gradele de învăţământ, îmbinarea istoriei naţionale cu istoria universală, insistându-se asupra ponderii studiului istoriei în învăţământul liceal [...] Este evidenţiat rolul istoriei în educarea elevilor în spiritul patriotismului revoluţionar şi al solidarităţii internaţionale. Se insistă asupra rolului cadrelor didactice în formarea elevilor în spiritul concepţiei materialist-dialectice despre istorie, pentru a se reda cât mai exact imaginea societăţii dintr-o anumită perioadă, pentru dezvoltarea respectului elevilor faţă de celelalte popoare, pentru pace şi colaborare între ţări"[539].

În finalul acestei informări adresată lui Nicolae Ceauşescu, Mihnea Gheorghiu concluziona:

> „Considerăm că rapoartele, corapoartele şi conferinţele elaborate de istoricii români reflectă bine concepţia P.C.R., a istoriografiei româneşti în problemele abordate, reflectă problematica ridicată în faţa istoricilor de către tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul general al partidului, şi, de aceea, pot fi date la tipar în vederea includerii în volumele Congresului internaţional de ştiinţe istorice"[540].

O altă informare semnată de acelaşi Mihnea Gheorghiu, de această dată din 13 iunie 1980, este dedicată aprecierilor „susceptibile de a ridica probleme politice deosebite privind istoria patriei noastre şi a altor popoare". Deşi autorul notează că astfel de aprecieri „sunt relativ rare" şi că materialele istoricilor străini, în general, „nu cuprind aprecieri denaturate referitoare la istoria

[538] *Idem.*
[539] *Ibidem*, f. 5.
[540] *Idem.*

poporului român"[541], el totuşi le inventariază, numărând 12 astfel de „inexactităţi". Cele mai semnificative (şi mai simptomatice din punct de vedere ideologic) sunt următoarele trei:

– în raportul general la tema „Formule de pace în istorie", autorul italian al expunerii „nu menţionează decât Ungaria ca ţară ce a stat pavăză în faţa expansiunii otomane, omiţând să releve lupta antiotomană a poporului român şi a altor popoare din zonă". În consecinţă, „istoricii români vor pregăti o intervenţie, în care vor sublinia şi rolul altor popoare, cu accente pe contribuţia ţărilor române, la stăvilirea expansiunii otomane. Se va evidenţia că de-a lungul veacurilor luptele maselor populare din ţara noastră împotriva exploatării feudale au fost strâns împletite cu lupta împotriva dominaţiei străine"[542].

– în cadrul unui raport referitor la drumurile comerciale din Europa Răsăriteană, autorul maghiar Zs. P. Pach defineşte Transilvania drept o provincie a regatului maghiar. În consecinţă, „la acest raport, delegaţia română va face o intervenţie în care va clarifica aceste aspecte, precizând că Transilvania, în epoca dată, deşi supusă regatului maghiar, avea o populaţie majoritară românească şi că, în acelaşi timp, ea a beneficiat de un statut, în bună măsură, autonom"[543].

– raportul istoricilor est-germani Heitz şi Volger despre răscoalele ţărăneşti din secolele XVI–XVIII „nu menţionează răscoalele din România". Drept care, „istoricii români vor pregăti o intervenţie în care vor prezenta, pe larg, importanţa europeană a războiului ţărănesc condus de Gheorghe Doja (1514) şi a răscoalei din 1784 condusă de Horea, Cloşca şi Crişan, caracterul ei social şi naţional în pragul epocii moderne europene."[544]

Pregătirea unor istorici în scopul de a interveni punctual în discuţii pentru a contracara discursul istoricilor străini pare să constituie, pe de altă parte, un fenomen comun pentru mai multe

---

[541] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, f. 7 („Informare privind unele probleme ridicate în materialele istoricilor străini, care urmează să fie publicate şi dezbătute la Congresul internaţional de ştiinţe istorice").

[542] *Idem.*

[543] *Ibidem*, f. 8.

[544] *Ibidem*, f. 9.

ţări socialiste europene. Cu o lună înainte de congres, comitetele naţionale ale istoricilor maghiari, bulgari, sovietici şi est-germani au solicitat organizatorilor români copii ale rapoartelor, corapoartelor şi conferinţelor ce urmau a fi susţinute în cadrul congresului pentru a putea pregăti la rândul lor intervenţii[545].

IV.3. Aniversarea a 2050 de ani de la crearea statului dac centralizat şi independent

Scriind pe ascuns în iarna anilor 1976–1977 despre „istoria de parastas"[546], în cadrul a ceea ce ulterior avea să devină volumul *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români, 1944–1977*, istoricul Vlad Georgescu a remarcat instrumentalizarea ideologică şi simultan multiplicarea aniversărilor, celebrărilor ori comemorărilor cu caracter istoric – fie că se aveau în vedere personalităţi din trecutul naţional, evenimente măreţe ori pur şi simplu vechimea unor oraşe. Bizara aniversare a nici mai mult nici mai puţin decât 2050 de ani de la fondarea „statului" dacic „centralizat şi independent" se înscrie în acest tipar sau ciclu de sărbătoriri organizate de regim, având la bază, aşa cum am menţionat, o hotărâre[547] a CC al PCR emisă încă din 16 noiembrie 1977, reconfirmată de Hotărârea[548] nr. 2824, din 10 iulie 1980. Momentul celebrării, zilele de 7 şi 8 august 1980, nu a fost deloc ales întâmplător: data calendaristică fiind plasată în proximitatea debutului lucrărilor congresului mondial de istorie, numeroşi istorici străini au fost invitaţi (sau nevoiţi) să participe în calitate de auditori. Atât numele specialiştilor români care au ţinut atunci conferinţe, cât şi titlurile acestora, de factură cvasi-romantică, reflectă direcţia sau sensul pe care

---

[545] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, f. 17 („Informare privind principalele probleme legate de cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice reieşite din contactele cu istorici străini în perioada de pregătire a Congresului").

[546] Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români, 1944–1977*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2008, p. 115.

[547] Ilie Ceauşescu, *Transilvania, străvechi pământ românesc*, Bucureşti, Ed. Militară, 1988, p. 24.

[548] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, f. 35.

atât oficialităţile, cât mai ales *culturnicii* adunaţi în cadrul şi în jurul Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice doreau să-l imprime scrisului istoric românesc în ansamblul său. Aşa cum voi arăta, ele preconizează temele predilecte care vor fi abordate, cu asupra de măsură, începând cu anul 1985 în revista de istorie militară, *Lupta întregului popor*.

La sesiunea ştiinţifică consacrată evenimentului, intitulată „2050 de ani de la crearea statului dac centralizat şi independent pe teritoriul României. Contribuţia poporului român la dezvoltarea culturii şi civilizaţiei universale”[549], conform unui document[550] din arhiva CC al PCR, au fost prezentate următoarele comunicări:

1. „Vatra străveche a traco-geto-dacilor” (prof. dr. docent Mircea Petrescu-Dâmboviţa, directorul Institutului de Istorie şi Arheologie din Iaşi);

2. „Burebista – personalitate marcantă a lumii antice. Crearea statului dac centralizat şi independent sub conducerea lui Burebista” (dr. Ion Horaţiu Crişan, cercetător ştiinţific principal în cadrul Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj-Napoca);

3. „Organizarea militară şi luptele daco-geţilor pentru apărarea libertăţii şi independenţei lor” (general-maior dr. Ilie Ceauşescu);

4. „Împletirea celor două civilizaţii – dacilor şi a romanilor; continuitatea şi unitatea poporului român” (prof. dr. docent Radu Vulpe);

5. „Istoria statală la români în opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu (Ion Popescu-Puţuri, directorul Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR);

6. „Tradiţia statală şi lupta pentru apărarea unităţii şi independenţei sub Decebal, conducătorul erou al daco-geţilor” (prof. dr. docent Dumitru Berciu, directorul Institutului de Tracologie);

---

[549] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, f. 35 („Informare privind acţiunile ce au loc cu prilejul celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice 10–17 august 1980”).

[550] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, ff. 40–41 („Programul sesiunii ştiinţifice cu participare internaţională, consacrată sărbătoririi a 2050 de ani de la crearea statului dac centralizat şi independent”).

7. „Cultura materială şi spirituală a traco-geto-dacilor în cadrul civilizaţiei vremii" (prof. dr. Hadrian Daicoviciu, directorul Muzeului de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca);

8. „Civilizaţia romană în Dacia" (conf. dr. Dumitru Protase, Universitatea Babeş-Bolyai);

9. „Autohtonii şi migratorii pe teritoriul vechii Dacii" (dr. Dan Teodor, cercetător ştiinţific principal, Institutul de Istorie şi Arheologie Iaşi);

10. „Romanitatea carpato-dunăreană-pontică şi rolul Bizanţului la Dunărea de Jos" (Răzvan Theodorescu, cercetător ştiinţific principal, Institutul de Istoria Artei);

11. „Primele formaţiuni statale româneşti. Cnezatele şi voievodatele din sec. X–XIII" (prof. dr. Dinu Giurescu, Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu");

12. „Lupta pentru unitate statală la români în evul mediu. Însemnătatea istorică a unirii ţărilor române sub Mihai Viteazul (1599–1600)" (Eugen Stănescu, directorul Institutului de Studii Sud-Est Europene);

13. „Problema unităţii statale şi a independenţei naţionale în programele revoluţiei române din 1848–1849" (dr. Dan Berindei, cercetător ştiinţific principal la Institutul de Istorie „N. Iorga");

14. „Caracterul popular al luptelor armate duse de români pentru libertate, independenţă şi unitate statală" (colonel dr. Alexandru Savu, şef de secţie în cadrul Centrului de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară);

15. „Făurirea statului naţional unitar român în 1918, rezultat al luptei maselor populare pentru realizarea idealului secular al poporului român" (conf. dr. Mircea Muşat, conf. dr. Ion Ardeleanu);

16. „Făurirea orânduirii socialiste – temelie a independenţei şi suveranităţii statului român" (prof. dr. Nicolae Petreanu, prof. dr. Ştefan Lache, Academia „Ştefan Gheorghiu");

17. „Rolul naţiunii, al statului naţional independent şi suveran în epoca contemporană" (prof. dr. Constantin Vlad, Academia „Ştefan Gheorghiu");

18. „2050 de ani de existenţă statală pe teritoriul României" (acad. prof. dr. Ştefan Pascu, Universitatea Babeş-Bolyai, Institutul de Istorie şi Arheologie din Cluj-Napoca);

19. „Contribuţii ale istoriografiei româneşti la crearea de valori ale patrimoniului culturii universale" (prof. dr. Ştefan Ştefănescu);

20. „România socialistă – factor activ de pace şi progres în lumea contemporană" (Maria Groza, adjunct al Ministrului Afacerilor Externe).

Parcurgând numai titlurile acestor comunicări dedicate sărbătoririi momentului fondator al „statalităţii" româneşti, se pot cu uşurinţă remarca principalele teme, clişee şi obsesii care vor marca puternic discursul istoriografic canonic pe parcursul deceniului nouă. Aducerea în prim-plan a figurii legendarului rege dac „întemeietor" Burebista (în detrimentul „perdantului" Decebal) avea rolul de a proiecta în trecutul îndepărtat imaginea unei societăţi pe care Ceauşescu o dorea realizată: un popor liber şi independent, strâns unit în jurul conducătorului său excepţional, care ţine piept cu dârzenie uneltirilor vecinilor „vrăjmaşi". De ce Burebista? Pentru că „Burebista îi oferea lui Ceauşescu suprema legitimare"[551]:

> „în acest nou dispozitiv politico-ideologic, Burebista oferea o nesperată oportunitate. Destul de puţin cunoscut din sursele antice pentru a lăsa loc celor mai năstruşnice ipoteze, personajul se dovedea totuşi remarcabil: Dion din Prusa amintea, în pragul războaielor lui Traian cu Decebal, de asediul îndelung şi de cucerirea cetăţii Olbia de către regele get, Strabon îi atribuise un adevărat imperiu, *arche*, şi o reformă politico-religioasă care deschidea calea către nesfârşite speculaţii. Săpăturile din Munţii Orăştiei scoseseră la iveală, începând de prin anii '30, o impresionantă salbă de citadele, încununată de monumentele unice în Europa de la Grădiştea Muncelului, identificate drept vestigii ale Sarmizegetusei Regia, capitala lui Decebal, a cărei construcţie ar fi început însă în vremea lui Burebista, considerat de istorici prestigioşi, în frunte cu Constantin Daicoviciu, drept rege al dacilor intracarpatici care şi-ar fi extins stăpânirea spre sud, vest şi est, până la Olbia şi în Dobrogea: o ipoteză din punctul meu de vedere greu de susţinut, dar care avea sub aspect politic avantajul de a deschide un nou front în polemica româno-maghiară pe tema Transilvaniei. O inscripţie

[551] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, ed. a IV-a, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2005, p. 134.

> grecească de la Dionysopolis, repede devenită celebră, îl numea pe Burebista «cel dintâi şi cel mai mare dintre regii Traciei» şi amintea de tratativele pe care acesta le dusese, prin intermediul grecului Acornion, cu Pompeius Magnus în pragul confruntării finale a acestuia cu Caesar: dintr-o dată, lumea getică ieşea din anonimat şi devenea parte a marii istorii universale! O asemenea ocazie nu putea fi ratată, aşa că deschiderea Congresului mondial de istorie din 1980 a avut forma unei sesiuni internaţionale Burebista"[552].

La data de 10 august 1980, la orele 16, în sala Palatului Republicii, în prezenţa cuplului Ceauşescu, a membrilor Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice, a celor peste 2000 de participanţi[553], a invitaţilor şi a unui grup de „tovarăşi din conducerea partidului"[554] (printre care s-au aflat şi Leonte Răutu, Paul Niculescu-Mizil, Ilie Verdeţ, Ion Coman, Suzana Gâdea, Ilie Rădulescu, Gheorghe Pană ori Virgil Cazacu), a avut loc şedinţa de deschidere a congresului, care a fost urmată de un spectacol de gală „menit a înfăţişa congresiştilor complexitatea creaţiei culte şi populare a artei româneşti"[555].

Între 11 şi 16 august, lucrările congresului s-au desfăşurat pe patru secţiuni distincte, în locuri diferite, în cinci limbi de circulaţie internaţională – engleză, franceză, germană, spaniolă şi rusă. Participanţii la secţiunea întâi (Mari teme) s-au întrunit la Ateneul Român, cei de la secţiunea a doua (Metodologie) în Sala mică a Palatului, în timp ce secţiunile III şi IV (Cronologie, respectiv Organisme afiliate) şi-au desfăşurat lucrările în 14 amfiteatre şi săli din cadrul Universităţii Bucureşti, la Casa Centrală a Armatei, precum şi la sediul Institutului Teologic. În afara celor nouă rapoarte şi corapoarte prezentate de istoricii români, un grup de alţi 100 de istorici au susţinut punctele de vedere româneşti, în cadrul tuturor celor patru mari secţiuni, atunci

---

[552] Interviu cu prof. univ. dr. Zoe Petre, realizat de autor la data de 9.03.2010.

[553] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, f. 43 („Raport cu privire la deschiderea lucrărilor celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice").

[554] *Idem*.

[555] Dan Berindei, „Cel de-al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice şi participarea istoricilor români", în *Revista de Istorie*, tom 33, nr. 10, 1980, p. 1841.

când a fost cazul[556]. În linii generale, Congresul s-a desfăşurat în tiparele a ceea ce poate fi definit drept „normalitate" în cadrul unui regim politic dictatorial – spre pildă, vitrinele cu literatură străină de specialitate, amenajate pe holurile clădirilor unde s-au desfăşurat sesiuni ştiinţifice, au fost încuiate şi sigilate la cererea expresă pe care Elena Ceauşescu a formulat-o în cadrul întâlnirii de la Neptun, din 5 august 1980, pentru ca istoricii români să nu le poată consulta liberi.

În ciuda dorinţei pe care Nicolae Ceauşescu a enunţat-o în mesajul pe care l-a adresat congresului în debutul său, aceea conform căreia evenimentul urma să contribuie la consolidarea „prieteniei între popoare", tensiunile dintre istorici nu au întârziat să se manifeste – în special între cei americani şi sovietici. Dacă a fost relatat cu fidelitate de către autorul informării adresate lui Ceauşescu personal, următorul episod are o valoare emblematică:

> „În intervenţia sa, un alt reprezentant american a ridicat problema că, dacă R.S. Ucraina şi Bielorusia sunt membre O.N.U. înseamnă că ele ar trebui să aibă suveranitate şi în interior. Dar el crede că ele nu se bucură de suveranitate deplină în U.R.S.S. şi ca atare ar trebui să tragă concluzia logică să-şi semneze demisia din O.N.U. S-a făcut o greşeală în 1945 când au fost primite în O.N.U.
>
> În replică au luat cuvântul 5 istorici sovietici, dintre care doi într-o formă iritată împotriva vorbitorilor şi auditoriului. Astfel, Kolicenko a spus: „Mulţi dintre cei din sală au aplaudat pe domnul din R.F.G. care a criticat federalitatea sovietică. Vă întreb ce v-a plăcut din ieşirile antisovietice ale acestui domn? Referirea la Basarabia? [*subliniere originală în text, n.s.*] Dar eu vă spun că aplauzele pe care le-a obţinut acest domn pentru noi nu înseamnă nimic în comparaţie cu aplauzele care au însoţit la 9 mai 1945 victoria sovietică împotriva fascismului. Dacă la timpul respectiv U.R.S.S. nu ar fi luat măsurile cunoscute la frontierele ei occidentale, victoria asupra fascismului ar fi fost pusă sub semnul întrebării. Prin aceste măsuri a fost rezolvată şi problema naţională în zonele respective"[557].

---

[556] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, f. 63.

[557] *Ibidem*, f. 64.

După cum era de aşteptat, Secţia de Propagandă şi Agitaţie a CC al PCR a „confiscat" ulterior evenimentul prezentându-l, în discursul public pe care l-a articulat (prin intermediul presei culturale, al periodicelor ştiinţifice şi chiar al televiziunii naţionale), drept o realizare de însemnătate majoră pentru România socialistă căreia i se recunoştea, astfel, locul şi rolul semnificativ pe care îl ocupa pe arena internaţională (şi) din această perspectivă.

În complementaritate, în toamna anului 1980, un grup de 25 de lectori pregătiţi de către Secţie s-au deplasat în toate judeţele ţării pentru a ţine cadrelor didactice şi cercetătorilor ştiinţifici din domeniul ştiinţelor sociale prelegeri referitoare la desfăşurarea congresului şi la „învăţămintele" pe care acesta le-a oferit. O informare din arhiva CC arată că la cele peste 100 de expuneri organizate în total, „în spiritul indicaţiilor date de secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu"[558], numai în noiembrie 1980 au participat, entuziasmaţi, aproximativ 15.000 de „profesori, cercetători, cadre şi activişti de partid"[559]. Interesul acestora a fost, conform informării citate, foarte viu, cei mai mulţi dintre ei adresând, la finalul expunerilor, întrebări. Conform documentului citat[560], cele mai frecvente întrebări se circumscriu temelor şi obsesiilor politico-istoriografice ceauşiste: „dacă au fost exprimate la Congres puncte de vedere contrare adevărului istoric şi tezelor istoriografiei noastre în legătură cu trecutul poporului român şi drepturilor sale asupra teritoriului naţional. Care a fost în acest sens poziţia ţărilor vecine? (Ungaria, Bulgaria, U.R.S.S.)", „Cum este prezentată problema Transilvaniei în istoria maghiară? Au negat istoricii maghiari la Congres Cronica lui Anonimus?", „Care este relaţia dintre istoricii români şi istoricii unguri în tratarea problemelor privitoare la istoria Transilvaniei şi a Bucovinei?", „Cum este prezentată problema Basarabiei în istoria U.R.S.S.?", „Cum au

[558] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 25/1980, f. 65 („Informare privind expunerile prezentate de lectori ai C.C. al P.C.R. în faţa profesorilor de istorie şi ştiinţe sociale din ţară în legătură cu lucrările celui de-al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice de la Bucureşti").
[559] *Idem*.
[560] *Idem*.

explicat la Congres istoricii sovietici originea moldovenilor?" şi altele asemenea.

Fără îndoială, pentru breasla istoricilor din România, una dintre cele mai reprezentative realizări prilejuite de către congres o reprezintă posibilitatea înfiinţării unei Comisii internaţionale de istorie a istoriografiei. Constituită din iniţiativa lectorului universitar bucureştean Lucian Boia şi susţinută de un grup de prestigioşi istorici francezi, activitatea acestei comisii avea să conducă la publicarea, în 1989 şi în 1991, a primului dicţionar bio-bibliografic din lume, în domeniul istoriei istoriografiei[561]. În cuvintele iniţiatorului acesui demers, povestea este următoarea:

> „am trecut începând din 1973 pe problematică de istoriografie şi într-un sens mai larg de teorie a istoriei, de... lucruri din astea teoretice privitoare la istorie, da, şi am mers destul de repede, am publicat «Evoluţia istoriografiei române» la tipografia Universităţii în 1976, am făcut şi un dicţionar de mari istorici ai lumii, cât am putut să fac cu mijloacele existente ca singur autor al unei cărţi care altminteri nu poate fi decât complicată şi atunci mi-a încolţit ideea înfiinţării unei comisii internaţionale de istoria istoriografiei. În mintea mea era, după dicţionarul acesta de mari istorici ai lumii – care era relativ decent, dar nu era suficient – m-am gândit că singura soluţie era o colaborare internaţională pentru un dicţionar al istoricilor şi colaborarea asta internaţională m-am gândit că se poate face printr-o comisie internaţională – se apropia congresul internaţional de istorie de la Bucureşti din 1980. Eu am intrat în legătură cu Mihai Berza, care îmi fusese şi profesor şi pe care îl cunoşteam, şi care era membru în biroul comitetului internaţional de ştiinţe istorice şi am intrat în legătură, nu ştiu dacă prin Berza sau chiar direct, cu Michel François, Michel François era un francez, de multă vreme era secretarul general al societăţii internaţionale de ştiinţe istorice, deci el conducea practic organizaţia asta mondială a istoricilor, care a fost încântat de propunerea mea pentru că nu se gândiseră istoricii la aşa ceva. Istoricii se gândesc la multe, dar la istoria propriei lor discipline nu prea

[561] *Great Historians from Antiquity to 1800. An International Dictionary* (Lucian Boia Editor-in-Chief), Greenwood Press, Westport, 1989, 417 pp. ; *Great Historians of the Modern Age. An International Dictionary* (Lucian Boia Editor-in-Chief), Greenwood Press, Westport, 1991, 841 pp.

se gândesc, şi nu exista, existau comisii şi comitete de tot felul, de istoria oraşelor, de istoria universităţilor, de istoria revoluţiei franceze, de istoria nu-ştiu-cui, dar nu exista comisie de istoria istoriografiei şi a fost încântat. Mi-a dat tot sprijinul, sigur, colaboram aici direct cu Berza, dacă s-ar fi făcut cu Berza fiind în viaţă sigur că Berza ar fi preluat conducerea, numai că Berza a murit prin '78 şi am rămas eu singur, iar la congresul mondial de istorie care s-a făcut în august 1980 chiar aici la Facultatea de Istorie, s-a constituit comisia şi am fost ales secretar general al comisiei, preşedinte am ales un francez, Charles Olivier Carbonell de la Universitatea din Montpellier fiindcă bun, era normal să fie cineva din occident care să aibă posibilitatea de mişcare şi posibilităţi pe care eu nu le aveam aici. După un timp am renunţat şi la secretariatul general, că şi asta era mult prea complicat, şi am fost unul dintre vicepreşedinţii acestei comisii internaţionale. Asta mi-a dat posibilitatea pentru prima dată să călătoresc în occident pentru că nu reuşisem până în 1980 să ies şi posibilitatea, care a însemnat şi multă oboseală şi ceva frustrare până la urmă să-mi duc la îndeplinire proiectul cu dicţionarul universal al istoricilor. Am început nebuneşte, cum să spun, să fac treaba asta cu colaborare internaţională care s-a cifrat la două-trei sute de colaboratori din toate ţările, din toate ţările europene, dar şi din Statele Unite, sigur, şi din Australia, şi din Noua Zeelandă, din China, din Japonia, şi nu le mai înşir pe toate, şi a fost o nebunie că eu coordonam... Nu puteam să fac treaba asta de la Bucureşti, ar fi trebuit să am un institut, să am un secretariat, bineînţeles că nu aveam aşa ceva, nu mă aveam decât pe mine însumi, totul a fost pe munca mea, pe timpul meu, pe banii mei, şi sigur că nu am putut să iasă perfect, a ieşit ce-a ieşit. Sunt două volume ce-au apărut în '89 şi în '91, *Great Historians* le spune, în Statele Unite, sigur, şi cu destule imperfecţiuni, mai mult decât atât n-am putut să fac, am zis oricum, mai mult de atât oricum nu mai fac dicţionare toată viaţa mea"[562].

IV.4. Concluzii

Cel de-al XV-lea congres internaţional de ştiinţe istorice, găzduit în vara anului 1980, reprezintă ultima manifestare

[562] Interviu cu prof. univ. dr. Lucian Boia, realizat de autor în Bucureşti, la data de 13.04.2011.

ştiinţifică de amploare desfăşurată în timpul regimului comunist în România. Participarea reprezentanţilor români la acest eveniment a fost una atent supravegheată şi „îndrumată" de către factorii decizionali de la Bucureşti – în primul rând de către activiştii Secţiei de Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central al partidului. Istoricul Apostol Stan a pus recent în evidenţă diferenţa majoră, sau „inegalitatea confruntării" dintre istoricii veniţi din ţările necomuniste şi confraţii lor activi profesional nu doar în România lui Ceauşescu, ci şi, în general, în ţările socialiste plasate în spatele Cortinei de Fier: „în timp de participanţii din lumea liberă erau oameni ce se reprezentau pe ei înşişi, cu ideile şi părerile lor – identice sau divergente –, delegaţii din fiecare ţară comunistă se recomandau şi se manifestau ca o echipă unică şi unitară, adică expuneau puncte de vedere nu individuale, ci pe cele convenite cu anticipaţie, care nu-i reprezentau pe ei înşişi, fiind avizate în prealabil de autorităţile de resort"[563]. Documentele aflate în arhiva CC al PCR confirmă în întregime – şi completează – remarca cercetătorului bucureştean. Din acest punct de vedere, observaţia formulată de istoricul Dan Berindei, imediat după încheierea lucrărilor congresului, nu a fost numai un artificiu retoric ori propagandistic lipsit de conţinut; conform acestuia, „istoricii români au dat curs, cu prilejul Congresului, îndemnului preşedintelui ţării din 27 mai 1980 acţionând ca patrioţi şi revoluţionari şi punându-şi întreaga energie «în slujba intereselor naţiunii noastre, a construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate, a afirmării puternice a României în rândul statelor lumii, a voinţei poporului român de a trăi în libertate, pace şi colaborare cu toate popoarele»"[564]. Simultan, propaganda de partid a „confiscat" şi capitalizat ulterior, din punct de vedere politic, evenimentul, accentuând atât „succesele" înregistrate de către români, cât şi rolul însemnat pe care îl avea România în lume, din moment ce capitala sa a fost aleasă să găzduiască un asemenea eveniment însemnat.

[563] Apostol Stan, *Istorie şi politică în România comunistă*, Bucureşti, Ed. Curtea Veche, 2010, p. 291.
[564] Dan Berindei, *loc. cit.*, p. 1855.

CAPITOLUL V
Secvențe politico-istoriografice din România anilor '80

La sfârşitul epocii comuniste, situaţia istoriografiei române este dramatică. Eforturile regimului comunist de a transforma istoriografia într-un instrument propagandistic, ostilitatea manifestată faţă de „obiectivitatea istorică", şi implicit faţă de istoricii profesionişti, ridicarea sistematică de bariere între istoricii români şi cei din străinătate, au dus la apariţia unor mari goluri în cercetarea istorică.

Şerban Papacostea, 1996

V.1. Institutul Central de Istorie Națională

Înaintea descrierii organizării şi felului în care urma să funcţioneze acest institut, consider necesară realizarea unei succinte prezentări a principalelor structuri instituţionale producătoare de cunoaştere istorică şi simultan de discurs istoriografic public în România socialistă. Nu insist asupra acestui subiect mai mult decât este necesar, în contextul de faţă, întrucât această organizare instituţională este, acum, cunoscută graţie unor cercetări desfăşurate în trecut de către istoricii pe care i-am citat în cuprinsul introducerii.

În anul 1985, întreaga reţea de instituţii cu profil istoriografic din România socialistă urma să dispară, pentru a fi înlocuită cu acest unic institut de istorie. În condiţiile în care subiectul a fost până acum aproape complet necunoscut – cu excepţia zvonurilor care circulau în epocă în rândurile specialiştilor, aşa cum reiese din mărturiile postsocialiste redactate de câţiva dintre ei – organizarea şi activităţile pe care urma să le desfăşoare acest institut constituie obiectul prezentei secţiuni a cercetării mele.

Aşa cum am arătat în primul capitol al lucrării, în vara anului 1948 a fost definitivată structura organizării instituţionale a cercetării istorice româneşti în Republica Populară Română. Decretul nr. 76, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 32 bis la data de 9 iunie, a înfiinţat Academia Republicii Populare Române, subordonată direct Consiliului de Miniştri al RPR, a cărei organizare şi statut imita modelul Academiei de Ştiinţe a Uniunii Sovietice. Potrivit legii, rolul principal al Academiei era să gestioneze, să coordoneze şi să planifice întreaga cercetare ştiinţifică naţională. Cercetarea şi educaţia universitară erau astfel, cu unele mici excepţii, detaşate complet[565], situaţie din care nu s-a revenit decât începând cu anul 1970.

La data de 18 martie 1970 a fost înfiinţată Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice (ASSP) prin Decretul nr. 121 al Consiliului de Stat[566], direct subordonată din punct de vedere administrativ Comitetului Central al PCR, rostul ei fiind similar cu acela îndeplinit de Academia RPR/RSR până în acel moment: coordonarea cercetării ştiinţifice din Republica Socialistă România, în condiţiile în care la aceeaşi dată, 46 din cele 50 de institute ale Academiei RSR au trecut în subordinea sa.[567] În 1977, ASSP coordona activitatea principalelor institute, centre de cercetare ştiinţifică şi laboratoare din Bucureşti şi din marile oraşe universitare ale ţării (Cluj-Napoca, Iaşi, Timişoara, Craiova, Târgu-Mureş, Sibiu). În acel an, unităţile subordonate erau în număr de 22.

După 1974, la fel ca în anii '50, în perioada rolleristă, institutele de cercetare istorică au reintrodus planurile unitare de muncă colectivă, prevăzute în cadrul contractelor de cercetare încheiate între institute şi Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice[568], în baza propunerilor înaintate de către primele. Pentru a îndeplini

[565] Apostol Stan, *Istorie şi politică în România comunistă*, Bucureşti, Ed. Curtea Veche, 2010, pp. 87–88.

[566] „Decret nr. 121/18 martie 1970 pentru înfiinţarea Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România", în *Buletinul Oficial*, VI, 22, I, 18 martie 1970.

[567] Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii şi traiectorii sociale*, Iaşi, Ed. Polirom, 2007, pp. 95–96.

[568] Gabriel Moisa, *Direcţii şi tendinţe în istoriografia românească, 1989–2006*, Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 2007, p. 21.

planul, istoricii trebuiau să producă lucrări circumscrise documentelor elaborate în prealabil, ele fiind încadrate într-un plan de cercetare naţional care cuprindea teme-plan de stat, teme de plan departamental şi aşa-numitele „teme interne". Accentul era, astfel, pus pe în primul rând pe cantitatea lucrărilor elaborate de istorici, şi nu pe relevanţa sau pe impactul lor ştiinţific, din această cauză o parte relativ însemnată dintre ele rămânând nepublicate[569] odată planul îndeplinit. Bineînţeles, cea mai mare „autonomie" o aveau temele cuprinse în cadrul planului intern. La realizarea tuturor celor trei planuri însă, un accent deosebit era pus pe munca în colectiv: colectivele de cercetare, formate din cercetători şi cadre didactice, realizau fiecare proiect în parte, fie el anual sau cincinal, sub supravegherea ASSP (şi a preşedintelui său de onoare, academicianul – e drept, numai din 1985 – Nicolae Ceauşescu). În acest fel, cercetarea istorică din mediul universitar, normată, era şi ea subordonată Academiei şi controlată de aceasta[570]. Practic, în urma înfiinţării noii „academii" în 1970, cercetarea ştiinţifică din domeniul ştiinţelor sociale, umaniste şi politice era „smulsă" Academiei RSR şi subordonată nemijlocit instituţiilor superioare de partid, scopul real, dar nedeclarat al ASSP fiind acela de a exercita un control ideologic cât mai strict asupra acestui „câmp de producţie culturală" (*field of cultural production*).

Din punct de vedere instituţional aşadar, autoritatea principală care controla cercetarea istorică românească era una, sus-numita Academie, prezidată iniţial de Miron Constantinescu (1970–1973), apoi de traducătorul şi scenaristul Mihnea Gheorghiu (1973–1989), „academie" aflată în prelungirea directă a secţiei de Propagandă şi Agitaţie a CC. După ce institutele au trecut în subordinea Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, rolul Academiei RSR şi numărul membrilor săi au început să se atrofieze treptat-treptat, chiar dacă, la data de 10 iulie 1985, N. Ceauşescu a fost ales simultan membrul şi preşedintele său de onoare[571]. În fapt, după 1970, Academia RSR a intrat într-un

[569] Apostol Stan, *op. cit.*, pp. 319–320.

[570] Gabriel Moisa, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească, 1965–1989*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 140–142.

[571] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 29/

declin progresiv, detectabil din multiple unghiuri de vedere. Diminuarea lentă, dar accentuată, a rolului Academiei RSR în cercetarea ştiinţifică naţională se datorează nu numai înfiinţării celei de-a doua „academii", cât mai ales a Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie patronat de Elena Ceauşescu şi a Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste, în deceniul opt. Atrofierea Academiei RSR poate fi exemplificată statistic, fie şi numai prin analizarea evoluţiei numărului său de membri între 1974 (când au avut loc ultimele alegeri) şi 1989 (anul prăbuşirii regimului comunist). În acest interval de 15 ani nu a mai fost ales *niciun* membru nou, deşi 129 de academicieni au decedat între timp. Astfel, dintr-un total de 228 de membri titulari şi corespondenţi câţi avea Academia în martie 1974, la 31 mai 1989 ea nu mai rămăsese decât cu 99[572].

Necesitatea aşadar, ca în multe alte privinţe, a fost înţeleasă de Partid şi în domeniul cercetării ştiinţifice. Atât documentele elaborate de PCR, cât şi numeroasele cuvântări susţinute de N. Ceauşescu personal formulau problemele şi enunţau subiectele ce trebuiau aprofundate. Planurile anuale şi cincinale erau apoi alcătuite ţinând cont şi de acestea, aşadar răspunzându-le. Pe scurt, temele şi direcţiile de evoluţie ale domeniului erau programate, direcţionate fie prin intermediul documentelor de partid, „traduse"[573] pe înţelesul istoricilor şi diseminate prin intermediul principalelor periodice ştiinţifice, fie exprimate direct de către conducătorul statului, ele devenind veritabile „îndrumare" pentru cei ce se ocupau de studierea istoriei patriei.

În complementaritatea institutelor de istorie şi a centrelor de ştiinţe sociale care funcţionau în Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca (dar şi în alte oraşe ale României socialiste, precum Sibiu, Timişoara, Târgu-Mureş ori Craiova), sau mai bine spus în paralel cu acestea, unul dintre cele mai puternice relee de producere

1989, f. 2 („Stenograma primirii de către tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român, preşedintele Republicii Socialiste România, a delegaţiei Academiei Republicii Socialiste România").

[572] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 30/1989, f. 18 („Situaţie statistică referitoare la membrii Academiei R.S. România").

[573] V. „Ştiinţa istorică în faţa noilor imperative", în *Revista de istorie*, tom 35, nr. 7, 1982, pp. 782–792.

şi propagare a unui discurs canonic (chiar hegemonizant) asupra trecutului a fost, la fel ca şi în Uniunea Sovietică[574], pe tot parcursul existenţei sale, institutul de istorie a partidului. Fondat la 26 martie 1951 sub denumirea oficială „Institutul de istorie a partidului", în urma unei hotărâri adoptate în cadrul celui de-al IX-lea congres al PCR desfăşurat la Bucureşti între 19–24 iulie 1965, a fost rebotezat „Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR"[575]. Schimbându-şi profilul şi preocupările în repetate rânduri pe parcursul perioadei Ceauşescu, institutul condus de Ion Popescu-Puţuri avea drept sarcină primordială întocmirea unei istorii a PCR – misiune trasată de însuşi N. Ceauşescu la 27 octombrie 1965.[576] În 1978, conform „Enciclopediei istoriografiei româneşti", institutul încă lucra la elaborarea acestei istorii.[577] În toamna anului 1980 ea era deja definitivată, însă Ceauşescu nu a aprobat publicarea ei. Drept urmare, această sinteză nu a mai apărut niciodată. Cercetătorii acestui institut, spre deosebire de cei încadraţi în Institutul „Nicolae Iorga", erau mai bine plasaţi în ierarhia profesională socialistă, aveau acces la surse inedite sau interzise celor mai mulţi dintre ceilalţi istorici – cel puţin pentru istoria contemporană – şi, nu în ultimul rând, se bucurau de salarii duble faţă de colegii lor de la „Iorga", care la rândul lor aveau salarii mai mici decât universitarii, în condiţiile în care cercetarea ştiinţifică era decuplată de învăţământul superior, cercetătorii neavând posibilitatea, în principiu, să susţină cursuri universitare în afara celui general de „Probleme fundamentale de istorie a patriei şi Partidului Comunist Român".

Nu în ultimul rând, o instituţie care s-a afirmat puternic, mai cu seamă pe parcursul ultimului deceniu din existenţa României

---

574 Marc Ferro, *L'histoire sous surveillance. Science et conscience de l'histoire*, Paris, Calmann-Lévy, 1985, pp. 30–34.

575 *Enciclopedia istoriografiei româneşti* (coord. Ştefan Ştefănescu), Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 367.

576 V. stenograma întâlnirii cu cadrele Institutului în Mioara Anton, Ioan Chiper, *Instaurarea regimului Ceauşescu. Continuitate şi ruptură în relaţiile româno-sovietice*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Institutul Român de Studii Internaţionale „Nicolae Titulescu", 2003, pp. 27–46

577 „Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR" în *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, p. 361.

socialiste, a fost Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară[578] (CSCITM), inaugurat la data de 1 octombrie 1969 în urma *Hotărârii* Secretariatului CC al PCR nr. 2033 din 20 noiembrie 1968. Iniţial, CSCITM a fost condus de colonelul (ulterior avansat la gradul de general-maior) Eugen Bantea până în 1977, când în locul lui a fost numit un alt general de armată, doctorul Ilie Ceauşescu, fratele lui Nicolae[579]. Încadrat în structura Consiliului Politic Superior al Armatei, în organigrama sa erau incluşi trei generali de armată, 35 de ofiţeri, un subofiţer şi 13 angajaţi civili. Până în 1989 (când şi-a schimbat titulatura), CSCITM a editat „Revista de Istorie şi Teorie Militară". Deşi iniţial înfiinţarea unei asemenea instituţii a reprezentat o consecinţă directă a intervenţiei trupelor Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia, având scopul declarat de a elabora teoretic şi fundamenta istoric strategia de apărare naţională a „luptei întregului popor", treptat, activitatea sa se orientează, mai ales pe parcursul anilor 1980, înspre cercetarea ştiinţifică în domeniul istoriei. Nu întâmplător, din 1984 „lupta întregului popor" devine, din strategie naţională de apărare în caz de invazie străină, titlul unei reviste de istorie militară coordonată de acelaşi Ilie Ceauşescu.

Întrucât sinteza de istorie naţională comandată de N. Ceauşescu în 1975 nu a mai fost realizată niciodată, locul acesteia a fost oarecum suplinit în anii '80 de monumentala lucrare colectivă „Istoria militară a poporului român", editată în şase volume sub egida acestui centru, volume care acopereau, în fapt, întreaga istorie românească din neolitic şi până la 23 august 1944. În cadrul Centrului patronat de I. Ceauşescu au lucrat neoficial şi cercetători încadraţi în alte institute de cercetare (precum Florin Constantiniu, de formaţie medievist, reprofilat în anii '80 pe istorie contemporană).

De asemenea, facultăţile de istorie, istorie-geografie sau istorie-filosofie din cadrul universităţilor din Iaşi, Bucureşti şi Cluj-Napoca editau reviste proprii: *Analele ştiinţifice ale*

[578] Şerban Papacostea, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule", în *European History Quarterly*, Vol. 26 (1996), p. 199.
[579] „Centrul de Istorie şi Teorie Militară", în *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, p. 360.

Universităţii A.I. Cuza din Iaşi, Analele Universităţii din Bucureşti seria ştiinţe sociale – istorie, Studia Universitatis Babeş-Bolyai.[580] În Bucureşti, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" edita culegerile: *Studii şi materiale de istorie medie, Studii şi materiale de istorie modernă, Studii şi materiale de istorie contemporană.*

„Nava amiral" a istoriografiei române, după expresia directorului său din epocă, Ştefan Ştefănescu, era însă acesta din urmă – Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti. Cuvintele unui martor de atunci, cercetătorul Apostol Stan (angajat al instituţiei între anii 1957 şi 1999) descriu cu acurateţe rosturile şi funcţionarea sa:

> „Institutul de istorie era un fel de întreprindere, atât prin numărul mare de angajaţi, peste o sută, cât şi prin planul vast de cercetare asumat. [...] Producţia istoriografică a Institutului de Istorie era evaluată la sfârşit de an în adunarea generală a tuturor salariaţilor. În raportul de activitate expus de directori se treceau în revistă obiectivele propuse şi realizate, pe stadii de execuţie. [...] Această tematică vastă, constituind aşa-numita „comandă socială", adică indicată de conducerea Academiei, pe baza directivelor politice, se detalia pe contribuţii individuale şi colective, în realizarea cărora cercetătorul era executant. Acesta lucra deci la «poruncă» pentru salariul primit. [...] Se scria istorie deci pentru ca «partidul conducător» să-şi proiecteze întreaga lui filozofie despre dezvoltarea societăţii din Antichitate până în contemporaneitate, spre a se demonstra pe cale «ştiinţifică» faptul că sistemul politic prezent, comunismul, nu era o plantă exotică pe solul patriei. Prin proiecţia unei asemenea concepţii în scrisul istoriografic, se urmărea să se dovedească faptul că acesta reprezenta o orânduire social-politică ce încununa întreaga dezvoltare a omenirii"[581].

În esenţă, Nicolae Ceauşescu a enunţat idei similare în expunerea pe care a rostit-o în cadrul Plenarei lărgite a CC al PCR din 1–2 iunie 1982, chiar dacă în comunicarea lor a folosit termenii clasici ai limbii sale de lemn. Din cele 34 de pagini care formează cuvântarea ceauşistă, peste un sfert sunt dedicate sintetizării unei versiuni glorioase a istoriei poporului român,

[580] *Ibidem*, pp. 361–364.
[581] Apostol Stan, *op. cit.*, pp. 319–321.

inaugurată de Burebista şi care se încheia în anul 1980, cu accentuarea „împlinirilor" recente. Ceea ce secretarul general al partidului a subliniat în repetate rânduri cu acea ocazie a fost însă „rămânerea în urmă" a „activităţii teoretice, ideologice, politico-educative faţă de forţele de producţie"[582], exact ca în 1971 (când a lansat „tezele din iulie"), sau în 1976 (când a cuvântat la primul Congres al Culturii şi Educaţiei Socialiste) ori, şi mai recent, în 1979, când a prezentat celui de-al XII-lea congres al partidului raportul Comitetului Central[583]. De această dată însă, el a enunţat şi o serie de propuneri concrete în sensul creşterii nivelului politic şi ideologic al „maselor". Una dintre ele se referă la necesitatea intensificării activităţii „de elaborare a istoriei poporului român în spiritul concepţiei materialist-dialectice şi istorice".

În acest scop, pentru realizarea unei noi istorii a poporului român, era nevoie de un nou (şi unic) institut central de istorie, capabil să-i adune la un loc pe toţi cercetătorii ştiinţifici din România şi astfel să le unifice „forţele": „Va trebui să unificăm forţele din domeniul istoriei într-un singur institut de istorie naţională care să cuprindă şi societatea de ştiinţe istorice"[584] accentua Ceauşescu în 1982. Trei ani mai târziu, mai exact la data de 30 mai 1985, Institutul Central de Istorie Naţională (ICIN) era organizat, lipsindu-i, pentru a începe să fiinţeze, numai aprobarea Consiliului de Stat. Din raţiuni obscure, el nu a mai primit-o niciodată.

Raportul prezentat comisiei ideologice a CC la data de 29 mai 1985, referitor la „înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea" acestui institut, argumenta necesitatea sa pornind de la concepţia ceauşistă enunţată în cadrul plenarei din 1982, mai sus citate. Constatând, „pe baza consultării unui larg colectiv de specialişti

[582] Nicolae Ceauşescu, „Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în ţara noastră, la problemele teoretice, ideologice şi activitatea politică, educativă a partidului prezentată la plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român. 1–2 iunie 1982", în *Anale de istorie*, anul XXVIII, nr. 4, 1982, p. 25.

[583] Nicolae Ceauşescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Ed. Politică, 1979, p. 82.

[584] Nicolae Ceauşescu, „Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în ţara noastră...", *loc. cit.*, p. 28.

din domeniul cercetării şi predării istoriei"[585], atât „dispersarea forţelor şi insuficienta coordonare a activităţii de cercetare"[586] din domeniul istoriei, precum şi – ca o consecinţă directă a acestei dispersări – apariţia „unor lucrări şi studii neconforme cu adevărul istoric"[587] ori a unor lucrări de istorie care, în paralel, tratau problematici similare sau identice, raportul susţinea şi „pleda" pentru necesitatea integrării tuturor istoricilor români într-o singură instituţie, ce urma să funcţioneze şi să producă lucrări ştiinţifice „pe baza unui program unic de cercetare" naţională. Obiectivul fundamental al existenţei institutului urma să fie realizarea unui vechi proiect istoriografic de amploare, nicicând împlinit de altminteri pe întreaga durată a regimului comunist în România: „dezvoltarea cercetării pentru elaborarea Tratatului de istorie a României"[588]. Institutul Central de Istorie Naţională urma să raporteze îndeplinirea planului unic de cercetare nu Academiei RSR, şi nici Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, ci direct Comitetului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie al Elenei Ceauşescu, în subordinea căruia şi-ar fi desfăşurat, de altfel, activitatea. Institutul urma să angajeze istoricii tuturor instituţiilor de cercetare de profil din ţară – la data respectivă erau, în total, 445 de specialişti – însă nu pe toţi, ci doar un număr de 238 dintre aceştia. Celelalte 207 posturi erau astfel desfiinţate, titularii lor de până atunci urmând să rămână, în consecinţă, fără serviciu.

La data de 30 mai 1985, un proiect de decret al Consiliului de Stat reglementa organizarea şi funcţionarea ICIN, reţinând în introducere ideea de bază formulată în raportul redactat cu o zi înainte – necesitatea îndeplinirii unui obiectiv fundamental care revenea ştiinţei istorice „în etapa actuală", anume „elaborarea unor lucrări care să prezinte unitar istoria poporului român, lupta sa eroică pentru libertate, independenţă, unitate naţională şi statală, construirea socialismului şi comunismului

[585] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 8/1985, f. 23 („Raport privind înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea Institutului Central de Istorie Naţională").
[586] *Ibidem*, f. 18.
[587] *Idem*.
[588] *Ibidem*, f. 19.

în România, contribuţia poporului nostru la dezvoltarea civilizaţiei universale şi progresul omenirii"[589]. Prevederile enunţate în cuprinsul articolelor 2 şi 3 ale acestui decret constituie o premieră absolută în istoria României, împuternicind institutul nu numai să supravegheze integral producţia istoriografică naţională, ci şi să o controleze strict. Conform primului articol, „înfăptuirea obiectivelor fundamentale ale cercetării ştiinţifice în domeniul istoriei se asigură pe baza unui program unic de cercetare"[590]. Articolul 4 (care enumeră atribuţiile instituţiei), decretează că acelaşi institut urma să elaboreze „planul unic de cercetare ştiinţifică în domeniul istoriei patriei şi istoriei universale, în concordanţă cu cerinţele actuale şi de perspectivă ale dezvoltării ştiinţei istorice"[591]. Articolul 2 îl completează pe primul: înregistrând o nouă premieră, îi echivalează pe activiştii de partid cu istoricii, activişti care urmau a fi angajaţi pe posturi de cercetători ştiinţifici:

> „Activitatea personalului din unităţile de cercetare, ştiinţifică cu profil istoric, precum şi a cadrelor didactice din învăţământul superior, inclusiv a celor de la Academia „Ştefan Gheorghiu", care predau ştiinţe istorice, se organizează şi se desfăşoară sub coordonarea Institutului Central de Istorie Naţională. Activitatea de cercetare ştiinţifică a cadrelor didactice, stabilită prin normele de muncă, se cuprinde în planurile de cercetare ale Institutului.
>
> La cercetarea ştiinţifică participă şi cadre didactice din învăţământul liceal, membri ai Societăţii de Ştiinţe Istorice, activişti de partid şi de stat cu contribuţii valoroase în domeniul istoriei, care se includ în colectivele de cercetători ale institutelor de profil"[592].

Fără a detalia prea mult cele 16 atribuţii prevăzute în cuprinsul articolului 4, mă limitez la a puncta numai faptul că ele, prin conţinuturile lor şi luate în ansamblu, împuterniceau această instituţie-mamut să gestioneze şi să controleze nu doar

[589] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 8/1985, f. 24 („Decret privind înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea Institutului Central de Istorie Naţională").
[590] *Ibidem*, f. 25.
[591] *Ibidem*, f. 26.
[592] *Ibidem*, f. 25.

cercetarea ştiinţifică, ci, în general, tot ce însemna şi tot ce ţinea de domeniul ştiinţelor istorice româneşti, de la şantierele arheologice ale ţării şi până la istoria recentă a PCR, de la manualele şcolare ori revistele de popularizare care nu puteau fi editate fără avizul său, şi până la producţia cinematografică cu teme istorice. După toate datele de care dispunem în clipa de faţă, o asemenea tentativă de „disciplinare" a istoriei este unică în istoria regimurilor comuniste europene, neavând vreun termen de comparaţie în altă parte.

Conform decretului de înfiinţare, ICIN ar fi fost condus de un consiliu ştiinţific format din 25 de membri (care, la rândul său, desemna un birou executiv mai suplu, compus din 7 membri, care să coordoneze activităţile de zi cu zi ale instituţiei), preşedintele acestuia îndeplinind funcţia de director general. El era secondat de doi vicepreşedinţi ai consiliului ştiinţific (dintre care unul era şi secretarul organizaţei de partid din instituţie), de un director general-adjunct şi de un secretar ştiinţific. Atât cei doi directori, cât şi secretarul ştiinţific urmau a fi numiţi în funcţii de către Comitetul Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie[593]. Dictatura absolută a ICIN asupra istoriografiei era dublată, astfel, de dictatura totală a câmpului politic asupra ICIN.

Institutul urma să aibă (o singură) personalitate juridică, cele şase mari instituţii de profil care îl compuneau devenind astfel simple unităţi de cercetare din cadrul său. Acestea[594] erau:

– Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice din Bucureşti,

– Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" (inclusiv colectivele de istorie din centrele de ştiinţe sociale din ţară),

– Institutul de Studii Sud-Est Europene din Bucureşti,

– Institutul de Arheologie din Bucureşti,

– Institutul de Istorie şi Arheologie din Cluj-Napoca,

– Institutul de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol" din Iaşi.

La data de 29 mai 1985, situaţia cercetătorilor angajaţi în instituţiile de cercetare istorică din România, care urmau a fi contopite în ICIN, a fost detaliată într-un documentar aflat în arhiva CC al PCR. Fiind una dintre puţinele statistici oficiale din arhiva

[593] *Ibidem*, f. 29.

[594] *Ibidem*, f. 32 („Unităţile de cercetare din componenţa Institutului Central de Istorie Naţională").

CC a efectivelor „frontului" istoric din anii 1980, o sintetizez în tabelul 1 de mai jos.

Schema de organizare a ICIN era, cum am arătat, mai mult decât o simplă „federalizare" a unor institute de istorie preexistente, întrucât noile unităţi componente urmau să fie lipsite, conform legii, de orice autonomie internă (de la stabilirea schemei organizatorice şi a personalului, a elaborării planurilor de muncă, şi până la retribuirea cercetătorilor ori a diseminării rezultatelor obţinute de către aceştia). Pe de altă parte, intrarea în vigoare a decretului de înfiinţare al ICIN urma să abroge parţial legislaţia anterioară, în baza căreia funcţionau o serie de instituţii producătoare de discurs istoriografic din România – spre exemplu, Institutul de Tracologie înfiinţat în 1979, ori cel de Istorie şi Teorie Militară urmau să dispară complet, aparent, angajaţii acestora urmând a fi încadraţi, din start, în ICIN. În realitate, aceşti istorici, alături de o parte a celor care lucrau pentru Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice, urmau să devină nucleul sau pilonii pe baza cărora ICIN urma a fi constituit. În acest sens, simptomatic este faptul că, în cadrul ICIN, numai Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice urma să aibă structură de sector, celelalte unităţi fiind simple secţii sau chiar, în cazul Institutului de Studii Sud-Est Europene, colective de cercetare. Organizarea şi schema de funcţionare a ICIN este detaliată în figura 1, iar reducerea numărului total de posturi propuse pentru ICIN, defalcate pe unităţile componente, inclusiv personal administrativ şi auxiliar, sunt cuprinse în tabelul 2. Menţionez aici numai faptul că numărul total de posturi urma să scadă de la 445 la 238, aşadar cu aproximativ 53%, reducerile operându-se la nivelul tuturor viitoarelor secţii, sectoare şi colective de cercetare ale ICIN.

CONSILIUL ŞTIINŢIFIC
BIROUL EXECUTIV
DIRECTOR GENERAL
DIRECTOR GENERAL ADJUNCT
SECRETAR ŞTIINŢIFIC
BIROU CONTABILITATE FINANCIAR
BIROU PLAN ORGANIZARE
COLECTIV DE PRODUCŢIE FINALIZARE ŞI DIFUZARE STUDII
REDACŢIA REVISTELOR DE ISTORIE
OFICIUL DE INFORMARE DOCUMENTARE
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE „A.D. XENOPOL" IAŞI
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA (secţie)
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE (cu structură de secţie)
INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE (cu structură de colectiv)
INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA" (cu structură de secţie)
INSTITUTUL DE STUDII ISTORICE ŞI SOCIAL-POLITICE (cu structură de sector)
COLECTIVUL DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE AL CENTRULUI DE ŞTIINŢE SOCIALE CRAIOVA
COLECTIVUL DE ISTORIE AL CENTRULUI DE ŞTIINŢE SOCIALE TIMIŞOARA
COLECTIVUL DE ISTORIE AL CENTRULUI DE ŞTIINŢE SOCIALE SIBIU
COLECTIVUL DE ISTORIE AL CENTRULUI DE ŞTIINŢE SOCIALE TÂRGU-MUREŞ

Figura 1

Tabelul 1

Institutul	Total personal	Total personal cu studii superioare	Cercetători			Cercetători
			C. I	C. II	C. III	
Institutul de Studii Istorice și Social-Politice	79	56	3	5	14	29
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”	62	54	-	4	22	18
Institutul de Studii Sud-Est Europene	32	28	-	1	5	14
Institutul de Tracologie	5	5	-	-	-	1
Institutul de Arheologie	56	43	-	2	23	11
Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca	44	37	-	3	11	15
Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” Iaşi	45	39	-	3	13	15
Centrul de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară	54	48	-	-	-	-
Centrul de ştiințe sociale Craiova	7	7	-	-	3	4
Centrul de ştiințe sociale Sibiu	3	3	-	-	2	1
Centrul de ştiințe sociale Târgu-Mureş	8	8	-	1	2	4
Centrul de ştiințe sociale Timişoara	2	2	-	-	-	-
Total:	**397**	**330**	**3**	**19**	**95**	**112**

Tabelul 2

SITUAŢIA
personalului din activitatea de cercetare ştiinţifică din domeniul istoriei (existent şi propus)

Nr. crt.	Unitatea	Existent		Propus		Diferența	
		Total	Studii superioare	Total	Studii superioare	Total	Studii superioare
1.	Institutul Central de Istorie Națională	-	-	44	13		
2.	Institutul de Studii Istorice și Social-Politice	111	66	25	23		
3.	Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", cu: – Colectivul de istorie şi arheologie Craiova – Colectivul de istorie Timişoara	67 9 2	58 7 2	45 6 2	43 5 2		
4.	Institutul de Studii Sud-Est Europene	36	29	12	11		
5.	Institutul de Arheologie Bucureşti	59	45	45	43		
6.	Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca cu: – Colectivul de istorie Sibiu şi – Colectivul de istorie Târgu-Mureş	45 4 9	35 3 8	25 3 6	25 3 5		
7.	Insitutul de Istorie „Xenopol"	44	36	25	2		
TOTAL		**445**	**342**	**238**	**196**	**-207**	**-146**

Noul şi singurul institut de cercetări istorice al României socialiste urma să fie, aşadar, nu doar unul plasat sub cel mai strict control politic, ca niciodată în istoria epocii Ceauşescu, ci şi unul semnificativ mai suplu, mai maleabil şi, în consecinţă, foarte uşor de „coordonat" *from above*. Având o organizare de tip piramidal, angajându-i în structura sa pe toţi istoricii ţării, gestionând cercetările lor, iar apoi întreaga activitate publicistică

cu profil istoriografic, ICIN urma să centralizeze, în fapt, producţia istoriografică naţională în ansamblul său. O asemenea centralizare a câmpului socio-profesional al istoricilor – dar şi, prin urmare, a activităţilor lor – nu a mai existat în istoria postbelică a României decât în timpul revoluţiei culturale staliniste, cuprinsă, convenţional, între anii 1948 şi 1954–1955. Motivele pentru care Consiliul de Stat nu a promulgat decretul rămân necunoscute. Dacă ar fi fost făcut şi acest ultim pas, ICIN ar fi devenit o realitate care ar fi trimis cercetarea istorică românească înapoi în timp cu peste 30 de ani, în „epoca" Mihail Roller.

V.2. „Suntem aici dintotdeauna"[595]: controverse istoriografice româno-maghiare

La data de 1 august 1940, o echipă de autori maghiari a publicat la Budapesta, sub egida Societăţii Maghiare de Istorie, o amplă monografie istorică, intitulată, simplu, *Transilvania*[596]. Printre numele istoricilor care au contribuit la acest volum s-au aflat şi Teleki Pál – prim-ministrul Ungariei la acea dată – dar şi istoricul Makkai László, specializat în istoria Transilvaniei. Editarea cărţii avea o finalitate în primul rând politică, rostul său fiind acela de a susţine, invocând argumente de natură istorică, geografică, culturală, etc., drepturile teritoriale ale statului maghiar asupra acestei provincii. Este greu de apreciat în ce măsură volumul istoricilor maghiari a influenţat un eveniment care, la scurt timp după publicarea sa, a devenit cunoscut drept *Diktat*-ul de la Viena; cert este însă faptul că în 1946, în timpul desfăşurării Conferinţei de pace de la Paris, acelaşi Makkai a publicat încă o contribuţie istoriografică (cu caracter „revizionist"), de această dată pe cont propriu, intitulată *Histoire de Transylvanie*. La fel ca şi precedenta din 1940, şi această lucrare susţinea drepturile istorice ale Ungariei asupra provinciei unite cu România în 1918. La data respectivă, unul dintre cei

[595] Mihail Zahariade „Suntem aici dintotdeauna. Formarea poporului român", în *Lupta întregului popor*, nr. 4, 1987, p. 14.
[596] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 58/1989, f. 2.

mai prestigioşi istorici români, Gh. I. Brătianu, a polemizat cu autorul maghiar[597].

După exact 40 de ani de la apariţia operei lui Makkai László, în luna noiembrie a anului 1986, un grup de 12 istorici maghiari, coordonaţi de către însuşi ministrul educaţiei din Republica Populară Ungară, Köpeczi Béla, a publicat la Editura Academiei de Ştiinţe din Budapesta într-un tiraj de 160.000 de exemplare, ampla sinteză *Erdély Története*, în 3 volume, care însumau aproape 2000 de pagini[598]. Printre istoricii care au contribuit la realizarea ei s-a aflat şi Makkai László.

Pentru Nicolae Ceauşescu şi apropiaţii săi din aparatul Comitetului Central al partidului, încremeniţi în interpretările lor naţionaliste primitive, dogmatice şi ultra-schematizate asupra trecutului românesc, toate grefate pe mentalitatea de „cetate asediată" care îi caracteriza, tipărirea lucrării a reprezentat un semn de rău augur. Ea a fost considerată nici mai mult nici mai puţin decât „un atac deschis la integritatea teritorială a României, promovând oficial teza dezmembrării politice a statului român actual"[599]. Prezenţa lui Makkai printre autori pare să-l fi speriat puternic atât pe Nicolae Ceauşescu – care a atacat virulent lucrarea într-un discurs public[600] susţinut la 27 februarie 1987 –, cât şi pe istoricii români „oficiali" care puteau constata astfel, cu ochiul liber, că în câmpul istoriografic al Ungariei lui János Kádár au supravieţuit şi sunt activaţi, atunci când interesul factorilor decizionali de peste Tisa o cer, istorici „horthyşti": „Astăzi acelaşi Makkai László, care a scris pentru Hitler şi Mussolini, apoi pentru învingătorii lor, îşi încearcă – alături de alţi colegi – obiceiul de falsificator şi denigrator al istoriei poporului român. Considerat în ţara sa „specialist" al istoriei Transilvaniei, el apare în fapt ca «apostolul» întârziat

---

[597] Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2007, p. 414.

[598] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 18/1987, f. 36 („Informare privind conţinutul lucrării «Istoria Transilvaniei», elaborată în cadrul Institutului de Ştiinţe Istorice al Academiei Ungare de Ştiinţe, Budapesta, 1986").

[599] *Idem.*

[600] Béla Köpeczi, László Makkai, András Mócsy, Zoltan Szász, *History of Transylvania*, Vol. 1, Columbia University Press, New York, 2001, p. 10.

al unui crez revizionist invalidat de istorie"[601]. Mai mult încă, pentru activiştii români, Makkai şi echipa sa nu doar falsificau şi denigrau istoria poporului român, ci şi reluau, astfel, poziţia „actorilor politici de decizie din Ungaria anilor 1940 şi 1946"[602] – formulare care sugerează că între istoriografia „vechii orânduiri" horthyste şi cea nouă, socialistă, din Ungaria anilor '80, există o relaţie de apropiată înrudire.

Faptul (neobişnuit) că Ceauşescu însuşi a atacat extrem de violent şi în mod public o carte de istorie editată de Academia unei ţări socialiste vecine şi „prietene" evidenţiază însemnătatea pe care apariţia acesteia trebuia să o aibă la Bucureşti, nu doar pentru activiştii partidului, ci şi pentru întreaga breaslă a istoricilor. La fel ca în vara anului 1980, „frontul istoric" trebuia mobilizat pentru a purta încă o luptă în interes „naţional", dar de data aceasta împotriva confraţilor (şi simultan inamicilor) maghiari, în scopul (re)câştigării bătăliei pentru Transilvania. Cuvintele unui martor din epocă nu pot descrie mai bine situaţia de atunci:

> „S-a sunat mobilizarea generală a istoricilor. Muşat şi Ardeleanu au devenit căpeteniile oastei istoriografice româneşti şi, înfrigurați şi plini de importanţă, şi-au trecut trupele în revistă. Înfrigurați la propriu şi la figurat, pentru că şedinţa convocată la ASSP, în vederea alcătuirii echipelor de „ripostanţi" s-a ţinut într-o sală, atât de îngheţată, încât toată lumea stătea cu paltoanele.
>
> Planul de bătălie era următorul: ostilităţile aveau să fie deschise de un articol care să atace *Erdély Története* în ansamblul ei; apoi, articole întocmite de patru-cinci istorici urmau să analizeze şi să critice capitolele mai importante ale lucrării, fie axate pe anumite perioade, fie pe probleme specifice. Numărul mare de participanţi (în fond, un text putea fi redactat foarte bine de una-două persoane) era conceput ca o dovadă că întregul „front" istoriografic din România răspunsese la chemarea secretarului general al PCR şi era gata să dea piept cu duşmanul"[603].

---

[601] Acad. Ştefan Pascu, Dr. Mircea Muşat, Dr. Florin Constantiniu, „Falsificarea conştientă a istoriei sub egida Academiei Ungare de Ştiinţe", în *Anale de istorie*, anul. XXXIII, nr. 2, 1987, p. 114.

[602] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 18/1987, f. 36

[603] Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 414–415.

Conform propriei mărturii, cercetătorul Florin Constantiniu, de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti, a fost numit să redacteze acel prim articol critic menit din capul locului să efectueze o evaluare generală negativă a sintezei istorice maghiare. În acest scop, i-a fost pusă la dispoziţie de către Secţia de Propagandă şi Agitaţie a CC al PCR, pentru doar câteva zile însă, traducerea în limba română a lucrării incriminate (realizată în nouă volume, strict secret şi numai „pentru uz intern"). După mai multe modificări, reformulări şi „corecturi" realizate pe textul original al autorului de secretarul CC cu propaganda Petru Enache, articolul scris de Constantiniu a fost publicat atât în presa centrală („România liberă", „România literară"), cât şi în periodicul institutului de istorie a partidului (ISISP), dar nu a fost semnat numai de autor, ci şi de către Ştefan Pascu, „(trebuia un istoric ardelean!), de Mircea Muşat (Partidul plus vanitatea aparatcicului) şi Florin Constantiniu (autorul îndurerat al textului mutilat)."[604] Mai mult decât atât, articolul intitulat simptomatic *Falsificarea conştientă a istoriei sub egida Academiei Ungare de Ştiinţe*, deosebit de radical în ton – nu întâmplător a fost caracterizat de Béla Köpeczi drept un „pamflet" – a fost publicat, la 7 aprilie 1987 şi în revista londoneză *Times*, pe un spaţiu publicitar cumpărat de români. În principiu, conţinutul său (re)afirmă cu pregnanţă tezele politico-istoriografice ceauşiste bine-cunoscute în epocă (sintetizate cel mai limpede în introducerea programului PCR din 1975), dar într-o manieră oarecum mai „ştiinţifică" – nu este amintit niciunde, spre pildă, „statul neorganizat", care ar fi existat pe teritoriul românesc între secolele al III-lea şi al XIII-lea după Hristos.

Într-un context mai larg, acestea sunt şi punctele de vedere ale istoriografiei româneşti tradiţionale referitoare la problematica Transilvaniei, aşa cum s-au constituit ele ca practici discursive pe parcursul secolelor XVIII–XX[605], începând cu *Supplex Libellus Valachorum* din 1791 şi terminând cu opera lui Gheorghe Brătianu din 1937[606]; aceste idei, spre exemplu,

[604] *Ibidem*, p. 416.

[605] Nicolae Stoicescu, Hurdubeţiu Ion, *Continuitatea daco-romanilor în istoriografia română şi străină*, Bucureşti, Ed. Politică, 1984, p. 7.

[606] Gheorghe I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple*

au fost afirmate la începutul anilor '80 într-o manieră nepolemică, relativ echilibrată, dar simultan tezistă şi în lucrarea românească dedicată mediilor academice străine, *Transylvania in the History of the Romanians*[607]. În datele lor fundamentale, aceste interpretări se află în raporturi de contradicţie, uneori chiar ireconciliabilă, cu cele formulate în istoriografia naţională maghiară, întrucât afirmă fără echivoc patru idei fundamentale referitoare la istoria timpurie a românilor în general, şi a românilor transilvăneni în mod special: *vechimea*, *autohtonia*, *continuitatea* şi *unitatea* poporului nostru în Bazinul Carpatic – „vatra vechii Dacii". Deşi ele au fost susţinute de către majoritatea istoricilor, lingviştilor şi a oamenilor de cultură români încă din a doua jumătate a secolului XVIII, începând cu *Şcoala Ardeleană*, în anii 1980 ele au fost simplificate într-o manieră primitivă şi brutală. Au fost deformate, schematizate şi proclamate în mod repetat şi abuziv, obsesiv chiar, cu o agresivitate lipsită de precedent şi de discernământ, mai ales de către istoricii şi activiştii de partid ceauşişti (mai ales de către fratele istoric al preşedintelui ţării, generalul Ilie Ceauşescu[608]). De notat că volumul de studii şi articole polemice antimaghiare *Jocul periculos al falsificării istoriei*[609], care apare tot în 1986, precede editarea lucrării de la Budapesta, nefiind o reacţie directă la aceasta – aşa cum inexact consideră antropologul american Katherine Verdery[610]. Era oarecum normal aşadar, pentru acel timp, ca acea sinteză maghiară – care, este adevărat, chestionează într-o manieră critică atât sursele istorice, cât şi apriorismele istoriografice româneşti propagate unilateral în acei ani – să stârnească furia nomenklaturiştilor şi a istoricilor „de partid şi de stat" de la Bucureşti.

---

roumaine, Bucarest, Moniteur Officiel et Imprimeries de l'Etat: Imprimerie Nationale, 1937.

[607] Cornelia Bodea, Virgil Cândea, *Transylvania in the History of the Romanians*, Boulder, Colorado, Columbia University Press, New York, 1982, 181 p.

[608] Ilie Ceauşescu, *Transilvania, străvechi pământ românesc*, Bucureşti, Ed. Militară, 1984, 143 pp.

[609] Ştefan Pascu, Ştefan Ştefănescu (coordonatori), *Jocul periculos al falsificării istoriei*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, 383 p.

[610] Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1994, p. 237.

Cu excepţia operei istoriografice ceauşiste, nici una dintre naraţiunile istorice citate mai sus – nici măcar „sinteza" cuprinsă în programul partidului – nu se compară, din perspectiva vehemenţei tonului şi a atitudinii antimaghiare, cu articolul-replică semnat de cei trei istorici români. Poate doar evaluările lucrării *Erdély Története* în cadrul Secţiei de Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central al PCR l-ar putea egala. Uneori pur şi simplu nesemnate, este de presupus că acestea au fost redactate mai curând de către anumiţi istorici decât de către funcţionarii de rând ai Secţiei (incompetenţi, de altminteri, în materie de chestiuni istoriografice). Pentru a putea fi „anulată", lucrarea maghiară trebuia întâi criticată cu hotărâre de reprezentanţii cei mai de seamă ai „frontului istoric". Apoi, o întreagă campanie naţională şi internaţională împotriva lucrării urma să fie demarată:

> „Având în vedere faptul că lucrarea «Istoria Transilvaniei» falsifică în modul cel mai grosolan istoria României, că se susţin idei şi teze, concluzii nocive, grave şi periculoase, care calcă în picioare fără scrupule adevărul istoric, denigrează cu neruşinare istoria poporului român, aduc fără nici un temei acuzaţii de o mare gravitate poporului nostru, inducând în eroare, prin deformări şi minciuni, opinia publică mondială, propunem să se întreprindă următoarele măsuri:
>
> 1. Elaborarea şi publicarea de către istorici din ţara noastră a unui ciclu de răspunsuri, care să fie publicate în revista «Magazin istoric», în revistele de specialitate şi în presa centrală. Revista «Magazin istoric» să publice aceste materiale şi în limbi de circulaţie internaţională. Articolele vor fi preluate de revistele culturale şi de către publicaţiile pentru străinătate.
>
> 3. Articolele, studiile de răspuns să fie reunite într-un volum care să fie publicat în limbile: română, engleză, franceză, germană, rusă şi spaniolă.
>
> 4. Sub egida Academiei R.S. România, să fie elaborată o lucrare pe tema „Transilvania în istoria poporului român". Lucrarea să fie tipărită şi în limbi de circulaţie internaţională.
>
> 5. Ministerul Afacerilor Externe, oficiile diplomatice ale R.S. România, bibliotecile, lectoratele din străinătate vor organiza simpozioane, conferinţe, gale de filme în cadrul cărora vor prezenta istoria poporului român şi vor lua poziţie faţă de denaturările şi falsificările istoriei României, vor înfăţişa realităţile

vieţii social-politice din ţara noastră. La aceste acţiuni vor participa istorici, personalităţi ale vieţii politice, ştiinţifice şi culturale, ziarişti, precum şi reprezentanţi ai corpului diplomatic din alte ţări. Se va acţiona pentru publicarea în presa şi revistele de specialitate din străinătate a unor materiale de răspuns asupra istoriei României."[611]

Ceea ce se anunţa a fi un autentic „război" istoriografic internaţional nu a mai avut loc însă niciodată, majoritatea recomandărilor citate mai sus rămânând literă moartă. Cauzele anulării „ofensivei" româneşti nu pot fi cunoscute cu exactitate pe baza documentelor disponibile referitoare la această problemă, deşi, conform mărturiei postsocialiste a profesorului Florin Constantiniu, un zvon din epocă ar fi „învinuit-o" pe Elena Ceauşescu pentru stoparea ei; soţia preşedintelui ar fi apreciat nemulţumită, în acest sens, că „avem destui adversari, nu ne mai trebuie încă unul."[612]

Pe de altă parte însă, reacţia românească s-a desfăşurat în cadrul naţional, şi s-a limitat la publicarea consecventă a câte unui articol critic, de obicei antimaghiar, în fiecare număr al periodicului ISISP, *Anale de istorie*, pe parcursul anilor care au urmat. În complementaritate, periodic, articole polemice, care au susţinut punctele de vedere româneşti cu privire la istoria Transilvaniei (şi a celor trei „Ţări Româneşti" în general), au fost publicate în revistele istorice de specialitate, în presa centrală şi în volume colective de studii în mod constant, până în 1989. Din 1985, revista *Lupta întregului popor*, editată de Centrul de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară, patronat de generalul Ilie Ceauşescu, pare să-şi fi asumat un veritabil „program" din a susţine cu îndârjire tezele istoriografiei ceauşiste. Interpretarea discursului istoriografic propus de această revistă face obiectul ultimei secţiuni a prezentului capitol.

Pe de altă parte, în Republica Populară Ungară, revista lunară *História* editată la Budapesta de către directorul interimar al Institutului de Istorie al Academiei Maghiare, Ferenc Glatz, începând cu anul 1979, a susţinut şi ea sistematic perspectivele

[611] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Agitaţie şi Propagandă, Dosar nr. 18/1987, f. 40.
[612] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 417.

istoriografice naţionale maghiare, aflate, evident, în răspăr cu cele româneşti[613]. Tentativa de a curma această polemică istoriografică româno-maghiară, veche de două secole, i-a aparţinut însă, tot în 1987, Partidului Comunist Român. În vara acelui an, Secţia de Propagandă şi Agitaţie a Comitetului său Central a dispus înfiinţarea unei comisii de istorici care să comunice (ori să „negocieze" trecutul) cu colegii lor maghiari, „în vederea dezbaterii şi clarificării unor probleme controversate ale istoriei"[614]. Comisia era compusă dintr-un număr de 13 cunoscuţi istorici, printre care se aflau, alături de preşedintele ei Ştefan Ştefănescu (directorul Institutului „Nicolae Iorga" din Bucureşti, profesor universitar şi decan al Facultăţii de Istorie a Universităţii Bucureşti, membru corespondent al Academiei RSR), şi istoricii Camil Mureşanu (decanul Facultăţii de Istorie a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca), Mircea Babeş, Gheorghe Buzatu, Ioan Scurtu, Thomas Nägler ori Ladislau Gyémant. Evoluţia viitoare a interpretărilor, care au rămas neschimbate în datele lor esenţiale până în clipa de faţă, semnifică eşecul iniţiativei PCR de a-i „împăca" pe istorici, după ce acelaşi PCR declanşase această inutilă şi contraproductivă polemică. Cea mai recentă sinteză de istorie a Transilvaniei, publicată în România post-socialistă, consemnează (e drept, pe un ton mult mai echilibrat sau neutru) că „Transilvania a fost considerată mereu leagănul poporului român"[615], în timp ce o serie de istorici maghiari afirmă abrupt, tot după 1989 (şi cu litere italicizate) în anumite publicaţii de profil – inclusiv în prestigioasa *História* – că „Românii s-au format *la sud de Dunăre*, în strâns contact cu albanezii"[616].

---

[613] Bárdi Nándor, *Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară. Momente din istoria Transilvaniei apărute în revista História*, Miercurea-Ciuc, Ed. Pro-Print, 1999, 426 p.

[614] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Agitaţie şi Propagandă, Dosar nr. 60/1987, f. 2.

[615] Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler (coordonatori), *Istoria Transilvaniei*, Vol. 1, ediţia a II-a, Cluj-Napoca, Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, 2009, p. 193.

[616] György Székely, „Rămăşiţe de seminţii în Bazinul Carpatic între veacurile al VI-lea şi al IX-lea", în *História*, 1996, nr. 2, 3–5, *apud* Bárdi Nándor, *op. cit.*, p. 21.

Conţinuturile unui schimb de scrisori realizat doi ani mai târziu de către directorii celor două principale institute academice de istorie, cel din Budapesta, respectiv cel de la Bucureşti, pot oferi indicii suplimentare referitoare la felul în care cele două părţi înţelegeau să pună problemele istoriografice în general, şi să se raporteze una la cealaltă în particular. Deşi doar prima este datată (21 iunie 1989), cele două scrisori – mai ales cea trimisă de profesorul Ştefan Ştefănescu – reprezintă, alături de vitriolanta replică românească evocată mai sus, una dintre ultimele manifestări cunoscute a divergenţelor româno-maghiare din timpul regimului comunist. În cuprinsul extrem de concisei sale scrisori, directorul interimar al Institutului de Istorie al Academiei Maghiare de Ştiinţe, Ferenc Glatz, şi-a exprimat îngrijorarea în legătură cu programul ceauşist de „sistematizare" a aşezărilor rurale româneşti, mai ales a celor din Transilvania. Apreciind că realizarea proiectului „va provoca pierderea masivă a valorilor culturale ale trecutului, care aparţin umanităţii în general, şi pe cea a memoriei moştenirii culturale româneşti"[617], istoricul maghiar l-a rugat pe omologul său român, în termeni foarte amiabili, să ia atitudine şi să susţină în faţa autorităţilor de la Bucureşti, ca istoric, necesitatea conservării patrimoniului cultural care altminteri urma să fie grav afectat. Intuind răspunsul românesc, Glatz l-a asigurat pe Ştefănescu că interesul istoricilor maghiari faţă de patrimoniul românesc nu reprezintă „nişte manevre ale unui duşman", ci pur şi simplu o „manifestare în interesul ştiinţei şi culturii ungare, române şi universale"[618]. Scurtă şi la obiect, această scrisoare nu conţine nicio referire la trecut (sau la tensiunile ori conflictele româno-maghiare din trecut), la socialism, comunism, ideologie, partid sau marxism.

Nici de această dată răspunsul românesc nu s-a lăsat aşteptat. Conceput de pe „o poziţie principială, profund ştiinţifică a partidului şi statului nostru"[619], adică în aceiaşi termeni categorici

[617] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 30/1989, f. 10 („Scrisoarea directorului Institutului de Ştiinţe Istorice al Academiei Ungare adresată Institutului de Istorie „N. Iorga" din Bucureşti").

[618] *Ibidem*, f. 11.

[619] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 30/1989, f. 9 („Răspuns la scrisoarea adresată directorului Institutului de Istorie

şi pe alocuri violenţi ai limbii de lemn, care a înflorit în anii ceauşismului târziu, textul semnat de Ştefan Ştefănescu (deşi este posibil ca semnatarul să nu fie acelaşi cu autorul), afirmă chiar din prima propoziţie că scrisoarea primită „constituie o gravă imixtiune în treburile interne ale României Socialiste şi de aceea o respingem cu indignare”[620]. Apoi, în cuprinsul următoarelor trei pagini, într-un discurs aproape identic cu cel al documentelor de partid ori al cuvântărilor ceauşiste, textul preamăreşte campania de „sistematizare” şi „reclădire” a localităţilor româneşti, decretând în final că numai „cei care ignoră dialectica dezvoltării sociale, principiile socialismului ştiinţific, ale progresului, celor care le este frică de socialism”[621] pot contesta această importantă realizare a partidului şi poporului român. Reiterând apoi mai vechea obsesie a lui Ceauşescu privind „neamestecul în treburile interne”, scrisoarea afirmă că istoricii români resping „cu vehemenţă asemenea încercări insolente care, în mod vizibil, se integrează într-o campanie mai largă”, întreprinsă în acei ani, de calomniere a „realizărilor obţinute de poporul român”[622]. Acuzându-şi omologul de „ipocrizia pe care o ascunde preocuparea [...] pentru soarta localităţilor de pe teritoriul României socialiste”, istoricul bucureştean o asociază „campaniei” de „acţiuni concertate care denaturează, mistifică şi ponegresc realizările obţinute de poporul român”[623], detectabilă şi în plan istoriografic. Astfel, autorul ajunge la trecut şi la conflictele interetnice româno-maghiare, realizând o bizară şi amplă expunere istorică referitoare la ocupaţia horthystă a Transilvaniei şi la „masacrele organizate în comunele Trăsnea, Ip, Şimleul Silvaniei, Huedin”[624], cărora le-au căzut victimă români nevinovaţi. Revenind, textul plasează scrisoarea lui Glatz în descendenţa sau în continuitatea tentativelor de alimentare a unor astfel de „fenomene care în trecut au cauzat grave

„Nicolae Iorga” Bucureşti de către directorul Institutului de Ştiinţe Istorice al Academiei Ungare”).

620 *Ibidem*, f. 7.

621 *Idem*.

622 *Ibidem*, f. 8.

623 *Idem*.

624 *Ibidem*, f. 9.

prejudicii raporturilor dintre popoarele român şi maghiar”[625], şi apoi o respinge încă o dată, descalificând-o cu indignare.

O ultimă tentativă de reglare de conturi cu istoriografia maghiară s-a petrecut la sfârşitul anului 1989, cu aproximativ două luni înainte de căderea regimului Ceauşescu. Atunci, istoricii Ştefan Ştefănescu şi Ştefan Pascu au redactat încă un material polemic, prin intermediul căruia l-au atacat pe confratele lor maghiar Makkai László, pe care-l percepeau drept un vechi inamic al istoriografiei române. „Polemic” este un termen eufemistic, care poate caracteriza articolul celor doi profesori români, întrucât stilul, tonul şi argumentele dezvoltate în cuprinsul său nu se aseamănă nici măcar în parte cu o polemică academică autentică, echilibrată, prilejuită chiar şi de interpretarea unor probleme istorice sensibile: invectivele şi retorica de tip socialist sunt preferate tipului de argumentaţie construit în lucrări tratând originea şi continuitatea românilor, cum ar fi, spre exemplu, clasica *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român* a lui Gheorghe Brătianu, operă istorică editată, nu din coincidenţă[626], cu un an înainte, în 1988. În buna tradiţie istoriografică românească postbelică, articolul celor doi mari istorici români începe cu o serie de atacuri tăioase (evident, *ad-hominem*) la adresa autorului pe care încearcă să-l descalifice:

> „Dar cine este în fond Makkai László? Originar din Transilvania, el a studiat în şcolile de la Cluj în limba maternă, apoi la Universitatea Daciei Superioare din acelaşi oraş. M.L. s-a pregătit pentru o profesie, menită să pună în lumină adevărul istoric, relevarea corectă a trecutului, dar, cu o „abnegaţie” pe care o demonstrează întreaga sa „operă” s-a făcut remarcat exact prin contrariul acestor înalte comandamente. M.L. a devenit un notoriu specialist al falsului istoric, un avocat al minciunii, al denaturărilor de tot felul, aflat, consecvent, în solda celor care au profanat această ştiinţă. Astfel, în perioada regimului horthyst, M.L. a fost unul din zeloşii propagandişti ai revizionismului fascisto-horthyst, numărându-se printre autorii unei lucrări apărută nu întâmplător la 1 august 1940, consacrată istoriei Transilvaniei, prin care încerca să-l convingă pe Hitler

[625] *Idem*.
[626] Gabriel Moisa, *History, Ideology and Politics in Communist Romania,* Budapest, Eötvös Lorand University, 2012, pp. 400–402.

> şi Mussolini că Ungaria horthystă ar avea, chipurile, drepturi istorice asupra Transilvaniei. [...] Recidivând, în 1986, M.L. s-a numărat printre autorii unei noi istorii a Transilvaniei, care a difuzat în mai multe limbi şi în tiraje impozante aceleaşi falsuri şi denigrări menite să inducă în eroare opinia publică, să semene vrajba între cele două popoare".[627]

Ce anume a provocat însă această nouă supărare a celor doi istorici români (dacă într-adevăr ei sunt autorii textului), astfel încât să fie necesară manifestarea ei publică pe un astfel de ton? În primul rând, trebuie precizat faptul că „supărarea" nu era în principiu a lor (sau, cel puţin, nu era *numai* a lor), întrucât Secţia de Propagandă şi Agitaţie i-a desemnat sa redacteze materialul iniţial. Şi de această dată, articolul se dorea a fi o replică ştiinţifică la „denaturările" şi „falsurile" istoriografice propagate de vecinii din Apus. Prilejul, sau pretextul, l-a constituit un interviu – purtând titlul „Când şi cum au ajuns românii în Transilvania?" – pe care colegul lor Makkai László l-a acordat revistei *Magyar Hirek* editată de Uniunea Mondială a Maghiarilor. În cuprinsul său, istoricul de la Budapesta ar fi afirmat că, la data respectivă, nu exista niciun fel de sursă scrisă referitoare la perioada şi aria de formare a poporului român, singurele izvoare istorice utilizabile, din această perspectivă, fiind reprezentate de interpretarea rezultatelor săpăturilor arheologice, respectiv de concluziile studiilor lingvistice. Pentru cei doi istorici români însă, această aserţiune s-a tradus, ca şi în 1986 sau în 1987, nici mai mult nici mai puţin decât într-un grav şi „periculos joc al falsificării istoriei", anume contestarea directă a autohtoniei românilor în Transilvania, „o obsesie mai veche a unor istorici unguri"[628] care nutreau, pe ascuns, convingeri revizioniste. În consecinţă, toate tacticile discursive disponibile au fost angajate de autori pentru a demonstra nu doar lipsa de temei a aserţiunilor lui Makkai László, cât mai ales reaua sa voinţă, combinată cu însemnate doze de ignoranţă în problemele de istorie, confuzie mintală şi nemărturisite sentimente antiromâneşti. Spre exemplu, afirmaţiei istoricului maghiar conform căreia primul document care-i

[627] ANIC, Fond CC al PCR, Secţia de Propagandă şi Agitaţie, Dosar nr. 58/1989, f. 2.
[628] *Ibidem*, f. 1.

aminteşte pe românii din Ungaria şi din Transilvania datează din anul 1210, Ştefan Ştefănescu şi Ştefan Pascu îi răspund în felul următor:

> „Că istoricul ungur se încurcă în cronologia evenimentelor am văzut şi nu ne miră. El, însă, îşi perfecţionează starea de confuzie şi în domeniul geografiei. După câte ştim, una este Transilvania şi alta este Ungaria. Ori, românii din Transilvania nu aveau cum să trăiască în Ungaria, cum afirmă, senin şi apăsat, M.L."[629].

Apoi, după apelul (oarecum straniu) la trei surse din Antichitatea Târzie (printre care şi la un text redactat de Salvianus cândva între 439 şi 451, care îi amintea pe „romanii care trăiesc acolo"), autorii proclamă hotărât o teză istoriografică tradiţională:

> „La retragerea armatei şi administraţiei imperiale din Dacia (271–275), grosul populaţiei daco-romane a rămas la nord de Dunăre. Locuitorii Daciei – în a cărei arie s-a desfăşurat procesul de etnogeneză dintre autohtonii geto-daci şi romani – au creat o cultură materială şi spirituală, care a asociat armonios cele două mari moşteniri – geto-dacă şi romană – dând naştere unui nou popor, mult mai viguros, poporul român. Având în vedere eludările şi confuziile care abundă în mod voit în pledoaria istoricului ungur, este cazul să-i reamintim că daco-romanii, apoi, după încheierea etnogenezei, românii sunt cei care au transmis numele celor mai importante râuri din Dacia".[630]

În aceeaşi notă vehementă şi lipsită de echivoc sunt concepute şi concluziile cu care se încheie replica istoricilor români, care încă o dată, la fel cum procedaseră şi în introducere, nu omit să formuleze atacuri la persoana colegului lor maghiar. Citatul de mai jos are, în acest sens, o valoare exemplară:

> „Autorul ungur răstoarnă, dintr-o mişcare, adevăruri care se învaţă, de regulă, în clasele primare.
>
> Finalitatea politică a interviului, deşi nemărturisită, e uşor de deslușit: ea se înscrie în direcţia istoriografiei ungare din perioada horthystă, continuată – din păcate – şi de o parte a

[629] *Ibidem*, f. 4.
[630] *Ibidem*, f. 6.

istoriografiei ungare contemporane, contestarea caracterului de parte integrantă a României pe care îl are Transilvania, negarea drepturilor legitime ale poporului român asupra unei părţi a ariei sale de etnogeneză şi de multimilenară vieţuire.

Interviul din «Magyar Hirek» reprezintă o nouă şi penibilă repunere pe tapet a unor teze revizioniste, antiromâneşti, a căror manipulare urmăreşte să inducă în eroare opinia publică, să învrăjbească cele două popoare, să servească intereselor cercurilor reacţionare de peste hotare.

M.L. a făcut şi prin acest interviu – ca şi prin scrierile sale mai vechi – un imens deserviciu propriei sale profesiuni – cea de istoric – ca şi istoriografiei ungare: prin falsurile sale el le discreditează pe amândouă"[631].

Atât scrisoarea-replică a directorului Institutului de Istorie „Nicolae Iorga", cât şi articolul din toamna anului 1989 scris (probabil) tot de Şt. Ştefănescu, căruia de această dată i s-a alăturat şi colegul său clujean, Ştefan Pascu, exprimă sau reiterează, în fond, principalele teme, motive, clişee, sofisme şi obsesii – în opinia lor „adevăruri istoriografice" de necontestat – enunţate, cultivate şi propagate prin intermediul discursului canonic asupra trecutului, discurs care, deşi a fost articulat pe parcursul anilor '70 ai secolului trecut, în anii '80 intră în faza sa de maturizare deplină. Revelatoare este, din acest punct de vedere, efectuarea fie şi a unei sumare „radiografieri", sau cel puţin a unei sondări, a conţinuturilor uneia dintre cele mai „oficiale" publicaţii cu caracter istoric din acei ani – revista *Lupta întregului popor*. În rândurile de mai jos, reiau câteva dintre concluziile pe care le-am formulat cu prilejul realizării unui studiu[632] mai amplu dedicat acestui periodic.

V.3. Principalele mituri istoriografice propagate în anii ceauşismului târziu

Scopul revistei *Lupta întregului popor*, editată între 1984 şi 1989 sub egida Comisiei de Istorie Militară, coordonată de

[631] *Ibidem*, f. 17.

[632] Felician Velimirovici, „Naţionalism, romantism şi socialism în revista «Lupta întregului popor»", în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 78–79, (1–2), 2013, pp. 180–188.

generalul-locotenent doctor Ilie Ceauşescu, şi-a fixat de la bun început obiectivul de a prezenta, în paginile sale, lupta neînfricată purtată cu dârzenie de poporul român de-a lungul veacurilor – „lupta generaţiilor de înaintaşi pentru unitate, libertate şi independenţă, vitejia oştirii române, a maselor largi populare, a întregului nostru popor, pentru apărarea civilizaţiei materiale şi spirituale edificate, în decursul mileniilor, în spaţiul carpato-danubiano-pontic”[633].

Însuşi debutul editorial al unui astfel de periodic cu caracter istoriografic în anul 1985 semnifică tendinţele sau tentativele birocraţiei de partid de a „militariza” atât istoria poporului român (discursul asupra trecutului naţional urmând a „dezvolta” ideile-forţă din cuprinsul introducerii programului PCR din 1975), cât şi producţia istoriografică naţională. Aşa cum am arătat în prima secţiune a prezentului capitol, în acelaşi an trebuia să se desfăşoare o amplă şi radicală reorganizare instituţională, toate centrele producătoare de cunoaştere istorică urmând a fi desfiinţate şi înlocuite cu un unic Institut Central de Istorie Naţională, agregat în jurul cercetătorilor încadraţi în Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice – fostul institut de istorie a partidului –, respectiv ai celor din cadrul Centrului de studii şi cercetări de teorie şi istorie militară al generalului Ilie Ceauşescu. Deşi institutul unic nu a mai fost înfiinţat, consecinţa acestei tendinţe de „militarizare” istoriografică a fost reprezentată, pe de-o parte, de apariţia revistei mai sus citate, iar pe de alta, de alcătuirea amplei sinteze în şase volume dedicată istoriei militare a poporului român, între anii 1984 şi 1989. Dincolo de a fi ultimul mare proiect istoriografic realizat în timpul regimului comunist în România, acest tratat a reprezentat un veritabil „laborator” de creaţie, în cadrul căruia s-au asamblat principalele teme, mituri, clişee, stereotipii, obsesii şi aprioriseme politico-istoriografice care au compus discursul istoric „oficial” în timpul ceauşismului târziu. În egală măsură, revista editată de aceeaşi instituţie care a patronat şi scrierea tratatului, revistă coordonată aproximativ de către aceeaşi echipă tutelată

[633] General-locotenent dr. Ilie Ceauşescu, „La început de drum”, în *Lupta întregului popor*, nr. 1, 1984, p. 1.

de figura lui Ilie Ceauşescu, a reprezentat un autentic „vehicul" de diseminare, evident în forme mai condensate, al unui discurs istoriografic în datele sale fundamentale identic cu cel al tratatului: populist, eroizant, primordialist, protocronist, xenofob, cu pronunţate accente antimaghiare[634], virulent naţionalist, etnocentric, etc., aşa cum arăt mai jos. Se poate înţelege mai bine în acest context mai general, cred, natura reacţiei româneşti prilejuită de editarea lucrării maghiare *Erdély Története* în 1986 la Budapesta.

Deşi îşi propune să urmeze neabătut învăţătura materialismului dialectic şi istoric, metoda marxist-leninistă precum şi „vasta şi magistrala operă teoretică a conducătorului partidului şi statului nostru"[635] pentru elaborarea materialelor publicate în revistă, Ilie Ceauşescu subliniază totodată importanţa evidenţierii rolului armatei române în lupta multimilenară a poporului, întrucât „ca un fir roşu trec prin întreaga istorie a patriei legătura strânsă a oştirii cu poporul din sânul căruia s-a născut, identificarea cu idealurile de libertate, dreptate şi neatârnare ale maselor largi populare, hotărârea neastrămutată de a apăra pământul străbun, dreptul poporului de a-şi făuri viaţa după propria sa voinţă."[636] Armata unui stat devine, aşadar, din instrument al claselor conducătoare (exploatatoare), cum era ea în teoria clasică marxist-leninistă, o instituţie care se identifica cu năzuinţele *întregului* popor – o adevărată erezie ideologică din perspectivă marxistă, cum de altminteri a remarcat istoricul Florin Constantiniu[637]. O erezie reafirmată de altfel periodic, în multiple forme, ca de exemplu: „Armata a luptat întotdeauna de partea poporului" sau „Puterea militară la români a fost în permanenţă o emanaţie a poporului. Ea a reprezentat în modul cel mai înalt interesele superioare ale acestuia, contopindu-se integral cu aspiraţiile lui de unitate, libertate

[634] Michael Shafir, „«Revisionism» under Romanian General's Fire: Ceauşescu's Brother Attacks Hungarian Positions", 17 May 1989 (Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute: Publications Department: Background Reports; Open Society Archives at Central European University, Budapest, http://storage.osaarchivum.org/low/32/88/32884aa0–66f0–4297–8a4e-a84d26449693_l.pdf).

[635] Ilie Ceauşescu, *op. cit.*, p. 3.

[636] *Idem.*

[637] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 292.

şi independenţă."[638] Însă nu doar armata a fost întotdeauna de partea *întregului popor*, ci şi partidul.[639] Acestea nu sunt nici pe departe singurele idei antimarxiste propagate de revistă; dimpotrivă, exemplele abundă. Cea mai evidentă şi vizibilă este detectabilă chiar pe coperta fiecăruia dintre cele 24 de numere publicate până în 1989: portretul domnitorului (feudal) Mihai Viteazul; rostul sau raţiunea de a plasa imaginea unui exploatator – care, fie el şi domnitor neînfricat, aparţine totuşi clasei asupritoare – în prim-planul unei reviste ghidată de „înaintata metodă" a materialismului dialectic şi istoric nu este însă explicată nicăieri.

Caracterul antimarxist al unor contribuţii individuale publicate în revistă este dublat pe de altă parte de un pronunţat – şi, de altfel, mult mai benign – caracter *aniversativ* al revistei în ansamblul ei. Practic, aproape în fiecare număr este celebrat, aniversat ori comemorat câte un eveniment din „istoria glorioasă" a poporului. Iar când evenimentul este unul însemnat – ca de pildă momentul „crucial în istoria poporului român, marea ridicare populară din 1784 condusă de Horea, Cloşca şi Crişan"[640] – atunci şi spaţiul afectat prezentării sale devine vizibil mai consistent. „Marea bătălie revoluţionară din 1784",[641] denumită pe rând când „răscoală", când „revoluţie populară", când „mişcare revoluţionară populară", atunci când nu este o „bătălie revoluţionară" a beneficiat simultan, în cuprinsul mai multor numere succesive ale revistei din 1984, atât de atenţia câtorva dintre cei mai proeminenţi istorici români, precum şi de mult mai zgomotoasa „atenţie" manifestată de către activiştii-istorici aflaţi în proximitatea structurilor de partid – Ion Spălăţelu, Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, Ilie Ceauşescu etc.

---

[638] General-locotenent dr. Ilie Ceauşescu, „Oastea la români: 2000 de ani de lupte pentru apărarea gliei străbune, a libertăţii şi independenţei poporului" în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1984, p. 58.

[639] General-locotenent dr. Ilie Ceauşescu, „Partidul Comunist Român – continuatorul celor mai glorioase tradiţii ale luptei pentru apărarea patriei", în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1986, pp. 34–35.

[640] Conf. univ. dr. Liviu Maior, „Când a răsunat tunicul lui Horea", în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1984, p. 48.

[641] Nicolae Edroiu, „Horea Rex Daciae. Semnificaţia internă şi răsunetul internaţional al marii răscoale populare din 1784", în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1984, p. 55.

Anul următor însă, aceşti din urmă istorici „oficiali" (culturnici, după cum i-a numit Vlad Georgescu) îşi iau revanşa. De această dată ei domină, din punct de vedere numeric, paginile revistei. Pentru că sunt aniversate nu doar patru decenii de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, proclamat în mod ignar a fi „războiul întregului popor"[642], ci simultan şi „acolada de timp a celor două decenii neasemuit de rodnice inaugurate de Congresul al IX-lea al partidului – reper hotărâtor în devenirea naţiunii noastre socialiste"[643], adică două decenii de la alegerea în fruntea partidului a lui N. Ceauşescu. Hagiografiile abundă în aşa măsură încât revista – cel puţin cel de-al treilea său număr pe anul 1985 – încetează parcă să fie una de istorie pentru a deveni o broşură omagială.

În 1986, trei noi însemnate momente din istoria patriei sunt aniversate: 1900 de ani de la urcarea pe tronul Daciei a regelui Decebal (nu se precizează nicăieri că Decebal a fost rege al unui „stat sclavagist"), „erou legendar intrat în conştiinţa poporului nostru ca simbol al neînfricării şi spiritului de jertfă în apărarea libertăţii şi independenţei"[644], 165 de ani de la izbucnirea revoluţiei condusă de Tudor Vladimirescu, respectiv 600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului (din nou, adjectivul „feudal" nu este precizat nicăieri) Mircea cel Mare, „conducător strălucit al luptei pentru libertate şi neatârnare."[645] Aniversarea a „550 de ani de la înscăunarea lui Vlad Dracul pe tronul Ţării Româneşti Muntenia"[646] (Ţara Românească este astfel denumită pentru a fi deosebită de celelalte două principate, Ţara Românească Moldova, respectiv Ţara Românească Transilvania) pare să

[642] Conf. univ. dr. Mircea Muşat, „Războiul antihitlerist – războiul întregului popor", în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1985, p. 4.
[643] Introducere nesemnată la articolul acad. Ştefan Pascu, „Cu privire la istoria poporului român", în *Lupta întregului popor*, nr. 3, 1985, p. 11.
[644] Colonel dr. Gheorghe Tudor, „Oastea geto-dacilor – factor activ în lupta împotriva cotropirii străine, pentru libertate şi independenţă", în *Lupta întregului popor*, nr. 1, 1986, p. 6.
[645] Dr. Mircea Muşat, dr. Ion Ardeleanu, „600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare", în *Lupta întregului popor*, nr. 3, 1986, pp. 1–3.
[646] Prof. univ. dr. Camil Mureşan, „550 de ani de la înscăunarea lui Vlad Dracul pe tronul Ţării Româneşti Muntenia. O viaţă dedicată luptei pentru apărarea independenţei ţării", în *Lupta întregului popor*, nr. 4, 1986, p. 12.

treacă în plan secund în 1986, pentru a lăsa loc evocării „epopeii rezistenţei poporului geto-dac împotriva invaziei persane”[647], întrucât în 1986 se împlineau 2500 de ani de la confruntarea celor două „popoare” – geto-dac şi persan. Mai mult – sau poate tocmai din acest motiv – tot în 1986 este tipărit un număr suplimentar al revistei, dedicat în totalitate „discutării” (a se citi *proclamării*) câtorva idei-forţă ale discursului istoric canonic, idei pe cât de puţin numeroase, pe atât de apăsat subliniate. Le exemplific prin câte o propoziţie din cuprisul unor articole diferite scrise de diverşi autori:

1. vechimea – „suntem aici dintotdeauna”[648];

2. unitatea – „de la Dacia străveche la România socialistă înfloritoare de azi, poporul român s-a individualizat prin evoluţia sa unitară”[649];

3. independenţa – „poporul român a rămas neclintit, păstrându-şi fiinţa naţională, muncind cu dârzenie pentru dezvoltarea sa economică, socială, culturală”[650];

4. continuitatea şi **autohtonia** poporului – „istoria românilor este istoria unui popor statornic, plămădit unitar în una şi aceeaşi vatră străbună, rezistent în faţa vitregiilor istoriei”[651].

Mă limitez aici la a oferi exemplele, nu înainte de a menţiona că, referitor la vechimea poporului român, cu ocazia celui de-al XV-lea congres internaţional de ştiinţe istorice, Bucureştiul a fost decorat cu bannere de pe care se puteau citi mesaje de tipul „de două mii de ani suntem aici”[652]. Demn de remarcat este fap-

---

[647] *Ibid*, p. 5.

[648] Mihail Zahariade „Sîntem aici dintotdeauna. Formarea poporului român”, în *Lupta întregului popor*, nr. 4, 1987, p. 14.

[649] General-locotenent dr. Ilie Ceauşescu, „Unitatea – trăsătură definitorie a evoluţiei istorice a poporului român”, în *Lupta întregului popor*, nr. 4, 1986, p. 20.

[650] Emanoil Stanislav, „Lupta întregului popor pentru apărarea patriei de la geto-daci până în contemporaneitate”, în *Lupta întregului popor*, număr special, 1986, pp. 36–39; v. şi Ilie Ceauşescu, „2500 de ani de luptă pentru păstrarea fiinţei naţionale, pentru unitate, libertate şi independenţă”, în *loc. cit.*, pp. 39–44.

[651] Dr. Mircea Muşat, dr. Ion Ardeleanu, „Vechimea şi continuitatea în spaţiul carpato-danubiano-pontic – Caracteristici fundamentale ale istoriei poporului român”, în *Lupta întregului popor*, număr special/1986, p. 1.

[652] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 391.

tul că ele vor fi reafirmate, cu aceeaşi suficienţă, convingere şi agresivitate, şi după 1989 de către o anumită istoriografie.

Noi aniversări aduce şi anul 1987: 475 de ani de la înscăunarea lui Neagoe Basarab pe tronul Ţării Româneşti Muntenia, 125 de ani de la deschiderea adunării legislative unice a României, 110 ani de la proclamarea independenţei de stat a României, 225 de ani de la înfiinţarea regimentelor grănicereşti din Ţara Românească Transilvania şi multe altele. Anul 1988 însă depăşeşte toate recordurile, întrucât sunt sărbătorite simultan şapte decenii de la Marea Unire şi tot atâtea de la naşterea conducătorului partidului, statului, armatei, Academiei Republicii ş.a.m.d., dar şi 140 de ani de la revoluţia din 1848. Continuarea inventarierii este inutilă; remarcile mele sumare nu pot reproduce patosul materialelor publicate în *Lupta întregului popor* pe parcursul acelui penultim an din scurta sa existenţă.

V.4. Concluzii

Articularea unui astfel de discurs istoriografic „oficial", cu indiscutabile tendinţe totalizante, hegemonizante, triumfaliste şi, nu în ultimul rând, de „militarizare" a trecutului naţional pe parcursul ultimului deceniu de existenţă al României socialiste reprezintă, împreună cu „răspunsurile" pe care birocraţia de partid, alături de istoricii „oficiali", le-au dat omologilor lor maghiari în ultima jumătate a acelei decade, punctul culminant al unei evoluţii ale cărei începuturi pot fi detectate – din perspectiva atitudinilor manifestate şi a practicilor discursive angajate – în programul partidului elaborat în 1974 şi publicat un an mai târziu.

Sensurile fundamentale ale acestei naraţiuni istoriografice constituie un bizar şi aparent paradoxal melanj de elemente, teme, idei şi apriorisme istoriografice, care au atât un caracter marxist-leninist clasic, cât şi unul net antimarxist. În egală măsură, ele au atât un caracter conservator, (neo)romantic, naţionalist, protocronist şi etnocentrist (incorporând chiar şi evidente componente de sorginte fascistă, aşa cum gânditori politici precum Monica Lovinescu ori Vladimir Tismăneanu, pe bună dreptate le-au remarcat în multiple rânduri), cât şi unul modern,

„socialist" şi (pseudo)raţionalist. La conturarea, elaborarea, sistematizarea şi propagarea acestui „baroc stalino-fascist", cum cei doi intelectuali l-au numit, au contribuit în egală măsură atât istoricii plasaţi („spiritual" şi/sau profesional) în proximitatea centrelor de putere politico-istoriografică din acel moment, cât şi elita de partid (se înţelege, utilizăm termenul în sens tehnic, nu valoric), mai precis funcţionarii Secţiei de Propagandă şi Agitaţie a CC al PCR. Ei au relaţionat, au interacţionat şi s-au condiţionat reciproc la rigoare, putându-se remarca un autentic proces de osmoză care s-a desfăşurat între ei. Făcând cu putinţă un astfel de discurs, în diversele sale forme de manifestare, şi ei au devenit, într-un fel, ceea ce profesorul Tismăneanu a numit „arhitecţi ai utopiei": în absenţa lor, el nu s-ar fi născut şi cu atât mai puţin nu ar fi înflorit. Natural, acest discurs istoriografic ceauşist nu a sucombat în decembrie 1989: deşi în clipa de faţă el se mai manifestă, încă, rezidual, viaţa de apoi al acestuia, în post-socialism, a fost asigurată de către aceleaşi cadre. Poate că cea mai însemnată şi durabilă moştenire a sa o reprezintă caracterul lui intolerant relativ la ideea de alteritate şi pluralism interpretativ, dublat de un caracter xenofob, care poate varia din perspectiva intensităţii cu care se manifestă. Prin interpretarea pe care am propus-o controverselor istoriografice româno-maghiare desfăşurate între anii 1986 şi 1988–1989, am încercat să probez şi să exemplific aceste idei.

CAPITOLUL VI
Vlad Georgescu, istoricul exemplar

Nu-mi place să fiu cap plecat. Trebuie să se găsească oameni care să spună lucrurilor aşa cum sunt. Eu nu mă plâng de carne sau că nu-mi dă un paşaport de emigrare. Eu pun problema în mare, adică nu efectele ei cauzale.

Vlad Georgescu, 26 martie 1979, Bucureşti

VI.1. Considerații introductive

În după-amiaza zilei de 9 martie 1979, Vlad Georgescu nu era singurul client al restaurantului Athénée Palace din Bucureşti care, consumând citronadă şi café-frappé în compania jurnalistului britanic Peter Hagiristic, se gândea la libertate. Fără îndoială însă, el era singurul istoric din România socialistă care se exprima deschis în astfel de termeni ostili „în raport cu organele superioare ale conducerii de partid şi de stat":

> „«Sunt oare liber?» Se întreba Vlad Georgescu, un istoric disident. «Este oare el?» Spunea arătând spre un om de la masa de alături. «Este ţara liberă? Nu! Nu! Nu! Numai el este liber». Şi a arătat în sus, spre locul figurativ al puterii domnului Ceauşescu. Vrem să fim independenţi, a spus domnul Georgescu. Dar să mergem mai departe. Să ajungem de la independenţă la libertate. Dacă nu dispui de libertate pentru ce să fii independent?"[653].

Diferenţa dintre atitudinea manifestată în acea după-amiază de primăvară de la sfârşitul anilor '70 de istoricul – şi cel care avea ulterior să devină cunoscutul disident – Vlad Georgescu, şi

[653] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. I, f. 162.

confraţii săi, este însă una remarcabilă. Dacă, aşa cum observa istoricul Adam Ulam, chiar şi în cadrul celei mai rigide tiranii de tip stalinist cetăţenii au posibilitatea să-şi păstreze libertatea interioară[654] (de altfel, chiar în URSS-ul din vremea lui I.V. Stalin au activat organizaţii anticomuniste formate în principal din tineri[655]), în ceea ce Vaclav Havel a numit epoca „post-totalitară" a Sud-Estului european, totuşi, puţini au fost cei capabili să asume ceea ce primul preşedinte necomunist al Cehoslovaciei a definit drept opţiunea de „a trăi în adevăr"[656].

Ce a însemnat însă „a trăi în adevăr" în România în timpul lui Nicolae Ceauşescu? În definitiv, de ce ar fi făcut cineva o asemenea alegere riscantă, în măsură să pună punct, spre pildă, nu doar unei cariere profesionale, ci chiar libertăţii personale? Evident, mult mai comodă şi mai profitabilă ar fi fost condiţia de „emigrant intern"[657], în special pentru un intelectual. Adică de intelectual care, deşi împărtăşeşte opiniile critice ale colegilor săi disidenţi la adresa puterii politice, totuşi devine, poate involuntar, un „intelectual pierdut" rămânând tăcut, refuzând să îşi exteriorizeze ideile şi preferând să se refugieze în propriul său univers interior[658]. Pe scurt, un intelectual care deşi nu crede în minciuna ubicuă emanată de partid, şi care, nefiind un instrument al acestuia, totuşi se comportă – asemeni vânzătorului din aprozarul lui Havel[659] – *ca şi cum* ar crede. Adică exact aşa cum partidul pretindea şi se aştepta.

---

654 Adam B. Ulam, *Stalin. The Man and His Era*, London & New York, Tauris Parke Paperback/I.B. Tauris, 1997, p. 4.

655 Juliane Fürst, „Prisoners of the Soviet Self? Political Youth Opposition in Late Stalinism", în *Europe-Asia Studies*, Vol. 54, No. 3 (May 2002), pp. 353–375.

656 Felician Velimirovici, „«De ce nu ţi-ai văzut de istorie?» («Bibliotecarul», sau despre opţiunea de a trăi în adevăr în România comunistă)", în Lucian Nastasă şi Dragoş Sdrobiş, *Politici culturale şi modele intelectuale în România*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2013, pp. 394–427.

657 L.G. Churchward, *The Soviet Intelligentsia. An Essay on the Social Structure and Roles of Soviet Intellectuals During the 1960s*, London and Boston, Routledge and Kegan Paul, 1973, p. 137.

658 Mark Sandle, „A Triumph of Ideological Hairdressing? Intellectual Life in the Brezhnev Era Reconsidered", în Edwin Bacon, Mark Sandle (eds.), *Brezhnev Reconsidered*, New York, Palgrave Macmillan, 2002, p. 138.

659 Barbara J. Falk, *The Dilemmas of Dissidence in East-Central Europe*, Budapest – New York, Central European University Press, 2003, p. 216.

Istoricul, a cărui schiţă biografică formează obiectul prezentului capitol, nu a crezut că o astfel de atitudine, de „emigrant intern", este preferabilă. Sau, cel puţin, nu a mai crezut acest lucru *de la un moment dat*, fapt ce a generat, probabil, şi nedumerirea ofiţerului care, în timpul anchetei desfăşurate la începutul lunii aprilie a anului 1977, i-a adresat o întrebare plină de semnificaţie: „De ce nu ţi-ai văzut de istorie?"[660].

„Nevăzându-şi" de istorie, Vlad Georgescu a ales calea cea dificilă. Şi, natural, cea mai riscantă, în acel timp de „tragică victorie a ideologiei asupra bunului-simţ"[661]. Ceea ce iniţial părea un banal amănunt biografic şi care, într-o societate normală, ar fi trebuit să rămână nesemnificativ în planul evoluţiei sale profesionale – plecarea soţiei în Franţa, ţară „capitalistă" – a generat o transformare radicală a unui istoric perceput pe bună dreptate a fi o stea în ascensiune a istoriografiei române, într-unul dintre cei mai perseverenţi şi lucizi critici ai puterii comuniste, ai PCR şi ai secretarului său general, Nicolae Ceauşescu. După plecarea din ţară, el şi-a articulat aceste critici săptămânal, pe calea undelor de la microfonul Radio Free Europe/Radio Liberty între 1982 şi 1988 din München. Fapt mai puţin cunoscut în clipa de faţă în toate detaliile sale, el şi le-a exprimat şi în Bucureşti, începând din 1976 şi până la plecarea sa în Statele Unite ale Americii, survenită în luna mai a anului 1979. Asupra acestei perioade cuprinsă între anii 1975 şi 1979 se concentrează prezentul capitol, în condiţiile în care ea este documentabilă, în clipa de faţă, aproape în cele mai intime detalii, datorită Departamentului Securităţii Statului din cadrul Ministerului de Interne.

Întrucât biografia lui Vlad Georgescu este oarecum deja (re) construită încă din acei ani şi se păstrează în arhivele fostei Securităţi, consider că o perspectivă psiho-istorică asupra sa ar trebui să cedeze teren în faţa unei abordări de tip „viaţa şi timpurile" lui Vlad Georgescu. Astfel, atenţia mea se axează nu doar pe viaţa şi biografia sa întocmită, cu o acribie documentară exemplară s-ar părea, de către „organe", cât şi pe ceea ce ea ar

[660] ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038, vol. III, f. 27.

[661] Vladimir Shlapentokh, Eric Shiraev, Eero Carroll, *The Soviet Union. Internal and External Perspectives on Soviet Society*, New York, Palgrave Macmillan, 2008, p. 23.

putea spune despre sistemul politic şi matricele social-politice în cadrul cărora aceasta a evoluat.

Volumele de documente care formează dosarul lui Vlad Georgescu păstrat în arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, nu trebuie citite ca nişte documente istorice – ceea ce ele în niciun caz nu sunt şi nu pot fi, întrucât scopul Securităţii nu era să producă surse pentru istoricii zilelor ce vor fi venit. Dată fiind concepţia comunistă, strict utilitară asupra adevărului – „adevărat este ceea ce serveşte interesele partidului"[662] – este extrem de primejdios ca ele să fie interpretate necritic. Pe de altă parte, premisa conform căreia documentele, fiind emanate de o instituţie menită să întreţină minciuna, falsul şi opresiunea, mint şi ele *ab initio*, este şi ea, în egală măsură, cât se poate de inexactă: documentele, produse strict pentru uz şi consum intern şi nu pentru public sau în scopuri propagandistice, sunt, după expresia istoricului american John A. Getty, combustibilul care a „alimentat funcţionarea maşinăriei" Securităţii. Este de neimaginat că ofiţerii care s-au ocupat de caz nu au făcut altceva decât să se mintă sistematic şi constant între ei – ori să îi mintă pe posibilii cititori ai documentelor – în condiţiile în care scopul dosarului de urmărire informativă era acela de a oferi o bază pentru deschiderea dosarului de urmărire penală[663]. Lucru care, de altfel, s-a şi întâmplat în cazul lui Vlad Georgescu.

În ce mă priveşte, consider că dosarul ar trebui citit aşa cum pot fi citite anumite romane postmoderne: de la mijloc spre sfârşit, de la sfârşit spre mijloc sau de la sfârşit spre început. Adică de oriunde, întrucât, aşa cum recent a evidenţiat Cristina Vatulescu atunci când a cercetat raporturile dintre scriitorii români şi sovietici şi instituţiile poliţiei secrete, un dosar personal întocmit de Securitate în perioada post-stalinistă este lipsit de orice ordine sau „progresie narativă"[664]. Fără o ordine anume, dosarele personale includ note informative redactate de colaboratori ai Securităţii aflaţi în proximitatea obiectivului, transcrieri

[662] J. Arch Getty, Oleg V. Naumov, *Yezhov. The Rise of Stalin's „Iron Fist"*, New Haven & London, Yale University Press, 2008, p. XXII.
[663] Cristina Vatulescu, *Police Aesthetics. Literature, Film and the Secret Police in Soviet Times*, Stanford, Stanford University Press, 2010, p. 46.
[664] *Ibidem*, p. 49.

ale înregistrărilor conversaţiilor purtate în locuinţă ori la telefon, rapoarte de filaj, fotografii, documente personale, scrisori interceptate, caracterizări psihologice, sinteze periodice întocmite de ofiţeri superiori, planuri de acţiune etc. Aparent, documentele urmează riguros viaţa celui supravegheat, pe care o observă îndeaproape şi o descriu. Însă misiunea organelor nu se limitează strict la o înregistrare obiectivă a faptelor; în complementaritate, ele au ca sarcină şi prevenirea întreprinderii de acţiuni „duşmănoase", „subversive", ş.a.m.d. de către cel supravegheat, adică urmăresc să realizeze şi o remodelare a comportamentului acestuia[665], prin aplicarea de presiuni asupra sa în sensul unei „influenţări pozitive", în condiţiile în care el *se ştia* urmărit/filat. Cu toate acestea, cum voi arăta, Vlad Georgescu a ales să redacteze un program al mişcării de disidenţă din România, pamflete anti-Ceauşescu[666] pe care le citea cu voce tare în apartamentul său, înainte de a încerca să le expedieze cunoscuţilor săi peste hotare, ori lucrarea sa *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români 1944–1977* pe care a oferit-o ambasadorului american din Bucureşti în martie 1977, scriere unde realizează o interpretare deosebit de critică atât a evoluţiei istoriografiei româneşti postbelice, cât şi a regimului politic comunist (îndeosebi a variantei ceauşiste).

VI.2. Repere biografice

„Sunt oare toţi oamenii cu adevărat nefericiţi într-un regim totalitar?"[667], se întreba retoric gânditorul francez Raymond Aron în 1954. La o privire fugară, Vlad Georgescu pare să nu fi fost un nefericit – sau cel puţin nu chiar atât de nefericit pe cât s-ar putea presupune astăzi. Născut la 29 octombrie 1937 într-o familie „burgheză" din Bucureşti, în care tatăl său era angajat ca inginer după ce urmase studii la Paris şi Londra[668], iar bunicii şi străbunicii fuseseră generali în Armata Română la sfârşitul veacului al XIX-lea şi începutul celui următor, Vlad

[665] *Ibidem*, p. 50.
[666] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. I, ff. 9–11.
[667] Peter Baehr, *Hannah Arendt, Totalitarianism and the Social Sciences*, Stanford, Stanford University Press, 2010, p. 67.
[668] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, f. 48.

Georgescu alege în toamna anului 1954 să urmeze Facultatea de Istorie a Universităţii „C.I. Parhon" din oraşul său natal, după ce în acelaşi an absolvise cursurile Liceului „Nicolae Bălcescu". Îşi încheie studiile universitare în 1959 ca şef de promoţie, cu media generală 9,50[669]. Aşa cum avea să-şi amintească mai târziu, la 12 mai 1977, între zidurile închisorii Rahova, în acea perioadă, deşi părinţii lui „s-au încadrat în noua direcţie", el a suferit în permanenţă de un complex de inferioritate pe care l-a resimţit încă din copilărie, datorită „originii sociale nesănătoase". Deşi în penultimul an de studii, în 1958, devine membru al Uniunii Tineretului Muncitoresc[670], istoricul îşi aduce aminte de această perioadă, în aceeaşi celulă din Rahova, în termenii următori: „m-am simţit deseori un cetăţean de clasa a doua, am tremurat de câte ori eram chemat la cadre şi întrebat ba de avere, ba de politica părinţilor, dar în cele din urmă am terminat facultatea, ca şef de promoţie. Repartizarea în Bucureşti mi-a fost refuzată, am nimerit într-un sat bucovinean, dar peste nici şase luni, graţie prieteniei părinţilor mei cu Scarlat Callimachi, prinţul roşu, am fost numit muzeograf la Muzeul Româno-Rus, condus de acesta"[671]. Ascensiunea profesională ulterioară a lui Vlad Georgescu va fi fulminantă, devenind un autentic „caz" în istoria României comuniste. Ar fi superficial să considerăm că ea constituie vreun soi de „răsplată"[672] pe care Securitatea, generoasă, i-ar fi acordat-o pentru cele câteva note informative pe care a acceptat să le scrie, aşa cum voi arăta, de altfel cu mari întreruperi, între anii 1963 şi 1975.

Coincidenţa a făcut însă ca tinereţea sa să corespundă cu cea mai „fastă" perioadă pe care a cunoscut-o comunismul românesc. Fastă însă nu datorită aşa-numitei „liberalizări" pe care „comunismul" a adoptat-o, ci datorită unor ample procese şi evoluţii ce au condus – aşa cum am arătat în capitolul al III-lea

669 ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I, f. 55 (referat întocmit la data de 7.04.1970 de către Serviciul personal şi învăţământ din cadrul Academiei R.S.R., unde Vlad Georgescu era angajat).

670 ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I, f. 44.

671 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, f. 49.

672 Liviu Ţăranu, „Vlad Georgescu în dosarele Securităţii", în *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 2008, pp. 18–22.

– la redimensionarea raporturilor dintre partid şi societate în anii 1960. Demn de menţionat este faptul că fenomenul nu a fost unul calculat, dorit, elaborat sau premeditat de către factorii decizionali de la Bucureşti.

Perioada formativă din biografia lui Vlad Georgescu a coincis cu o „vârstă" a sistemului comunist, când faţada „unităţii de monolit", pe care partidul încerca să o proiecteze, devenise tot mai dificil de apărat într-o societate din ce în ce mai complexă din punctul de vedere al proliferării intereselor grupurilor distincte emergente şi competitive, care încep să se structureze. În acei ani, pe de-o parte, structurile politice au tins să coopteze/asocieze segmente relativ largi ale intelectualităţii (spre a preîntâmpina, probabil, o posibilă agregare de contra-elite în măsură să conteste birocraţia de partid – ceea ce în state precum Polonia sau Cehoslovacia s-a şi întâmplat), iar pe de alta, sistemul începe să tolereze aşa-numitele „zone de indiferenţă", în condiţiile în care controlul politic se atenuează, iar teroarea este abandonată definitiv în favoarea unei limitate domnii a legii[673]. În acest fel poate fi înţeles cum au fost cu putinţă, date fiind circumstanţele, totuşi, şi cinematografia sovietică, şi Boris Pasternak, şi Anna Ahmatova, şi Vasili Grossmann, şi Andrei Platonov, şi filmele cehoslovace sau maghiare, şi Roman Polanski, şi Andrzej Wajda, Nichita Stănescu ori poezia românească şaptezecistă şi optzecistă în genere[674]. În egală măsură, tot în acest fel poate fi înţeles şi fenomenul disidenţei.

Cu siguranţă că la vremea aceea însă, la începutul anilor '60, el nu avea cum să cunoască concluziile analizelor pe care le-am schiţat în capitolele II şi III, deşi este posibil să le fi cunoscut în perioada stagiului său american, graţie relaţiilor pe care le-a întreţinut cu profesorul Leonard Schapiro.

Cert este însă faptul că, în 1977, el a perceput deceniul şapte drept o perioadă „liberală", fericită din perspectiva posibilităţilor de împlinire profesională, un timp în care meritul individual

---

673 V. descrierea în Alexander Dallin, George W. Breslauer, *Political Terror in Communist Systems*, Stanford, Stanford University Press, 1970, 172p.

674 Andrei Pleşu, „Intellectual Life Under Dictatorship", în *Representations*, No. 49, *Special Issue: Identifying Histories: Eastern Europe Before and After 1989*, Winter 1995, p. 61.

prevala – cel puţin pe tărâm istoriografic – în faţa apartenenţei sau a legăturilor de partid, a relaţiilor cu *aparatcik*-ii zilei sau pur şi simplu a combinaţiilor obscure posibil de întreprins în scopul uşurării promovării socio-profesionale, strategii în cadrul cărora competenţa ştiinţifică avea, desigur, o însemnătate cel puţin secundară. După cum am arătat în capitolul al III-lea, Vlad Georgescu rememora acele vremuri în cuvintele următoare: „Era în 1960 şi întreg viitorul era al meu, odată cu accentuarea cursului de liberalizare, de preţuire a muncii şi efortului profesional, fără prea multe alte stavile. În 1962 intram la doctorat; în acelaşi an, la 24 de ani, publicam prima carte”[675]. În acel timp, nimic nu avea să întrevadă viitoarea sa evoluţie.

Ca tânăr documentarist angajat la Muzeul Româno-Rus din Bucureşti, Vlad Georgescu este admis la doctorat, în 1962 după cum singur mărturiseşte, sub coordonarea profesorului Mihai Berza. Despre debutul şi evoluţia prieteniei dintre cei doi nu deţinem în clipa de faţă date prea consistente, ştim doar că ea a debutat în anul 1954[676] şi că cei doi au ajuns, în timp, să aibă relaţii ca de la părinte la fiu, până la sfârşitul vieţii lui Berza – conform confesiunii făcute de istoric diplomatului american Thomas Simons în Bucureşti, la data de 26 octombrie 1978[677]. Să reţinem însă, pentru moment, faptul în sine, întrucât el va avea consecinţe benefice pentru cariera ulterioară a lui Georgescu.

Mihai Berza, ca şi alţi prestigioşi istorici români activi profesional în acei ani (A. Oţetea, C. Daicoviciu, C.C. Giurescu, etc.), este reprezentativ pentru modelul sau tipul *fostului* intelectual (istoric în acest caz) recuperat de sistem: fost bursier al Şcolii Române din Roma (1934–1935), fost student al École Pratique des Hautes Études din Paris (1935–1936), fost secretar al sus-numitei Şcoli înfiinţată de Iorga în capitala Italiei, fost director adjunct al Institutului de Istorie Universală din Bucureşti (1943–1950). La 21 martie 1963 devine membru corespondent al Academiei Republicii Populare Române şi tot în acel an se retrage de la Universitate, pentru a deveni director al nou-înfiinţatului Institut de Studii Sud-Est Europene. Pe parcursul deceniilor şapte şi opt,

[675] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, f. 49.
[676] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. I, f. 26.
[677] *Ibidem*.

capitalul său cultural se îmbogăţeşte continuu: în 1966 devine profesor invitat la Collège de France, apoi membru al mai multor Academii europene, board-uri, consilii ştiinţifice etc.

În luna ianuarie a anului 1964, după preluarea direcţiunii Institutului de Studii Sud-Est Europene[678] de către M. Berza (desfiinţat de altfel tot de către PMR în 1948), Vlad Georgescu se transferă ca cercetător ştiinţific în cadrul acestuia, în condiţiile în care, cu un an înainte, aproape toate instituţiile create la sfârşitul anilor '40 şi începutul deceniului următor în scopul promovării „cuceririlor" ştiinţei şi culturii sovietice – „cea mai avansată ştiinţă din lume"[679] – sunt fie desfiinţate, fie contopite în cadrul unor institute din subordinea Academiei RPR. Pe de altă parte, anul 1963 marchează debutul primelor legături dintre Vlad Georgescu şi Securitate. De ce ar fi putut el deveni informator în acel an? Datorită „sentimentelor patriotice" invocate de locotenentul care l-a recrutat?

Am arătat mai sus că pe parcursul celei de-a treia etape evolutive a sistemului politic comunist, cea a integrării partidului în societatea-gazdă, în societate încep să se structureze, să prolifereze şi să concureze câmpuri sociale distincte – precum cel birocratic, cel religios, cel ştiinţific, cel artistic etc. Din momentul în care Vlad Georgescu devine un istoric angajat al unei instituţii de cercetare din Republica Populară Română, el devine nu doar un angajat plătit al statului comunist[680], ci simultan un membru al comunităţii ştiinţifice, adică un agent social care se plasează în cadrul unui anumit câmp – cel ştiinţific.

Dacă prin conceptul de „comunitate ştiinţifică" putem înţelege „un grup social al cărui membri sunt uniţi de un

---

[678] Pentru storia desfiinţării şi reînfiinţării acestui institut, v. Nicolae-Şerban Tanaşoca, *Balcanologie şi politică în România secolului XX. Victor Papacostea în documente din arhivele Securităţii şi din arhiva personală*, Bucureşti, Ed. Biblioteca Bucureştilor, 2010, pp. 8–13.

[679] Petre Constantinescu-Iaşi, „Despre activitatea din domeniul istoriei şi literaturii", în *Analele Academiei R.P.R.*, Seria C, Tomul I, Memoriul I, Bucureşti, 1948, p. 2.

[680] V. în acest sens Iu. N. Afanas'ev, în „Fenomen sovetskoi istoriografii", *Otechestvennaia istoriia*, (1996, no. 5), 148, (English translation, 2001, by I.M. Sharpe, Inc. „The Phenomenon of Soviet Historiography"), *Russian Studies in History*, vol. 40, no. 2, 2001, pp. 32–64.

obiectiv şi o cultură comună"[681], se poate afirma că orice câmp dintre numeroasele câmpuri sociale care partiţionează viaţa socială modernă, „prescrie propriile valori şi posedă propriile caracteristici şi principii regulative"[682]. Aceste principii „delimitează un spaţiu social-structurat, în cadrul căruia agenţii concurează, în funcţie de poziţia pe care o ocupă în cadrul acestui spaţiu, fie să-i schimbe, fie să-i păstreze limitele şi forma"[683]. Conform sociologului francez Loïc Wacquant, această definiţie a câmpului mai include două proprietăţi fundamentale. În primul rând, un câmp se întemeiază pe „un sistem de relaţii obiective (asemănător cu un câmp magnetic), o configuraţie relaţională ce posedă o gravitaţie specifică, pe care o imprimă tuturor obiectelor şi agenţilor care intră în ea. Ca o prismă, ea refractă forţele externe în conformitate cu structura sa internă"[684]. În al doilea rând, un câmp social constituie în egală măsură un spaţiu al violenţei simbolice, al conflictului şi competiţiei. Wacquant sugerează că din acest punct de vedere, câmpul social are o serie de trăsături comune cu un câmp de bătălie: în cadrul ambelor, participanţii încearcă să-şi impună monopolul asupra diferitelor specii de capital disponibile – autoritate culturală în câmpul artistic, autoritate ştiinţifică în câmpul ştiinţific, autoritate sacerdotală în cadrul câmpului religios şi aşa mai departe"[685]. Miza conflictului şi a competiţiei interne din cadrul câmpului ştiinţific o reprezintă acumularea de capital cultural, prin „capital cultural" înţelegând aici „un ansamblu de proprietăţi care sunt produsul actelor de cunoaştere şi recunoaştere din partea agenţilor implicaţi în câmpul ştiinţific, dotaţi cu categorii specifice de percepţie care le permit să efectueze distincţii pertinente, conforme cu principiile de pertinenţă constitutive pentru *nomos*-ul grupului"[686] – aşadar un concept asemănător cu acea *visibility* din tradiţia

[681] Pierre Bourdieu, *Science de la science et réflexivité*, Paris, Éd. Raisons d'agir, 2001, p. 91.
[682] Loïc Wacquant, Pierre Bourdieu, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Chicago, The University of Chicago Press, 1992, p. 17.
[683] *Idem*.
[684] *Idem*.
[685] *Idem*.
[686] Pierre Bourdieu, *Science de la science...*, p. 110.

universitară americană. În scopul acumulării de capital cultural, agenţii contestă în permanenţă nu numai ierarhiile preexistente care agregă câmpul, ci chiar şi principiile care îl structurează subiacent[687].

Devenind astfel un agent în câmpul ştiinţific, un spaţiu, cum am arătat, al violenţei simbolice, al concurenţei şi conflictului, se poate explica, desigur, cel puţin în parte, acceptarea lui Vlad Georgescu de a deveni informator al Securităţii.

Fiind încă angajat al Muzeului Româno-Rus, în luna iulie a anului 1963 „organele" de Securitate decid să-i propună istoricului recrutarea ca agent. În acest sens, ofiţerii obţin câteva note informative de la unii colegi de-ai săi, precum cea din 3 iulie 1963 semnată de „Gh. Popescu", unde Vlad Georgescu este caracterizat în termeni pozitivi: „Organizaţia de bază s-a gândit ca în eventualitatea primirii de candidaţi în partid, el să fie printre primii, mai ales de când a fost aprobat la aspirantură. Deocamdată este pus la îndeplinirea de sarcini diferite şi trebuie să spun că el se achită bine de ele"[688].

Bineînţeles, era tocmai perioada când baza socială a partidului s-a extins extraordinar de mult – din 1960 şi până în 1965, numărul membrilor de partid a crescut de la 807.000 la 1.377.847. Merită precizat faptul că, dintre ei, aproape un sfert erau intelectuali[689]. Pe de altă parte, în aceeaşi perioadă şi numărul informatorilor Securităţii s-a dublat. Însă, în pofida dorinţei organizaţiei de partid a instituţiei unde avea serviciul, istoricul a refuzat înscrierea în PMR. Conform unui raport negativ întocmit de Securitate la data de 1 iunie 1974 pentru a-i bloca obţinerea de viză pentru plecarea în Statele Unite ale Americii, unde urma să ocupe postul de director al Bibliotecii Române din New York, Vlad Georgescu „nu este membru de partid", iar „între anii 1966 şi 1970, când s-a pus la institut problema primirii sale în partid, el a amânat mereu să prezinte cererea, invocând diverse motive"[690].

---

[687] Loïc Wacquant, Pierre Bourdieu, *An Invitation...*, p. 52.
[688] ACNSAS, Fond SIE, Dosar nr. 27085 (S39), f. 72.
[689] Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceauşescu 1965–1989. Geniul Carpaţilor*, Iaşi, Ed. Polirom, 2011, pp. 76–77.
[690] ACNSAS, Fond SIE, Dosa nr. 27085 (S39), f. 63.

Aşadar, este foarte posibil ca, în mărturisirea pe care a redactat-o la 12 aprilie 1977 în închisoarea Rahova, istoricul să fi fost sincer când îşi amintea:

> „Eu m-am socotit tot timpul un tehnocrat, orice ambiţie politică sau administrativă mi-a fost străină. Mi-am dorit să fiu lăsat să scriu, să cercetez în ţară şi în afara ei, să ţin conferinţe şi cursuri. Nu mi-am dorit o altfel de carieră şi am făcut greşeala să socotesc aceste activităţi ca fiind oarecum în afara politicii. De aceea nici nu am cerut intrarea în partid, într-o vreme când accesul era relativ uşor pentru intelectuali, nu am cerut-o, deşi mi s-au făcut propuneri în mai multe rânduri, între alţii chiar şi de Miron Constantinescu. Pe atunci nu se făcea nicio diferenţă la nivelul activităţii mele, fireşte – între membru şi nemembru de partid, accentul cădea numai pe aspectul profesional, de altfel chiar şi cuvântul tehnocrat a fost pe atunci foarte la modă. Am socotit că-mi pot sluji ţara şi fără înscriere în partid, încurajat de exemplul unui Giurescu, Berza, Pippidi, deşi ultimii doi m-au sfătuit în repetate rânduri să nu mai stau, politiceşte vorbind, de-o parte. Am crezut că pot fi un leal şi folositor tovarăş de drum”[691].

În complementaritatea notelor informative referitoare la el pe care le obţinuse anterior, în data de 5 iunie 1963, locotenentul Mircea Nimară din cadrul Direcţiei a III-a a Securităţii îi face o vizită istoricului pentru a-l cunoaşte. Conform raportului „asupra felului cum a decurs cunoaşterea personală a numitului Georgescu Vlad” pe care locotenentul l-a întocmit, acesta făcea următoarele aprecieri: „am tras concluzia că Georgescu Vlad ştie să aprecieze ce e bine în viaţă şi ce nu, e inteligent şi bine pregătit în meseria sa, îşi iubeşte profesia pe care şi-a ales-o şi e dornic de noi cunoştinţe. Modest şi serios, priceput în multe probleme, abil în discuţii şi moderat ca temperament, Georgescu Vlad se face repede plăcut de cei care-l ascultă şi uşor înţeles de aceştia”[692]. După ce a întreprins o serie de alte verificări, după aproximativ o lună de zile, la 4 iulie 1963, acelaşi locotenent a întocmit un referat „cu propuneri de recrutare ca agent al organelor noastre a numitului

[691] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, f. 50.
[692] ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I, f. 73.

Georgescu Vlad, prin metoda convingerii, pe baza sentimentelor sale patriotice”[693].

La 11 iulie 1963 istoricul este recrutat, semnând un „Angajament” care se păstrează în versiunea olografă în arhiva Securităţii. În cuprinsul lui, Vlad Georgescu scria: „Mă angajez să ajut organele Securităţii statului, informându-le despre aspectele negative pe care le cunosc precum şi despre manifestările suspecte ale personalului cu care sunt în contact. Materialele pe care le voi întocmi vor purta titlul de notă informativă şi vor fi semnate cu numele de Mircea Călinescu în locul numelui meu real”[694].

Din iulie şi până în decembrie 1963 istoricul a furnizat „organelor” un număr de zece note referitoare la situaţia din interiorul Muzeului Româno-Rus. În cuprinsul unei note „privind atitudinea în munca de colaborare cu organele noastre a agentului M. Călinescu” din data de 3 iulie 1964, locotenentul de Securitate preciza: „agentul ne-a furnizat zece materiale informative în care erau consemnate situaţia de suspiciune reciprocă a salariaţilor de la muzeul româno-rus, grupaţi în două tabere, în jurul celor doi directori care aveau serioase neînţelegeri profesionale, accentuând mai ales pe poziţia şi atitudinile celor specificaţi mai ales, ce se găseau în atenţia noastră”[695].

În ianuarie 1964, „Mircea Călinescu” s-a transferat la Institutul de Studii Sud-Est Europene şi a refuzat să mai redacteze note informative. Câteva luni mai târziu, locotenentul Mircea Nimară a discutat cu el despre posibilităţile informative de la noul loc de muncă, însă reacţia lui Vlad Georgescu a fost una negativă. Conform referatului cu propuneri de încetare a legăturii cu agentul „Mircea Călinescu” redactat de Nimară la 27 august 1965, istoricul

> „a răspuns că în acest institut au fost aduse numai cadre corespunzătoare din toate punctele de vedere, în majoritate tineri – deci cu o ideologie sănătoasă – care nu dau naştere la atitudini suspecte; la fel a afirmat şi la întâlnirea de control din august 1964; dacă se vor ivi probleme care să intereseze organele de

[693] ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I, ff. 61–65.
[694] ACNSAS, Fond SIE, Dosar nr. 27085 (S39), f. 71.
[695] ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I, f. 81.

stat, le va semnala el din proprie iniţiativă, din aceste motive, el şi-a exprimat nemulţumirea pentru faptul că trebuie să vină la întâlniri planificate, să scrie materiale informative etc”[696].

Concluzia referatului care propunea abandonarea lui „Mircea Călinescu” a fost tăioasă:

„deoarece utilitatea agentului este nulă iar întâlnirile cu el au devenit o piedică pentru munca ofiţerului, pentru atitudinea de totală indiferenţă a agentului faţă de colaborarea cu organele noastre şi pentru lipsa de posibilităţi informative, propunem să se aprobe încetarea legăturii cu agentul Călinescu Mircea [...] Acest agent trebuie considerat un rebut al muncii noastre încă de la inceput. Propriu-zis nu a fost şi nu este agent. Deşi tânăr, este foarte liberalist în vederile sale iar faţă de lt. Nimară are o atitudine de sfidare”[697].

Cinci ani mai târziu însă, „Mircea Călinescu” devine „Mircea”, întrucât Vlad Georgescu este din nou recrutat ca informator. Bineînţeles, despre legăturile lui cu Securitatea, istoricul nu aminteşte absolut nimic nici în mărturisirea pe care a scris-o în timpul detenţiei la Rahova, nici în conversaţiile cu colegul său de celulă – înregistrate şi transcrise în cea mai mare parte – şi nici după plecarea lui definitivă din România.

În mărturisire îşi rememorează parcursul socio-profesional astfel:

„În 1963 deveneam cercetător la nou-înfiinţatul Institut de Studii Sud-Est Europene; vechiul complex de inferioritate, sentimentul de a fi un cetăţean de clasa a doua se ştergea văzând cu ochii. Eram plin de încredere în mine şi în viitor şi de recunoştinţă pentru politica care, după 1965, ne-a facut pe toţi egali, fără a mai practica vechile discriminări sociale. În 1967 am plecat pentru un an lector de istorie sud-est europeană la Unviersitatea din Los Angeles. Era prima plecare de acest fel, în domeniul istoriei, după 1944, în 1969 am plecat pentru cercetări în Austria, în 1970 am participat de două ori, la congrese în Grecia, în 1971 am efectuat un lung turneu de conferinţe la mari universităţi americane, între 1970–1972 am publicat patru cărţi, dintre care una în străinătate şi am luat şi premiul Bălcescu al

[696] ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I, f. 78.
[697] *Ibidem*.

Academiei; în 1973 am fost numit «visiting professor» la prestigioasa universitate Columbia, la catedra N. Iorga, succedând în aceasta calitate renumitului profesor C.C. Giurescu, a cărui vârsta nu o aveam nici pe jumătate; în sfârşit, în 1974, această activitate a cultimat cu postul de secretar general al unui mare congres de istorie la care participau peste 1.000 de invitaţi din 33 de ţări, şi prin facerea formelor de numire ca director al Bibliotecii Române de la New York. Anii 1967–1974 au fost cei mai frumoşi şi mai rodnici ani ai vieţii mele. Împlinirile se datorau desigur în primul rând muncii depuse, dar aceasta singură nu ar fi putut asigura cursul ascendent menţionat. Am primit în permanenţă sprijinul şi ajutorul forurilor de partid si de stat. Am avut mereu sentimentul unei activităţi apreciate, m-am simţit util şi fericit, parte a progresului general întreprins de cultura şi istoriografia română. M-am simţit liberat de vechile complexe şi-mi amintesc că în vara lui 1974, întâlnindu-l pe locotenentul Leti în faţa Operei, poftindu-l la o cafea, i-am spus că în sfârşit mă simt şi eu pe deplin cetăţean de clasa I”[698].

Ar fi inadecvat să punem pe seama colaborării cu Securitatea extrem de rapida ascensiune profesională a istoricului. În septembrie 1967, când abia împlinise vârsta de 30 de ani şi încă nu îşi susţinuse lucrarea de doctorat, Vlad Georgescu a plecat la Los Angeles pentru un an universitar ca profesor invitat; s-a întors în ţară în iunie 1968. Cum a reuşit, în condiţiile în care, cu numai doi ani în urmă, ofiţerul cu care era în legătură l-a abandonat ca informator considerându-l, cum am văzut, „liberalist”, „rebut” şi „sfidător”? În plus, cum a reuşit să plece în 1973 la New York, pentru a-l înlocui pe profesorul C.C. Giurescu la catedra „N. Iorga” a Universităţii Columbia, între ianuarie şi iunie 1973, dat fiind faptul că la data de 14 aprilie 1972 a fost din nou exclus din reţeaua informativă ca „răuvoitor”[699]?

Răspunsul este mai simplu decât pare: într-o primă fază datorită întâmplării, iar ulterior datorită relaţiilor sale de prietenie cu un număr însemnat de profesori americani, unii de origine română, relaţii pe care a reuşit să şi le cultive peste Ocean. Atunci când în 1966 profesorul american Eugen Weber (emigrant român) de la University of California, Los Angeles, i-a

[698] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, f. 50.
[699] ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I, f. 1.

propus academicianului Andrei Oţetea, directorul Institutului de Istorie al Academiei Republicii Socialiste România din Bucureşti, să-i trimită un tânăr specialist ca profesor invitat pentru un an universitar, alegerea lui Oţetea a fost Vlad Georgescu întrucât acesta era în acelaşi timp şi un foarte bun cunoscător al istoriei sud-estului european, dar şi al limbii engleze. La acea dată era, dacă nu singura, atunci probabil cea mai potrivită alegere. Anchetat fiind de Securitate, la 3 aprilie 1977 istoricul a declarat: „prima invitaţie de a merge în SUA, ca lector am primit-o în anul 1966, vara, din partea prof. Eugen Weber. El a vizitat Bucureştiul în acea perioadă, a vizitat pe prof. Oţetea care atunci era directorul Institutului de Istorie şi preşedintele secţiei de istorie a Academiei şi i-a propus să trimită un tânăr lector de istorie la universitatea sa:

> deoarece eu tipărisem deja unele lucrări şi cunoşteam bine limba engleză, alegerea a căzut asupra mea. Academia a inclus această catedră în planul său de schimburi culturale în ianuarie 1967, iar plecarea a avut loc în luna septembrie a aceluiaşi an, cursurile durând până în iunie 1968. Prof. Weber a cerut lui Oţetea să trimită pe altcineva în locul rămas liber după mine, dar din motive necunoscute mie catedra nu a mai continuat cu profesori români nici până astăzi[700].

Apoi, pe parcursul următorilor şase ani, lucrurile au mers de la sine, în condiţiile în care – în complementaritatea prietenilor pe care şi i-a făcut în Statele Unite ale Americii, printre alţii pe Mircea Eliade, Stephen Fischer-Galaţi, Mircea Grosu, Eugen Weber sau Radu Florescu[701] – capitalul său simbolic şi vizibilitatea sa erau, aşa cum se poate remarca din fragmentul mărturisirii pe care am citat-o, în continuă creştere – în doi ani a publicat patru cărţi, dintre care una la Columbia University Press în Statele Unite ale Americii, şi alta la editura Academiei RSR în Bucureşti. Poate tocmai din dorinţa de a-şi conserva condiţia a acceptat să devină din nou, în 1970, „Mircea", adică informator al Securităţii.

Datorită faptului că la începutul anului 1970 în Institutul de Studii Sud-Est Europene „au fost identificate unele persoane cu

[700] ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038 vol. I, f. 52.
[701] ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I, f. 14.

antecedente politice duşmănoase regimului nostru, cum sînt: Costescu Eleonora, fostă membră a organizaţiei legionare, Fochi Adrian fost legionar şi semnalat cu relaţii de corespondenţă cu un emigrant legionar cunoscut cu activitate duşmănoasă îndreptată împotriva ţării noastre şi alţii", la 9 martie 1970 este întocmit un referat cu propuneri de recrutare ca informator a „numitului Georgescu Vlad, fost informator al fostei Direcţii a III-a şi exclus din reţea în 1965 pentru refuz de colaborare"[702]. Drept urmare, între martie şi mai 1970, căpitanul de Securitate Virgil Nen a efectuat un număr de cinci întâlniri sau, în cuvintele sale, „contactări" cu Vlad Georgescu. Se pare că de această dată, spre deosebire de anul 1963, ofiţerul nici nu a fost nevoit să aplice metoda „convingerii" în scopul recrutării agentului, întrucât, aşa cum apreciază într-o notă nedatată, redactată probabil în mai sau iunie 1970, „în timpul contactărilor Georgescu Vlad a fost întotdeauna plin de solicitudine faţă de organele noastre; singur a întrebat la un moment dat dacă nu cunosc pe ofiţerul cu care a ţinut legătura afirmând că este prietenul său şi nu s-au mai văzut de multă vreme. Apreciem că Georgescu Vlad este util muncii informativ-operative şi este dispus să sprijine organele noastre pe această linie"[703].

Acceptând să fie recrutat ca informator la data de 25 mai 1970, istoricul a stabilit totuşi, împreună cu ofiţerii, câteva condiţii. El a fost

> „de acord să informeze organele de securitate cu problemele care privesc securitatea statului ori de câte ori va lua la cunoştinţă asemenea probleme; totuşi apreciază că în institutul unde lucrează nu sunt asemenea probleme; nu-şi va face o preocupare din culegerea de informaţii; refuză întâlniri organizate, să propunem un sistem de chemare bilateral"[704].

Probabil această atitudine a determinat „organele" să-l verifice pe informator: conform planului de verificare datat 22 iulie 1971, agentul, „după recrutare a fost verificat prin introducerea tehnicei de ascultare la domiciliu ITX, de asemenea interceptarea

[702] *Ibidem*, f. 4.
[703] *Idem*.
[704] *Ibidem*, f. 7.

corespondenţei". Cu toate acestea, „în urma măsurilor de verificare nu au rezultat probleme deosebite care să intereseze securitatea statului"[705].

Conform planului de dirijare a agentului întocmit la data de 6 august 1971, misiunea sa era să afle şi să informeze „organele securităţii" statului cu privire la aspecte de tipul:

> „vizita ce o fac în institut cercetători din alte ţări, scopul vizitei, persoanele contactate şi ce au discutat, crearea unor relaţii de prietenie cu cercetătorii străini care vin în ţara noastră pentru o perioadă mai îndelungată, depistarea celor care vin în ţară în vederea îndeplinirii unor sarcini speciale; starea de spirit în rândul salariaţilor, comentarii şi discuţii duşmănoase la adresa regimului, depistarea acelor persoane care intenţionează să părăsească definitiv Ţara, să se insiste pe cei chemaţi la diverse manifestări ştiinţifice internaţionale; crearea de relaţii apropiate cu cercetătorii Fochi Adrian şi Costescu Elenonora"[706].

Se pare că nu a reuşit să îşi îndeplinească „misiunea" într-o manieră satisfăcătoare, din moment ce la data de 13 aprilie 1972 i se întocmeşte un raport cu propunerea de excludere din reţeaua informativă. Între alte motive care au determinat excluderea, autorul documentului consemna următoarele:

> „încă de la începutul colaborării cu agentul nostru, informatorul Mircea a manifestat unele reţineri în furnizarea de materiale informative scrise, cele existente fiind obţinute cu multă insistenţă. Cu toate că într-o anumită perioadă lăsa impresia că a fost atras mai mult de partea noastră, acest lucru nu s-a realizat în fapt, informatorul continuând şi în prezent cu atitudinea răuvoitoare; nu se prezintă la întâlniri, nu-şi îndeplineşte sarcinile şi refuză să furnizeze materiale informative invocând diverse pretexte. Având în vedere cele de mai sus, propunem excluderea informatorului Mircea din reţeaua informativă şi predarea dosarului personal şi anexa la CIDA"[707].

A doua zi raportul a fost aprobat şi legăturile cu Vlad Georgescu au încetat pentru o perioadă.

---

[705] *Ibidem*, f. 12.
[706] *Ibidem*, f. 10.
[707] *Ibidem*, f. 1.

Întrucât între 4 şi 10 septembrie 1974 urma să se desfăşoare la Bucureşti cel de-al treilea „Congrés international des Etudes du Sud-Est européen", unde Vlad Georgescu urma să îndeplinească funcţia de secretar, pe data de 15 martie 1974 locotenent-colonelul de Securitate Alexandru Chihaia „l-a contactat pe Vlad Georgescu pentru cunoaştere personală în vederea recrutării"[708].

Astfel, vechile legături s-au reînnodat. La 26 martie Chihaia scrie un raport în vederea aprobării recrutării istoricului ca agent sub numele „Sandu", care însă nu s-a realizat decât la data de 20 iulie 1974. De această dată însă, Vlad Georgescu a refuzat să ofere ofiţerilor de Securitate materiale scrise, locotenent-colonelul Chihaia fiind nevoit să le redacteze singur, în urma întâlnirilor pe care le avea periodic cu informatorul. Între februarie şi iulie 1975, Chihaia a întocmit opt astfel de note-raport[709]. Ultima notă de acest fel a fost redactată la 6 august 1975, în urma întâlnirii lui Vlad Georgescu cu un ofiţer desfăşurată cu o zi înainte, după cum reiese din conţinutul ei, la cererea istoricului, la domiciliul său din Strada Vasile Pârvan, numărul 14[710].

Însă un document din august 1974 – aşadar redactat la aproximativ o lună de zile după ce Vlad Georgescu a devenit „Sandu" în urma întâlnirii cu locotenent-colonelul Alexandru Chihaia din martie – se referă din nou la „Mircea", acelaşi „Mircea" exclus, cum am arătat, la 14 aprilie 1972. În nota de caracterizare a informatorului „Mircea" datată 18 august 1974 şi semnată de un locotenent-colonel cu nume indescifrabil, se sintetizau următoarele date:

> „La începutul colaborării cu organele noastre, [aşadar după 25 mai 1970, *n.s.*] Mircea a manifestat unele reţineri în furnizarea de materiale informative scrise. Insistă ca acestea să se transmită verbal [...] treptat, în procesul muncii, aceste dificultăţi au fost lichidate în foarte mare măsură. Principalele materiale informative ne sunt furnizate în scris. După fiecare întâlnire, de comun acord, se fixează întalnirea sau întâlnirile viitoare. După recrutare a efectuat două deplasări în ţări capitaliste, în 1970 în Atena şi în 1971 în SUA, fiind trimis de către conducerea

[708] ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. II, f. 11.
[709] ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. III, ff. 5–20.
[710] ACNSAS, Fond SIE, Dosar nr. 27085, f. 113.

> institutului. La întoarcere ne-a furnizat unele materiale cu privire la comportarea în exterior a unor cercetători români, de asemenea unele date cu caracter documentar privind emigraţia română. De la recrutare şi până în prezent, informatorul a furnizat 18 note informative, materialul se referă la viaţa din institut a unor cercetători din ţări capitaliste, relaţii create [...] informatorul nu a fost retribuit în bani sau obiecte. Dovedeşte ataşament faţă de regimul din ţara noastră. Faţă de cele arătate, ne propunem menţinerea în reţea a informatorului MIRCEA şi dirijarea lui conform planului"[711].

Cum lesne se poate constata, misteriosul locotenent-colonel nu aminteşte nimic nici despre excluderea lui „Mircea" din reţea în 1972, nici despre vizita de şase luni pe care ex-„Mircea" a întreprins-o în SUA între ianuarie şi iunie 1973, când încă nu avusese loc recrutarea sa sub numele conspirativ „Sandu". În plus, omite să menţioneze şi refuzul istoricului de a accepta să colaboreze cu Securitatea după întoarcerea din SUA în 1973, refuz consemnat în raportul pe care Securitatea l-a întocmit atunci când Georgescu a primit invitaţia de a deveni directorul Bibliotecii Române din New York în 1974. Acest raport, datat 1 iunie 1974, evidenţia, printre altele, că: „în toamna anului 1973 a fost contactat de către un ofiţer de la IMB-Securitate, pentru a da unele relaţii, dar, atât cu acest prilej, cât şi în alte ocazii, s-a eschivat să dea materiale scrise şi să se întâlnească cu ofiţerul respectiv"[712]. Ca o consecinţă a refuzului său, Securitatea nu l-a mai recomandat pe Vlad Georgescu pentru postul din New-York, la acea dată fost „Mircea" şi viitor „Sandu", ci pe „Gabi", agent al Securităţii.

La 21 mai 1975 – aşadar când Vlad Georgescu era deja (şi încă) informator cu numele conspirativ „Sandu" – este deschis pe numele său un dosar de urmărire informativă în care a primit numele de cod „Bibliotecarul". Aşadar, în vara anului 1975, el era pe de-o parte şi informatorul „Sandu", pe de alta şi – fără să o ştie iniţial – urmăritul „Bibliotecarul". O nouă etapă din viaţa sa începea atunci să se contureze – aceea a disidenţei. Însă înainte de a o discuta, consider că episoadele din biografia sa care (îi) compun ipostaza de informator necesită o remarcă: aşa cum

[711] *Ibidem*, f. 9.
[712] ACNSAS, Fond SIE, Dosar nr. 27085, f. 63.

limpede reiese din documente, Securitatea nu l-a „ajutat" nici financiar, şi nici din punctul de vedere al ascensiunii profesionale pentru că, aşa cum am arătat, în 1967, atunci când a efectuat prima călătorie în SUA, fusese deja abandonat ca informator de doi ani – la fel în 1973 – iar atunci când era informator, în 1974–1975, Securitatea nu doar i-a blocat ocuparea postului de la New York, dar a şi deschis un dosar de urmărire pe numele său.

VI.3. Disidenţa

De ce a ales însă istoricul Vlad Georgescu disidenţa? Răspunsul cel mai plauzibil – că nu a avut încotro – îl voi argumenta în paginile următoare: deşi iniţial nu a simţit că este un urmărit al Securităţii – şi-a dat seama foarte târziu, abia în primăvara anului 1977 – în 1975–1976 a simţit cum cariera i se frânge.

Iată cum îşi amintea acea perioadă în aprilie 1977, la Rahova:

> „În toţi acei ani nu mi-a trecut niciodată prin minte să-mi părăsesc ţara, nici să stabilesc contacte cu emigraţia, deşi ar fi fost cel mai simplu lucru cu putinţă. Aş fi avut de multe ori prilejul să mă angajez ca profesor la vreo universitate străină. Dimpotrivă, prima mea soţie, având greutăţi profesionale la Operă, a dorit mereu să plece. După ce a părăsit ţara în 1973 a insistat în repetate rânduri să o las să acţioneze pentru a mă scoate, pe baza principiului întregirii familiei. N-am acceptat şi în iunie 1974 m-am mutat din casa în care locuiam cu ea, la părinţii ei, în apartamentul mamei mele care între timp se eliberase. L-am renovat în întregime, cheltuind pentru punerea la punct acelor patru camere cu peste 100 de metri pătraţi şi cu înzestrarea lor modernă peste 30.000 lei. Eu socoteam, la sfârşitul anului 1974 că de când mă aflam încadrat în activitatea de cercetare sau predare a istoriei, îmi făcusem corect datoria, că răspunsesem încrederii arătate. Aşteptam încrezător viitorul, convins că acest drum va continua. M-am înşelat. Dacă linia politică inaugurată în 1965 mi-a îngăduit ascensiunea, cea afirmată după 1974 a adus cu sine contrariul. S-a socotit că valoarea politică este mai importantă şi mai sigură decât cea tehnocratică, tehnocraţii au încetat a se bucura de vechea trecere, locul lor fiind luat de activişti. S-a revenit la dosar, la originia socială, am mers din nou la cadre pentru a completa

formulare. Avusesem ocazia să-mi arăt ataşamentul prin intrarea în partid şi nu o făcusem la momentul oportun, iar acum, fără ca să se fi avut ceva personal cu mine, cel încadrat politic era preferat celui neîncadrat. Folosirea sau nefolosirea nespecialistului a fost din nou supusă unor reguli precise de dosar, iar eu mă simţeam ca la un concurs de frumuseţe la care concurentele trebuie să treacă printr-un corp decupat cu măsurători şi dimensiuni standard. Cine nu le are nu poate trece. Or, la încercările mele de trecere se găsea mereu câte o măsurătoare nepotrivită, ba averea părinţilor, ba plecarea primei soţii, ba originea celei de-a doua. Cât timp această antropometrie nu se aplicase, fusesem folosit, promovat, apreciat. Odată noul sistem intrat în vigoare, am rămas constant pe pragul decupajului fără a-l mai putea trece, până astăzi. În primăvara anului 1975, la reducerea schemei institutului eram primul pe lista dării afară, scăpând numai graţie unor intervenţii superioare; în vara aceluiaşi an, Academia, atât de generoasă altădată în ceea ce priveşte plecările în străinătate, nu a vrut sa-mi dea nici măcar simpla recomandare pentru a-mi depune cererea la Miliţie. Atunci a fost singurul moment în care m-am gândit dacă nu ar fi mai bine să accept propunerea primei mele soţii; i-am scris în aprilie să se intereseze în principiu asupra acestei probleme dar să nu întreprindă nimic inainte de a-i comunica hotărârea mea definitivă. Am luat-o destul de repede şi în septembrie 1975 am introdus actiunea de divorţ. Din nefericire «ghinioanele» mele au continuat. În 1976 mi s-au refuzat paşaportul pentru Bulgaria unde urma să plec în cadrul schimbului dintre academii; în toamna aceluiaşi an toţi cercetătorii au fost împărţiţi în trei categorii, unii care pot preda la facultatea de istorie, unii care pot conduce doar licenţe, unii care pot doar supraveghea practica. Eu am fost inclus în categoria a II-a. În iarna aceluiaşi an s-a introdus la toate facultăţile din ţară un curs general de istoria patriei. Nu am fost socotit bun nici pentru această activitate, din tot institutul au fost aleşi doar fostul secretar de partid şi fostul secretar de UTC, cel dintâi binecunoscut pentru slaba sa pregătire, celălalt un începător. Fostul profesor de la Los Angeles şi Columbia nici măcar nu a fost trecut pe lista de propuneri pentru selecţie. Tot în iarna anului '76–'77 am fost scos de la secretariatul tehnico-ştiinţific al tratatului de istoria României, pregătit de Academie, fiind în cele din urmă reintrodus numai în urma unor intervenţii la dl. Burtică. De asemenea, în ianuarie 1977 Editura Ştiinţifică mi-a scos din planul pe anul în

curs ultima mea carte «Istoria gândirii politice româneşti», deşi apariţia ei fusese aprobată de CC încă din octombrie 1976. Motivul a fost lipsa de hârtie, cartea fiind reprogramată teoretic pentru 1978, deşi apariţia sa trebuia să concidă iniţial cu centenarul independenţei. Toate aceste fapte mi-au dat un sentiment de adâncă frustrare. Mă simţeam din nou un cetăţean de clasa a doua, dar nu ca în 1950 când eram bucuros să supravieţuiesc, ci după ce fusesem unul de clasa I. Nu era desigur o persecutare directă, nici strict personală, nimeni nu mă împiedica să citesc, să scriu. Dar nu poţi trăi numai între cărţi şi documente. Trebuia din când în când să ieşi la aer, să ai contact şi cu prezentul nu numai cu trecutul. Or, posibilităţile mele de manifestare erau îngustate continuu, ajunsesem la sentimentul lucrului degeaba, a inutilităţii lui"[713].

Atingând punctul culminant în toamna şi iarna anului 1976, frustrările lui Vlad Georgescu, precum şi sentimentul său că viitorul i se închide, au determinat hotărârea sa să devină disident, adică să „reziste". Se confirmă astfel o observaţie generală pe care Trond Gilberg a făcut-o în 1990, desigur, fără să fi lecturat dosarul istoricului, conform căreia este foarte probabil ca un intelectual să devină un opozant al sistemului, în clipa în care este împiedicat să se mişte ascendent în societate şi devine imobilizat pe un anumit palier social[714].

Dezbaterile din sfera academică referitoare la conceptul de rezistenţă contribuie într-o măsură indiscutabilă atât la înţelegerea fenomenului comunist în general, cât şi la raporturile dintre cetăţeni şi stat în cadrul regimurilor comuniste. În general, ele sunt structurate pe coordonatele a două modele interpretative şi analitice distincte: aşa-numita „şcoală" totalitară, proeminentă mai ales în anii '50 şi '60 ai secolului trecut, care argumentează ideea incapacităţii cetăţenilor de a se opune puterii într-o societate atomizată, respectiv modelul centrat pe „rezistenţă". Dificultăţile sau vulnerabilităţile teoriei rezistenţei constau în tendinţa de a considera drept acte de rezistenţă o gamă atât de variată de atitudini şi comportamente încât

[713] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, ff. 50–51.

[714] Trond Gilberg, *Nationalism and Communism in Romania. The Rise and Fall of Ceausescu's Personal Dictatorship*, Boulder, San Francisco & Oxford, Westview Press, 1990, p. 152.

conceptul însuşi riscă să-şi piardă semnificaţia: spre pildă, cel mai recent volum publicat de Lynne Viola, aferent acestei problematici, aplică eticheta de rezistenţă actelor de homosexualitate, portului de haine tradiţionale musulmane ori comerţului ilegal cu alimente etc[715]. Din acest punct poate pleca şi discuţia referitoare la ceea ce unii intelectuali din spaţiul public românesc au numit „rezistenţa prin cultură" în anii ceauşismului: spre pildă, din această perspectivă, „Şcoala" de la Păltiniş a filosofului Constantin Noica a fost un centru al rezistenţei împotriva „comunismului". În capitolul de faţă, asum definiţia propusă rezistenţei de către Timothy Johnston în cel mai recent volum pe care l-a publicat, definiţie conform căreia prin rezistenţă se înţelege „orice acţiune sau discurs produs în mod deliberat şi menit să submineze practicile sau instituţiile puterii"[716].

Ceea ce Vlad Georgescu a făcut în toamna şi iarna anului 1976, respectiv în primăvara lui 1977, a fost exact o încercare conştientă şi voluntară de a submina principiile pe baza cărora se fundamenta ordinea politică a regimului comunist din România. A scris atunci trei texte „subversive" – unele dintre ele le-a şi citit cu voce tare în apartamentul său bănuind că are instalată în locuinţă tehnică de ascultare ambientală – pe care, în seara zilei de 28 martie 1977 le-a înmânat ambasadorului american de la Bucureşti, Harry Barnes Jr., cu care era în relaţii apropiate. Scopul era expedierea şi (posibil) publicarea lor în afara ţării, întrucât era evidentă imposibilitatea difuzării lor în România. Toate se păstrează în arhiva fostei Securităţi, deoarece au fost confiscate în timpul percheziţiei întreprinse la domiciliul său în data de 29 martie 1977.

Primul dintre ele este ceea ce ulterior, în 1981, a devenit volumul „Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români, 1944–1977". În timpul achetei, la întrebarea când a redactat acel text de 75 de pagini şi în ce scop, „Bibliotecarul" a declarat: „la acest material am început să lucrez de prin luna noiembrie 1976 şi l-am definitivat în luna februarie 1977. L-am dactilografiat personal la o

[715] Lynne Viola, *Contending with Stalinism: Soviet Power and Popular Resistance in the 1930s*, Ithaca, Cornell University Press, 2002, pp. 17–44, 139–170.
[716] Timothy Johnston, *Being Soviet. Identity, Rumour and Everyday Life under Stalin, 1939–1953*, New York, Oxford University Press, Oxford, 2011, p. XXII.

maşină de scris de la locul meu de muncă fără să mai cunoască cineva conţinutul lui. Acest material era o analiză în viziunea concepţiei mele proprii a situaţiei social-politice a României în perioada 1944–1977”[717]. În mărturisirea pe care a scris-o în 12 aprilie 1977 la Rahova, istoricul îşi asumă textul astfel: „am ajuns a fi obsedat de ceea ce am numit în cele trei texte, cultul personalităţii. Am scris atunci Politică şi istorie, încercarea mea, de a-l explica istoriceşte”[718].

Al doilea text este un scurt pamflet a cărui ţintă este preşedintele Nicolae Ceauşescu, datat 6 martie 1977 – aşadar la două zile după cutremurul din 4 martie – şi poartă titlul „Ciuma lui Caragea”. În mod curios, în acest text numele dictatorului nu este menţionat. În scrisoarea pe care i-a trimis-o lui Mircea Eliade împreună cu cele trei texte, istoricul a considerat „Ciuma lui Caragea” drept „protestul şi reacţia faţă de mascarada cu care s-a îmbrăcat o mare dramă”[719]. Fără a insista prea mult asupra sa, citez totuşi din conţinut întrucât mi se pare caracteristic nu atât în privinţa stării generale din zilele care au urmat cutremurului, cât mai ales pentru felul de a gândi al lui Vlad Georgescu în acele momente:

> „Şi vodă Caragea şi Ştefan Lăcustă înaintea lui au rămas în istorie ca domni ai calamităţilor. Pe Caragea, lumea îl ştie graţie ciumii care i-a împuţinat ţara. Un mare flagel la o domnie de numai şase ani. Din 1970, în doar şapte, ne-au bântuit trei mari flagele, două potopuri şi un cutremur. Nu-i prea mult pentru o singură domnie? Ai spus că blocurile s-au dărâmat pentru că foştii proprietari capitalişti le-au înălţat fără grijă. Nici în aceste clipe nu poţi uita ideologia, nu renunţi la lupta de clasă. Dar blocul de la Lizeanu, dar poşta din Plevnei, dar blocul din Militari, dar centrul de calcul, toate abia construite, tot din vina proprietarilor s-au dărâmat? [...] Te-am privit din nou dând indicaţii. Platitudini. De pildă, să se înceapă demolările de sus în jos. Îţi crezi oamenii atât de înapoiaţi încât să fi început de la mijloc? Te ascultau toţi, ingineri, arhitecţi, constructori, îşi luau notiţe, aplecaţi din spate. De ce nu-i laşi să-şi facă meseria singuri, ca buni meseriaşi ce sunt, fără atâta amestec amatorist? [...]

[717] ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038 vol. I, f. 37.
[718] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, f. 51.
[719] *Ibidem*, f. 47.

> Pământul s-a scuturat pentru a spune că a venit vremea să se întoarcă fila [...]. Vodă Caragea a rămas în istorie prin ciuma care i-a împuţinat ţara. Un altul, înaintea sa, a rămas prin lăcuste. Domnia Ta vei rămâne prin două potopuri şi-un cutremur. Domnul cataclismelor, cum nu a fost altul în istoria românilor. Două potopuri şi-un cutremur. E mult pentru o singură domnie. Te sbaţi să intri în legendă. Atunci opreşte-te şi întoarce-te. Te vom urma, căci schimbarea domnilor, bucuria nebunilor. Iar de nu poţi, fă ca meşterul Manole: zideşte-ţi domniţa, lipeşte-ţi aripi de şiţă şi sări. Va rămâne pe urmă-ţi, cel puţin o fântână!"[720].

Al treilea text poartă titlul „Programul mişcării disidente din România". Este nedatat, dar ştim că la 16 martie 1977 el a fost citit de către Georgescu mamei şi soţiei sale[721]. Prin intermediul lui, autorul a făcut trecerea de la critica sistemului politic la acţiunea propriu-zisă, trecere posibilă doar în cadrul celei de-a treia etape sau faze a evoluţiei regimului comunist, aceea a „post-mobilizării". Dacă Dallin şi Breslauer au evidenţiat, încă din anul 1970, faptul că în această etapă slăbirea terorii politice a întărit legitimitatea regimului, dar în acelaşi timp a creat şi premisele apariţiei fenomenului disidenţei, un eveniment petrecut tot în anii '70 a contribuit într-o măsură notabilă la fundamentarea legală a acestor acţiuni disidente: Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa, încheiată la Helsinki în august 1975, al cărei Act Final a fost semnat de toate cele 33 de state participante, plus SUA şi Canada. Punându-şi semnătura pe acest document, Nicolae Ceauşescu se angaja la nivel internaţional să respecte şi o serie de drepturi fundamentale ale omului şi cetăţeanului. Probabil fără să conştientizeze în acele clipe posibilele consecinţe pe care gestul său le putea genera, Ceauşescu a acceptat un dar otrăvit. Nu întâmplător, criticii regimurilor comuniste din Europa Centrală şi Răsăriteană, indiferent de orientarea sau motivaţiile pe care le-au avut iniţial, au ajuns din acel moment să se refere constant, mai devreme sau mai târziu, la problema (ne)respectării drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti din statele lor[722], având în plus, ca niciodată înainte,

[720] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, ff. 2–3.
[721] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. I, ff. 9–11.
[722] Tony Judt, „The Dilemmas of Dissidence: the Politics of Opposition in

posibilitatea să le externalizeze prin apeluri la guvernele statelor semnatare, la diverse instituţii internaţionale, la agenţii de presă sau la organizaţii nonguvernamentale care monitorizau respectarea acestor drepturi. După cum arăt, exact la aceste drepturi s-a referit şi Vlad Georgescu în manifesul său.

Imediat după semnarea Actului Final de la Helsinki, problematica drepturilor omului a fost luată în serios atât de către disidenţii din Europa Centrală şi Răsăriteană, cât şi de guvernele occidentale, mai ales de guvernul SUA. Dat fiind faptul că principalul interes al guvernelor ţărilor comuniste semnatare fusese, în momentul acceptării Actului Final, conservarea *status-quo*-ului propriu, problema respectării drepturilor omului a fost iniţial neglijată. Evident, lucrurile nici nu se puteau petrece altfel în condiţiile în care logica funcţionării regimurilor comuniste avea la bază respingerea fără rest a oricărei forme de opoziţie internă. Însă, dată fiind natura lor ilegitimă – întrucât partidele comuniste nu guvernau pe baza unui mandat oferit de votul popular – fenomenul disidenţei era de-acum inevitabil să apară.

În România, amploarea fenomenului a fost mult mai mică decât în alte state comuniste europene, în general disidenţii acţionând solitar. În locul mişcărilor colective capabile să întreprindă proteste continue – precum Comitetul de Apărare al Muncitorilor din Polonia – în România au existat câţiva intelectuali care, deşi au ales să îşi facă publice criticile la adresa regimului – precum, de pildă, Paul Goma ori Vlad Georgescu – nu au fost în măsură să se coaguleze şi să se organizeze într-o mişcare de opoziţie unitară deşi, cu certitudine, ei şi-ar fi dorit acest lucru.

Mesajul sau dezideratele cuprinse în programul redactat de Vlad Georgescu se aseamănă, în datele lor fundamentale, cu cele revendicate în documentele similare elaborate de „colegii" săi disidenţi est-europeni. El nu atacă nici ordinea constituţională a ţării, nici legile sale fundamentale; ba dimpotrivă, tocmai pe acestea se întemeiază pentru a critica regimul politic. În esenţă,

---

East-Central Europe", în *Eastern European Politics and Societies*, 1988, No.2, p. 205.

programul nu cere schimbarea regimului – fapt de altminteri extrem de greu de imaginat oriunde în statele comuniste din Europa Centrală şi Răsăriteană în acea vreme –, ci respectarea *de facto* a legilor interne şi a acordurilor internaţionale pe care statul le-a semnat şi pe care, în teorie, le garanta. Primul paragraf precizează limpede că „Disidenţa română recunoaşte Constituţia ţării şi nu cere decât completa ei păzire. Disidenţa română recunoaşte articolele 1–2 din Constituţie care prevăd că România este republică socialistă şi că întreaga putere sa află în mâna poporului".

Următoarele cinci paragrafe cer recunoaşterea unei serii de drepturi fundamentale, precum dreptul la diferenţă, egalitatea politică, libertatea de exprimare şi de adunare, precum şi revenirea la conducerea colectivă iniţială, cea care a existat imediat după 1965. Le voi exemplifica pe toate prin câte un citat relevant:

§ *Dreptul la diferenţă*: „Disidenţa română recunoaşte articolul 3 din Constituţie care hotărăşte că PCR este forţa conducătoare în România. Dar forţa conducătoare nu înseamnă forţă unică. Constituţia nu prevede indivizibilitatea puterii. Întemeiată pe acest fapt, disidenţa română cere recunoaşterea în Constituţie a dreptului la disidenţă. În latină *disidea* înseamnă a fi diferit, disidenţa înseamnă diferenţă. Disidenţa română cere dreptul la diferenţă".

§ *Egalitatea politică*: „Disidenţa română recunoaşte articolul 17 din Constituţie care recunoaşte egalitatea tuturor cetăţenilor, nediscriminarea pe temei de naţionalitate, rasă, religie. Ea socoteşte însă că aceste drepte principii necesită un plus de preciziune. Disidenţa română cere introducerea în Constituţie şi a nediscriminării politice. Se practică astăzi în unele domenii segregaţia şi apartheidul de partid, nu toţi cetăţenii sunt egali, unii sunt mai egali decât alţii".

§ *Libertatea de exprimare*: „Disidenţa română recunoaşte articolele 18–21 din Constituţie care recunoaşte libertatea de exprimare, adunare, libertatea cuvântului. Românii se bucură de aceste drepturi, dar nu se bucură de dreptul exercitării acestor drepturi. Constituţia ţării trebuie să prevadă în mod precis ca aceste articole să devină realitate".

§ *Reformarea regimului prezidenţial degenerat*: „Disidenţa română recunoaşte articolele 71–76 din Constituţie care prevăd introducerea unui regim prezidenţial, dar socoteşte că în ultima vreme el a evoluat pe căi care nu sunt prevăzute de Constituţie. Preşedintele şi-a făcut chip cioplit, a introdus un regim monarhic care nu corespunde tradiţiei politice româneşti. Disidenţa română cere schimbarea acestui stil, revenirea la conducerea colectivă din 1965–1971”[723].

Este greu de estimat câţi români au citit textele lui Vlad Georgescu în anul 1977; în orice caz, în afară de ambasadorul Harry Barnes cu siguranţă le-au citit şi ofiţerii de Securitate care le-au ridicat în 29 aprilie 1977 din locuinţa sa, dar şi ofiţerii-magistraţi care ulterior au instrumentat cazul. Din păcate, preşedintele Nicolae Ceauşescu cu siguranţă nu le-a citit.

A doua zi după ce textele lui Vlad Georgescu au fost confiscate, în cadrul unei şedinţe a Comitetului Politic Executiv al PCR, atenţia şefului de partid şi de stat a fost atrasă de scrisoarea deschisă trimisă de Paul Goma Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, material „subversiv” ce reuşise să atragă deja un număr periculos de mare de semnături. Citez din stenograma şedinţei CPEx:

> „Nicolae Ceauşescu: «În legătură cu unele probleme privind activitatea *măgarului acesta de Goma*, care continuă să ia legătura prin telefon, şi acum, la Europa Liberă, s-a publicat o listă cu aproape 180 de oameni care au semnat-o [până în acel moment, *n.n.*].» Elena Ceauşescu: «Libertatea este libertate, dar pentru a-şi bate joc de popor (*sic!*), de eforturile lui, pentru aceştia nu există nici un fel de libertate». NC: «Trebuie loviţi, propriu-zis, fără cruţare. Aceasta ca măsură generală, tovarăşi, care să fie luate peste tot unde avem asemenea oameni. Să discutăm pe aceea (sic!), care nu au asemenea manifestări, să-i facem să înţeleagă, să-i determinăm ca fiecare să-şi vadă de treabă acolo unde este pus. Cu acesta care este aici, cu Goma, nici un fel de mişcare. Întrerupt telefonul, orice legături, cum încearcă să ia legătura cu ambasadorul, *arestat public, pentru spionaj şi trimis în judecată*. Fără nici un fel de discuţii şi toţi care vor proceda aşa»”[724].

[723] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, ff. 45–47.

[724] Vezi raportul Comisiei prezidenţiale pentru analiza dictaturii comuniste

Pe baza principiului bolşevic enunţat de Elena Ceauşescu, conform căruia adevărata libertate necesită reducerea la tăcere a adversarilor politici[725], s-au luat şi măsurile împotriva disidenţilor români.

În seara anterioară, la 29 martie 1977, Vlad Georgescu a fost arestat şi trimis în judecată, însă nu pentru spionaj, aşa cum a recomandat Ceauşescu a doua zi, ci pentru trădare prin transmiterea de secrete. Urmărit fiind de către Securitate sub numele „Bibliotecarul" de la 21 mai 1975 întrucât, pe de-o parte ar fi urmat să ocupe postul de director al Bibliotecii Române din New York, iar pe de alta soţia sa Ruxandra Racoviţă a plecat din ţară la 13 iunie 1973 şi nu s-a mai întors[726], pe parcursul anilor 1976 şi 1977 istoricul este ţinut sub observaţie şi supravegheat cu atenţie prin diferite mijloace: introducerea de tehnică operativă în locuinţa sa, interceptarea corespondenţei, obţinerea de note informative de la colegi etc. A fost chiar şi filat între 19 şi 27 martie 1977, acţiune care le-a permis ofiţerilor să constate nu doar legăturile sale cu ambasadorul american la Bucureşti ci şi faptul că istoricul *ştia* că este filat. De altfel, exact asta i-a spus şi colegului său de celulă, Trându, în seara zilei când a fost arestat – convorbirile dintre cei doi fiind înregistrate, transcrise şi păstrate în arhivă:

> „Vlad Georgescu: «da, eu am să le spun, fraţilor terminaţi cât mai repede, şi daţi-mi cât mai mult şi pe urmă vedem ce o ieşi!», Trându: «Eu din câte am înţeles treaba, e de vreo 2 săptămâni»; VG: «Da, am văzut şi mă pregătisem»; T: «Adică ai vrut să ajungi aici?» VG: «Da»; T: «Dar puteai să eviţi»; VG: «Nu am vrut eu. Cu cât e scandalul mai mare, cu atât e mai bine»"[727].

În seara zilei de 29 martie 1977, la ora 20, istoricul Vlad Georgescu a fost ridicat din locuinţa sa din strada Vasile Pârvan nr. 14, sector 7 Bucureşti[728]. Tot atunci au fost confiscate din apartamentul său şi manuscrisele menţionate, pe care istoricul

---

din România disponibil pe Internet la adresa http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf, p. 369, accesat la data de 18.06.2014.

[725] J.Arch Getty, Oleg V. Naumov, *op. cit.*, p. 28.

[726] ACNSAS, Fond SIE, Dosar nr. 27085, f. 63.

[727] ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038, f. 2.

[728] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. II, f. 146.

– aşa cum singur mărturiseşte – le-a lăsat intenţionat la vedere. Procesul-verbal semnat în acea zi de către colonelul Florea Gheorghiu, „organ de cercetare din direcţia cercetări penale a Ministerului de Interne" dispune „începerea urmăririi penale pentru infracţiunea de trădare prin transmiterea de secrete prevăzute de art. 157 al codului penal, săvârşită de Georgescu Vlad"[729].

A doua zi, ordonanţa de reţinere pentru 24 de ore este înlocuită de un mandat de arestare preventivă emis pe numele său. Ordonanţa de începere a urmăririi penale semnată atunci de procurorul militar colonel de justiţie Radu Ivan din cadrul Direcţiei Procuraturii Militare, deşi nu schimbă încadrarea infracţiunii inculpatului, este concepută în termeni mai duri decât procesul-verbal redactat în seara precedentă: istoricul devine acum nu doar „trădător", ci şi „pericol public". Din cauză că „a transmis reprezentantului unei puteri străine documente şi date care prin conţinutul şi importanţa lor sunt de natură să pericliteze securitatea statului, ceea ce se constituie în infracţiunea de trădare prin transmitere de secrete prevăzută de art. 157 alin. 2 cod penal, şi pedepsit cu închisoare de la 5 la 15 ani" procurorul dispune arestarea sa „întrucât lăsarea în libertate ar prezenta pericol pentru ordinea publică"[730].

Aducându-i-se la cunoştinţă faptele pentru care era incriminat, precum şi pedeapsa pe care era posibil să o primească, Vlad Georgescu refuză să-şi asume vinovăţia. În seara în care a fost arestat, în timpul interogatoriului, a declarat: „faţă de enormitatea unei asemenea acuzaţii nu-mi pot decât exprima indignarea. Este adevărat că sunt prieten cu dl. H. Barnes, ambasadorul SUA la Bucureşti, dar în nicio împrejurare nu am discutat cu domnia sa secrete de stat, în posesia cărora de altfel nu mă aflu"[731].

Mai mult decât atât, pe parcursul rundelor succesive de interogatorii care au urmat în zilele de la începutul lunii aprilie, istoricul nu numai că nu a exprimat niciun regret, ci dimpotrivă, a manifestat constant o atitudine oarecum senină, dar simultan

[729] ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038, vol. I, f. 2.
[730] *Ibidem*, f. 4.
[731] *Ibidem*, f. 28.

sfidătoare, faţă de anchetatorii săi – aşa cum reiese şi din lungile discuţii pe care le-a avut zilnic cu colegul său de celulă. Deşi nu şi-a recunoscut niciodată vinovăţia pentru acuzaţiile care au fost formulate la adresa sa, Georgescu a recunoscut totuşi că i-a înmânat ambasadorului SUA textele confiscate cu ocazia percheziţiei în scopul difuzării lor în afara României, inspirat fiind de acţiunea lui Paul Goma:

> „i-am dus lui H. Barnes textele respective înmânându-i-le într-o carte, în clipa în care am intrat în casa ambasadorului, în jur fiind diferite persoane invitate la recepţia organizată la domiciliul sus-numitului. Înmânarea acestei cărţi nu cred că ar fi atras atenţia cuiva, date fiind relaţiile de amiciţie dintre mine şi ambasador, iar cartea era scrisă de subsemnatul. Materialele înmânate lui Harry Barnes nu erau în concordanţă cu politica actuală a statului nostru, eu referindu-mă la unele aspecte, pe care doream să le schimb, aşa după cum rezultă din conţinutul documentelor care mi-au fost ridicate [...] am predat acele materiale ambasadorului american, în primul rând pentru a lua cunoştinţă de ele, iar în al doilea rând i-am comunicat că doresc să le trimit peste graniţă în vederea publicării şi difuzării lor”[732].

Într-o perioadă foarte scurtă de timp, „cazul” său – căci deja devenise un caz – a ajuns direct la vârful Ministerului de Interne, adică pe masa şefului suprem al Securităţii. Într-un raport referitor la Vlad Georgescu pe care ministrul Teodor Coman l-a întocmit la data de 14 aprilie 1977, acesta considera, în termenii săi buruienoşi şi demagogici care îi caracterizau discursul, că

> „datorită conţinutului şi caracterului acestor materiale, infracţiunea comisă de Georgescu Vlad, prezintă un pericol social deosebit pentru securitatea statului. Aceste fapte de trădare, au fost comise de Georgescu Vlad în perioada stării de necesitate, când întregul popor român depunea eforturi eroice pentru salvarea vieţilor omeneşti, a bunurilor materiale, pentru reintrarea în normal a activităţii şi înlăturarea urmărilor seismului, ceea ce dovedeşte ura înverşunată a celui în cauză împotriva orânduirii socialiste din ţara noastră”[733].

[732] ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038, vol. I, ff. 32–33.
[733] ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038, vol. V, ff. 68–69.

După aproximativ cinci săptămâni de cercetări, interogatorii şi audieri de martori, în pofida notei ministrului de Interne citate anterior şi a gravităţii capetelor de acuzare, Vlad Georgescu a fost brusc eliberat din arest şi, mai mult decât atât, reîncadrat la locul de muncă. Ordonanţa de punere în libertate semnată de colonelul de justiţie procuror militar Mihai Ştefănescu la data de 25 mai 1977 nu oferă niciun motiv clar, acesta mulţumindu-se să consemneze sec: „ţinând seama că în urma cercetărilor efectuate de către organele de Securitate din Ministerul de Interne, au fost elucidate toate aspectele legate de învinuirile ce i se aduc lui Georgescu Vlad, acesta recunoscându-şi vinovăţia, reţinerea sus-numitului în continuare nemaifiind necesară”[734]. Pe de altă parte, ordonanţa de scoatere a istoricului de sub urmărirea penală din data de 6 decembrie 1977 este la fel de evazivă; ea nu menţionează niciun motiv întemeiat, precizând însă, în plus faţă de ordonanţa de punere în liberate din 25 mai, că eliberarea s-a realizat de către procuratura militară „la propunerea organelor de Securitate”[735].

După eliberarea sa din 25 mai 1977 şi până la plecarea definitivă în Statele Unite ale Americii la începutul lunii mai 1979, atât istoricul, cât şi Securitatea şi-au continuat activităţile specifice, exact ca înaintea arestării: Vlad Georgescu pe cea de disident, exprimându-se în continuare în termeni critici la adresa conducerii superioare de partid şi de stat inclusiv în presa străină, însă cu mai multă prudenţă, respectiv Securitatea pe aceea de urmărire informativă.

Astfel, o notă semnată de generalul-maior Dumitru Tăbăcaru în data de 14 februarie 1979 aduce o informaţie în plus referitoare la motivul eliberării istoricului – conform ei, eliberarea s-ar fi produs datorită bunăvoinţei manifestată de „partid”: „[...] a fost scos de sub urmărire şi pus în libertate ca urmare a clemenţei acordată de conducerea superioară de partid şi a angajamentelor sale de a se abţine de la acţiuni ostile”[736]. În realitate, nici „partidul”, nici „statul” şi nici Securitatea nu au fost subit cuprinse de remuşcări sau de milă pentru că Vlad Georgescu a

[734] ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038, vol. II, f. 3.
[735] ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038, vol. I, f. 90.
[736] ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. I, f. 49.

fost arestat – în consecinţă hotărând să dea dovadă de clemenţă şi să-l elibereze – ci pentru că, în fapt, au fost constrânşi să procedeze astfel pentru a evita să provoace un scandal internaţional în măsură să deterioreze atât imaginea României, cât şi relaţiile sale externe.

Imediat după arestare, colegii şi prietenii săi americani au aflat despre această situaţie. Directorul IREX (Consiliul pentru Schimburi Ştiinţifice Internaţionale din Statele Unite ale Americii), Allen Kassof, alături de profesorul István Deák de la Columbia University din New York şi profesorul Walter Garvisson (Ohio State University), cu toţii îngrijoraţi de situaţia istoricului român, au compus un memoriu pe care l-au propus spre semnare şi altor universitari americani, ameninţând să demareze o campanie publică împotriva autorităţilor de la Bucureşti[737]. În complementaritate, Kassof a depus la subcomitetul Senatului american un document referitor la modul cum sunt respectate drepturile omului în România. După cum documentele aflate în arhiva fostei Securităţi demonstrează, aceste acţiuni erau cunoscute la Bucureşti aproape în timp real. Nu în ultimul rând, după toate aparenţele, profesorul Zbigniew Brzezinski însuşi – amic cu Vlad Georgescu şi fost coleg cu acesta la Columbia University în 1973 – devenit între timp consilierul preşedintelui Jimmy Carter pe probleme de securitate naţională, se pare că ar fi intervenit în favoarea soluţionării cazului Vlad Georgescu. Un răspuns exact la întrebarea dacă Brzezinski a intervenit direct sau nu, răspuns întemeiat pe probe documentare irefutabile nu poate fi formulat, întrucât documentele cunoscute în clipa de faţă nu indică explicit o astfel de intervenţie. Totuşi, se poate ca ea să se fi produs, cunoscută fiind atât implicarea ulterioară a lui Brzezinski în obţinerea vizei de către Vlad Georgescu pentru SUA pe parcursul anului 1978[738], cât şi a consilierului M. Nimetz din cadrul Departamentului de Stat al SUA care a citat, în decembrie 1978, cazul lui Vlad Georgescu drept „exemplu de dificultăţi ce pot crea greutăţi relaţiilor româno-americane”[739].

[737] *Ibidem*, f. 13.
[738] *Ibidem*, f. 30.
[739] Conform notei din 15 ianuarie 1979 semnată de generalul-locotenent Gheorghe Moga, în ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. I, f. 79.

În orice caz, fapt este că în final deznodământul a fost unul favorabil istoricului român.

După eliberare nu s-a mai pus niciodată la modul serios problema arestării sale. Între 1977 şi 1979, Vlad Georgescu a continuat să întreţină vechile legături cu diplomaţii americani din Bucureşti. Deşi formal era în continuare angajat al Institutului de Studii Sud-Est Europene, în această perioadă activitatea lui ştiinţifică a încetat. Conform rapoartelor şi sintezelor care au rezultat în urma acţiunilor de filaj la care a fost supus, nici măcar nu a mai petrecut prea mult timp la locul de muncă. De asemenea, nu a ezitat să-şi împărtăşească opiniile critice în raport cu regimul. După toate datele, energiile sale au fost concentrate în sensul obţinerii aprobărilor necesare în scopul plecării în Statele Unite ale Americii, unde obţinuse o bursă oferită de „Woodrow Wilson International Center for Scholars". În cele din urmă, a reuşit să le obţină la 10 aprilie 1979, însă numai după ce asupra autorităţilor române fuseseră aplicate presiuni din diferite direcţii. Spre pildă, într-o notă pe care a semnat-o la 15 ianuarie 1979, generalul-locotenent Gheorghe Moga a arătat că în cursul anului 1978,

> „Harry Barnes jr., fost ambasador, în timpul unor acţiuni protocolare care au avut loc la ambasada românească din Washington, a regretat că prietenia sa cu Vlad Georgescu creează greutăţi atât acestuia cât şi relaţiilor româno-americane. În decembrie 1978 directorul fundaţiei Woodrow Wilson a intervenit la ambasada română din SUA că, dacă Vlad Georgescu nu primeşte bursa, va fi nevoit ca prin raportul ce-l va prezenta Congresului SUA peste două luni, să informeze despre acest caz unic de refuz"[740].

De asemenea, în anul 1978, însuşi şeful DSS, ministrul-secretar de stat Tudor Postelnicu, consemna într-o notă faptul că

> „În prezent, unele personalităţi oficiale americane se interesează despre modul de rezolvare de către autorităţile române a plecării lui Georgescu Vlad în SUA în cadrul unei burse oferită pe timp de un an de centrul Wilson. Astfel, în luna iunie 1978, James Billington, directorul centrului Wilson s-a interesat la ambasada română din Washington, dacă s-a acordat viza de

[740] *Ibidem.*

> plecare celui în cauză, menţionând că această problemă este în atenţia lui Z. Brzezinski – consilier al preşedintelui SUA pentru problemele securităţii naţionale. În ultima perioadă, Georgescu Vlad a luat legătura telefonic cu unele persoane din SUA, cărora le-a solicitat să intervină pe lângă Deak Istvan, Harry Barnes şi directorul centrului Wilson să întreprindă demersuri şi chiar presiuni pe lângă autorităţile române, în vederea acordării vizei de plecare în SUA"[741].

Ca şi în 1977, şi de această dată autorităţile române au fost nevoite să dea dovadă de „clemenţă" şi să aprobe plecarea fostului inculpat pentru „trădare". După aproximativ o lună de la primirea aprobării, istoricul a părăsit definitiv ţara pentru a se muta temporar în SUA – aşa cum rezultă din scrisoarea pe care i-a trimis-o mamei sale la 18 mai 1979[742].

Dosarul de urmărire informativă „Bibliotecarul" nu este închis însă decât la 22 decembrie 1981, după ce în prealabil o altă direcţie a Securităţii i-a deschis încă un dosar de urmărire la data de 3 iulie 1981, pe numele – de inspiraţie biblică – „Iuda"[743]. Întrucât, până la data de 1 ianuarie 1982 când a devenit directorul secţiei româneşti din cadrul Radio Free Europe/Radio Liberty din München, a avut intervenţii critice la adresa regimului şi a lui Nicolae Ceauşescu pe calea undelor, la 15 octombrie 1981 ofiţerul care a întocmit planul „de măsuri în acţiunea informativă privind pe Georgescu Vlad conspirativ IUDA" a propus ca, în situaţia în care celelalte mijloace prin care ar putea fi determinat să înceteze „activitatea antiromânească" eşuează, să se demareze „pregătirea condiţiilor pentru a trece la neutralizarea sa"[744].

Începând din acest moment însă, activitatea sa publică se contopeşte aproape în totalitate cu cea a postului de radio pe care a ales să îl servească. Moartea prematură a istoricului, survenită la 13 noiembrie 1988 în urma unei tumori maligne intracraniene, l-a împiedicat să-l vadă căzut pe dictatorul comunist împotriva căruia a citit aproape săptămânal câte un editorial în faţa microfonului.

---

741 ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038, vol. V, f. 67.
742 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. I, f. 254.
743 ACNSAS, Fond SIE, Dosar nr. 27085, f. 113.
744 *Ibidem*, f. 12.

Concluzii

Lucrarea de faţă nu constituie o „radiografiere", un bilanţ sau un substitut de sinteză capabilă să ofere o viziune de ansamblu asupra evoluţiei unui domeniu al culturii atât de complex cum este ştiinţa istorică pe parcursul jumătăţii de secol corespunzătoare dictaturii comuniste în România. Date fiind multiplele neajunsuri cu care cercetătorul acestei perioade se confruntă inevitabil – limitări de natură bibliografică, de resurse, de acces la arhivele instituţiilor producătoare de cunoaştere istorică sub comunism, lipsa instrumentelor de lucru, a restituirilor secvenţiale atât de necesare unui astfel de demers, etc. – consider că în clipa de faţă sinteza încă nu poate constitui un deziderat realizabil.

Cu toate acestea am încercat ca, prin realizarea prezentului set de decupaje tematice, cronologice, evenimenţiale şi biografice, să contribui la adâncirea cunoaşterii condiţiei ştiinţei istorice, a istoriografiei şi a oamenilor chemaţi să le slujească în perioada comunistă. În acest sens am cercetat şi exploatat o gamă variată de izvoare şi surse istorice dintre care, până în prezent, un segment semnificativ rămăseseră nestudiate. Prin urmare, temele pe care le-am discutat aici necesită a fi lecturate în continuitatea interpretărilor disponibile la momentul actual, alături de ele şi nu în locul lor aşadar, spre întregirea şi completarea înţelegerii unei deosebit de vaste problematici.

Primii ani „republicani" au reprezentat, pentru cultura română postbelică, o perioadă de ample şi profunde transformări, perioadă care poartă numele generic de „revoluţie culturală". Atât structura tradiţională a comunităţii epistemice a istoricilor, cât şi discursul istoriografic românesc modern, aşa cum s-au structurat ele pe parcursul primei jumătăţi a secolului al XX-lea,

au fost radical reconfigurate în doar câţiva ani. În condiţiile în care fie şi o firavă „tradiţie" marxistă antebelică autentică a lipsit cu desăvârşire din spaţiul nostru cultural, elita politică de la Bucureşti a îmbrăţişat modelul cultural sovietic – într-o primă fază cel puţin – fără rest. Ştiinţa istorică, asemeni celorlalte ştiinţe sociale şi umaniste sensibile din punct de vedere politic, a fost subordonată astfel total intereselor politice de moment ale partidului conducător. Pe de altă parte, faptul că sistemul politic însuşi avea un indiscutabil caracter ideocratic, întemeindu-se şi sprijinindu-se pe o anumită filosofie şi pe o anumită viziune asupra trecutului, care trebuia să îi justifice existenţa, nu a putut provoca decât o şi mai puternică ideologizare a discursului istoric. Forma sa extremă a fost fixată şi codificată în paginile manualului unic şi obligatoriu *Istoria R.P.R.*, în diferitele sale ediţii care s-au succedat între anii 1947 şi 1956. De o sărăcie intelectuală extremă, urmând fidel şi prezentând într-o manieră ultra-dogmatică ideile lui Stalin, expuse în *Istoria P.C.(b) U.S. Curs scurt*, manualul nu a fost deloc inovator sub raport teoretic, metodologic sau conceptual. Paradoxul acestor ani ai exceselor de tot felul care au caracterizat stalinismul dezlănţuit a fost reprezentat însă de faptul că, în câmpul istoriografic, au reuşit să supravieţuiască profesional un număr relativ însemnat de „foşti", adică de cercetători ştiinţifici şi de cadre universitare formate în perioada imediat premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial.

După moartea lui Stalin survenită în primăvara anului 1953, dar mai ales după marginalizarea lui Mihail Roller, în cadrul „frontului istoricilor" începând cu anii 1954–1955, ei au putut prelua (natural, cu acordul decidenţilor politici) posturile de gestiune şi control ale domeniului. În plus, o parte a istoricilor, până în acel moment excluşi din câmpul profesional, au fost asociaţi la diverse proiecte, iar ulterior, treptat, au fost cooptaţi şi reintegraţi în munca ştiinţifică, în institutele de cercetare şi mai târziu chiar şi în instituţiile de învăţământ superior din principalele centre universitare ale ţării. De notat că fenomenul a avut o evoluţie graduală şi neuniformă. În acelaşi timp, pe parcursul celei de-a doua jumătăţi a deceniului şase, aceşti istorici, împreună cu discipolii lor şi cu o serie de tineri întorşi de la studii

din URSS, cei mai mulţi dintre istoricii „vechi" şi-au concentrat eforturile pentru a îndeplini sarcina trasată de către prim-secretarul CC al PMR în decembrie 1955: întocmirea tratatului *Istoria României*. Lipsit de clişeele, distorsionările şi mistificările stridente din *Istoria R.P.R.*, *Istoria României* a reprezentat, în intervalul 1960–1964, cotitura spre un discurs istoriografic hibrid, de tip *marxist şi naţionalist* în acelaşi timp. Fiind publicată într-o perioadă marcată de reevaluări, ezitări, incertitudini, reveniri şi contradicţii, lucrarea este prima şi singura sinteză academică de istorie naţională publicată în timpul regimului comunist în România. În egală măsură, ea este una dintre operele istoriografice oficiale relativ moderate atât în materie de excese marxist-leniniste, cât şi naţionaliste.

Primii câţiva ani care au urmat Congresului al IX-lea al PCR au constituit, în ceea ce priveşte evoluţia şi dezvoltarea cercetării istorice româneşti, o perioadă de nesperate deschideri şi posibilităţi de manifestare în plan profesional. Convenţional, perioada debutează aproximativ în jurul anilor 1964–1965 (moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej poate fi considerată un reper simbolic în acest sens) şi se încheie cândva în anii 1974–1976, după publicarea sintezei istorice cuprinse în *Programul* PCR din 1975, a variantei sale extinse *Probleme fundamentale ale istoriei patriei şi Partidului Comunist Român* un an mai târziu, în urma desfăşurării primului Congres al educaţiei politice şi al culturii socialiste. În capitolul III pe care l-am dedicat acestei perioade am încercat să prezint în linii generale – apelând la exemple, situaţii şi episoade concrete care s-au petrecut atunci – mai curând limitele „liberalizării" pe „frontul istoriografic", respectiv ale aşa-zisei normalizări a vieţii culturale pe care politicile PCR ar fi creat-o. În tot cazul, la finele deceniului opt ea devenise deja o plăcută amintire atât pentru unii istorici, cât şi pentru intelectualii români în genere. Din punctul de vedere al cadrului legislativ care reglementa funcţionarea instituţiilor de profil, producţia istoriografică a cunoscut un nou proces de centralizare asemănător cu cel derulat în prima parte a anilor 1950, însă de această dată fenomenul a avut un caracter mult mai pronunţat. La fel ca în perioada revoluţiei culturale, activiştii de partid şi-au rezervat pe de-o parte dreptul de a monitoriza,

controla şi cenzura cu stricteţe procesul de creare a cunoaşterii istorice. Pe de alta, spre deosebire de epoca Mihail Roller-Leonte Răutu, activişti de partid metamorfozaţi în istorici au început şi să *scrie* istorie, atacând toate epocile şi problemele posibile ale trecutului, de la Antichitatea dacică până la „măreţele împliniri" pe care le-ar fi adus epoca Nicolae Ceauşescu. Începând cu luna ianuarie a anului 1977, istoria lor a inundat toate instituţiile de învăţământ superior din România, obligate de-acum să introducă în planurile de învăţământ un curs care să-i familiarizeze pe toţi studenţii cu principalele probleme de istorie ale ţării şi ale PCR.

În vara anului 1980, capitala României socialiste a găzduit ultima mare manifestare ştiinţifică cu participare internaţională, la a cărei organizare PCR a contribuit într-o măsură semnificativă. Pentru organizatorii români, ea nu a constituit în primul rând un eveniment cu caracter strict ştiinţific ori intelectual, ci mai ales un prilej de a face propagandă internaţională regimului politic ceauşist. După cum reiese cu limpezime din documentele aflate în arhiva fostului CC al PCR, pe preşedintele român îl interesa în primul rând să capitalizeze în beneficiul său personal „succesele" pe care istoricii români urmau să le obţină în cadrul celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice. Ca orice militanţi ai frontului ideologic, şi istoricii trebuiau să contribuie la consolidarea aureolei sale de „campion" al păcii mondiale. Cei câţiva istorici desemnaţi să reprezinte RSR au avut, din perspectivă ştiinţifică, şi sarcina de a-şi convinge confraţii străini de justeţea tezelor oficiale ale istoriografiei române, mai ales într-o serie de probleme istorice sensibile. Pe acestea le-am prezentat şi le-am discutat pe larg în cea de-a doua secţiune a capitolului V.

În esenţa lor corecte, noţiunile de vechime, continuitate şi unitate culturală, etnică, lingvistică şi efemer politică a poporului român au fost simplificate şi deformate abuziv, repetate obsesiv şi proclamate cu o agresivitate prea puţin disimulată pe parcursul deceniului nouă. La fel cum procedaseră în 1938 autorii *Cursului scurt* de istorie a PC(b)US, când au sărăcit brutal marxismul, şi istoricii-activişti români în anii 1980 au schematizat într-o manieră caricaturală ideile-forţă care au stat la

temelia discursului identitar românesc modern încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În capitolele IV şi V ale volumului său, redactat încă din anii 1976–1977, Vlad Georgescu repertoriază cele mai bizare excese discursive ale acestui nou gen de naraţiune istoriografică de factură, la o primă vedere, naţionalistă şi socialistă. În realitate, discursul oficial sedimentat pe parcursul acelor ani în *Anale de istorie*, *Revista de istorie*, iar ulterior, în deceniul nouă codificat în cele şase volume care compun *Istoria militară a poporului român* editată sub egita Centrului de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară, nu a fost unul naţional-comunist, ci naţional-stalinist: profund anti-ştiinţific, net anti-marxist şi – date fiind efectele sale nocive asupra culturii române – în cele din urmă şi anti-patriotic.

Volumul mai sus amintit, pe care istoricul bucureştean Vlad Georgescu l-a încheiat în 1977, marchează finalul carierei sale profesionale în România comunistă, consacrându-l ca disident anticomunist. Am dedicat ultimul capitol al prezentei lucrări personalităţii şi activităţii sale exemplare, unice în peisajul cultural al României ceauşiste: a fost, într-adevăr, singurul istoric din RSR care a ales opoziţia deschisă faţă de regimul comunist. Născut în 1937 la Bucureşti într-o familie de „burghezi", adolescenţa şi tinereţea lui Vlad Georgescu au coincis cu anii cei mai negri ai stalinismului, respectiv cu perioada de relativă relaxare care a urmat morţii lui Stalin. Biografia sa, până spre mijlocul anilor 1970, este una ca oricare alta, cât de poate de firească pentru un intelectual trăitor în vremurile respective. Singurul aspect care ar putea să-l deosebească de confraţii săi cu vârste asemănătoare este ascensiunea profesională rapidă, în pofida faptului că nu a fost niciodată membru de partid. După ce a furnizat Securităţii câteva note benigne pe parcursul anilor 1960, istoricul-informator a fost abandonat de structuri şi considerat inutil, un „rebut" al muncii informative. La mijlocul anilor 1970, simţind cum intră în impas din punct de vedere profesional, alege să nu-şi mai „vadă de istorie" şi să îmbrăţişeze disidenţa. Descriu amănunţit în cuprinsul capitolului şase, pe baza documentelor păstrate în arhiva CNSAS, acest episod din viaţa sa precum şi consecinţele lui imediate. Deşi încă din deceniul nouă al secolului trecut au circulat în rândul emigraţiei

române felurite ipoteze şi speculaţii referitoare la apartenenţa sa ascunsă fie la Securitate, fie la Central Intelligence Agency – cea din urmă idee nefiind altceva decât o dezinformare lansată chiar de către DSS în scopul decredibilizării istoricului – datele disponibile în clipa de faţă împiedică formularea unor concluzii definitive în acest sens.

Alegând să supun analizei instituţii, personalităţi, probleme, reviste ştiinţifice şi lucrări propriu-zise de istorie publicate în România comunistă, consider că interpretările pe care le propun în lucrare contribuie la completarea, nuanţarea şi revizuirea înţelegerii pe care ne-o putem forma în legătură cu condiţia istoricului înainte de 1989, a funcţionării câmpului intelectual, a politicilor culturale comuniste şi a mecanismelor de producere a cunoaşterii.

Bibliografie

IZVOARE

A. Needitate

I. Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii:

1. ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 195665.
2. ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 015155, vol. I, vol. II.
3. ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I.
4. ACNSAS, Fond SIE, Dosar nr. 27085 (S39).
5. ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 041596, vol. I, vol. II, vol. III.
6. ACNSAS, Fond Penal, Dosar nr. 000038, vol. I, vol. II, vol. III, vol. IV, vol. V.

II. Arhivele Naţionale Istorice Centrale – Fond CC al PCR, Secţia de Agitaţie şi Propagandă, 1949–1989.

B. Editate

I. Volume de documente:

1. Banu, Florian, *Aprilie 1964. „Primăvara de la Bucureşti". Cum s-a adoptat „Declaraţia de independenţă" a României?*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2004.
2. Berciu-Drăghicescu, Adina, *Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti. 150 de ani de învăţământ filologic românesc, 1863–2013*, Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2013.
3. Berindei, Mihnea; Dobrincu, Dorin; Goşu, Armand, *Istoria comunismului din România. Documente Nicolae Ceauşescu (1965–1971)*, Iaşi, Ed. Polirom, 2012.
4. Chiper, Ioan; Anton, Mioara, *Instaurarea regimului Ceauşescu. Continuitate şi ruptură în relaţiile româno-sovietice*, Bucureşti, Ed. Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2003.
5. Cătănuş, Dan, *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Bucureşti, Ed. Vremea, 2005.
6. Cătănuş, Dan, *Intelectuali români în arhivele comunismului*, Bucureşti, Ed. Nemira, 2006.

7. Corobca, Liliana, *Epurarea cărţilor în România (1944–1964): documente*, Bucureşti, Ed. Tritonic, 2010.
8. Mocanu, Marin Radu, *Cenzura comunistă (documente)*, Bucureşti, Ed. Albatros, 2001.
9. Opriş, Ioan, *Istoricii şi Securitatea*, 2 vol, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2004–2006.
10. Pavelescu, Alina; Dumitru, Laura, *P.C.R. şi intelectualii în primii ani ai regimului Ceauşescu (1965–1972)*, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 2007.
11. Pleşa, Liviu, Neagoe-Pleşa, Elis, (editori), *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, Bucureşti, Ed. Nemira & CNSAS, 2006, 2 vol.
12. Zainea, Ion, *Cenzura istoriei, istoria cenzurată: documente (1966–1972)*, Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 2006.

BIBLIOGRAFIE

I. Literatură generală:

1. Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2006.
2. Baehr, Peter, *Hannah Arendt, Totalitarianism and the Social Sciences*, Stanford, Stanford University Press, 2010.
3. Berciu-Drăghicescu, Adina, Bozgan, Ovidiu, *O istorie a Universităţii din Bucureşti (1864–2004)*, Bucureşti, Ed. Universităţii Bucureşti, 2004.
4. Berindei, Dan, *Drumuri în lume*, Bucureşti, Ed. Paralela 45, 2005.
5. Berindei, Dan, *Istoria Academiei Române (1866–2006)*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 2006.
6. Berlin, Isaiah, *The Hedgehog and the Fox: An Essay on Tolstoy's View of History*, London, Weidenfeld & Nicolson, 1953.
7. Boia, Lucian, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 şi 1950*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2011.
8. Boia, Lucian, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1997.
9. Boia, Lucian, *Mitologia ştiinţifică a comunismului*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1999.
10. Boia, Lucian, *Mituri istorice româneşti*, Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 1995.
11. Boia, Lucian, *Miturile comunismului românesc*, Bucureşti, Ed. Nemira, 1998.
12. Bourdieu, Pierre, *Science de la science et réflexivité*, Paris, Éd. Raisons d'agir, 2001.

13. Brătianu, Gheorghe I., *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumaine*, Bucarest, Moniteur Officiel et Imprimeries de l'Etat: Imprimerie Nationale, 1937.
14. Brubaker, Rogers, *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*, 9th edition, Cambridge University Press, 2009.
15. Brudny, Yitzhak M., *Reinventing Russia. Russian Nationalism and the Soviet State 1953–1991*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts/ London, England, 1998.
16. Brzezinski, Zbigniew, *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*, 3rd edition, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1971.
17. Burakowski, Adam, *Dictatura lui Nicolae Ceauşescu 1965–1989. Geniul Carpaţilor*, Iaşi, Ed. Polirom, 2011.
18. Chehabi, H. E., and Linz J. Juan (eds.), *Sultanistic Regimes*, The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1998.
19. Churchward, L.G., *The Soviet Intelligentsia. An Essay on the Social Structure and Roles of Soviet Intellectuals During the 1960s*, London and Boston, Routledge and Paul Kegan, 1973.
20. Comşa, Daniela, *Constantin şi Hadrian Daicoviciu, memoria imaginilor*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2010.
21. Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, ed. a IV-a, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2010.
22. Dallin Alexander, Breslauer, George W., *Political Terror in Communist Systems*, Stanford, Stanford University Press, 1970.
23. Djilas, Milovan, *La nouvelle classe dirigeante*, Paris, Plon, 1957.
24. Eakin, Paul John, (ed.), *The Ethics of Life Writing*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2004.
25. Falk, Barbara J., *The Dilemmas of Dissidence in East-Central Europe*, Budapest – New York, Central European University Press, 2003.
26. Ficeac, Bogdan, *Cenzura comunistă şi formarea „omului nou"*, Bucureşti, Ed. Nemira, 1999.
27. Foucault, Michel, *L'archéologie du savoir*, Paris, Éditions Gallimard, 1969.
28. Georgescu, Vlad, *România anilor '80*, München, Jon Dumitru Verlag, 1994.
29. Getty, Arch J; Naumov, Oleg V. *The Road to Terror. Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932–1939*, Yale University Press, New Haven & London, 1999.
30. Getty, Arch J.; Naumov, Oleg V., *Yezhov. The Rise of Stalin's „Iron Fist"*, New Haven & London, Yale University Press, 2008.
31. Gheorghiu, Mihai Dinu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii şi traiectorii sociale*, Iaşi, Ed. Polirom, 2007.

32. Gilberg, Trond, *Nationalism and Communism in Romania. The Rise and Fall of Ceausescu's Personal Dictatorship*, Boulder, San Francisco & Oxford, Westview Press, 1990.
33. Gill, Graeme, *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
34. Havel, Vaclav, „The Power of the Powerless", în *The Power of the Powerless. Citizens against the state in central-eastern Europe*, London & New York, Routledge, 2010.
35. Huntington, Samuel P., „Social and Institutional Dynamics of One-Party Systems", în Samuel P. Huntington and Clement H. Moore, *Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of Established One-Party Systems*, New York and London, Basic Books, 1970.
36. Ionescu-Gură, Nicoleta, *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948–1950. Transformări instituţionale*, Bucureşti, Ed. All, 2005.
37. Johnston, Timothy, *Being Soviet. Identity, Rumour and Everyday Life under Stalin, 1939–1953*, New York, Oxford University Press, Oxford, 2011.
38. Jowitt, Keneth, „Inclusion and Mobilization in European Leninist Regimes", în *World Politics*, Vol.28, No.1, October 1975.
39. Jowitt, Kenneth, *New World Disorder. The Leninist Extinction*, University of California Press, Los Angeles, 1992.
40. Jowitt, Kenneth, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944–1965*, Los Angeles, University of California Press, 1971.
41. Judt, Tony, „The Dilemmas of Dissidence: the Politics of Opposition in East-Central Europe", în *Eastern European Politics and Societies*, 1988, no.2.
42. Kemp-Welch, A., *Poland under Communism. A Cold War History*, Cambridge, New York, Cambridge University Press, 2008.
43. King, Robert R., *A History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution Press, 1980.
44. Kojevnikov, Alexei, „Games of Stalinist democracy: ideological discussions in Soviet sciences, 1947–52", în *Stalinism. New Directions*, (ed. Sheila Fitzpatrick), Routledge, London and New York, 2000.
45. Köpeczi, Béla; Makkai, László; Mócsy, András; Szász, Zoltan, *History of Transylvania*, Vol. 1, Columbia University Press, New York, 2001.
46. Kornai, János, *The Socialist System. The Political Economy of Communism*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1992.

47. Kotkin, Stephen, *Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization*, University of California Press, Los Angeles & London, 1995.
48. Litvin, Alter L., *Writing History in Twentieth-Century Russia. A View from Within*, Palgrave Macmillan, 2001.
49. Lupaş, Ioan, *Istoria unirii românilor*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", 1937.
50. Marx, Karl, *Însemnări despre români. Manuscrise inedite*, Bucureşti, Ed. Academiei RPR, 1964.
51. Meyer, Alfred G. „Authority in Communist Political Systems", în Lewis J. Edinger, *Political Leadership in Industrialized Societies*, New York, John Willey and Sons, 1967.
52. Mihalache, Andi, *Pe urmele lui Marx. Studii despre comunism şi consecinţele sale*, Iaşi, Ed. Alfa, 2005.
53. Moisa, Gabriel, *Direcţii şi tendinţe în istoriografia românească, 1989–2006*, Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 2006.
54. Nitescu, Marin, *Dialectica puterii. Eseu politologic*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995.
55. Panaitescu, Petre P., *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, Bucureşti, Ed. de Stat, 1947.
56. Papacostea, Şerban, „Andrei Oţetea, director al Institutului de Istorie «Nicolae Iorga»", în *Revista istorică*, tom V, nr. 7–8, 1994.
57. Petrescu, Dragoş, „Community-Building and Identity Politics in Gheorghiu-Dej's Romania, 1956–1964", în *Stalinism Revisited* (ed. Vladimir Tismăneanu), Central European University Press, Budapest-New York, 2009.
58. Pleşu, Andrei, „Intellectual Life Under Dictatorship", în *Representations*, No. 49, *Special Issue: Identifying Histories: Eastern Europe Before and After 1989*, Winter 1995.
59. Pohl, Karl Heinrich, *Historiker in der DDR*, Goettingen, Ed. Vandenhoeck&Ruprecht, 1997.
60. Pop, Ioan-Aurel; Nägler, Thomas, (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Vol. I, ediţia a II-a, Cluj-Napoca, Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, 2009.
61. Popkin, Jeremy D., *History, Historians & Autobiography*, Chicago, The University of Chicago Press, 2005.
62. Portelli, Alessandro, „What Makes Oral History Different", în *The Oral History Reader*, edited by Robert Perks and Alistair Thomson, London & New York, Routledge, 1998.
63. Priestland, David, *Stalinism and the Politics of Mobilization. Ideas, Power and Terror in Inter-war Russia*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2007.

64. *Publicaţiile scoase din circulaţie până la 1 iunie 1946,* Comisia pentru aplicarea articolului 16 din Convenţia de armistiţiu, Bucureşti, 1946.
65. Rad, Ilie, (coord.), *Cenzura în România*, Cluj-Napoca, Ed. Tribuna, 2012.
66. Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie Gyurcsik, Margareta Gyurcsik, Timişoara, Ed. Amarcord, 2001.
67. Rubinstein, Joshua, (ed.), *The KGB File of Andrei Sakharov*, Yale University Press, New Haven & London, 2005.
68. Rusu, Claudiu Petru, *Construcţia şi instrumentalizarea ideii de naţiune în perioada regimului comunist din România, 1948–1971*, Cluj-Napoca, 2012.
69. Saïd, Edward, *Orientalism*, Timişoara, Ed. Amarcord, 2001.
70. Sandle, Mark, „A Triumph of Ideological Hairdressing? Intellectual Life in the Brezhnev Era Reconsidered", în Edwin Bacon, Mark Sandle (ed.), *Brezhnev Reconsidered*, New York, Palgrave Macmillan, 2002.
71. Shlapentokh, Vladimir; Shiraev, Eric; Carroll, Eero, *The Soviet Union. Internal and External Perspectives on Soviet Society*, New York, Palgrave Macmillan, 2008.
72. Soulet, Jean-François, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent*, Iaşi, Ed. Polirom, 2008.
73. Tănase, Stelian, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948–1965*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1998.
74. Tismăneanu, Vladimir, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2008.
75. Tismăneanu, Vladimir, *Lumea secretă a nomenclaturii, Amintiri, dezvăluiri, portrete*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2012.
76. Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iaşi, Ed. Polirom, 2005.
77. Ulam, Adam B., *Stalin. The Man and His Era*, London & New York, Tauris Parke Paperback/I.B. Tauris, 1997.
78. Vatulescu, Cristina, *Police Aesthetics. Literature, Film and the Secret Police in Soviet Times*, Stanford, Stanford University Press, 2010.
79. Velimirovici, Felician, „Despre Republica Socialistă România şi patriotismul ceauşist", în revista *22*, articol disponibil pe Internet, la adresa http://www.revista22.ro/despre-republica-socialista-romnia-si-patriotismul-ceausist–27410.html.
80. Velimirovici, Felician, „Romanian Historians under Communism. An Oral History Inquiry", în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Historia*, Vol. 56 (December 2011).

81. Velimirovici, Felician, „Scurtă incursiune în sursele istoriografiei sovietice", în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1–2, 2011.
82. Verdery, Katherine, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1994.
83. Viola, Lynn, *Contending with Stalinism: Soviet Power and Popular Resistance in the 1930s*, Ithaca, Cornell University Press, 2002.
84. Vucinich, Alexander, *Empire of Knowledge: the Academy of Sciences of the USSR (1917–1970)*, University of California Press, Berkeley, 1984.
85. Wacquant, Loïc; Bourdieu, Pierre, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Chicago, The University of Chicago Press, 1992.
86. Zub, Alexandru, *Clio sub semnul interogaţiei*, Iaşi, Ed. Polirom, 2006.
87. Zubok, Vladislav, *Zhivago´s Children. The Last Russian Intellighentsia*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 2009.

II. Literatură de specialitate:
1. Afanas´ev, Iuri N., „The Phenomenon of Soviet Historiography", în *Russian Studies in History*, Vol. 40, No. 2, Fall 2001.
2. Buculei, Toader, *Clio încarcerată. Mărturii şi opinii privind destinul istoriografiei româneşti în epoca totalitarismului comunist*, Brăila, Ed. Libertatea, 2000.
3. Burcea Mihai; Bosomitu, Ştefan, „Mihail Roller – «fantoma roşie» a istoriografiei româneşti, disponibilă la: http://www.militiaspirituala.ro/detalii.html?tx_ttnews%5Btt_news%5D=224&cHash=58fd6edbd38428cd7a7a0e15dba8fcda.
4. Bradatan, Costica, „A Time of Crisis – a Crisis of (the Sense of) Time: The Political Production of Time in Communism and Its Relevance for the Postcommunist Debates", în *East European Politics and Societies*, Vol. 19, No. 2 (May 2005).
5. Catalan, Gabriel, „Institutul de Istorie şi Filozofie al Academiei RPR (1947–1951)", în *Xenopoliana*, Tom VI, nr. 3–4, 1998.
6. Catalan, Gabriel, „Istoriografia română sub impactul modelului sovietic 1947–1955", în *Intelectualii şi regimul comunist: istoriile unei relaţii. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, vol. IV, Iaşi, Ed. Polirom, 2009,
7. Cătănuş, Ana-Maria, (ed.), *Sfârşitul perioadei liberale a regimului Ceauşescu: minirevoluţia culturală din 1971*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2005.
8. Cioroianu, Adrian, „Dilemele mimetismului istoriografic. Episodul Analelor Româno-Sovietice", în *Faţetele istoriei. Existenţe,*

identităţi, dinamici. Omagiu academicianului Ştefan Ştefănescu (ed. Tudor Teoteoi, Bogdan Murgescu, Şarolta Solcan), Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2000.
9. Cioroianu, Adrian, *Ce Ceauşescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste*, Éditions Curtea Veche, Bucarest, 2005.
10. David-Fox, Michael, „What Is Cultural Revolution?", în *Russian Review*, Vol. 58, No. 2 (Apr. 1999).
11. Deletant, Dennis, „Rewriting the Past: Trends in Contemporary Romanian Historiography", în *Ethnic and Racial Studies*, (Jan. 1991), Vol. 14, No. 1.
12. Deliman, Ecaterina, *Socialismul şi relaţiile dintre naţiunea socialistă română şi naţionalităţile conlocuitoare în ţara noastră*, Cluj-Napoca, 1972.
13. Doboş, Dănuţ, „Învăţământul superior în regimul comunist. Universitatea din Bucureşti 1945–1964", în *Arhivele Totalitarismului*, anul VIII, nr. 26–27 (1–2), 2000.
14. Dragoman, Radu-Alexandru; Marghitu-Oanţă, Sorin, *Arheologie şi politică în România*, Baia Mare, Ed. Eurotip, 2013.
15. Enteen, George, „Marxists versus Non-Marxists: Soviet Historiography in the 1920s", în *Slavic Review*, vol. 35, no. 1 (Mar. 1976).
16. Ferro, Marc, *L'histoire sous surveillance. Science et conscience de l'histoire*, Paris, Calmann-Lévy, 1985.
17. Ferro, Marc, *The Use and Abuse of History: Or How the Past is Taught to Children*, London and New York, Routledge, 2003.
18. Fitzpatrick, Sheila, „Cultural Revolution in Russia 1928–32", în *Journal of Contemporary History*, Vol. 9, No. 1 (Jan. 1974).
19. Fitzpatrick, Sheila, „Culture and Politics under Stalin: A Reappraisal", în *Slavic Review*, Vol. 35, No. 2 (Jun. 1976).
20. Fitzpatrick, Sheila, „Revisionism in Retrospect: A Personal View", în *Slavic Review*, Vol. 67, No. 3 (Fall, 2008).
21. Fürst, Juliane, „Prisoners of the Soviet Self? Political Youth Opposition in Late Stalinism", în *Europe-Asia Studies*, Vol. 54, No. 3 (May 2002).
22. Georgescu, Vlad, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români, 1944–1977*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2008.
23. Hitchins, Keith, *Mit şi realitate în istoriografia română*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1997.
24. Iacob, Bogdan Cristian, „Avatars of the Romanian Academy and the Historical Front: 1948 versus 1955", în *Stalinism Revisited*

(ed. Vladimir Tismăneanu), Central European University Press, Budapest-New York, 2009.
25. Iacob, Bogdan Cristian, „Co-option and Control: The Changing Profile of Historical Front in Communist Romania at the End of the Fifties", în *History of Communism in Europe – Avatars of Intellectuals under Communism*, Vol. 2, 2011.
26. Iacob, Bogdan Cristian, „Un pact pentru eternitate. Intelectualii şi partidul în 1964", studiu disponibil online în revista *LaPunkt*, http://www.lapunkt.ro/2014/05/01/un-pact-pentru-eternitate-intelectualii-si-partidul-in–1964/.
27. Kellogg, Frederick, *O istorie a istoriografiei române*, Iaşi, Institutul European, 1996.
28. Maria Someşan; Mircea Iosifescu, „Modificarea structurii Universităţii în anii consolidării regimului comunist", în *Analele Sighet. Anul 1948 – instituţionalizarea comunismului*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1998.
29. Markwick, Roger D., *Rewriting History in Soviet Russia. The Politics of Revisionist Historiography, 1956–1974*, New York, Palgrave, 2001.
30. Mihalache, Andi, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară"*, Bucureşti, Ed. Albatros, 2003.
31. Mihalache, Andi, „Ideologie şi politică în istoriografia română (1948–1965)", în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol"*, XXXVI, 1999.
32. Mihalache, Andi, „Iluminismul transilvan în istoriografia perioadei 1948–1965", în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, nr. 4–5, 2000/2001.
33. Moisa, Gabriel, *History, Ideology and Politics in Communist Romania*, Budapest, Eötvös Lorand University, 2012.
34. Moisa, Gabriel, „Despre manipularea istoriografiei în comunism", în *Studii de istoriografie românească*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2008.
35. Moisa, Gabriel, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească, 1965–1989*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2003.
36. Moisa, Gabriel, *Istorie şi politică în România comunistă*, Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 2008.
37. Moldovan, Grigore Claudiu, „Sovietization of Historiography during Cultural Stalinism. New Perspectives", *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu" din Cluj-Napoca*, tom LI, 2012.
38. Müller, Florin, *Politică şi istoriografie în România (1948–1964)*, Cluj-Napoca, Ed. Nereamia Napocae, 2003.
39. Ornea, Zigu, „O carte despre anii 1955–1960", în *România literară*, nr. 3, 2001, articol disponibil online la: http://www.romlit.ro/o_carte_despre_anii_1955–1960.

40. Papacostea, Şerban, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule", în *European History Quarterly* (SAGE, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), Vol. 26 (1996).
41. Petrencu, Anatol, *Învăţământul istoric în România (1948–1989)*, Chişinău, Ed. Ştiinţa, 1991.
42. Pop, Ioan-Aurel, „Direcţii şi tendinţe ale istoriografiei române contemporane", în Viorel Faur; Radu Românaşu (ed.), *Istoriografie, cultură şi politică în vestul României. In honorem Viorel Faur*, Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 2011.
43. Pleşa, Liviu, „Mihail Roller şi stalinizarea istoriografiei româneşti", în *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, nr. 10/1, 2006.
44. Popa, Radu, „Arheologia română sub presiune. Activişti şi securişti în templul lui Clio", în *22*, an I, 1990.
45. Scurtu, Ioan, „De la închisoarea Sighet la Academia R.S. România. Studiu de caz: Constantin C. Giurescu", în *Arhivele Totalitarismului*, An XXI, nr. 78–79 (1–2), 2013,
46. Stan, Apostol, *De veghe la scrierea istoriei (Securitatea)*, Bucureşti, Ed. Curtea Veche, 2012.
47. Stoica, Stan, *Istoriografia românească între imperativele ideologice şi rigorile profesionale 1953–1965*, Bucureşti, Ed. Meronia, 2012.
48. Tanaşoca, Nicolae-Şerban, *Balcanologie şi politică în România secolului XX. Victor Papacostea în documente din arhivele Securităţii şi din arhiva personală*, Bucureşti, Ed. Biblioteca Bucureştilor, 2010.
49. Tromly, Benjamin, *Making the Soviet Intelligentsia: Universities and Intellectual Life under Stalin and Khrushchev*, Cambridge University Press, New York, 2014.
50. Tucker, Robert C., *Stalinism. Essays in Historical Interpretation*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 1999.
51. Ţăranu, Liviu, „Vlad Georgescu în dosarele Securităţii", în *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 2008.
52. Vasile, Cristian, *Literatura şi artele în România comunistă, 1948–1953*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2010.
53. Vasile, Cristian, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2011.
54. Vasile, Cristian, *Viaţa intelectuală şi artistică în primul deceniu al regimului Ceauşescu, 1965–1974*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2014.
55. Velimirovici, Felician, „«De ce nu ţi-ai văzut de istorie?» Bibliotecarul, sau despre opţiunea de a trăi în adevăr în România comunistă", în *Politici culturale şi modele intelectuale în România*, ed. Lucian Nastasă-Kovacs, Dragoş Sdrobiş, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2013.

56. Velimirovici, Felician, „Naţionalism, romantism şi socialism în revista «Lupta întregului popor»", în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 78–79, (1–2), 2013.
57. Zub, Alexandru, „Istoricul în faţa duratei imediate: aportul ego-istoriei", în *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode*, Bucureşti, Ed. Colegiul Noua Europă, 2002.
58. Zub, Alexandru, „Romania's Sovietization: historiographical implications", în *Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consecquences*, edited by Alexandru Zub & Flavius Solomon, Oldřich Tůma & Jiří Jindra, Iaşi, Ed. Polirom, 2003.
59. Zub, Alexandru, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iaşi, Institutul European, 2000.

III. Literatură autoreflexivă:
1. Berindei, Dan, „Memorii sincere sau dreapta măsură în judecarea trecutului (1)", în *Dosarele istoriei*, An. IV, nr. 11 (39), 1999.
2. Besançon, Alain, *Une génération*, Paris, Ed. Juliard, 1987.
3. Boia, Lucian, *Istoriile mele: Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2012.
4. Chaunu, Pierre, *L'historien dans tous ses états*, II, Paris, Perrin, 1984.
5. Ciachir, Nicolae, *Un istoric român ancorat în lumea contemporană. Evocări*, Bucureşti, Ed. Oscar Print, 2003.
6. Constantiniu, Florin, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2007.
7. Georgescu, Titu, *Tot un fel de istorie*, vol. I şi II, Râmnicu-Vâlcea, Ed. Conphays, 2002.
8. Giurescu, Constantin C., *Cinci ani şi două luni în penitenciarul din Sighet*, Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1994.
9. Giurescu, Dinu C., *De la Sovromconstrucţii nr. 6 la Academia Română. Amintiri, mărturii*, Bucureşti, Ed. Meronia, 2008.
10. Ioniţă, Gheorghe I., *O viaţă, un destin. Istorii ştiute şi neştiute*, Bucureşti, Ed. Cartea universitară, 2007.
11. Khrushchev, Sergei, (ed.), *Memoirs of Nikita Khrushchev, volume 3 Statesman [1953–1964]*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, 2007.
12. Nora, Pierre, *Essais d'ego-histoire*, Paris, Ed. Gallimard, 1987.
13. Prodan, David, *Memorii*, ediţie îngrijită de Aurel Răduţiu, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993.
14. Rădulescu-Zoner, Şerban, *A fost un destin. Amintiri, mărturii, dezvăluiri*, Bucureşti, Ed. Paideia, 2003.
15. Stan, Apostol, *Istorie şi politică în România comunistă*, Bucureşti, Ed. Curtea Veche, 2010.

16. Ţugui, Pavel, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Ed. Ion Cristoiu, 1999.
17. Zane, Gheorghe, *Memorii 1939–1974*, Bucureşti, Ed. Expert, 1997.
18. Zub, Alexandru, *Oglinzi retrovizoare. Despre istorie, memorie şi morală* în România, Iaşi, Ed. Polirom, 2003.

IV. Documente de partid, expuneri, articole şi cuvântări ale liderilor comunişti:
1. Ceauşescu, Nicolae, „P.C.R. – continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste", în *România pe drumul desăvârşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, Bucureşti, Ed. Politică, 1966.
2. Ceauşescu, Nicolae, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Bucureşti, Ed. Politică, 1971.
3. Ceauşescu, Nicolae, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Bucureşti, Ed. Politică, 1972.
4. Ceauşescu, Nicolae, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică şi cultural-educativă de formare a omului nou, constructor devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al comunismului în România*, Bucureşti, Ed. Politică, 1976.
5. Ceauşescu, Nicolae, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Ed. Politică, 1979.
6. Ceauşescu, Nicolae, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 19, Bucureşti, Ed. Politică, 1980.
7. Ceauşescu, Nicolae, „Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în ţara noastră, la problemele teoretice, ideologice şi activitatea politică, educativă a partidului prezentată la plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român. 1–2 iunie 1982", în *Anale de istorie*, anul XXVIII, nr. 4, 1982.
8. Ceauşescu, Nicolae, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 24, Bucureşti, Ed. Politică, 1983.
9. Ceauşescu, Nicolae, „Cuvântare la adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea PCR", în *Anale de Istorie*, nr. 3, 1986.
10. Ceauşescu, Nicolae, *Cuvântare la Congresul al III-lea al educaţiei politice şi culturii socialiste, 17 august 1987*, Bucureşti, Ed. Politică, 1987.
11. *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Bucureşti, Ed. de Stat pentru Literatură Politică, 1956.
12. *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Ed. Politică, 1969,
13. *Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Bucureşti, Ed. Politică, 1962.

14. *Istoria Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice. Curs scurt*, Bucureşti, Ed. P.C.R., 1946.
15. Lenin, Vladimir Ilici, *Opere complete*, vol. 26 (ediţia a II-a), Bucureşti, Ed. Politică, 1964.
16. Lenin, Vladimir Ilici, *Opere complete*, vol. 3, (ediţia a II-a), Bucureşti, Ed. Politică, 1961.
17. Stalin, Iosif V., *Despre materialismul dialectic şi materialismul istoric*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Politică, 1954.
18. Stalin, Iosif V., *Opere*, vol. 13, Editura pentru literatură politică, 1952.

V. Interviuri de istorie orală:
1. Interviu cu prof. univ. dr. Ioan Scurtu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 20. 10. 2009.
2. Interviu cu prof. univ. dr. Şerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, realizat de autor în Bucureşti la data de 3. 06. 2010.
3. Interviu cu acad. prof. univ. dr. Camil Mureşanu, realizat de autor în Cluj-Napoca, la data de 20. 01. 2010.
4. Interviu cu acad. prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, realizat de autor în Bucureşti, la data de 4. 12. 2009.
5. Interviu cu prof. univ. dr. Zoe Petre, realizat de autor la data de 9. 03. 2010.
6. Interviu cu prof. univ. dr. Lucian Boia realizat de autor în Bucureşti, la data de 13. 04. 2011.

VI. Istoriografie produsă în România între anii 1948 şi 1989:
1. „Împotriva ideologiei burgheze a cosmopolitismului", în *Studii. Revistă de ştiinţă şi filosofie*, Anul II, nr. 1, (1949).
2. „Dezbaterile privind macheta vol. II din tratatul «Istoria României»", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XIV, nr. 1, 1961.
3. „Consfătuirea istoricilor din R.P.R. (16–17 ianuarie 1953)", în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, Anul VI, nr. 1 (ianuarie-martie 1953).
4. „Contribuţia revistei «Studii» la dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste în România (cu prilejul împlinirii a 15 ani de apariţie", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XV, nr. 6 (1962).
5. „Din partea comitetului de redacţie. În legătură cu discuţia privitoare la cartea tov. S. Ştirbu: «Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale»", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 4, 1957.
6. „Discuţia publică cu privire la «iobăgia a doua în ţările din centrul şi răsăritul Europei» şi «iobăgia a doua în Moldova şi Ţara Românească»", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XIV, nr. 3, 1961.

7. „Întâlnirea tovarăşului Nicolae Ceauşescu cu oamenii de ştiinţă din domeniul istoriei. Obiective prioritare ale istoricilor români la al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice", în *Revista de Istorie*, tom 33, nr. 7–8, 1980.
8. „La semicentenarul Partidului Comunist Român", în *Studii. Revistă de istorie*, Tom. 24, nr. 3, 1971.
9. „Lămurire", în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, nr. 3, an 2, 1949.
10. „Mesajul Peşedintelui Nicolae Ceauşescu adresat participanţilor la cel de-al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice", în *Revista de Istorie*, tom 33, nr. 9, 1980.
11. „Pentru aplicarea consecventă a teoriei marxist-leniniste în cercetările istorice", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XI, nr. 6, 1958.
12. „Problemele tratatului Istoria României. Sesiunea consacrată dezbaterii machetei volumului III", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XV, nr. 1, 1962.
13. „Programul PCR şi istoriografia românească", în *Revista de istorie*, tom 27, nr. 9, 1974.
14. „Ştiinţa istorică în faţa noilor imperative", în *Revista de istorie*, tom 35, nr. 7, 1982,
15. Antip, Constantin, „Independenţa", în *Magazin istoric*, Anul XVII, Nr. 2 (190), ianuarie 1983.
16. Berindei, Dan, „Cel de-al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice şi participarea istoricilor români", în *Revista de Istorie*, tom 33, nr. 10, 1980.
17. Bodea, Cornelia; Cândea, Virgil, *Transylvania in the History of the Romanians*, Boulder, Colorado, distributed by Columbia University Press, New York, 1982.
18. Ceauşescu, Ilie, „Partidul Comunist Român – continuatorul celor mai glorioase tradiţii ale luptei pentru apărarea patriei", în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1986.
19. Ceauşescu, Ilie, „La început de drum", în *Lupta întregului popor*, nr. 1.
20. Ceauşescu, Ilie, „Oastea la români: 2000 de ani de lupte pentru apărarea gliei străbune, a libertăţii şi independenţei poporului", în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1984.
21. Ceauşescu, Ilie, „Unitatea – trăsătură definitorie a evoluţiei istorice a poporului român", în *Lupta întregului popor*, nr. 4, 1986.
22. Ceauşescu, Ilie, *Transilvania, străvechi pământ românesc*, Bucureşti, Ed. Militară, 1988.
23. Cheresteşiu, Victor; Stănescu, Eugen; Ionaşcu, Ion, „Despre dezvoltarea ştiinţei istorice din Republica Populară Română în deceniul 1944–1954, în *Studii. Revistă de istorie şi filozofie*, anul 6 (iulie-septembrie 1954).

24. Ciocan, Rodica, „Orientări în istoriografia sovietică", în *Analele Româno-Sovietice*, anul I, nr. 4, (martie-aprilie 1947).
25. Constantinescu, Miron; Daicoviciu, Constantin; Daicoviciu, Hadrian; Lungu, Traian; Oprea, Ion; Pascu, Ştefan; Petric, Aron; Porţeanu, Alexandru; Smarandache, Gheorghe, *Istoria României*, Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1969.
26. Constantinescu-Iaşi, Petre, „Cercetarea istoriei contemporane a României în anii puterii populare", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XV, nr. 6 1962.
27. Constantinescu-Iaşi, Petre, „Congresul internaţional al istoricilor de la Roma din septembrie 1955", în *Studii*, Anul IX, nr. 1, 1956.
28. Constantinescu-Iaşi, Petre, „Despre activitatea din domeniul istoriei şi literaturii", în *Analele Academiei R.P.R.*, Seria C, Tomul I, Memoriul I, Bucureşti, 1948.
29. Constantinescu-Iaşi, Petre, *Realizările istoriografiei române între anii 1945–1955*, Bucureşti, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, 1955.
30. Daicoviciu, Constantin, „«Istoria României», sarcină principală a istoricilor din patria noastră", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XIII, nr. 3, 1960.
31. Daicoviciu, Constantin; Stănescu, Eugen, „Problemele principale ale cercetării istoriei României în anii puterii populare", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul XV – 1962, nr. 6.
32. Edroiu, Nicolae, „Horea Rex Daciae. Semnificaţia internă şi răsunetul internaţional al marii răscoale populare din 1784", în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1984.
33. Georgescu, Titu, „Despre revista «Analele Institutului de istorie a partidului»", în *Cercetări filozofice*, Anul VII, Nr. 3, 1960.
34. Giurescu, Constantin C., „Despre relaţiile româno-egiptene şi contribuţia României la construcţia canalului de Suez", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 1, 1957.
35. *Magazin istoric*, nr. 12/1977, nr. 10/1978, nr. 4, 6/1979, nr. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9/1980.
36. Maior, Liviu, „Când a răsunat tunicul lui Horea" în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1984.
37. Mureşan, Camil, „550 de ani de la înscăunarea lui Vlad Dracul pe tronul Ţării Româneşti Muntenia. O viaţă dedicată luptei pentru apărarea independenţei ţării", în *Lupta întregului popor*, nr. 4, 1986.
38. Mureşanu, Camil, „Amintiri dintr-un amfiteatru universitar", în *L-am cunoscut pe Academicianul David Prodan*, Zalău, Ed. Dacia Porolissensis, 2002.

39. Muşat, Mircea, „Războiul antihitlerist – războiul întregului popor", în *Lupta întregului popor*, nr. 2, 1985.
40. Muşat, Mircea; Ardeleanu, Ion, „600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare", în *Lupta întregului popor*, nr. 3, 1986.
41. Muşat, Mircea; Ardeleanu, Ion, „Vechimea şi continuitatea în spaţiul carpato-danubiano-pontic – Caracteristici fundamentale ale istoriei poporului român" în *Lupta întregului popor*, număr special, 1986.
42. Muşat, Mircea; Ardeleanu, Ion, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.
43. N. Adăniloaie; N. Camariano; S. Iancovici; I. Neacşu; Al. Vianu, „Pe marginea lucrării tov. S. Ştirbu: «Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale»", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 4, 1957.
44. N. Huscariu; D. Rosenzweig; Gh, Diaconu; S. Safta, „Probleme de istorie generală în lucrarea profesorului S. Ştirbu: «Răscoala din 1821» şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale", în *Studii. Revistă de istorie*, An X, nr. 4, 1957.
45. Oţetea, Andrei, „Centenarul Academiei Republicii Socialiste România", în *Studii. Revistă de istorie*, Tom. 19, nr. 6, 1966.
46. Oţetea, Andrei, „Dezvoltarea ştiinţei istorice româneşti după 23 august 1944", în *Studii*, Anul XII, nr. 4, 1959.
47. Oţetea, Andrei, „Legământul lui Tudor Vladimirescu faţă de Eterie", în *Studii. Revistă de istorie*, nr. 2–3, an IX (1956).
48. Oţetea, Andrei, „O nouă istorie a mişcării din 1821", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 2, 1957.
49. Pagu, Ar., „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul VIII, nr. 5–6 (septembrie–decembrie), 1955.
50. Panaitescu, Petre P., „Marea adunare a ţării, instituţie a orânduirii feudale în ţările române", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 3.
51. Pascu, Ştefan, Ştefănescu, Ştefan (coord.), *Jocul periculos al falsificării istoriei*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986.
52. Pascu, Ştefan; Muşat, Mircea; Constantiniu, Florin, „Falsificarea conştientă a istoriei sub egida Academiei Ungare de Ştiinţe", în *Anale de istorie*, anul XXXIII, nr. 2, 1987.
53. Pascu, Ştefan, „Cu privire la istoria poporului român", în *Lupta întregului popor*, nr. 3, 1985.
54. Popescu-Doreanu, Nicolae, „Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice, călăuză strălucită pentru

tânăra noastră ştiinţă a istoriei", în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, anul 3, nr. 1 (ianuarie–martie), 1950.
55. Popescu-Puţuri, Ion, „15 ani de realizări remarcabile în dezvoltarea ştiinţei istorice româneşti", în *Anale de istorie*, anul XXVI, nr. 3, 1980.
56. Roller, Mihail, *Probleme de istorie. Contribuţii la lupta pentru o istorie ştiinţifică în R.P.R.*, Bucureşti, Ed. Partidului Muncitoresc Român, 1951.
57. Roller, Mihail, (coord.), *Istoria R.P.R.*, Bucureşti, Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, 1952.
58. Roller, Mihail, „Realizări şi sarcini noi pe tărâmul ştiinţelor istorice", în *Studii. Revistă de istorie şi filozofie*, nr. 4, 1949.
59. Roller, Mihail, „Sarcini noi în studiul istoriei României", în *Studii. Revistă de istorie şi filozofie*, nr. 1, 1949.
60. Roller, Mihail, „Pe drumul revoluţiei noastre culturale" în *Lupta de clasă*, seria a V-a, nr. 2, octombrie-decembrie 1948.
61. Roller, Mihail, „O recenzie neprincipială", în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, nr. 3, 1951.
62. Sadoveanu, Mihail, „Uniunea Sovietică – muncă, demnitate, forţă" în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, nr. 4, an 2, 1949.
63. Stanislav, Emanoil, „Lupta întregului popor pentru apărarea patriei de la geto-daci până în contemporaneitate", în *Lupta întregului popor*, număr special, 1986.
64. Stoicescu, Nicolae; Hurdubeţiu Ion, *Continuitatea daco-romanilor în istoriografia română şi străină*, Bucureşti, Ed. Politică, 1984.
65. Ştirbu, Solomon, „Recenzia unei pretinse recenzii (Răspuns lui A. Oţetea)", în *Studii. Revistă de istorie*, Anul X, nr. 3, 1957.
66. Ştirbu, Solomon, *Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale*, Bucureşti, Ed. de Stat pentru Literatură Politică 1956.
67. Tudor, Gheorghe, „Oastea geto-dacilor – factor activ în lupta împotriva cotropirii străine, pentru libertate şi independenţă", în *Lupta întregului popor*, nr. 1, 1986.
68. Udrea, Traian, „Despre unele probleme privind ştiinţa istorică în RPR", în *Studii*, anul 8, nr. 1 (ianuarie-februarie) 1955.
69. Zahariade, Mihail, „Suntem aici dintotdeauna. Formarea poporului român", în *Lupta întregului popor*, nr. 4, 1987.
70. Zub, Alexandru, *De la istoria critică la criticism*, Bucureşti, Ed. Academiei RSR, 1985.
71. Zub, Alexandru, *Istorie şi istorici în România interbelică*, Iaşi, Ed. Junimea, 1989.

VII. Dicţionare şi enciclopedii:

1. Cătănuş, Dan, (coord.), *România 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituţii de partid, de stat, obşteşti şi cooperatiste*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2012.
2. Courtois, Stephane (coord.), *Dicţionarul comunismului*, Iaşi, Ed. Polirom, 2008.
3. *Great Historians from Antiquity to 1800. An International Dictionary* (Lucian Boia Editor-in-Chief), Greenwood Press, Westport, 1989.
4. *Great Historians of the Modern Age. An International Dictionary*, (Lucian Boia Editor-in-Chief) Greenwood Press, Westport, 1991.
5. Neagoe, Stelian, *Istoria Guvernelor României*, ed. a II-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, Ed. Machiavelli, 1999.
6. Rusu, Dorina N., *Dicţionarul membrilor Academiei Române 1866–2010*, ed. a IV-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2010.
7. Rusu, Dorina N., *Istoria Academiei Române în date (1866–1996)*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1997.
8. Ştefănescu, Ştefan (coord.), *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

Seria **Teze de doctorat** cuprinde următoarele titluri:

ARHEOLOGIE:

Ardeţ Adrian, *Amforele din Dacia Romană*, Ed. Mirton, Timişoara, 2006, 361 p.

Pinter Zeno-Karl, *Spada şi sabia medievală în Transilvania şi Banat (secolele IX-XIV)*, Ed. Banatica, Reşiţa, 1998, 273 p.

Radu Adriana, *Cultura Sălcuţa în Banat*, Ed. Banatica, Reşiţa, 2002, 367 p.

Ţeicu Dumitru, *Banatul Montan în Evul Mediu*, Ed. Banatica, Timişoara, 1998, 564 p.

ISTORIE:

Boldea Ligia, *Nobilimea românească din Banat în sec. XIV–XVI (origine, statut, studiu genealogic)*, Ed. Banatica, Reşiţa, 2002, 371p.

Gräf Rudolf, *Domeniul bănăţean al StEG (1855–1920)*, Ed. Banatica, Reşiţa, 1997, 371p.

Leu Valeriu, *Cartea şi lumea rurală în Banat (1700–1830)*, Ed. Banatica, Reşiţa, 1996, 252p.

Lupulovici Vasa, *Viaţa bisericească a sârbilor din Banat între anii 1865–1918*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, 522 p.

Magina Adrian, *De la excludere la coabitare. Biserici tradiţionale, Reformă şi Islam în Banat (1500–1700)*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011, 206 p.

Magina Livia, *Instituţia judelui sătesc în Principatul Transilvaniei*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2014, 310 p.

Narai Eusebiu Marcel, *Viaţa economică şi socială în judeţele Caraş şi Severin (1944–1948)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, 372 p.

Roşu Ovidiu Laurenţiu, *Comunitatea de avere a fostului Regiment de Graniţă nr. 13 din Caransebeş*, Ed. Cosmopolitan Art, Timişoara, 2010, 424 p.

Taban Mircea, *Les industries populaires du departement de Caraş-Severin*, Ed. Cosmopolitan Art, Timişoara, 2008, 255 p.